

อนุสรณ์

ศาสตราจารย์ ดร. ศีเรก ชัยนาม



เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาย ศีเรก ชัยนาม ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันอังคาร ที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๐





นายดิเรก ชัยนาม

ชาติ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘

มรณะ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

(ถ่ายขณะเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงโตเกียว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕)



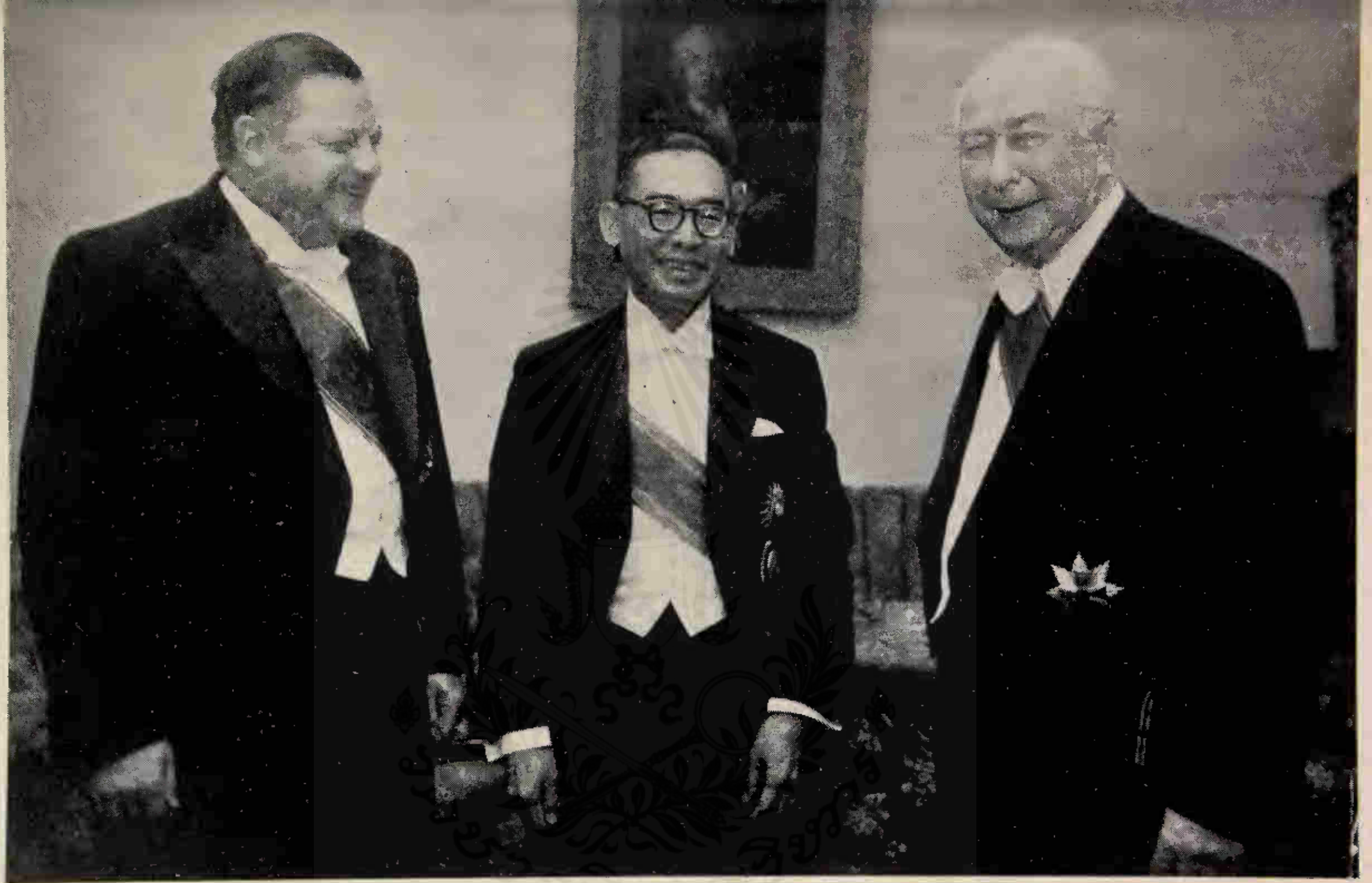


ญาติประกอบด้วย ภรรยา บุตร และน้อง ถ่ายที่หน้าโกศซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ศาลาสงฆ์ วิเศษศฤวัตร
วัดธาตุทอง ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๐



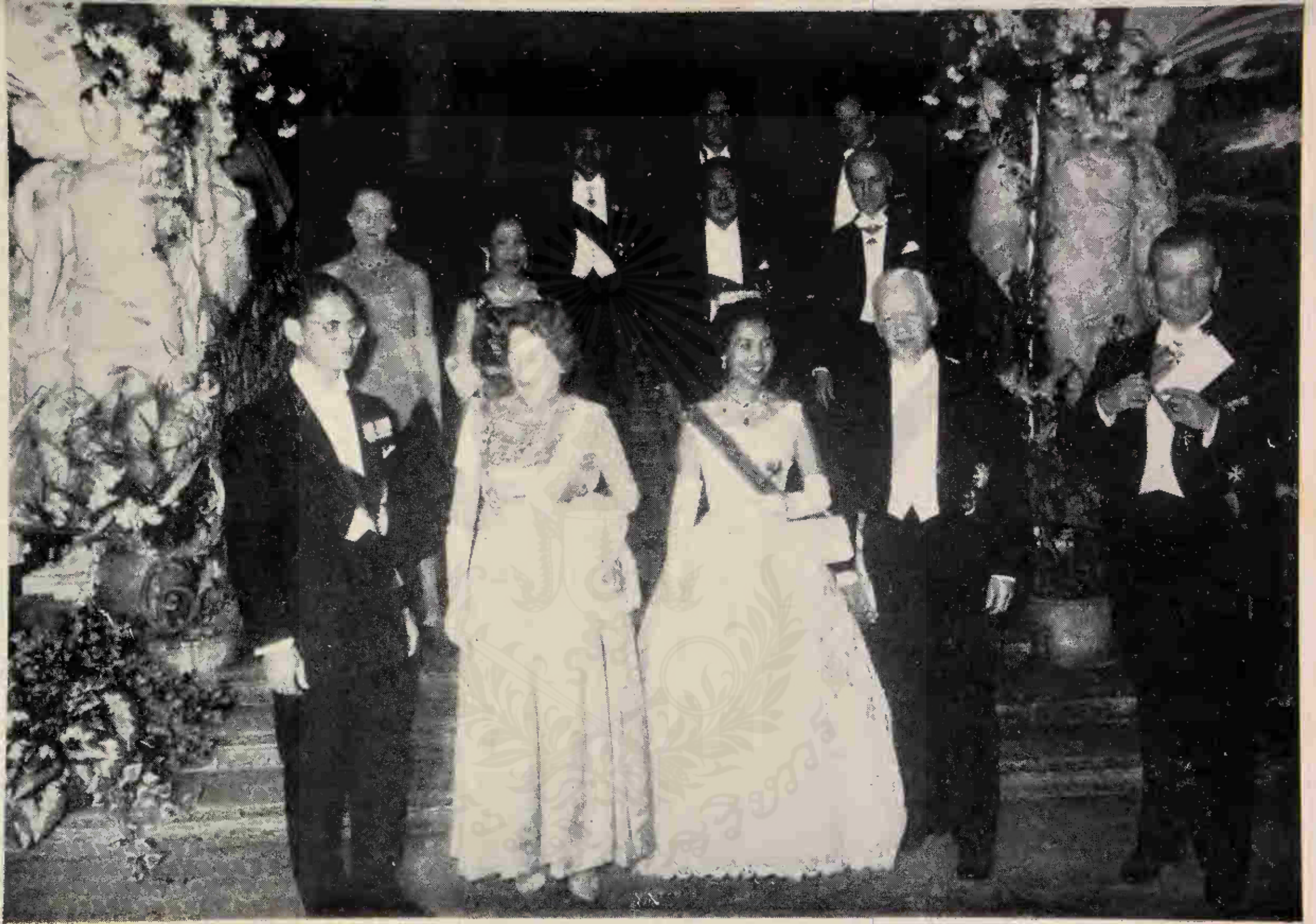
05/04/2566

ถ่ายภาพเนียบเอกอัครราชทูตไทย ริมแม่น้ำไรน์



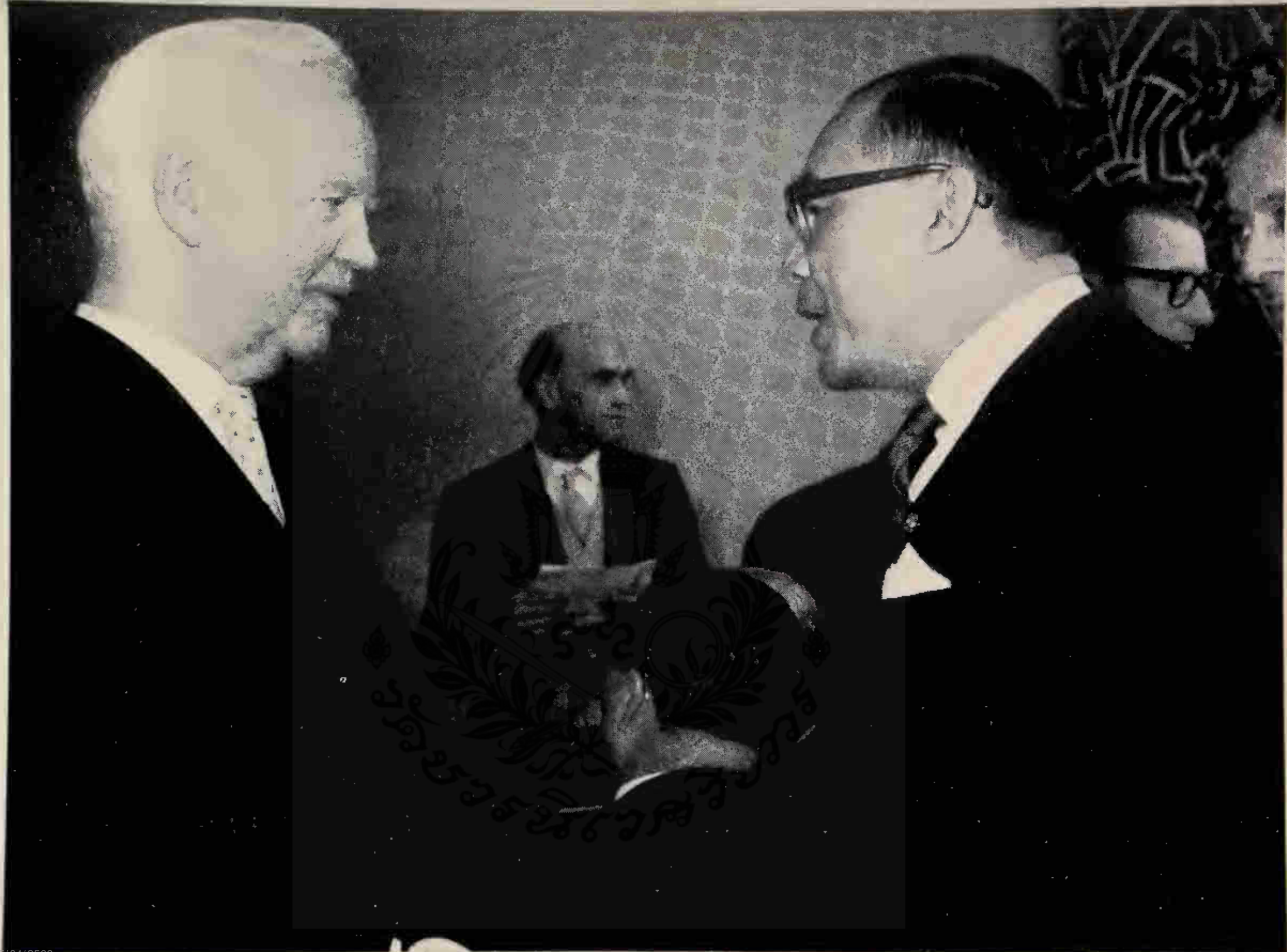
ที่ทำเนียบประธานาธิบดี ณ กรุงบอนน์

ในโอกาสยื่นพระราชสาส์นตราตั้งเป็นเอกอัครราชทูตประจำสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ต่อประธานาธิบดี
ที่ไอคอร์ ฮอยส์ (ยื่นข้างซ้ายนายดิเรก ชัยนาม) เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ นายโยเซฟ
เสตราสส์ รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (ยืนอยู่ข้างขวานายดิเรก ชัยนาม)



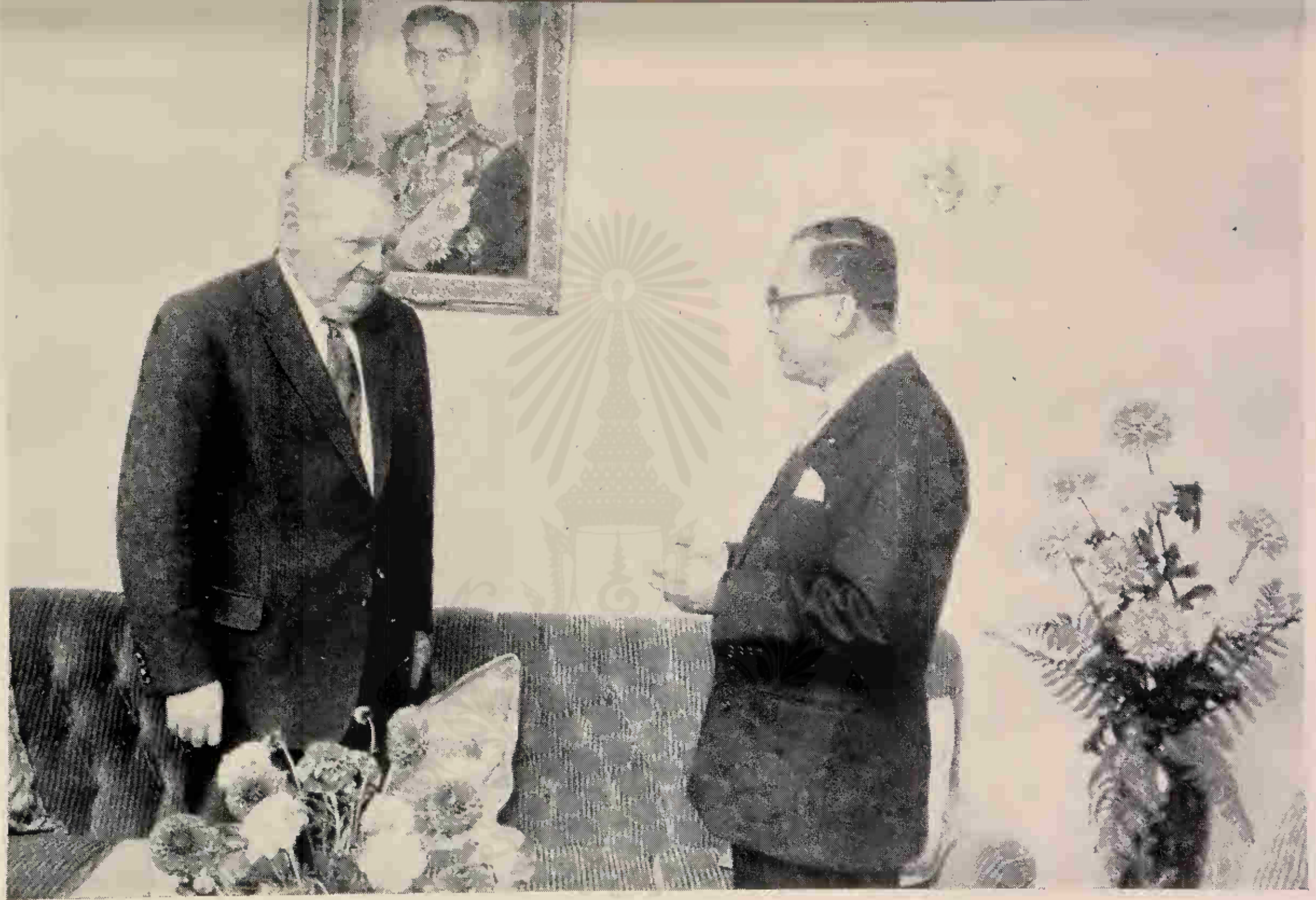
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓



05/04/2566

กำลังสนทนากับประธานาธิบดีไฮริช ลีบเก้ แห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน



ที่ทำเนียบเอกอัครราชทูตไทย กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓
กำลังกล่าวสดุดีเกียรติคุณศาสตราจารย์ลุดวิก แอร์ฮาร์ด (ขณะนั้นเป็นรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงเศรษฐกิจเยอรมัน) ในโอกาสมอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาวชิรมงกุฏ



05/04/2566

รูปถ่ายในทำเนียบเอกอัครราชทูตไทย ที่กรุงบอนน์

พ.ศ. ๒๕๐๘



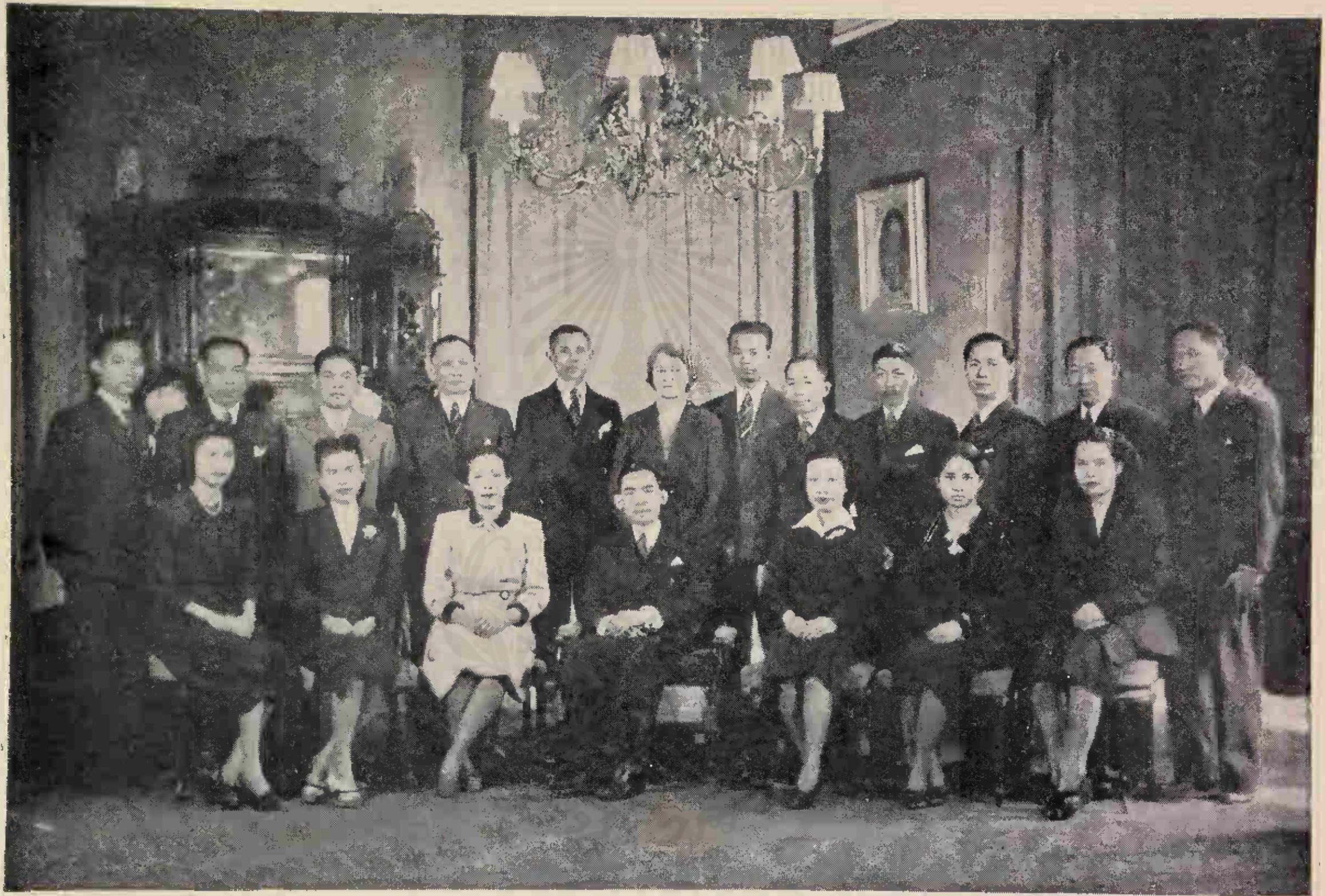
กำลังถวายภัตตาหารแก่ท่านเจ้าคุณพรหมมุนี วัดบวรนิเวศฯ
ที่บ้านในซอยสันติสุข พระนคร



ภรรยา น้อง บุตร และหลาน ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๐



กำลังให้สัมภาษณ์ผู้แทนหนังสือพิมพ์ ณ กระทรวงการต่างประเทศ
เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕



รูปถ่ายกับคณะข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตไทย และครอบครัว
กรุงลอนดอน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

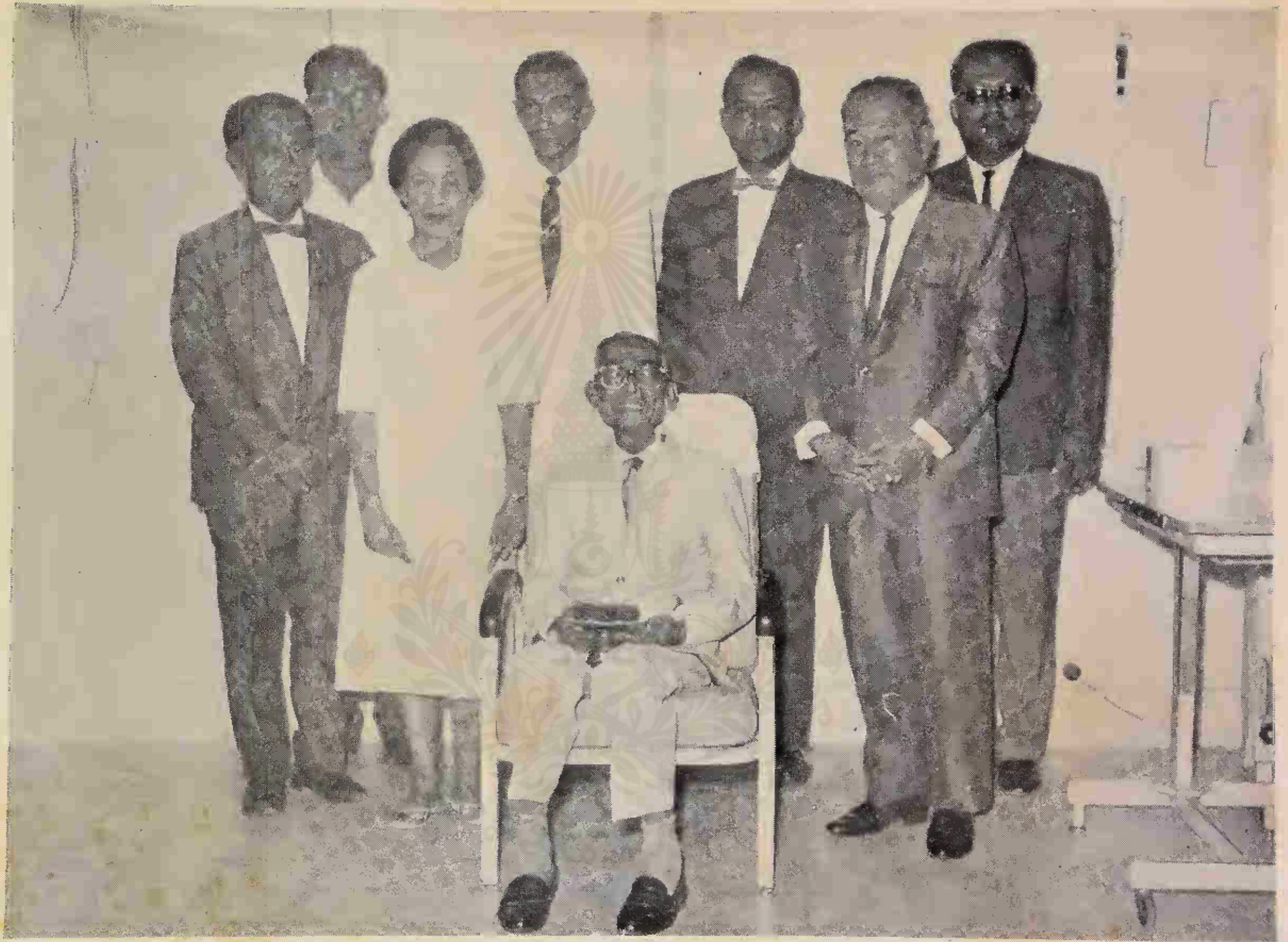


รูปถ่ายกับคณะข้าราชการสถานเอกอัครราชทูตไทย และครอบครัว กรุงบอนน์ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
(โอกาสจัดงานเลี้ยงรับรองถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา)



05/04/2566

นายดิเรก และ ม.ล. ปุ้ย ชัยนาม ถ่ายพร้อมกับบุตรทั้งสี่คนขณะบวชที่บ้าน เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๑๐



05/04/2016 นายดิเรก ชัยนาม ถ่ายที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อรองเลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรี เชิญเหรียญคุณวุฒิมาลา
เข็มศิลปวิทยาไปมอบให้ & เมษายน ๒๕๑๐

สารบัญ

	หน้า
๑. ประวัตินายติเรก ชัยนาม	(๑)
๒. “ความจริงและความดีที่ไม่มีวันลืม” ม.ล. ป๋วย ชัยนาม	(๓๗)
๓. คุณพ่อที่เคารพรัก	(๔๓)
๔. คำขอบคุณ	(๔๕)
๕. หนังสือแสดงความเห็นใจและแสดงความเสียใจของท่านผู้ใหญ่	
(๑) จากพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ถึงนายไพโรจน์ ชัยนาม	(๔๙)
(๒) จาก ฯพณ ฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ถึงนายติเรก ชัยนาม	(๕๑)
(๓) จากพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ถึง ม.ล. ป๋วย ชัยนาม	(๕๓)
(๔) จาก ฯพณ ฯ Heinrich Lübke ประธานาธิบดีสหพันธ์ สาธารณรัฐเยอรมัน ถึงนายติเรก ชัยนาม	(๕๕)
(๕) จาก ฯพณ ฯ Hans-Ulrich von Schweinitz เอกอัครราชทูต เยอรมันประจำประเทศไทย ส่งสาส์นแสดงความเสียใจจาก ประธานาธิบดีสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ถึง ม.ล. ป๋วย ชัยนาม	(๕๗)
(๖) จาก ฯพณ ฯ Achille Clarac เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ประจำประเทศไทย คณบดีทูต ถึงนายไพโรจน์ ชัยนาม	(๕๙)

๖. คำไว้อาลัย

- (๑) พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (๖๑)
- (๒) เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ (๖๓)
- (๓) พระยามานวราชเสวี (๖๗)
๗. ข่าวเรื่องการจัดตั้งทุนส่งเสริมการศึกษาเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่
ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม (๖๕)
๘. พระธรรมเทศนาซึ่งพระเทพญาณกวี แสดงในโอกาสบำเพ็ญกุศล
สัตตมวารศพ (๗๑)
๙. ปาฐกถาบางเรื่องของศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม
- (๑) พระพุทธศาสนากับอิสลาม ๑
- (๒) วิวัฒนาการกฎหมายไทย ๑๘
- (๓) นักหนังสือพิมพ์กับการทูต ๓๗
- (๔) สงครามการเมือง ๕๔
- (๕) หลักการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ๗๗
- (๖) ประวัติศาสตร์การทูตภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ๑๑๕
- (๗) งานอดิเรก ๑๔๙

CONTENTS

	Page
1. Biography of Professor Direck Jayanâma	(1)
2. "In Memoriam" by M.L. Pui Jayanâma	(37)
3. To Father, with love and respect	(43)
4. Acknowledgments	(45)
5. Letters of Sympathy and Condolences	
(1) from His Highness Prince Dhani Nivat Krommun Bidyalabh to Mr. Phairot Jayanâma	(49)
(2) from His Excellency Field Marshal Thanom Kittikachorn, Prime Minister, to Professor Direck Jayanâma	(51)
(3) from Rear Admiral T. Thamrong-Nawaswat to M.L. Pui Jayanâma	(53)
(4) from His Excellency Heinrich Lübke, President of the Federal Republic of Germany, to Professor Direck Jayanâma	(55)
(5) from His Excellency Hans-Ulrich von Schweinitz, German Ambassador, conveying text of telegram from His Excellency the German President, to M.L. Pui Jayanâma	(57)
(6) from His Excellency Achille Clarac, French Ambassador, Dean of Diplomatic Corps, to Mr. Phairot Jayanâma	(59)
6. Obituaries by	
(1) His Royal Highness Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongsprabandh	(61)
(2) His Excellency Chao Phya Sridharmadhibesr	(63)
(3) His Excellency Phya Manavarajsevi	(65)

	Page
7. On the Establishment of Scholarships in memory of Professor Direck Jayanâma	(67)
8. Sermon delivered by the Venerable Phra Thepyankavi on the occasion of the Seventh-Day rites	(71)
9. Selected Lectures by Professor Direck Jayanâma	
(1) Buddhism and Freedom	1
(2) Evolution of Thai Law	18
(3) Journalists and Diplomacy	37
(4) Political Warfare	54
(5) Principles for the Formulation of Foreign Policy	77
(6) Diplomatic History after the First World War	115
(7) Hobby	149

ประวัติ

ของ

นายดิเรก ชัยนาม ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

๑. กำเนิดและตระกูลวงศ์

นายดิเรก ชัยนาม เกิดที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ตรงกับวันพุธขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะโรง เป็นบุตรคนที่ ๖ ของพระยาอุภัยพิพากษา (เกลื่อน ชัยนาม) (ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๗) และคุณหญิงจันทร์ (ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕) ขณะที่นายดิเรกเกิด บิดากำลังรับราชการฝ่ายตุลาการอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก โดยเหตุที่ก่อนจะมาอยู่จังหวัดพิษณุโลก บิดาต้องรับราชการและเดินทางอยู่ในต่างจังหวัดซึ่งขณะนั้นออกจะกันดารเช่นทางภาคอีสานนับเป็นเวลาสิบปีขึ้นไป การคมนาคมสมัยนั้นลำบากมาก และการแพทย์ก็ยังไม่เจริญแพร่หลาย ต้องอาศัยยากลางบ้านรักษากันเป็นส่วนใหญ่ หากเจ็บป่วยมากก็ยากที่จะรอด พี่ๆ ร่วมบิดามารดาของนายดิเรกได้ถึงแก่กรรมขณะที่อายุน้อย ๆ ในต่างจังหวัดเกือบทั้งสิ้น แม่นายดิเรกเองเมื่อยังเด็กก็มีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง บิดามารดามีความเป็นห่วงใยกลัวว่าจะไม่มีอายุยืนยาว จึงได้นำไปถวายให้เป็นบุตรของพระพุทธชินราช ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือยิ่งของชาวจังหวัดพิษณุโลก

ในการเกิดของนายดิเรก บิดาได้แต่งโคลงให้พรไว้ว่า

วันพฤหัสบดีมาศได้	จดัง
เตยงครงแสงระพ	ดิด
สืบสามศุกรบกษบ	ผ่องแผ้ว
ดิเรกเกิดเลิศแล้ว	นาคราช
	ลาภลาจำเรญ

(๒)

นายติเรกมีน้องที่เกิดรวมมารดาอีก ๒ คน แต่น้องชายที่เกิดถัดไปได้ถึง
แก่กรรมเสียแต่ยังเล็ก ๆ คงเหลืออยู่คนเดียวคือ นายไฟโรจน์ ชัยนาม ขณะนี้เป็น
ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ นอกจากนี้นายติเรกยังมีพี่และน้องร่วมบิดาอีกคือ

๑. พี่ นางแม่ สิมปีนันท์ อุไทยราชธานี (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๒. น้อง นางประเทือง คุณมิต (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๓. น้อง พันตำรวจเอก นิรันดร ชัยนาม
ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

๔. น้อง พลอากาศโท อุสาค์ ชัยนาม
เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

๕. น้อง นายโอภาส ชัยนาม
เลขานุการโท กระทรวงการต่างประเทศ

๖. น้อง นางสุภางค์ อังคณารักษ์ ภรรยา นายวิญญู อังคณารักษ์
ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี

นายติเรก ชัยนาม ได้สมรสกับ ม.ล. ปุ้ย นพวงศ์ บุตรีพระยารามราชเดช
(ม.ร.ว. ปาล นพวงศ์) และคุณหญิงเนย รามราชเดช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ มีบุตร
ชายด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. นายวัฒนา ชัยนาม

๒. นายชูศักดิ์ ชัยนาม

๓. นายเจษฎา ชัยนาม

๔. นายวรพจน์ ชัยนาม

แม้นายติเรก ชัยนาม จะมีไข้เป็นผู้อยู่ในฐานะมั่งคั่ง แต่ก็ได้พยายามส่งเสีย
อุปถัมภ์กำชูให้บุตรทุกคนได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีทั้งในและนอกประเทศตามความ
สามารถและตามสติปัญญาของแต่ละคนอย่างทั่วถึงกัน

๒. การศึกษาอบรม

นายติเรก ชัยนาม ได้รับการศึกษาอบรมตามกาลสมัยที่เปลี่ยนแปลงมา คือ ได้เข้าศึกษาชั้นมัธยมเป็นนักเรียนประจำ และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นนักเรียนไปมาที่ โรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก แผนกภาษาอังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๔ ศึกษาสำเร็จมัธยมปีที่ ๖ (แบบเก่า) แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนราชวิทยาลัยอีก ๒ ปี จนสำเร็จสอบไล่ได้มัธยมบริบูรณ์ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม สอบไล่สำเร็จได้เป็นเนติบัณฑิตในปี พ.ศ. ๒๔๗๑

นายติเรก ชัยนาม เป็นผู้รักการศึกษาเล่าเรียนตลอดชีวิต เมื่อสอบไล่สำเร็จกฎหมายแล้ว ก็พยายามฝึกฝนตนเองหาวิชาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ยิ่งอายุมากเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็ยังมีมานะศึกษาวิชาการใหม่ ๆ โดยไม่หยุดยั้ง ประกอบกับที่เป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ทำให้สามารถทำการค้นคว้าได้ลึกซึ้งลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องระบอบการปกครองเปรียบเทียบ กิจการต่างประเทศและการทูต รวมทั้งแขนงวิชาการต่าง ๆ บางสาขาในทางรัฐศาสตร์ เป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวางมีความจำเริญย่ำดี อ่านหนังสือได้เร็ว ชอบเขียนหนังสือและพิมพ์ชนแจกจ่าย ชอบทำการบรรยายในเรื่องทางวิชาการให้เป็นวิทยาทานแก่บุคคลทั่วไปไม่เลือกหน้า และทำโดยไม่หวังผลตอบแทนทางเงินทองเป็นสิ่งสำคัญ ความขยันขันแข็งและคุณสมบัติเหล่านั้น ได้เป็นประโยชน์แก่บรรดาญาติมิตรและศิษยานุศิษย์เป็นอันมาก แม้เมื่อออกจากราชการแล้วก็ยังปฏิบัติหน้าที่นเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติโดยไม่หยุดยั้ง แต่คุณสมบัติดังกล่าวถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญ ก็เป็นการทำลายสุขภาพและอนามัยของตัวไปในขณะเดียวกันด้วย การทำงานตรากตรำทางสมองอย่างหนักเช่นนี้ ได้ช่วยซ้ำเติมโรคร้ายที่เกิดขึ้น โดยเคราะห์กรรมให้กำเริบขึ้นรวดเร็วกว่าที่คาดหมายกันไว้ในตอนท้ายของชีวิต เพราะแม่เมื่อบวชอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช หากรู้สึกตัวว่าค่อยงชวชน

เมื่อใด ก็เรียกบุตรหลานญาติมิตรให้นำเรื่องที่เรียบเรียงไว้แล้วมาอ่านให้ฟัง และตรวจแก้ไขด้วยตนเองบ่อย ๆ รวมทั้งสั่งให้ตรวจสอบประวัติของตนเองโดยเฉพาะในทางราชการ เพราะรู้ว่าชีวิตคงจะไม่ยั่งยืนไปนาน ไม่ต้องการให้ญาติมิตรเสียเวลาที่จะต้องมาทำการตรวจสอบโดยไม่จำเป็น

๓. การรับราชการ

นายติเรก ชัยนาม ได้เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมแต่เมื่อขณะยังศึกษาอยู่ในโรงเรียนกฎหมาย นายติเรกได้เป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมในคณะก่อการ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ กระทำการขอพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ให้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญขึ้นในประเทศไทย โดยเป็นสมาชิกสังกัดอยู่ในสายพลเรือน ซึ่งมีอยู่หลายท่านในวงการกฎหมายสมัยนั้น ต่อมาก็ตีเข้ารับราชการและโยกย้ายสับเปลี่ยนไปดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งฝ่ายประจำ ฝ่ายการเมือง และมีโอกาสปฏิบัติราชการพิเศษเป็นครั้งคราวอีกหลายหน ซึ่งตลอดระยะเวลา ๓๕ ปีเศษที่ผ่านมา ก็ได้มีการลาออกโดยความต้องการและความสมัครใจของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งประจำหรือการเมืองหลายครั้ง ทั้งนี้ เพื่อรักษาเกียรติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่การลาออกจากตำแหน่งในทางการเมืองนั้น ก็โดยประสงค์จะรักษาประเพณีอันดีงามไว้สำหรับคนรุ่นหลัง การที่เข้า ๆ ออก ๆ ในการรับราชการบ่อย ๆ เป็นระยะเวลาไม่นานปีแต่ครั้งเช่นนี้ นายติเรก ชัยนาม มิได้คำนึงถึงการนับวันเวลารับราชการอันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองอย่างใด จึงเป็นผลร้ายแก่ตนเองในภายหลัง เมื่อออกจากราชการโดยครบเกษียณอายุแล้ว คือไม่ได้รับพระราชทานบำนาญเลย

การที่นายติเรก ชัยนาม ได้เข้าเรียนกฎหมายจนสอบไล่ได้สำเร็จนั้น ในชั้นเดิมก็มีความประสงค์ที่จะมีโอกาสฝึกตามแนวทางของบิดาซึ่งเป็นผู้พิพากษา แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ผู้ศึกษาสำเร็จวิชากฎหมายมีทางที่จะประกอบอาชีพได้กว้าง

(๕)

ขวางออกไป แม้ในวงราชการฝ่ายพลเรือนก็ไม่จำกัดอยู่ว่าจะต้องเป็นผู้พิพากษา
อัยการ และทนายความ อนาคตของนายติเรกจึงถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ของนายติเรก ชัยนาม มีดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๖๙ เป็นล่ามกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม และ
ล่ามประจำศาลคดีต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๕ เป็นล่ามกฎหมายประจำศาลตราจารย์ผู้
บรรยายวิชากฎหมาย ในโรงเรียนกฎหมาย
ของกระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นหัวหน้าแผนกกฎหมาย กระทรวงการ
ต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๗๗ เป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ
ต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นผู้ช่วยเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๓ เป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นผู้รักษาราชการแทนอธิบดีกรมโฆษณา
การ และรักษาราชการแทนเลขาธิการกรม
ร่างกฎหมายด้วย

พ.ศ. ๒๔๘๑ (ธันวาคม) เป็นรัฐมนตรี (Minister of State) ไปช่วย
ราชการกระทรวงการคลัง และกระทรวง
การต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๘๒ (กรกฎาคม) เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่าง
ประเทศ

พ.ศ. ๒๔๘๔ (สิงหาคม) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

(๖)

พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๘๖

เนื่องจากเกิดสงครามขึ้นในภาคตะวันออกเฉียง
ไกล และญี่ปุ่นบุกเข้ายึดครองประเทศไทย
จึงได้ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
และไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญ
ผู้มิอำนาจเต็มประจำราชสำนักญี่ปุ่น โดย
คำร้องขอของรัฐบาลสมัยนั้น

พ.ศ. ๒๔๘๖ (ตุลาคม)

กลับจากประเทศญี่ปุ่น โดยขอลาออกจาก
ราชการ แต่รัฐบาลครั้งนั้นได้แต่งตั้งให้เป็น
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๘๗ (กรกฎาคม)

กราบถวายบังคมลาออกพร้อมคณะรัฐมนตรี
ซึ่งมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๔๘๘

ระหว่างสงครามในภาคตะวันออกเฉียง
(มหาสงครามโลกครั้งที่ ๒) ได้เป็น
หัวหน้าคณะผู้แทน (เสรีไทย) เดินทางเป็น
การลับไปพบปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ชั้นสูง
ของกองบัญชาการฝ่ายสัมพันธมิตรประจำ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เมืองแคนดี้
ประเทศลังกา

พ.ศ. ๒๔๘๘ (๑ - ๑๗ กันยายน)

เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (นายทวี
บุญยกต์ เป็นนายกรัฐมนตรี)

พ.ศ. ๒๔๘๘ (๑๗ กันยายน)

กราบถวายบังคมลาออกพร้อมคณะรัฐมนตรี

(๓)

พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๙ (๑๗ กันยายน
๒๔๘๘-๓๑ มกราคม ๒๔๘๙)

พ.ศ. ๒๔๘๙ (๓๑ มกราคม)

พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐

พ.ศ. ๒๔๙๐ (กุมภาพันธ์)

พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๑

พ.ศ. ๒๔๙๑ (มิถุนายน)

เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
(ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี)
กราบถวายบังคมลาออกพร้อมคณะรัฐมนตรี
เป็นรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศ (เป็นรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการต่างประเทศในคณะ
รัฐมนตรีชุดที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายก
รัฐมนตรี และเป็นรองนายกรัฐมนตรีด้วย
ในคณะรัฐมนตรีที่พลเรือตรีถวัลย์ ธำรง
นาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี)

กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งรอง
นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การต่างประเทศ

รัฐบาลชุดพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์
ได้เสนอแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญ
ผู้มีอำนาจเต็มประจำราชสำนักเซนต์เจมส์
(อังกฤษ) และผู้แทนไทยไปร่วมการประชุม
สมัชชาสหประชาชาติ

เนื่องจากการรัฐประหารขึ้นในประเทศไทย
และมีการเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีใหม่ นาย
ติเรก ชัยนาม ได้ลาออกจากราชการ (ขณะ
นั้นดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำ
ราชสำนักเซนต์เจมส์) แต่ก็ได้รับช่วย

(๘)

ราชการอยู่ จนกระทั่งรัฐบาลอังกฤษได้
รับรองรัฐบาลชุดใหม่ของประเทศไทยแล้ว
พระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศได้โทรเลขแสดง
อธยาศัยไมตรีด้วยความเห็นอกเห็นใจอย่าง
น่าสรรเสริญ ต้องตามขนบธรรมเนียมประ
เพณีของราชการฝ่ายต่างประเทศ และเมื่อ
รับใบลาแล้ว ก็ยังเปิดช่องไว้ว่า การจะขาด
จากตำแหน่งเมื่อใดนั้น แล้วแต่ นายดิเรก
ชัยนาม จะเห็นสมควร

พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๕

เป็นคณบดีคณะรัฐศาสตร์คนแรกของมหา
วิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๙๖

ลาออกจากราชการแล้วรับคำเชิญของกระ
ทรวงการต่างประเทศอเมริกัน ไปบรรยายที่
มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด มหาวิทยาลัย
นิวยอร์ก มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัย
โคลัมเบีย มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน และ
มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย ในสหรัฐอเมริกา
เสร็จแล้วเดินทางต่อไปบรรยายที่มหาวิทยา
ลัยออกซ์ฟอร์ด มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์
และมหาวิทยาลัยลอนดอน ในอังกฤษ ตาม
คำเชิญของบริติชเคาน์ซิล

(๘)

- พ.ศ. ๒๕๐๑ นายคิเรก ชัยนาม ไม่ได้รับตำแหน่ง
ใดในทางราชการอยู่ประมาณ ๔ ปีเศษ
เป็นผู้แทนไทยในการประชุมองค์การพุทธ-
ศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ครั้งที่ ๕ ที่กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๐๒ (กุมภาพันธ์ - มีนาคม) รับตำแหน่งขององค์การ ส.ป.อ. ไปบรรยาย
เรื่องประวัติศาสตร์กฎหมายและวัฒนธรรม
ไทย ที่ประเทศปากีสถาน และประเทศ
ฟิลิปปินส์
- พ.ศ. ๒๕๐๒ (มีนาคม) โดยคำแนะนำของ ฯพณฯ อดิศัย คอมันตร์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
รัฐบาลชุด ซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์
ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เสนอแต่งตั้ง
ให้เป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจ
เต็มประจำสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน โดย
ได้รับเงินเดือนขั้นสูงสุด และให้ดำรง
ตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูต ชั้น ๑ เป็นการ
พิเศษเฉพาะตัว
- พ.ศ. ๒๕๐๔ (พฤษภาคม) - ๒๕๐๕ (กรกฎาคม) เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุม
เรื่องปัญหาลาว ผน นตรเจนีวา
- พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศ
ฟินแลนด์อีกตำแหน่งหนึ่ง
- พ.ศ. ๒๕๐๖ (มีนาคม - เมษายน) เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุม
ทางการทูตของสหประชาชาติว่าด้วยเรื่อง

(๑๐)

ความสัมพันธ์ทางการกงสุล ณ กรุงเวียนนา
(Convention on consular relations 1963)

พ.ศ. ๒๕๐๖ (๑๐ ตุลาคม-๒๙ พฤศจิกายน)

เป็นประธานคณะผู้แทนไทยในการประชุม
สมัชชาสหประชาชาติสมัยที่ ๑๘ ณ นคร
นิวยอร์ก

พ.ศ. ๒๕๐๗

เป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม
ประจำประเทศฟินแลนด์อีกตำแหน่งหนึ่ง
(เลื่อนจากตำแหน่งอัครราชทูตที่ดำรงอยู่เดิม)

พ.ศ. ๒๕๐๘ (ตุลาคม)

ออกจากราชการในตำแหน่งทางการทูตที่
ดำรงอยู่ เนื่องจากครบเกษียณอายุ

พ.ศ. ๒๕๐๘ (๑๐ กันยายน)

เป็นกรรมการ ก.พ. จนถึงแก่กรรม

พ.ศ. ๒๕๐๙

เป็นกรรมการพิจารณาส่งพระธรรมทูตไป
เผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๕๐๙

เป็นกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ
จนถึงแก่กรรม

๔. การเป็นสมาชิกรัฐสภา

สำหรับตำแหน่งรัฐสภานัน นายติเรก ชัยนาม ได้เข้าเกี่ยวข้องมาแต่เริ่มมีสภา
ผู้แทนราษฎรขึ้นในประเทศไทย จนกระทั่งได้ลาออกเมื่อเดินทางไปรับราชการเป็น
เอกอัครราชทูตประจำประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน คือ

พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๘

เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่ชุดแรก
ซึ่งได้มีการแต่งตั้งขึ้นเป็นจำนวน ๗๐ นาย

(๑๑)

ตามพระราชบัญญัติธรรมนุญการปกครอง
แผ่นดินสยามชั่วคราว ลงวันที่ ๒๗ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมาเมื่อมีรัฐธรรมนูญฉบับ
ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว
ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
ประเภทสอง

พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๙

เป็นสมาชิกวุฒิสภา ตามรัฐธรรมนูญฉบับ
ลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙

พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐

เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร เขต ๕
โดยการเลือกตั้ง

พ.ศ. ๒๔๙๐

ลาออกจากการเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระ-
นคร และตำแหน่งกรรมการต่าง ๆ ใน
สภาฯ เพื่อไปรับราชการตามที่ได้มีพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น
เอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำ
ราชสำนักเซนต์เจมส์ (อังกฤษ)

พ.ศ. ๒๕๐๒ (กุมภาพันธ์)

เป็นสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ

พ.ศ. ๒๕๐๒

ลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาว่างรัฐธรรม-
นูญ เพื่อไปรับราชการตามที่ได้มีพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น
เอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำ
สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

๕. การรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

นายติเรก ชัยนาม ได้มีเกียรติรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์หลายครั้ง ทั้งที่ได้ทรงโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน และทั้งที่ได้รับจากต่างประเทศ และบางอย่างก็ได้รับในฐานะเป็นผู้ทรงคุณความรู้ ทั้งจะเห็นได้ในการที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาลาเข็มศิลปวิทยา ก่อนที่จะถึงแก่กรรมไม่กี่วัน (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘๔ ตอนที่ ๓๑ วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๐) ซึ่งเป็นที่ปลามปล้มและซาบซึ้งแก่นายติเรก ชัยนาม ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในเกียรติทั้งนี้เป็นอย่างมาก

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งของไทยและของต่างประเทศที่ควรนำมากล่าว ณ ที่นี้คือ

- ไทย
- ๒๔๘๒ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
- เหรียญรัตนาภรณ์ (รัชกาลที่ ๘) ชั้นสอง
- ๒๔๘๓ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
- ๒๔๘๔ ประถมาภรณ์ช้างเผือก
- ๒๔๘๘ เหรียญรัตนาภรณ์ (รัชกาลที่ ๘) ชั้นหนึ่ง
- ๒๕๐๓ ทุติยจุลจอมเกล้า
มหาวิกรมมงกุฎ
- ๒๕๐๕ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
- ๒๕๐๖ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
- ๒๕๑๑ เหรียญคุณวุฒิมาลาเข็มศิลปวิทยา

ต่างประเทศ

๒๔๘๒	German Eagle (Second Class)
๒๔๘๓	Grand Officier de la Légion d'Honneur (Second Class, France)
๒๔๘๕	Grand Cross of the Rising Sun (First Class, Japan)
๒๔๙๐	Medal of Freedom (Second Class) Silver Palm (U.S.A.)
๒๕๐๓	Grand Cross of the Order of Merit (Ordinary, Federal Republic of Germany)
๒๕๐๘	Grand Cross of the Order of Merit (First Class, Federal Republic of Germany)

๖. งานค้ำมหาวิทยาลัย การบรรยายในสถาบันต่าง ๆ และงานทางวิชาการ

ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในตอนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอบรมว่า นายติเรก ชัยนาม เป็นผู้รักการศึกษาและเอาใจใส่ในค้ำวิชาการอยู่มาก ฉะนั้น นอกจากมีชีวิตในการรับราชการแล้ว นายติเรกยังมีชีวิตในค้ำมหาวิทยาลัย คือการสอนและการบรรยาย และในค้ำศึกษาค้นคว้าหาความรู้และให้วิทยาทาน คือการเขียนหนังสือขึ้นเป็นเล่ม และการแสดงปาฐกถาตามสถาบันและสถานที่ต่าง ๆ คู่กันไปกับชีวิตในทางราชการด้วย ซึ่งในค้ำนี้ก็มีมีความสำคัญและคุณประโยชน์ไม่ยิ่งหย่อนกว่าค้ำราชการ นายติเรก ได้รับตำแหน่งผู้บรรยายวิชาพิเศษต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แต่เริ่มต้นขณะเกี่ยวค้ำกับราชการ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ทั้งสองค้ำพร้อมกันได้ดีโดยไม่



บกพร่อง ในบางสมัยเมื่อพ้นจากตำแหน่งราชการแล้ว ก็ได้เข้ารับราชการทางมหาวิทยาลัย เช่นเป็นคนบันทึกคนแรกของคณะรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายติเรก ชัยนาม พอใจที่จะใช้ชีวิตและให้ความเสียสละเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา เป็นอันมาก ทั้งนี้ รวมหมายถึงการอุทิศทรัพย์เงินทองเพื่อบำรุงหรือเป็นทุนการศึกษาต่าง ๆ ด้วย ในบั้นปลายของชีวิตเมื่อออกจากราชการเพราะครบเกษียณอายุแล้ว ก็ได้เสนอตัวเข้ารับใช้บ้านเมืองในทางการศึกษาและวิชาการ ซึ่งรัฐบาลของ ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร ก็ได้พิจารณาเห็นเป็นการเหมาะสม และได้โปรดให้ความอนุเคราะห์ตามความปรารถนา โดยให้เข้าปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งศาสตราจารย์พิเศษ ในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายติเรก ชัยนาม ได้รับตำแหน่งและปริญญากิตติมศักดิ์เกี่ยวกับการศึกษาหลายครั้ง ได้ใช้ชีวิตเพื่อการศึกษาอบรมโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยและท้อถอย ได้เขียนหนังสือในทางวิชาการพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหลายเล่ม ได้รับไปแสดงปาฐกถาตามสถาบันและสถานที่เกี่ยวกับการศึกษามากมายหลายแห่ง และจดบันทึกเหตุการณ์กับทำความเข้าใจ คิดเห็นประกอบเรื่องต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก เป็นที่น่าเสียดายว่า ปาฐกถาและบันทึกเหล่านั้นยังไม่มีผู้ตรวจสอบและรวบรวมพิมพ์ขึ้น ซึ่งหากพิมพ์ขึ้นแล้วคงจะเป็นคุณประโยชน์แก่บุคคลรุ่นหลังเป็นอันมาก

ตำแหน่งในด้านวิชาการ หนังสือที่พิมพ์ขึ้น และปาฐกถาที่นายติเรก ชัยนาม ได้ไปแสดงมีปรากฏเท่าที่พอจะรวบรวมได้ดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๔

พ.ศ. ๒๔๘๖ - ๒๔๘๙

เป็นผู้บรรยายลักษณะวิชากฎหมายเลือกตั้ง
เป็นผู้บรรยายลักษณะวิชาประวัติศาสตร์การปกครองและการปกครองเปรียบเทียบ

(๑๕)

พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๔๙๕

เป็นผู้บรรยายลักษณะวิชาประวัติศาสตร์ของ
ตะวันออกไกล และความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ

พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๔๙๕

เป็นคณบดี คณะรัฐศาสตร์ คนแรกของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๙๗

ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่ง
ตั้งให้เป็นศาสตราจารย์พิเศษ (ด้านความ
สัมพันธ์ระหว่างประเทศ) ของมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๔๙๘

ได้รับพระราชทานปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติม-
ศักดิ์ทางการทูต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(มติสภามหาวิทยาลัยให้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕)

สถาบันต่าง ๆ

ได้รับเชิญเป็นประจำทุกปีให้เป็นผู้บรรยาย
พิเศษ ณ สถาบันที่สำคัญ ๆ อาทิ วิทยาลัย
ป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพบก
ศูนย์รักษาความปลอดภัย เป็นต้น ได้บรรยาย
เกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศและการทูตว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยว
พันกับกิจการทางการเมืองการทหารอย่างไร ตาม
หัวข้อเรื่องที่สถาบันดังกล่าวกำหนดไว้เพื่อ
ประโยชน์ของนักศึกษาของแต่ละสถาบัน

หนังสือทางวิชาการที่พิมพ์ออกเป็นเล่ม

- พ.ศ. ๒๔๘๙ การทูล ตำราของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๘๙ รัฐธรรมนูญบริติช ตำราของมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๙๑ ประวัติศาสตร์การปกครอง ตำราของมหา-
วิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๙๒ กฎหมายเลือกตั้ง ตำราของมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๙๔ ประวัติศาสตร์ตะวันออกไกล ตำราของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๙๕ ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตำรา
ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๔๙๔ และ ๒๔๙๕ รัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (๒ เล่ม) ตำรา
ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๐๑ ชุมชุมปาฐกถา เล่ม ๑ พิมพ์ที่โรงพิมพ์
เอกชน
- พ.ศ. ๒๕๐๒ การทูล พิมพ์ครั้งที่ ๑ ที่โรงพิมพ์เอกชน
- พ.ศ. ๒๕๐๓ Thailand, the Land of the Free ภาษา
อังกฤษ พิมพ์ที่โรงพิมพ์เอกชน (ในสหพันธ์
สาธารณรัฐเยอรมัน) แจกจ่ายในสหพันธ์
สาธารณรัฐเยอรมัน
- พ.ศ. ๒๕๐๗ รวมปาฐกถาชุดใหญ่ เล่ม ๒ พิมพ์ที่โรงพิมพ์
เอกชน

พ.ศ. ๒๕๐๗

The Evolution of Thai Laws ภาษาอังกฤษ
พิมพ์ที่โรงพิมพ์เอกชน (ในสหพันธ์สาธารณ
รัฐเยอรมัน) แจกจ่ายให้แก่ Thailand
Council ของ Asia Society ที่นครนิวยอร์ก
และในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

พ.ศ. ๒๕๐๘

ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒ เล่ม)
พิมพ์ที่โรงพิมพ์เอกชน

หนังสือ ๒ เล่มนี้ได้รับความสนใจโดย
ทั่วไปเป็นอันมาก กำลังอยู่ในระหว่างพิมพ์
ครั้งที่ ๒

พ.ศ. ๒๕๐๘

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (๒ เล่ม)
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษา
ทั้งสองมหาวิทยาลัย คือมหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย
ไม่คิดค่าลิขสิทธิ์

การแสดงปาฐกถา

ในระหว่างที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งขณะรับราชการหรืออยู่นอกราชการ หรือใน
ระหว่างที่รับราชการทางด้านการทูตที่อยู่ในต่างประเทศได้รับเชิญจากสถาบัน องค์การ
สมาคมต่าง ๆ รวมทั้งทบวงการชองรัฐบาลต่างประเทศ และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ใน
สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ให้ไปแสดงปาฐกถาในเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์
ระหว่างประเทศ การทูต การเศรษฐกิจ และการวัฒนธรรม หลายโอกาส ที่แสดงเป็น
ภาษาไทยก็มี เป็นภาษาอังกฤษก็มี ตามความเหมาะสมของผู้ฟังและสถานที่ อาทิ

- พ.ศ. ๒๔๘๑ รัฐสภาบริติช
- พ.ศ. ๒๔๘๒ เขตแดนของรัฐ
- พ.ศ. ๒๔๘๔ มลเหตุของสงครามโลกครั้งที่ ๒
- พ.ศ. ๒๔๘๖ Life in Japan during the War
- พ.ศ. ๒๔๘๗ สงครามต้านยุโรปและสงครามมหาเอเชียบูรพา
- พ.ศ. ๒๔๙๐ The Eightfold Path
- พ.ศ. ๒๔๙๐ The Influence of Buddhism in Siam
- พ.ศ. ๒๔๙๑ องค์การสหประชาชาติ
- พ.ศ. ๒๔๙๑ คริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาในอังกฤษ
- พ.ศ. ๒๔๙๔ วิวัฒนาการของประชาธิปไตยในยุโรป
- พ.ศ. ๒๔๙๔ การเมืองระหว่างประเทศ
- พ.ศ. ๒๔๙๔ สันติวิธี
- พ.ศ. ๒๔๙๖ The Impact of Western Influence on Thailand
- พ.ศ. ๒๔๙๖ Modern Thailand
- พ.ศ. ๒๔๙๖ The Economic Development of Thailand
- พ.ศ. ๒๔๙๖ Thai Marriage Customs
- พ.ศ. ๒๔๙๖ Thailand's International Relations
- พ.ศ. ๒๔๙๖ Thai Legal History
- พ.ศ. ๒๔๙๖ Thai Family Laws
- พ.ศ. ๒๔๙๘ Diplomacy in Bygone Days
- พ.ศ. ๒๔๙๙ Thai Way of Life
- พ.ศ. ๒๔๙๙ พุทธศาสนากับการปกครอง
- พ.ศ. ๒๕๐๐ อีสรภาพหตุกมุต

- พ.ศ. ๒๕๐๐ องค์การสหประชาชาติกับมหาประเทศ
- พ.ศ. ๒๕๐๑ ปัญหาระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- พ.ศ. ๒๕๐๑ พุทธศาสนาและอิสลาม
- พ.ศ. ๒๕๐๒ Monarchy in Thailand
- พ.ศ. ๒๕๐๒ Ancient and Modern Government of Thailand
- พ.ศ. ๒๕๐๒ Thailand among the Southeast Asian Countries
- พ.ศ. ๒๕๐๓ The International Economic Development from a Southeast Asian Viewpoint
- พ.ศ. ๒๕๐๓ Buddhism in Thailand
- พ.ศ. ๒๕๐๔ Development Problems
- พ.ศ. ๒๕๐๕ Economic Problems and Progress in Thailand
- พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐธรรมนูญเยอรมันในอดีตและปัจจุบัน
- พ.ศ. ๒๕๐๕ กรุงเบอร์ลิน วิกฤติการณ์ ๓ ครั้ง
- พ.ศ. ๒๕๐๕ เยอรมนีเจริญมั่งคั่งเพราะเหตุใด
- พ.ศ. ๒๕๐๘ The Thai Race, Her Culture and Way of Life
- พ.ศ. ๒๕๐๘ Thailand and Southeast Asia
- พ.ศ. ๒๕๐๘ การธนาคารในเยอรมนี
- พ.ศ. ๒๕๐๘ การทูตและการหนังสือพิมพ์
- พ.ศ. ๒๕๐๘ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลผู้ยิ่งใหญ่
- พ.ศ. ๒๕๐๘ ความมั่นคงของยุโรปเสรี และความมั่นคงของประเทศไทย
- พ.ศ. ๒๕๐๘ สงครามกลางเมือง
- พ.ศ. ๒๕๐๘ หลักการกำหนดนโยบายต่างประเทศ

ปาฐกถาท่าง ๆ ที่นายติเรก ชัยนาม ได้แสดงในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๘ และ พ.ศ. ๒๕๐๙ ก่อนบ๊วยนั้น ทราบว่ายังมีอีกหลายเรื่อง แต่ไม่สามารถจะรวบรวม มากล่าวให้ถูกต้องครบถ้วนได้

๗. ชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ไบสังคม และที่แถวกับญาติมิตร

นายติเรก ชัยนาม เป็นผู้ที่นับได้ว่าเป็นสามัคคีของภรรยา เป็นบิดาทัดของ บุตร ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพและเลี้ยงครอบครัวโดยซื่อสัตย์สุจริตตลอดชีวิต โดยนำพัก ณาแรงของตนเอง กระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของบุตรภรรยา ได้ทั้งแต่ชื่อเสียงกับ คุณความดีไว้ให้แก่ครอบครัว ไม่ยอมที่จะทำในสิ่งมิชอบซึ่งมีแต่จะก่อความเดือด ร้อนให้แก่ผู้อื่น ได้ปกป้องครองเรือนด้วยความเป็นธรรม มีความเห็นอกเห็นใจและ พยายามรักษาน้ำใจระหว่างกัน สำหรับบุตรทุกคนก็ได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม เท่าเทียมกันเท่าที่สามารถจะทำได้อยู่เสมอ พยายามส่งเสริมอุดหนุนให้ได้รับการศึกษา ตามควรแก่โอกาส เพื่อจะได้เป็นกำลังทำมาหาเลี้ยงชีพดำรงวงศ์สกุลต่อไปได้โดย ชอบธรรม

นายติเรก ชัยนาม เป็นพ่อดีซึ่งน้องทุกคนเคารพและเชิดฟัง เมื่อบิดาหาบุญ ไม่แล้ว น้องทุกคนก็ถือว่า นายติเรก ชัยนาม เป็นหัวหน้าวงศ์สกุลที่จะต้องหารือ ในการดำเนินชีวิตทั้งในทางส่วนตัวและในทางการงานอยู่เสมอ ซึ่งทุกครั้งก็ได้รับ การปรึกษา นายติเรก ชัยนาม ก็มีได้ปฏิเสธ และได้ให้คำแนะนำที่ถูกที่ควร นาย ติเรก ชัยนาม เป็นผู้ที่มีความเป็นห่วงใยในความเป็นอยู่ของน้องทุกคนเสมอ แม้ตนจะ ไม่ใช่เป็นผู้มั่งคั่งและไม่มีอิทธิพลอย่างใด ก็ได้พยายามช่วยเหลือน้อง ๆ ตามสติกำลัง คอยให้คำสั่งสอนตักเตือนชักจูงให้ทำแต่ในสิ่งที่ดี ทั้งประพฤตินให้เห็นเป็นตัวอย่าง ในการมีสัมมาอาชีวะโดยสุจริตตลอดมา

นายติเรกเป็นสมาชิกของสมาคมสโมสรหลายแห่ง และเป็นที่รักใคร่ชอบพอ
ของผู้ที่ได้พบปะคบหา แม้เมื่ออยู่ในต่างประเทศก็ได้ใช้เวลาว่างไปทำการปาฐกถา
หรือจัดงานเกี่ยวกับการเผยแพร่เกียรติคุณชื่อเสียงของประเทศและคนไทยขึ้นทุกโอกาส
ที่ทำได้ในระยะเวลาประมาณ ๕-๖ ปีที่เป็นเอกอัครราชทูตอยู่ในเยอรมนี ได้ทำให้
ชื่อเสียงของประเทศเป็นที่รู้จักทั่วไปอย่างกว้างขวาง เพราะนิสัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ชอบ
คบหาสมาคมกับบุคคลทั่วไป ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงแก่กรรมลงแล้ว จึงได้มีสมาคมสโมสร
องค์การและห้างร้านต่าง ๆ หลายแห่งเสนอมาร่วมทำบุญกุศลสวดพระอภิธรรม
ให้ เพราะระลึกถึงผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ซึ่งเป็นพระคุณอย่างที่สุด แต่ก็ไม่สามารถ
จะสนองความปรารถนาอันดีนั้น ๆ ได้ทั่วถึง เพราะเหตุผลหลายประการ

สำหรับญาติมิตรทั้งหลายนั้น นายติเรก ชัยนาม เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย
ไม่มีเปลี่ยนแปลง แม้เมื่อเป็นรัฐมนตรีหรือดำรงตำแหน่งสูงโต ๆ ในทางราชการ
หรือออกมาพินหนาทแล้ว เพื่อนฝูงที่ต้องการคบค้ำก้นก็ได้รับการติดต่อช่วยเหลือ
โดยอภัยาศัย แม้เวลาจะห่างกันมากสืบก็ตาม ก็เป็นอย่างเดิม เป็นผู้ที่ไม่เอาเปรียบ
ใครในการคบหาสมาคม ไม่หวังลาภสักการะโดยไม่ชอบธรรมหรือทำให้ผู้อื่นเดือด
ร้อน เป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณไม่รู้จักลืม นิสัยใจคอเช่นนี้บางครั้ง
ก็เป็นอุปสรรคสำคัญในการก้าวหน้าของชีวิต ซึ่งตัวเองก็ปรารถนาอยู่เสมอว่า สดแต่
บุญกรรม เพราะที่กระทำไปเช่นนั้นก็โดยบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้เจตนาร้ายต่อท่านผู้ใด
เฉพาะในทางการเมืองซึ่งบังเอิญได้เข้าไปพัวพันเกี่ยวข้องกับหลายปีนั้น ได้ทำให้
เกิดความศรัทธาอยู่บ้าง แต่นายติเรก ชัยนาม ก็มีใจจดจำถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องตอบโต้
หรือแก้แค้นกัน ตรงกันข้ามได้ปรารถนาแก้แค้นพี่น้องและเพื่อนใกล้ชิดอยู่เสมอว่า ฟัง
ลมเรื่องเหล่านั้นเสียเถิด โดยให้ความเห็นอกเห็นใจว่า เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสิ่ง
แวดล้อมช่วยให้เขาเหล่านั้นมีความคิดเห็นและความต้องการที่จะเป็นเช่นนั้น ถ้าเรา
เกิดมาและตกอยู่ในสภาพเช่นเขา ก็อาจจะเป็นอย่างเขาหรือยิ่งกว่าเขาก็ได้ จึงควร

จะชนะหรือกระทำความเข้าใจกันโดยเหตุผล นายติเรก ชัยนาม เป็นคนไม่มีความ
 พยาบาท แม้จะได้รับความเจ็บช้ำน้ำใจ การกลั่นแกล้งด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งบางครั้ง
 ก็เป็นเรื่องรุนแรงถึงชีวิต แต่เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปแล้ว นายติเรก ชัยนาม ก็ไม่ได้
 เอาใจใส่ ตรงกันข้ามกลับปกปิดไม่เล่าแม้ให้ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงสนิทฟัง เพราะ
 เกรงว่าจะก่อให้เกิดความพยาบาทจองเวรจองกรรมกันต่อไป เมื่อถูกถามขึ้นภายหลัง
 ต่อมาหลายปี ก็ได้แต่ตอบว่าลืมไปแล้ว ไม่อยากเล่าให้ใครฟัง และผู้ที่ทำกรรมแก่
 ผู้นั้น กรรมก็จะสนองให้เห็นทันตา เรามีสชีวิตอยู่สำหรับข้างหน้า ไม่ใช่สำหรับที่แล้ว
 มา ด้วยเหตุฉะนั้น นายติเรก ชัยนาม จึงมีมิตรและผู้ให้ความกรุณาสงสารอยู่ทั่วไป
 ทุกชั้นของสังคม และเมื่อถึงแก่กรรมลง นอกจากญาติมิตรแล้ว แม้ท่านผู้ที่เคยสังกัด
 อยู่ในอุคมคติทางการเมืองต่างกัน ก็ให้เกียรติมาร่วมในงานรดน้ำศพหรือในงาน
 บำเพ็ญกุศล ไม่ถือเอาถือเรา ลืมเรื่องที่ชกกันมาในกาลก่อนเสียทั้งสิ้น ซึ่งนับว่า
 เป็นสุภณิมิตอันดียิ่ง

๘. การป่วยและมรณกรรม

นายติเรก ชัยนาม มีอาการป่วยโดยคิดว่าเป็นโรคเกี่ยวกับลำไส้มาหลายเดือน
 แล้ว ได้ให้แพทย์ตรวจก็ไม่พบว่าเป็นโรคร้ายแรงอะไร จึงคงไปปฏิบัติงานตามปกติ
 และไม่ได้รักษากันอย่างจริงจัง จนกระทั่งอาการป่วยกำเริบมากขึ้นผิดปกติ โดยคำ
 แนะนำของศาสตราจารย์นายแพทย์ชัชวาลย์ โอสถานนท์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยแพทย-
 ศาสตร์ จึงได้เข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช และได้รับการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๑๕
 สิงหาคม ๒๕๐๙ ปรากฏว่านายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญได้พบว่าเป็นโรคมะเร็งที่ลำไส้ใหญ่
 และโรคได้ลุกลามไปถึงตับเสียแล้ว แม้กระนั้นบรรดานายแพทย์และนางพยาบาลก็ได้
 ให้การรักษาพยาบาลด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ซึ่งในครั้งแรกการรักษาพยาบาล
 ทำให้มีอาการดีขึ้น จึงได้กลับมารักษาตัวที่บ้านเมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม เมื่อมาอยู่บ้าน

แล้ว รู้สึกว่าแข็งแรงและสบายขึ้น คุณพ่อก็ไม่เจ็บป่วย ก็นึกกันว่าโรคร้ายคงจะไม่ขยายตัวลุกลามต่อไป นายติเรก ชัยนาม ซึ่งมีนิสัยขยันขันแข็งเป็นทุนอยู่แล้ว ได้กลับไปทำงานอย่างปกติ เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการ ก.พ. ทำการบรรยายที่มหาวิทยาลัยไปในงานสังคมต่าง ๆ ตลอดจนเร่งรัดเตรียมการให้หนังสือไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒ เล่ม) ได้พิมพ์ออกทันตามกำหนดเวลา ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นผลซ้ำเติมทำให้สุขภาพทรุดโทรมลงโดยเร็ว นายติเรก ชัยนาม ได้กลับไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราชต่ออีกหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ ต่อมาอาการป่วยของนายติเรก ชัยนาม ได้ทรุดและทรุดลงไปเป็นลำดับ ซึ่งตนเองก็รู้สึกตัวดีในชั้นหลัง ๆ ว่าคุณชีวิตคงไม่รอดแน่ในเร็ววันนี้ จึงได้ให้ทำพินัยกรรมเสียเป็นฉบับสุดท้าย และยังได้ส่งตัววาจาแก่เพื่อนสนิทและน้องว่า เมื่อตนถึงแก่ความตายให้กระทำเพียงอย่างไร และเมื่อเผาศพแล้วก็นำอัฐิไปบรรจุ ณ ที่แห่งนั้นแห่งนี้ กล่าวรวมได้ว่า จนกระทั่งวันสุดท้ายซึ่งถึงแก่กรรม นายติเรก ชัยนาม ได้มีสติสัมปชัญญะและความทรงจำต่าง ๆ บริบูรณ์เหมือนกับเมื่อยังดี ๆ อยู่ ได้บอกกับญาติใกล้ชิดและเพื่อนสนิทที่ไปเยี่ยมเยียนว่า ตนพร้อมที่จะไปแล้วทุกเมื่อ ขออย่าให้ญาติมิตรวิตกเลย และเมื่อตนตายแล้วก็ขออย่าให้บุตรภรรยาญาติมิตรต้องคอยเป็นห่วงในเรื่องการทำบุญกุศลและเก็บศพไว้นานวันนัก เพราะทุกคนก็มีภาระในการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยกันทั้งนั้น

ในระหว่างป่วยอยู่ที่บ้านพัก ที่โรงพยาบาลศิริ ได้มีท่านเจ้านายผู้ใหญ่หลายองค์ อาทิ เสด็จในกรมหมื่นพิทยลาภ ฯ ประธานองคมนตรี เสด็จในกรมหมื่นนราธิป ฯ รองนายกรัฐมนตรี ท่านผู้ใหญ่หลายท่าน เช่น ท่านจอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ท่านเจ้าพระยาสุรธรรมาธิเบศร์ เจ้าคุณมานวราชเสวี ท่านองคมนตรีอื่น ๆ อีกบางท่าน คุณหญิงไสว จารุเสถียร และท่านรัฐมนตรีกับท่านผู้ใหญ่ที่เป็นเพื่อนสนิทอีกหลายท่าน เช่น คุณพจน์ สารสิน คุณทวี บุญยเกตุ คุณเสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นต้น

ตลอดจนบุคคลในคณะทูต เช่น เอกอัครราชทูตเยอรมัน ญาติมิตร ผู้ที่เข้าร่วมงานกันมา และศิษย์ในทางการศึกษาเป็นอันมาก ได้กรุณาเสด็จและไปเยี่ยมเยียนถามข่าวคราวอยู่เสมอ เมื่อขณะสบายดีแล้ว นายติเรกก็ต้อนรับโอบอ้อมปราครยสนทนากับท่านผู้ไปเยี่ยมเยียนอย่างทั่วถึงกัน ในการนี้ท่านผู้ใหญ่หลายคนซึ่งเคยเป็นเพื่อนสนิทกันได้ปรารภว่า ไม่อยากจะไปให้เห็นหน้านัก เพราะสงสาร เนื่องจากร่างกายของผู้ป่วยทรุดโทรมผิดตาไปมาก อนึ่ง โดยที่รู้สึกตัวว่าได้เจ็บป่วยมาหลายเดือน มิได้ทำงานตอบแทนให้แก่ราชการ เกรงจะไม่เป็นการสมควร นายติเรก ชัยนาม จึงได้มีหนังสือกราบเรียนไปถึงท่านนายกรัฐมนตรี นอกจากจะขอบพระคุณที่ให้เกียรติไปเยี่ยมเยียน และให้ความกรุณาแล้ว ก็ได้แสดงความเป็นห่วงและความไม่สบายใจในการที่ไม่สามารถไปปฏิบัติงานตามหน้าที่ได้ ซึ่งท่านนายกรัฐมนตรีก็ได้กรุณาตอบให้กำลังใจไปว่า “อย่าได้คิดวิตกห่วงใยเกี่ยวกับการงานอย่างใดเลย ให้รับการรักษาพยาบาลโดยเต็มที่ เพื่อจะได้หายป่วยโดยเร็ว จะได้มาช่วยกันปฏิบัติราชการเพื่อความรุ่งเรืองของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนต่อไป” ทั้งนี้ ย่อมเป็นความกรุณาอย่างสูงของ ฯพณฯ ท่าน

นอกจากนี้ นับว่า นายติเรก ชัยนาม ได้รับเกียรติและความปลอบปล้มเป็นกำลังใจนับเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อทางราชการได้ให้นายต๋อย เหล่าสุนทร รองเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อัญเชิญเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยาซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน ไปมอบให้ที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ซึ่งอยู่ในระยะที่ป่วยมากแล้ว

ต่อมาเมื่อวันจันทร์ที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐ เวลา ๑๕.๑๕ น. นายติเรก ชัยนาม ก็ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบที่โรงพยาบาลศิริราช สิริรวมอายุได้ ๖๒ ปี ๓ เดือนเศษ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม พร้อมด้วยฉัตรเบญจา บั๊กลองชนะ และพระราชทานน้ำอาบศพ เมื่อวันที่อังคารที่ ๒ พฤษภาคม

ศกเดียวกัน ณ วัดธาตุทอง อำเภอพระโขนง จังหวัดพระนคร สมเด็จพระราชชนนี
ก็ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานน้ำอาบศพไปให้ และ ๖ พณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี
จอมพล ถนอม กิตติขจร ก็ได้กรุณาให้เกียรติไปเป็นประธานในงานนี้

ในวันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๗ ได้พระราชทานเกียรติทรงเสด็จไปวางพวงมาลาศพนายติเรก ชัยนาม
ซึ่งตั้งโกศที่ศาลาสงฆ์ วิเศษศุภวัตร วัดธาตุทอง ในการบำเพ็ญกุศลที่วัดธาตุทองนั้น
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ๓ คืน และ
ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนรรักษ์ราชมณฑลเชียร นำพวงมาลาในวัน
วันบำเพ็ญกุศลสวดศพ ทรงน เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แต่ผู้ถึงแก่กรรม
และเป็นเกียรติแก่นายติเรกและตระกูลวงศ์ สืบไปชั่วกาลนาน

ต่อไปนี้เป็นบันทึกของศาสตราจารย์นายแพทย์อุดม ไปชะกฤษณะ คณะบดี
คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล ซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดคุ้นเคยกับนายติเรก ชัยนาม
และครอบครัว และเป็นผู้ที่ควบคุมการผ่าตัดและการดูแลรักษาพยาบาลนายติเรก
ชัยนาม ได้เขียนขึ้นไว้ คณะเจ้าภาพเห็นเป็นการสมควรที่จะนำลงพิมพ์ไว้เพื่อประ-
โยชน์ในทางให้ความรู้ต่อไปด้วย

ศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม ในฐานะคนไข้

มาอยู่โรงพยาบาลศิริราชครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๙ ด้วยอาการ
สำคัญว่าอูจจาระไม่ปกติมาราว ๗ เดือน

๗ เดือนก่อนมาโรงพยาบาล คนไข้มีอาการท้องผูก ๒-๓ วัน จึงจะถ่ายสักครั้ง
บางครั้งต้องถ่ายหลายครั้งในวันเดียวกัน อูจจาระไม่เหลวหรือเป็นน้ำ แต่มีมูกเลือดปน
ออกมาด้วยบางครั้ง บางคราวมีปวดท้อง การปวดท้องนี้ผู้ป่วยคิดว่าคงเป็นเพราะ
ชอบรับประทานเผ็ดมากเกินไป แต่กระนั้นก็ตามผู้ป่วยก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ ไปหาแพทย์

แพทย์บอกว่าเป็นโรคสีดวงทวารหนัก ให้ยารับประทาน อาการไม่ดีขึ้น จึงได้ไป
ถ่ายภาพเอ็กซเรย์ โดยการรับประทานแบเรียมก็ไม่พบอะไรผิดปกติ เวลาได้ส่องเลย
มาอีกหลายเดือนอาการก็คงเดิมหรือเร็วกว่า มีมูกและเลือดในอุจจาระมากขึ้น จึงไป
หาแพทย์ใหม่ได้ทำการตรวจโดยใช้กล้องส่องทางทวารหนักก็ไม่พบพยาธิสภาพ ต่อมา
อีกไม่นานได้ทำการถ่ายภาพเอ็กซเรย์โดยใช้แบเรียมสวนทวาร ครั้งแรกว่าเป็นการ
อักเสบ ต่อเมื่อทำซ้ำครั้งที่ ๒ จึงพบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ลำไส้ใหญ่ตรงส่วนที่ติดต่อ
ระหว่างติเซนดิงโคลอนและซิกมอยด์ จึงได้รับคำแนะนำให้เข้าโรงพยาบาล ผู้ป่วย
ได้รับการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๐๙ ในการผ่าตัดพบว่ามะเร็งที่ลำไส้ใหญ่
หนัก่อนเล็กน้อย อยู่ตำแหน่งที่พบในเอ็กซเรย์แต่หตุจนวนอจจาระเดินไม่สะดวก
ได้ทำการตัดเอาออกได้ง่าย ไม่มีมะเร็งกระจายไปที่เยื่อหุ้มช่องท้อง แต่เมื่อคลำตับ
พบว่ามะเร็งนั้นได้กระจายไปทั่วทั้งตับเป็นเม็ดเล็ก ๆ ขนาดเท่าเม็ดสาคอย่างกลาง

การผ่าตัดสำเร็จไปด้วยดี ผู้ป่วยอยู่โรงพยาบาลจนถึงวันที่ ๒๗ สิงหาคม ก็
กลับบ้าน ระหว่างที่อยู่บ้านนั้นผู้ป่วยสบายจนเป็นลำดับจนมีอาการเป็นปกติ คือไม่มี
เรื่องเกี่ยวกับอุจจาระและการปวดท้องประการใด

โดยเหตุที่ทราบแล้วว่า มะเร็งได้กระจายไปทั่วทั้งตับ จึงขอเชิญให้ท่านเข้า
มาตรวจสอบในโรงพยาบาลอีกครั้งเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๙ ได้ใช้กล้องส่องดู
ในช่องท้อง (peritoneoscopy) พบว่ามะเร็งที่กระจายไปที่ตับนั้นโตขึ้นได้ทำ Liver
scanning พบว่าตับใหญ่ขึ้นเล็กน้อย ตามการโตของมะเร็งที่กระจายเข้าไป การตรวจ
ทางชีวเคมีไม่พบอะไรผิดปกติ หน้าที่ของตับยังดี รวมทั้งหน้าที่ของไตด้วย ได้เริ่ม
ให้ยาที่เป็นพิษต่อมะเร็ง (5-Fluouracil) เมื่อวันที่ ๒๐ และ ๒๕ ตุลาคม ผู้ป่วย
มีอาการแพ้ก้อนขาวสน และมีไข้เล็กน้อยในการให้ยาครั้งแรก ครั้งที่ ๒ ก็ไม่มี
ปฏิกิริยาอะไร ได้กลับบ้านเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม เม็ดโลหิตขาวอยู่ในระดับสูงกว่า
ธรรมดา (๑๒,๒๐๐ ล.บ. ซม.)

ผู้ป่วยเข้าโรงพยาบาลครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๑๐ ระหว่างที่อยู่บ้านไม่มีอาการทางลำไส้ รับประทานอาหารได้เป็นปกติ แต่สังเกตเห็นอย่างง่าย การตรวจพบของสำคัญคือ ตับโตประมาณ ๑ นิ้ว ได้ฉายโครงขวา หัวใจตรวจด้วยเครื่อง E.K.G. ไม่พบอะไรผิดปกติ Liver scanning⁽¹⁾ พบว่ามีก้อนโตขนาดผลมะนาวตรงชายตับทางขวา หน้าที่ของตับก็จะเสื่อมลง (B.S.P. retention 37%, Normal less than 25%) ได้ให้ 5 Fluouracil อีก ๒ ครั้ง วันที่ ๑๑ และ ๑๗ มกราคม ในอาทิตย์แรกที่มาอยู่โรงพยาบาล ผู้ป่วยมีไข้ทุกวัน วันแรกสูงถึง ๓๙° ซ. และค่อย ๆ ลดลงเป็นลำดับจนหายไป วันที่ ๑๖ มกราคม ผู้ป่วยผอมลง น้ำหนักเมื่อมา ๕๖ ก.ก. ผู้ป่วยกลับบ้านวันที่ ๒๗ มกราคม อ่อนเพลียเล็กน้อย น้ำหนักลดลงไป ๒ ก.ก.

ผู้ป่วยกลับไปอยู่บ้านได้ ๑๐ วัน ก็เริ่มมีบวมที่เท้าทั้งสองข้างและอ่อนเพลียลง แพทย์ผู้รักษาก็แนะนำให้เข้ามาอยู่โรงพยาบาลใหม่ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ ผู้ป่วยมาครบหนึ่งสัปดาห์ก็เห็นได้ชัด ความดันต่ำลง มีน้ำในช่องท้อง ตับโตคล้ำได้ ส่วนที่อยู่ชายโครงขวากดเจ็บ ขาทั้งสองข้างบวม ทรวงอกมีน้ำทางขวาเล็กน้อย (๑๕ กุมภาพันธ์) Liver scanning มีการเสื่อมของเซลล์ (hepato cellular impairment) การตรวจหัวใจด้วยเครื่องก็แสดงว่ากล้ามเนื้ออ่อนกำลัง

การผ่าตัดครั้งที่ ๒ (๘ มีนาคม ๒๕๑๐)

ได้เปิดเข้าช่องท้องใหม่ พบว่ามีน้ำมาก ตับโต มะเร็งได้กระจายไปทั่วช่องท้อง ได้ผูกเส้นโลหิตแดงที่ไปเลี้ยงตับ การผ่าตัดไม่ยาก ทำสำเร็จภายในครึ่งชั่วโมง

หลังจากผูกเส้นโลหิตแดงของตับแล้ว รู้สึกว่าตับเล็กลง น้ำในช่องท้องน้อยลง ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นเล็กน้อย ได้ประมาณ ๑ เดือน พอวันที่ ๙ เมษายน เริ่มมีไข้สูง วันที่ ๑๔ เมษายน มีอาการระแวง และสติสัมปชัญญะไม่แจ่ม ชักจะซึมไป ท้องมูกมากขึ้นแน่นอึดอัด ขาบวมมากเต่ง ตับเล็กลง และตัวเหลือง ปอดเริ่มอักเสบเห็น

(1) การตรวจด้วยวิธีพิเศษ ใช้ radioactive Bromsulphalein.

ชัดเจนในเอกซเรย์ วันที่ ๒๔ เมษายน ผู้ป่วยชอบมากขึ้น วันที่ ๑ พฤษภาคม
ไม่รู้สึกตัว ชีพจรเร็ว หายใจลำบาก ไม่มีไข้มาหลายวัน ถึงแก่กรรมเวลา ๑๕.๑๕ น.

ประวัติการป่วยของท่านศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม เป็นประวัติที่เรียกได้ว่า
คลาสสิกของมะเร็งของลำไส้ใหญ่ในตำแหน่งนี้ เริ่มต้นด้วยความผิดปกติของการถ่าย
อุจจาระ และอุจจาระบางครั้งก็มูกเลือด ผู้ป่วยอยู่ในอายุที่มีโรคชนิดนี้มากที่สุด มีผู้
ป่วยที่เป็นมะเร็งของลำไส้ใหญ่ตรงทางออกที่เรียกว่า เรกตัม ไม่น้อยที่มีอาการเช่นนี้
ไปหาแพทย์ แล้วแพทย์ก็วินิจฉัยโรคว่าเป็นริดสีดวงทวาร ส่วนมากมิได้ตรวจทวาร
เลย ให้ยารับประทานและป้าย เค็มนแล้วเค็มนแล้วก็มีการทุเลา มีแต่ทรุดหนักลง
ทำให้ผู้ป่วยนั้นพลาดเวลาที่ดีที่สุดในการรักษาโรคไปเสีย การวินิจฉัยโรคของลำไส้
ใหญ่นั้นมีวิธีหลายอย่าง ตั้งแต่ง่ายไปหายาก เริ่มแต่การตรวจทวารด้วยนิ้วมือ การใช้
กล้องตรวจ (Proctosigmoidoscopy) และการตรวจโดยรังสี มะเร็งที่อยู่ใกล้ทวารหนัก
นั้นใช้นิ้วมือตรวจได้ดีที่สุด ง่าย ทำเมื่อไรก็ได้ ให้ผลแน่นอน ถ้ามีความชำนาญ
พอสมควร ถ้ามะเร็งนั้นอยู่สูงกว่าปลายนิ้ว ก็ต้องใช้กล้องส่องซึ่งมีความยาว ๒๕ ซม.
กล้องนี้มีประโยชน์มาก เพราะประมาณ ๒/๓-๓/๔ ของมะเร็งอาจจะเห็นได้โดยกล้อง
มะเร็งที่อยู่สูงกว่า ๒๕ ซม. ขึ้นไปก็ต้องใช้ตรวจด้วยเอกซเรย์ โดยวิธีสวนแบเรียม
เข้าทวารหนัก การตรวจครั้งเดียวอาจจะไม่พบ จำเป็นจะต้องทำซ้ำอีก ๒-๓ ครั้ง รังสี
แพทย์นั้นเหมือนกับปั้นเรือ อายุรแพทย์หรือศัลยแพทย์คือเข็มทิศ ผู้ซึ่งจะต้องบอกให้
รังสีแพทย์ทราบว่ามะเร็งนั้นอยู่ตรงไหน เพื่อจะได้พยายามค้นคว้าหาตำแหน่งตรงนั้น
อย่างละเอียด เพราะบางครั้งมะเร็งอาจจะเล็กมาก ถ้าไม่พิจารณาดี ๆ อาจจะมองข้ามไป

มะเร็งของทางเดินทางอาหารนั้นเป็นไ้ตั้งแต่ หลอดอาหาร กระเพาะอาหาร
ลำไส้เล็ก ลำไส้ใหญ่ จนถึงทวารหนัก มะเร็งของกระเพาะอาหารเป็นมะเร็งที่ร้ายแรง
ที่สุด เมื่อตัดออกแล้วภายใน ๔-๘ เดือน ส่วนมากจะกลับมาอีก ผู้ที่มชีวิตเกิน ๕ ปี

หลังผ่าตัด มีไม่ถึง ๕%⁽²⁾ มะเร็งของหลอดอาหารมีความร้ายแรงรองลงมา มะเร็ง
 ของลำไส้ใหญ่มีความร้ายแรงน้อยที่สุด ภายหลังจากตัดเอาออกแล้ว ผู้ที่มีชีวิตอยู่ได้
 เกิน ๕ ปี มีถึง ๘๘% มะเร็งทุกชนิดที่เป็นกับมนุษย์ไม่ว่าจะเกิดแก่อวัยวะส่วนไหน
 ของร่างกาย จะรักษาได้ผลดีจำเป็นจะต้องรักษาแต่แรกเริ่มเป็น เมื่อมะเร็งยังเล็กและ
 ไม่กระจาย ถ้าข้ามะเร็งโตขึ้นและกระจายไปแล้ว ผลของการรักษาให้ผลแล้ว ตาม
 พยาธิวิทยามะเร็งกว่าจะงอกจนรอบรูของลำไส้หนักกินเวลาประมาณ ๒ ปี⁽³⁾

จากการทำเอ็กซเรย์ภายหลังสวนแบเรียมเข้าทวารหนัก นายแพทย์ไฟเกียล⁽⁴⁾
 ได้พบว่ามะเร็งก้อนยาวยื่นออกมา ๑ ซม. (polypoid growth) จะลามไปรอบ ๆ วงของ
 ลำไส้ใหญ่ในเวลา ๒ ปี หรือเนื้อมะเร็งจะโตอีกเท่าตัวในเวลา ๑๒๐-๔๐๐ วัน

ในผู้ป่วยของเราเมื่อเออลำไส้ใหญ่ที่ตัดออกมาตรวจ เห็นว่ามะเร็งนั้นได้ลาม
 ไปเกือบรอบวงแล้ว แสดงว่าผู้ป่วยได้มีมะเร็งมาแล้วประมาณบิครึ่งถึง ๒ ปี ก่อนมา
 โรงพยาบาล ท่านศาสตราจารย์ศิริโรจน์ ท่านเป็นคนเคราะห์ร้ายมาก มะเร็งที่ลำไส้ใหญ่
 นั้นไม่ได้ติดกับอวัยวะรอบ ๆ เลย เคลื่อนไหวไปมาได้สบาย ซึ่งผิดกับส่วนมาก ซึ่ง
 มักจะติดกับผนังด้านซ้ายแล้ว อาจจะเป็นเพราะความเคลื่อนไหวได้มากเช่นนี้กระมัง
 จึงทำให้เซลล์ของมะเร็งผ่านเข้าไปในเส้นโลหิตดำได้ง่ายและกระจายเข้าไปในตับก่อน
 ช่างเร็ว ในตับนั้นเซลล์ของมะเร็งได้เจริญอย่างรวดเร็วตั้งแตขนาดผ่าศูนย์กลาง ๐.๕
 ซม. เมื่อพบครั้งแรก จนถึง ๒.๐ ซม. เมื่อพบ ๒๐๐ วันต่อมา การพยากรณ์มะเร็ง
 จึงขึ้นอยู่กับตัวของมันเอง ตำแหน่งของอวัยวะที่เป็นและการกระจาย เมื่อมีการกระจาย
 แล้วก็แสดงว่าไม่มีการหาย บางครั้งถ้าใช้เคมีมะเร็งที่กระจายออกไปเช่นที่อยู่ที่ตับ อาจ
 จะพอ ผู้ป่วยอาจจะมีชีวิตได้อีกหลายปี

(2) Warren, Richard : Surgery 754, 1963
 (3) Hughes : Surgery of the Colon 1959
 (4) Bockus, H.L. : Gastrocuterogy II, 997, 1964

การทำกรรพาดคกรงที่ ๒ คือการผูกเส้นโลหิตแดงที่ไปเลี้ยงตับ ก็ต้องการ จะเลียนแบบธรรมชาติในคนโชคดี คือต้องการให้มะเร็งฝ่อไป การกระทำทำให้ผล พอประมาณ ตับเล็กลง น้ำในช่องท้องน้อยลง แต่ก็ไม่นาน ตับกลับเสื่อมโทรมลง จนไม่สามารถจะสร้างหรือขับสิ่งที่มีพิษออกจากร่างกายได้ ซึ่งทำให้สพิษัมปชัญญะของ ผู้ป่วยมีวิหมองลง จนในที่สุดตับก็วายลง ถึงเอาผู้ป่วยลงไปด้วย

การรักษาที่ดีที่สุดคือการผ่าตัดเอามะเร็งออก ซึ่งให้ผลดีถึงกล่าวแล้ว ถ้ายัง ไม่มีการกระจายไปอวัยวะอื่น

การรักษาด้วยยาที่ฆ่ามะเร็งหรือมีพิษต่อมะเร็งนั้น เวลานี้ยังไม่ค้นก็ แต่ใน อนาคตอาจจะดี ก่อนจะใช้จะต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ยาเหล่านี้มีพิษทั้งต่อเซลล์ของ มะเร็งและเซลล์ดี ๆ ของผู้ป่วย ให้ยามากเกินไปก็จะเป็นอันตรายแก่ผู้ป่วย ถ้าน้อยเกินไป ก็ไม่บังเกิดผล ยานจึงคงใช้หลังการผ่าตัดเพื่อช่วยฆ่าเซลล์มะเร็งที่ตกค้างให้หมด หรือเพื่อฆ่าเซลล์มะเร็งที่กระจายไป

ผมได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกับท่านศาสตราจารย์ดิเรกนานพอสสมควร คือตั้งแต่ ท่านมาอยู่โรงพยาบาลเป็นครั้งแรก จนถึงอวสานแห่งชีวิตของท่าน ท่านเป็นคนไข้ ทดดีสุดคนหนึ่ง เป็นสุภาพบุรุษที่น่าชมเชย ผมจึงปลงใจเชื่อตามทีไต่ย็นเข้าหุอยู่เสมอ ว่าท่านเป็นคนดี มีกิริยามารยาทนุ่มนวล ไม่เคยบ่นว่า ทั้งแพทย์ พยาบาล และคนงาน เลย คุณกอบกุล สืบสุข พยาบาลประจำตึกวิบูลย์รักษ์ ว่าตั้งแต่มาอยู่ตึกนี้ไต่ ๔ ปีแล้ว ยังไม่เคยพบคนไข้คนใดทีไต่อย่างท่าน ขี้เกรงใจเป็นที่ไต่ที่สุด ไม่เคยโกรธใครแม้กระทั่ง คนงาน ครั้งหนึ่งคนงานหามท่านไปเอ๊กซเรย์ นิ้วมือ ๓ นิ้วของท่านทางซ้าย ไป กระแทกข้างฝาอย่างแรงจนบวมและห้อเลือด ท่านไม่ปริปากอะไรเลยจนกลับมาท้อง พยาบาลเห็นนิ้วท่านบวมจึงไต่ความว่าอะไรเกิดขึ้น ท่านชอบอ่านหนังสือ และเขียน หนังสือมาก เมื่อผ่าครั้งแรกเราไต่ได้บอกท่านว่าเป็นมะเร็ง แต่เชื่อว่าท่านทราบ ท่าน ไม่เคยเอ่ยปากถามหรือซัก ท่านไต่ทำตนเหมือนนักปราชญ์ทั้งหลาย เมื่อมีบัญชา

(๓๑)

ขัดข้องในใจประการใดก็ไปค้นคว้าเอาในหนังสือ ทั้ง ๆ ที่ทราบว่าท่านเป็นอะไรท่านก็ทำจิตให้ว่าง เหมือนกับคุณเสนนั้น ณ สงขลา น้องชายอาจารย์ผมที่มาเจ็บที่ตึกธนาคาร ท่านผู้แม่จะมีทุกข์กรรมมากเพราะมะเร็งของหลอดอาหาร ก็ไม่ว่างเว้นทำงานจนวาระสุดท้าย ท่านศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม ได้ตั้งหน้าตั้งตาเขียนหนังสือ อันจะเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของคนไทย เรื่อง "ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒" จนสำเร็จ และออกตลาดเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๐๙ ได้ ท่านได้ระลึกถึงพวกเราชาวศิริราช ให้หนังสือผม ๑ ชุด และได้เขียนไว้บนปกว่า

ขอให้คุณหม่ออกม ไปชะกฤษณะ ด้วยความรักนับถือ ซึ่งมีต่อกันมาช้านาน และระลึกเสมอในเมตตาจิต ซึ่งคุณหม่อมมีต่อผมในการบวญครอง

ขอได้รับความนับถือและปรารถนาดียิ่งจากผม

ติเรก ชัยนาม

๑๘ มกราคม ๒๕๑๐

ศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม นอกจากจะเป็นปราชญ์แล้ว ยังมีคุณธรรมความดี อยู่เต็มเปี่ยม มีความเสียสละ ไม่คดโกง ไม่ยอมเป็นพวกของใครอีกเมื่อตนได้ตั้งใจแล้ว ในอุดมคติของตน คุณธรรมความดีเหล่านั้นทำให้ท่านเป็นนักการเมืองชั้นยอด ซึ่งโลก และคนไทยสรรเสริญ ท่านศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม ได้ทำให้ชื่อเสียงของคนไทย กระจายไปทั่วประเทศเยอรมนี ท่านได้เอาเรื่องเมืองไทยไปบรรยายในสถาบันต่าง ๆ อยู่เสมอ เรื่องบางเรื่องก็ได้แปลเป็นภาษาเยอรมัน ยุคที่ท่านเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ คือยุคที่มีการสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างไทยกับเยอรมนี ยุคที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ ประหาสประเทศนั้น ประธานาธิบดีสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีมาเยือนไทย จนประเทศไทยได้รับประโยชน์มหาศาล

ความดีเด่นของท่านมีมากจนเมื่อท่านประธานาธิบดี ลีบเก้ มาเยือนประเทศไทยครั้งที่ ๒ อย่างไม่เป็นทางการ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๑๐ นั้น ได้ส่งของมาเยี่ยมท่าน ณ โรงพยาบาลศิริราช ท่านได้รับพระราชทานเหรียญคุณงามความดีเข็มศิลปวิทยา
ก็ด้วยความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ของคณะรัฐมนตรี ผมเชื่อว่าท่านภูมิใจและซาบซึ้ง
ในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างหาที่เปรียบมิได้ ในวันที่
จะได้รับนั้นท่านแต่งตัวอย่างงดงาม ตามฐานะคนไข้ที่เจ็บหนัก รู้สึกกระหึบกระเหิง
อย่างยิ่ง ไม่มีใครที่สมควรจะได้รับเหรียญอันมีเกียรติสูงสำหรับนักปราชญ์นักปราชญ์
กว่าท่าน

ท่านอีกผู้หนึ่งที่จะลืมเสียมิได้ คือ คุณหญิงป๋วย ผู้ซึ่งเป็นที่รักที่ห่วงใยกันจริงๆ
คุณหญิงเฝ้าดูแลศาสตราจารย์ติเรกอยู่ตลอดเวลา ครึ่งใดที่ผมไปเยี่ยมท่านก็ได้พบท่าน
รู้สึกว่าคุณทั้งสองมีคุณธรรมอะไรๆ คล้ายกันมาก เท่าที่ผมแลเห็นและรู้สึก คือความ
เป็นผู้ที่ร้อยเปอร์เซ็นต์ ผมสังเกตว่าท่านชอบดมลงไปทุกวันๆ แม้ท่านจะไม่มีพยาธิ
ทางกายท่านก็มีพยาธิทางใจ เพราะเราได้แจ้งให้ท่านทราบถึงพยาธิที่เบียดเบียน
ศาสตราจารย์ติเรก เมื่อคราวผ่าตัดครั้งแรกแล้ว ความทรมาณใจที่ท่านได้รับตั้งแต่นั้น
มา คงหาอะไรเปรียบได้ยาก แม้กระนั้นท่านก็ไม่ปรึกษาโรคทางใจของท่าน คงจะ
เป็นเครื่องทำให้ร่างกายของท่านทรุดโทรมลงไป

ศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม เป็นบุรุษผู้มั่นอยู่ในชาติ ทนเวทนาที่เกิดขึ้นแก่
ตนทั้งกายและใจอย่างคุณงามความดี ไม่บ่นไม่ว่า ไม่ร้องโอดครวญ ท่านมีความอดุสาหะ
และปัญญา พยายามหาความรู้ใส่ตนและให้ผู้อื่น สมกับเหรียญคุณงามความดีเข็มศิลปวิทยา
ที่ได้รับเขียนหนังสือสำคัญ ๒ เล่มออกมาได้ทั้งๆ ที่เจ็บอยู่ มีเมตตากรุณาอย่างเห็น
ได้ชัด เห็นอกเห็นใจผู้รักษาพยาบาล ไม่อยากให้เราที่มีความลำบากมากเกินไป ใน
ชาตินี้ท่านไม่ได้สะสมอะไรไว้มากนักนอกจากความดี ในบั้นปลายแห่งชีวิตที่เป็นเวลา

ที่ท่านควรจะหันไปมองอดีตด้วยความภาคภูมิใจ ท่านก็มาส่วนละสัตว์โลกไป ถ้าอยู่ต่อไปก็จะทำประโยชน์ให้เมืองไทยได้อีกมาก

ท่านเป็นทั้งนักปฏิบัติและปฏิบัติ คุณธรรมของท่านจะต้องส่งท่านไปพรหมโลก โดยแท้.

อุดม โปษะกฤษณะ

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๐

๙. การบำเพ็ญกุศล และการพระราชทานเพลิงศพ

บรรดาญาติมิตรผู้รักใคร่คุ้นเคยกับนายดิเรก ชัยนาม มากท่าน ซึ่งรวมทั้งสมาคมสโมสรองค์การและห้างร้านต่าง ๆ ได้แสดงความจำนงมายังภรรยาและญาติว่า ใครจะขอมีส่วนร่วมบำเพ็ญกุศลให้บ้าง จะขอสวดพระอภิธรรมให้บ้าง ซึ่งทั้งนี้ คุณหญิงป๋วย ชัยนาม และญาติมิตรทุกคนที่มีส่วนช่วยเจ้าภาพ รู้สึกขอบพระคุณในความกรุณาและความมีน้ำใจอันดีนั้นเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็มีความจำเป็นและความไม่สะดวก บางประการที่ไม่อาจจะสนองความประสงค์ของท่านเหล่านั้นได้ทั่วกัน จึงได้ขอร้องให้ท่านร่วมกันเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมตามแต่จะตกลงกันได้ หรือจะช่วยเหลือเจ้าภาพในการบำเพ็ญกุศลอย่างใดก็สุดแต่จะเห็นสมควร หรือจะเสียสละเป็นเงินทองเป็นจำนวนตามความพอใจมากน้อยไม่ว่าเพื่อร่วมในการที่จะทำทุนส่งเสริมการศึกษาต่อไป โดยจะให้ชื่อว่า ทุน "ดิเรก ชัยนาม" เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงท่านผู้ล่วงลับไปแล้วก็ได้ เพราะการสวดพระอภิธรรมนั้นจะมีเพียงทุกวันจันทร์ภายหลังการบำเพ็ญกุศลสวดตมวารแล้ว จะทำเช่นนั้นจนกระทั่งถึงวันพระราชทานเพลิง คือวันอังคารที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๐ เท่านั้น ขอให้ท่านผู้ประสงค์จะมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกุศลพิจารณาตามที่ท่านเห็นเหมาะสมต่อไป

สำหรับการบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมนั้น นอกจากที่ได้ทรงพระมหา-
กรุณาธิคุณพระราชทานแล้ว ก็มิ่งนี้

ใน ๗ วันแรก

๑. ค่ำวันศุกร์ ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ขพลฯ พจน์ สารสิน รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ กับ
ขพลฯ ถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศ ร่วม
กันเป็นเจ้าภาพ
๒. ค่ำวันเสาร์ ที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ขพลฯ พลเอก ประภาส จารุเสถียร
รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงมหาดไทย เป็นเจ้าภาพ

ภายหลัง ๗ วันแล้ว

๑. ค่ำวันจันทร์ ที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ คณะเนติบัณฑิตฯ ปี พ.ศ. ๒๕๐๑
เป็นเจ้าภาพ
๒. ค่ำวันจันทร์ ที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๑๐ คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน
เป็นเจ้าภาพ
๓. ค่ำวันจันทร์ ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๑๐ สโมสรโรตารีกรุงเทพ และธนบุรี
เป็นเจ้าภาพ
๔. ค่ำวันจันทร์ ที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๑๐ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะ
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เป็นเจ้าภาพ

๕. วันจันทร์ที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๐ ๖.๖๖ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู เป็นเจ้าภาพ
๖. วันจันทร์ที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๑๐ (ครบ ๕๐ วัน) ๖.๖๖ รัฐมนตรีเสริม วินิจฉัยกุล และธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นเจ้าภาพ
๗. วันเสาร์ที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๐ คณะผู้ก่อการฯ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นเจ้าภาพ
๘. วันจันทร์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๐ คณะเสรีไทย เป็นเจ้าภาพ
๙. วันจันทร์ที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๑๐ สมาคมราชวิทยาลัย เป็นเจ้าภาพ
๑๐. วันอาทิตย์ที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๑๐ กระทรวงการต่างประเทศ เป็นเจ้าภาพ
๑๑. วันจันทร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ ญาติและเจ้าภาพร่วมกันเป็นเจ้าภาพ

สำหรับการพระราชทานเพลิง^๕ เจ้าภาพได้รับพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตให้ประกอบพิธีพระราชทานเพลิงที่เมรุหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส^๖ได้ และทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินทรงจุดศพ^๗แก่พระราชทานเพลิงศพ
ในวันอังคารที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๐ เวลา ๑๗.๐๐ น. ทรง^๘นับเป็น
พระมหากรุณาธิคุณอันเกล้าฯ และเป็นเกียรติแก่นายคิเรก ชัยนาม
และวงศ์สกุล เป็นอย่างยิ่ง.

ความจริงและความดีที่ไม่มีวันลืม

เมื่อคุณติเรก ได้เข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ดิฉันและลูก ๆ ได้รู้สึก
อบอุ่นด้วยพระกรุณาเป็นล้นพ้นขององค์ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และพระกรุณา
ของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในพระราชวงศ์จักรี มีสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรม
ราชินีในรัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พระนางเจ้า
สุวัทนา พระวรราชเทวี เป็นต้น ได้พระราชทานและประทานเยี่ยมด้วยกระเช้าดอกไม้
อันงดงามและประณีต ทำความชื่นใจอย่างซาบซึ้งในพระกรุณาแก่คนไข้เป็นอย่างยิ่ง

ท่านผู้ทักกรุณาให้เกียรติและความอบอุ่นทั้งแสดงความห่วงใยออกส่าห์ไปเยี่ยม
ที่โรงพยาบาลมีมากท่าน อาทิ เสด็จในกรมประธานองคมนตรี องคมนตรี ท่านนาย
กรัฐมนตรีและท่านผู้หญิง เสด็จในกรมรองนายกรัฐมนตรี คุณหญิงไสว จารุเสถียร
และท่านรัฐมนตรีหลายท่าน นอกจากนี้ยังมีเจ้านายและญาติมิตรอีกมาก ซึ่งดิฉัน
ต้องขอประทานโทษที่มีได้กล่าวพระนามและนามไว้ ณ ที่นี้ถ้วนทุกพระองค์และทุก
ท่าน

อนึ่ง ดิฉันจะเว้นเสียมิได้ที่จะระลึกถึงความกรุณาห่วงใยของท่านประธานาธิบดี
สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันและภรรยาของท่าน กับท่านเอกอัครราชทูตสหพันธ์
สาธารณรัฐเยอรมันประจำประเทศไทยซึ่งมีต่อคุณติเรกตลอดมา ได้ถามและมาเยี่ยม
อาการป่วยของคุณติเรกอยู่เสมอ แม้ท่านประธานาธิบดีและภรรยาของท่านผ่านมา
กรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม
ราชินีนาถเป็นการส่วนพระองค์ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม แล้วโดยเสด็จขึ้นไปเชียงใหม่
นั้น ท่านก็ได้ตั้งผู้แทนของท่านให้นำสาสน์ ช่อดอกไม้อันสวยงาม และแชมเปญไป
เยี่ยมที่โรงพยาบาล ท่านผู้แทนได้กล่าวว่า ท่านประธานาธิบดีทราบแล้วว่าเธอดี

ไม่ได้ แต่ผู้ทักมได้จะได้อวยพรให้หาย ขณะที่ได้รับทราบว่าคุณติเรกรู้สึกปกติ
 ซาบซึ้งในไมตรีจิตของท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง เมื่อคุณติเรกถึงอนิจกรรมแล้วท่าน
 ประธานาธิบดียังได้ส่งโทรเลขแสดงความเสียใจมายังครอบครัวอีกด้วย ดิฉันและลูก ๆ
 ขอขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ด้วยพระพรและพรอันประเสริฐของเจ้านายและท่านที่รักที่เมตตาทำให้คุณ
 ติเรกมีกำลังใจอดทน และบิตต่อความกรุณาปรานี จึงมีอายุอยู่ได้นานกว่าที่แพทย์
 คาดหมาย แม้กระนั้นดิฉันก็ยังมีความหวังว่าคุณติเรกจะได้เป็นคู่ชีวิตคู่ชีวิตอีกนาน
 กว่านี้ ถึงดิฉันจะได้พยายามเฝ้าพยาบาลเธอมาตลอดเวลา ๘ เดือนเศษ ก็ยังรู้สึก
 ไม่จุใจสมความตั้งใจของดิฉัน หากเธอจะมีชีวิตอยู่ให้พยาบาลอีกนานสักเท่าใดดิฉัน
 ก็มีได้เบื่อน่ายแม่แต่น้อย เธอคงเกรงใจ จึงมักจะพูดว่า “เธอเหนื่อย เสียสละให้
 ฉันทมากเกินไป” ทำให้ดิฉันมูมานะและพยายามแสวงหายาที่แพทย์และญาติมิตรแนะนำ
 ว่าวิเศษมารักษา โดยมีเจตนาอย่างเดียวเพียงขอให้เธอหายด้วยความดีของเธอ ยาที่
 หายาก ราคาแพง หาซื้อในตลาดไม่ใคร่ได้ ก็มีมิตรชาวต่างประเทศหาส่งให้ใช้ ยา
 ดังกล่าวนี้มีใช้จนตลอดชีวิตเธอ ถึงนายแพทย์จะได้ใช้ความพยายามทั้งเอาใจใส่
 เป็นอย่างดี และมียาที่ดี ก็ไม่อาจจะช่วยชีวิตเธอไว้ได้ พระโปรดให้เธออยู่ในโลก
 เป็นเวลาสั้นเหลือเกิน เธอควรมีอายุยืนยาวกว่านี้ จะได้เรียบเรียงหนังสือหรือ
 บทความออกมาเผยแพร่อีก สมดังความตั้งใจของเธอที่ได้คิดไว้ คงจะเป็นประโยชน์
 บ้าง ไม่มากก็น้อย

ในการบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพคุณติเรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ
 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 พวงมาลา ให้เจ้าคุณอนุรักษรัชมณฑลเศียรนำไปพระราชทานวางที่หน้าโกศศพ ทั้งนี้
 เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ท่านองคมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรี ท่านรัฐมนตรีหลายท่าน คณะทูต
ข้าราชการ ญาติมิตรทั้งหลาย ก็ได้แสดงน้ำใจกรุณาให้เกียรติไปร่วมในงานนี้มากท่าน
พระกรุณาและความกรุณาที่มีต่อคุณติเรกผู้วายชนม์ไปแล้ว ดิฉันและลูก ๆ และสกุล
ชยันนามไม่สามารถจะทดแทนพระคุณได้ด้วยสิ่งใด นอกจากจะจารึกไว้ในความทรงจำ
ตลอดชีวิต

คุณธรรมอันสูงที่ คุณติเรกมีต่อเพื่อนร่วมชาติทุกชั้น คุณติเรกมีได้คำนึงถึง
อำนาจวาสนา แม้จะอยู่นอกตำแหน่งหรือในตำแหน่ง เธอถือว่าเป็นสามัญชนคนหนึ่ง
เท่านั้น ด้วยความมีใจบริสุทธิ์ คุณติเรกเชื่อว่าตนไม่มีศัตรู ไม่มีผู้ปองร้าย ไม่มีผู้ที่
จะให้ร้าย

คุณติเรกปลื้มใจและมีความสุขมากเมื่อได้ทราบผลของหนังสือที่เธอได้เรียบ
เรียงไว้ หนังสือที่ปลื้มใจมากก็คือ หนังสือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ
ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อปรากฏว่าเป็นที่สนใจโดยทั่วไป

ขณะที่ป่วยมากแล้ว คุณเหมือนจะก่อนเวลาอาวสานแห่งชีวิตประมาณ ๓ อาทิตย์
ยังมีเหตุการณ์ที่คุณติเรกมีความปลื้มและรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงยิ่งในชีวิต ในการที่ทรง
พระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญคุณูปการเชิดชูคุณงามความดี โดยมีเจ้า
หน้าที่นำไปพระราชทานถึงเตียงนอน คุณติเรกพยายามแต่งตัวเรียบร้อย ลูกชานรับ
พระราชทาน ซึ่งทรงนับว่าเป็นของขวัญอันสุดท้ายของชีวิตที่ได้รับพระมหากรุณา
จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และความกรุณาของรัฐบาล

ผลการปฏิบัติราชการและการงานต่าง ๆ รวมทั้งความรักชาติบ้านเมือง ดิฉัน
ไม่จำเป็นต้องนำมากล่าว ณ ที่นี้ เพราะเมื่อข่าวการถึงแก่อนิจกรรมของคุณติเรกแพร่ออก
ไปในหน้าหนังสือพิมพ์ ทั้งไทยและต่างประเทศหลายฉบับ ได้กล่าวขวัญยกย่องชมเชย
ถึงคุณงามความดีของเธอไว้เป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังมีเจ้านาย ญาติมิตร

ชาวต่างประเทศทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ส่งสาส์น โทรเลข และจดหมาย มาแสดงความเสียใจ เสียหาย และมีความอาลัยอย่างสุดซึ้ง และยังได้ประทานความ กรวดณาช่วยเหลือหลายอย่างหลายประการ

สถาบันการศึกษาและกระทรวงการต่างประเทศเป็นชีวิตจิตใจของคุณติเรก พร้าพดอยเสมอว่า เสียหายที่ไม่มีโอกาสได้บรรยาย ได้สอนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมใจที่ตั้งใจไว้ อยากอบรมสั่งสอนให้นักศึกษาได้รับความรู้เท่าที่เธอจะพยายาม ทำได้ แม้เธอจะได้แต่งหนังสือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เป็นหลักถึง สองเล่มแล้วก็ตาม

คิดจำได้คือว่า วันหนึ่งภายหลังการรักษาตัวที่โรงพยาบาลครั้งแรก คุณติเรก แข็งแรงพอไปไหนได้ ที่ ก.พ. มีการประชุมเกี่ยวกับเรื่องของกระทรวงการต่างประเทศ และเธอเป็นประธานอนุกรรมการ วันนั้นคุณติเรกรู้สึกเป็นไขอยู่บ้าง แต่เธอก็พูดว่า ต้องพยายามไปเข้าประชุมให้ได้ เพื่อมิให้เรื่องของกระทรวงการต่างประเทศต้องรอช้า และก็เป็นที่ครั้งสุดท้ายที่เธอได้ไปร่วมประชุม ก.พ.

คุณติเรกมีน้ำใจดี ยินดีต้อนรับญาติมิตรและลูกศิษย์ด้วยดวงหน้าที่ยิ้มแย้ม แจ่มใส ยินดีเป็นที่ปรึกษาแนะนำและช่วยเหลือ หากเธอเห็นว่าสามารถจะช่วยให้ เธอจะสนับสนุนด้วยความเต็มใจ และเฝ้าคุกต้อนั้นเจริญรุ่งเรืองของท่านผู้นั้น เพราะเชื่อว่าทุกท่านที่เจริญด้วยดีแล้ว จะต้องเป็นคนดี มีดวงใจที่สะอาดบริสุทธิ์ จุ ทั่วเธอ สำหรับสื่อมวลชน คุณติเรกรักนับถือสถาบันนี้มาก เพราะเธอถือว่าเป็นผู้แทน ของประชาชนที่ควรได้ทราบข้อเท็จจริงที่แท้จริงแน่นอน และย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อ ประชาชน ต่อรัฐบาล ต่อประเทศชาติ ฉะนั้น เมื่อเธอดำรงตำแหน่งอยู่ในราชการ จึงยินดีต้อนรับ ให้ความกระจ่างแก่ท่านนักข่าวอยู่เสมอ มิได้รังเกียจเลย

คุณติเรกศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก เมื่ออยู่ในต่างประเทศพอว่างงานก็ค้นคว้าศึกษาทั้งหนังสือไทยและต่างประเทศให้รู้ให้เข้าใจถึงความจริง แล้วพยายามเรียบเรียงออกแสดงเป็นปาฐกถา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้ชาวต่างประเทศได้ทราบได้เข้าใจ ก็มีผลทำให้ชาวต่างประเทศเลื่อมใสสนใจในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น เมื่อกลับมาถึงเมืองไทยก็พยายามปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ การทำบุญบริจาคใด ๆ คุณติเรกส่งเสริมด้วยความศรัทธาเลื่อมใส แม้เมื่อไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลก็ได้นิมนต์พระขึ้นไปรับสังฆทานหลายครั้ง มีพระคุณเจ้าหลายวัดได้กรุณาไปเยี่ยมอวยพรให้สติอยู่เสมอ เมื่อเธอมีอาการปวดท้องไปร้องพอสบาย เธอจะบอกให้ดิฉันมาสวนมนต์ด้วยกัน เสียงที่ประทับใจและแว่วอยู่เสมอเมื่อเธอนำดิฉันพูดว่า “ข้าพระบาททั้งสองขอมอบกายถวายชีวิตต่อพระพุทธเจ้า” แล้วเราก็สวนนะโม ๓ ครั้ง สมาทานศีล ๕ แล้วแผ่กุศลให้ท่านผู้มีพระคุณทั้งสองฝ่าย แก่สัตว์โลกทั้งหลายทั้งปวง แก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงให้พ้นทุกข์และอยู่เป็นสุขเถิด ดิฉันจะพยายามปฏิบัติตามเธอเท่าที่จะปฏิบัติได้ไปตลอดชีวิต

ดิฉันไม่นึกเลยว่าวันที่ ๑ พฤษภาคมนี้ จะเป็นวันที่คุณติเรก สามิตรรักคู่ชีวิต จะจากไปอย่างไม่มีวันที่จะกลับมาพบกันอีก คุณติเรกรักภรรยาและบุตรหลานด้วยความรักที่อ่อนหวาน บริสุทธิ์ คุณแลทุกข์สุขมิให้อนาทร พยายามอบรมสั่งสอนตักเตือนด้วยวาจาที่สุภาพ มิให้สะเทือนใจ จึงเป็นที่พึ่งที่รักที่บูชา เธอเป็นทั้งพ่อและเพื่อนของลูก ดิฉันและลูก ๆ จึงได้รับความทุกข์โศกน้ำเสียนเสียตายอาลัยสุดที่จะกล่าว ไม่นึกเลยว่าจะได้มาประสบกับเคราะห์กรรมที่ร้ายกาจรวดเร็วเช่นนั้น

สิ่งที่ประโลมใจดิฉันและลูก ๆ พอมีกำลังใจอยู่ทุกวันนึกคือ สาส์น โทรเลข จกหมาย และน้ำใจอันดีของมิตรรักคุณติเรก ศิษย์ที่รัก ญาติที่รัก น้องรักของคุณติเรก รวมทั้งบทความในหน้าหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ได้แสดงออกซึ่งความอาลัยรัก ยกย่อง

คุณความดี ได้เห็นผลงานของคุณดีแรกที่ได้ปฏิบัติมาเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ยิ่งกว่านั้น แม้
ในการตั้งศพของคุณดีแรกก็ยังได้รับความกรุณาเมตตาและความอนุเคราะห์เป็นอย่างดี
ดียิ่งจากท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดธาตุทอง ซึ่งดิฉันขอกราบนมัสการท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย
ทั้งนี้ ทำให้ดิฉันรู้สึกเสมือนว่าเธอเป็นสามเณรที่รักของดิฉันยังอยู่ใกล้กันเสมอ

ด้วยคุณธรรมความดี กุศลผลบุญที่คุณดีแรกได้บำเพ็ญไว้ รวมทั้งที่ญาติมิตร
ได้อุทิศให้ จึงเป็นผลสนองและดลบันดาลให้ดวงวิญญาณที่บริสุทธิ์ของเธอจงไปสู่สุคติ
สำเร็จประโยชน์อันประเสริฐในสัมปรายภพ และหากชาติหน้ามีจริงขอให้เราได้เกิด
ได้พบกัน ได้ช่วยกันสร้างบุญกุศลให้เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้น และได้พบกันไปทุกชาติภพ.

ป.ส. ชัยนาม

(ป.ส. ชัยนาม)

คุณพ่อที่เคารพรัก

เมื่อคุณพ่อเดินทางกลับถึงบ้าน หลังจากพ้นตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำประเทศเยอรมันเพราะครบเกษียณแล้ว คุณพ่อยังกระปรี้กระเปร่าว่องไวอันเป็นลักษณะของคุณพ่ออย่างหนึ่ง และใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการรวบรวมตำรา, เขียนหนังสือ และบรรยายตามสถาบันชั้นสูงหลายแห่ง แต่ไม่กี่เดือนต่อมาคุณพ่อเริ่มไม่สบาย ต้องเข้ารับการรักษาที่ โรงพยาบาลศิริราชระยะหนึ่ง และอาการดีขึ้นจนกลับบ้านได้ แล้วก็ยังไม่สบายอีก เป็นเช่นนั้นจนในที่สุดคุณพ่อก็ต้องจากลูกไป ชนิดที่ไม่มีวันกลับให้ลูกได้พบและอยู่ใกล้ซิคสนิทสนมอีก

แม้ลูกตระหนักดีว่า สังฆารย่อมแตกดับตามกฎธรรมชาติ แต่ก็ยากเหลือเกินที่จะข่มความรู้สึกไม่ให้เศร้าโศกและอาลัย ลูกต้องร้องไห้หลายวันเหมือนเด็ก ๆ ที่ถูกปล่อยให้อยู่แต่ลำพังและว่าเหว่ เพราะตลอดเวลาแห่งการเป็นพ่อลูกกันนั้น คุณพ่อได้แสดงคุณธรรมซึ่งพ่อที่ดีพึงปฏิบัติต่อลูกทุกประการ เมื่อเยาว์วัยคุณพ่อได้ทะนุถนอมให้ลูกเจริญเติบโต แล้วก็ให้การศึกษาย่างดีเท่าที่จะให้ได้ และตามความสามารถของลูก ครั้นจะประกอบอาชีพ คุณพ่อก็อนุญาตให้ลูกเลือกอาชีพได้ตามถนัด และเมื่อจะมีเหย้ามีเรือน คุณพ่อก็ไม่ขัดขวางความประสงค์ของลูก แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า คุณพ่อได้ทอดทิ้งหรือไม่เอาใจใส่ในความเป็นไปของลูก แม้คุณพ่อจะมีภาระและความรับผิดชอบนอกบ้านอย่างมากมายก็ตาม ตรงกันข้าม คุณพ่อได้ให้คำแนะนำต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลทุกครั้ง ทุกเรื่องที่คุณพ่อบอก และทุกปัญหาที่ลูกแก้ไม่ตก

ในบรรดาคำแนะนำสั่งสอนของคุณพ่อที่ประทับใจลูกมากที่สุด และได้ยึดถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัดตลอดมาคือ ให้มีความพยายาม อุตุน และซื่อสัตย์สุจริต คุณพ่อเองก็ได้เป็นตัวอย่างของลูกในเรื่องนี้ และเห็นจะเป็นเพราะคุณลักษณะเด่นด้วย

ที่สนับสนุนให้คุณพ่อได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชา ได้รับความเคารพนับถือจากผู้ร่วมงาน ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ เพื่อนฝูง และผู้ที่มาติดต่อทั้งไทยและเทศ พฤติกรรมของคุณพ่อทำให้ลูกภาคภูมิใจอย่างยิ่ง และส่งผลให้ลูกสามารถมองคนได้เต็มหน้าว่าเป็นลูกของพ่อที่ซื่อสัตย์สุจริตคนหนึ่งในแผ่นดิน

อันบุญคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูกนั้นมากมายสุดที่จะบรรยายความรู้สึกออกมาได้ และลูกก็ไม่มีทางที่จะสนองกตัญญูกตเวทได้หมดสิ้นเลย ระยะเวลาที่ลูกได้อยู่รับใช้คุณพ่อเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อบวชนั้นเป็นระยะเวลาหนึ่งที่ลูกมีความสุขที่สุดในชีวิต แม้จะกังวลว่าอาการของคุณพ่ออาจจะเลวลง คุณพ่อหัวเราะเมื่อเล่าประสบการณ์บางตอนในชีวิต และลูกก็พลอยขันไปด้วย แต่ความสุขเช่นนั้นไม่จริงยั่งยืน ความทุกข์ก็ตามมา และเป็นความทุกข์ที่สุดในชีวิตของลูกด้วย เมื่ออาการของคุณพ่อเพียบลงและชีวิตดับไป

หากชีวิตหน้ามีอย่างที่เราเชื่อกันแล้ว ขอให้คุณพ่อได้เป็นพ่อของลูกอีก และขอให้กรรมดีที่คุณพ่อได้ประกอบไว้ในอดีตอำนวยผลให้วิญญาณของคุณพ่อสงบสุขด้วยเถิด.

ลูกทุกคน

๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๐

คำขอบคุณ

นอกจากที่ ม.ล. ป๋วย ชัยนาม ภริยาของท่านผู้ล่วงลับไปได้กล่าวพรรณนา
มาแต่ข้างต้นแล้วนั้น เจ้าภาพและญาติขอแสดงความขอบคุณอย่างสูงแก่ท่านผู้ใหญ่
และมิตรสหายของศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม เป็นอันมากที่ได้แสดงไมตรีจิตในโอกาส
อันเศร้าสลดครั้งน่ายัง ม.ล. ป๋วย ชัยนาม บ้าง น้องหรือบุตรบ้าง จะเป็นโดยหนังสือ
หรือโดยโทรเลข และหรือส่งพวงมาลามาวาง ตลอดจนให้เกียรติมาด้วยตนเองใน
วันอาบหน้าศพบ้าง ในวันบำเพ็ญกุศลบ้าง ซึ่งเจ้าภาพรู้สึกเป็นพระคุณที่สุดในความ
กรุณาทั้งนี้ แต่ไม่สามารถจะตอบได้ทั่วถึงเป็นราย ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านที่
ได้มีหนังสือหรือมีโทรเลขมา เจ้าภาพขอถือโอกาสนี้แสดงความขอบพระคุณอย่างสูง
มา ณ ที่นี้ด้วย

เจ้าภาพเห็นสมควรที่จะนำหนังสือต่าง ๆ ของท่านผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายไทยและต่าง
ประเทศหลายท่านซึ่งได้มีมา เพื่อเป็นการแสดงความเห็นอกเห็นใจแก่ท่านผู้ล่วงลับ
ไปก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรมบ้าง หรือเพื่อแสดงความเสียใจในภายหลังบ้าง มาพิมพ์
ขึ้นไว้ด้วยความเคารพในอนุสรณ์เล่มนี้

อนึ่ง นอกจากท่านที่ได้ปรากฏพระนามและนามในหนังสือดังกล่าวที่ได้นำมา
ตีพิมพ์แล้ว เจ้าภาพขอถือโอกาสนี้ขอบพระคุณชาวต่างประเทศ หัวหน้าคณะทูตและ
หัวหน้าสำนักงานองค์การชำนาญพิเศษบางท่าน ตลอดจนบุคคลชั้นผู้ใหญ่ในคณะทูตอีก
หลายท่านพร้อมด้วยภริยา ซึ่งได้มีหนังสือหรือโทรเลขมาแสดงความเสียใจในมรณ-
กรรมของนายติเรก ชัยนาม และหรือได้นำพวงมาลามาวางเคารพศพ และให้เกียรติ
มาในงานด้วยตนเองอีกด้วย ได้แก่ ท่านเอกอัครราชทูตนิวซีแลนด์ (Sir Stephen
Weir) เยอรมนี (von Schweinitz) สวิตเซอร์แลนด์ (Richard Aman) ออสเตเรีย
(Allan Henry Loomes) สหสาธารณรัฐอาหรับ (Amin M. Mouftah) ออสเตเรีย

(Rudolf Baumann) ญี่ปุ่น (Yoshio Kasuya) เบลเยียม (J. Graeffe) เกาหลี
 (Sun Whan Chang) ลาว (Leuam Rajasombat) อิสราเอล (Abraham Darom) อิตาลี
 (Andrea Ferrero) เนเธอร์แลนด์ (B.J. Slingenberg) โปรตุเกส (de Mendonça e
 Cunha) จีน (Peng Meng-chi) บราซิล (Leonardo Eulálio do Nascimento e Silva)
 เวียดนาม (Din Trinh Chinh) อินเดีย (Kocheri Raman Narayanan) ผู้อำนวยการ
 องค์การอาหารและเกษตร ฌ กรุงโรม (B.R. Sen) เลขาธิการองค์การ ส.ป.อ. (Jesus
 Vargas) หัวหน้าสำนักงานองค์การอาหารและเกษตรประจำภาคตะวันออกเฉียง
 (Ahsan-ud-Din) อุรุกวัยฟิลิปปินส์ (Pedro Angara-Aragon) อุรุกวัยสหรัฐอเมริกา
 (Norman B. Hannah) อดีตอัครราชทูต Raymond Plion-Bernier นายกสมาคม
 เยอรมัน-ไทย (ในเยอรมนี) (G. Girardet) นายกสมาคมสวีเดน-ไทย (สต็อกโฮล์ม)
 อดีตที่ปรึกษาสถานเอกอัครราชทูตอังกฤษ ฌ กรุงเทพฯ (Alec C.S. Adams) หัวหน้า
 ฝ่ายการหนังสือพิมพ์ของสถานเอกอัครราชทูตเยอรมัน (V. Zuehlsdorf) อดีตเอกอัคร-
 ราชทูตฟิลิปปินส์ประจำประเทศไทย และปลัดกระทรวงการต่างประเทศปัจจุบัน
 (Jose D. Ingles) ศาสตราจารย์ R. Lingat) นอกจากนี้ยังมีท่านที่ได้กรุณาส่งพวง
 มาลามาวางหรือมาในงานด้วยตนเองคือ เอกอัครราชทูตสวีเดน (A. Sjölin) อังกฤษ
 (Sir Anthony Rumbold) สหภาพสาธารณรัฐไซเวียต (Mikhail M. Volkov) พม่า
 (U Po Kun) ตุรกี (Hikmet Hayri Anli) อดีตเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำ
 กรุงเทพฯ (U. Alexis Johnson) อุรุกวัยลังกา (C. Gunasingham) อัครราชทูตที่
 ปรึกษาสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา (J. Robert Fluker) ฯลฯ

ท่านเอกอัครราชทูต ท่านอุปทูต ท่านกงสุลใหญ่ ท่านกงสุล และข้าราชการ
 ชั้นผู้ใหญ่ของไทยในต่างประเทศอีกเป็นอันมาก คือ ที่สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อิตาลี
 เยอรมนี สหภาพไซเวียต สเปน พม่า เกาหลี สหสาธารณรัฐอาหรับ ไนจีเรีย

เดนมาร์ก ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ลาว เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ ฮ็องกง
กัลกัตตา บีหนัง โรม ฮัมเบิร์ก ฯลฯ ก็ได้โทรเลขหรือมีหนังสือแสดงความเสียใจมา

สำหรับภายในประเทศนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ ท่านองคมนตรี ท่าน
รัฐมนตรี ท่านผู้ใหญ่ทั้งในและนอกคณะรัฐบาลปัจจุบัน ท่านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
ในหลายกระทรวงทบวงกรม มหาวิทยาลัย สถานการศึกษาต่าง ๆ คณะครูอาจารย์
สมาคม สโมสร ธนาการ หนังสือพิมพ์ ห้างร้านค้าขาย ท่านที่ชอบพอรักใคร่กับ
ท่านผู้ล่วงลับไปอีกเป็นอันมากเหลือที่จะพรรณนาพระนามและนามได้ โดยทั่วถึงกัน
ได้กรุณาส่งพวงมาลาหรือกระเช้าดอกไม้มาวางเคารพหรือมาร่วมในการอาบน้ำศพ
หรือในการบำเพ็ญกุศลด้วยตนเอง

ทั้งนี้ เจ้าภาพไม่สามารถที่จะตอบขอบพระคุณได้ทั่วถึงกันเป็นรายไป จึงขอ
ถือโอกาสนี้แสดงความเคารพและขอบพระคุณในไมตรีจิตมา ณ ที่นี้ด้วย.



หนังสือแสดงความเห็นใจ
และแสดงความเสียใจ



๕๖๖ ถนนเพชรบุรีในพระนครฯ

๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐.

คุณไพโรจน์

ฉันได้รับจดหมายบอกข่าวอันน่าสลดใจยิ่ง
ว่าคุณติเรกได้ถึงแก่อนิจจกรรมเสียแล้วด้วยโรคมะเร็ง
ฉันพลอยเสียใจด้วยทั้งกับคุณไพโรจน์ทั้งกับแม่บุญชอบรวม
น้ำใจทุกซึกมา ความจริงก็ปลอมตัวเราผู้อยู่ใต้วาการที่
คุณติเรกเสียชีวิตลงนี้เหมือนกับไคร่ระงับทุกซึกเขตนาของบุญเจ็บ
นับว่าเป็นส่วนบรรเทาทุกซึกไปไคร่ประการหนึ่ง

เสียใจที่จะไม่ได้มาช่วยงานศพขั้นนี้ด้วยตนเอง
เพราะติดส่งลูกหลานไปเมืองนอกในวันเวลาเดียวกัน
ทั้งนี้แม่ประยูรและหญิงน้อยขอฝากถามข่าวมาด้วย

ไพโรจน์



ทำเนียบรัฐบาล

๑๐ มีนาคม ๒๕๑๐

เรียน คุณศิริเรก ชัยนาม วัฒนธิด

หนังสือของท่านลงวันที่ ๔ มีนาคม ศกนี้ แสดงความเป็นห่วง
เกี่ยวกับงานในหน้าที่ของท่านทาง ก.พ. และทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เนื่องจากท่านต้องมาป่วยอยู่ ณ โรงพยาบาลศิริราช ซึ่งอาจต้องใช้เวลาใน
การรักษาพยาบาลอีกนาน นั้น

ผมได้รับทราบแล้ว ขอท่านอย่าได้คิดวิตกห่วงใยเกี่ยวกับเรื่อง
การทำงานอย่างใดเลย ให้ท่านรับการักษาพยาบาลโดยเต็มที่ เพื่อจะได้หาย
ป่วยโดยเร็ว ในส่วนตัวผมนั้นยังรู้สึกชอบคุณท่านอยู่เสมอในการที่ได้ให้ความ
ร่วมมือแก่ผมด้วยดีตลอดมา

โอกาสนี้ ผมขอตั้งจิตอธิษฐาน อาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย
จงบันดาลให้ท่านหายป่วย มีสุขภาพสมบูรณ์เป็นปกติโดยเร็ว จะได้นำ
ช่วยกันปฏิบัติราชการเพื่อความรุ่งเรืองของประเทศชาติ และความผาสุกของ
ประชาชนต่อไป.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

จอมพล

(ถนอม กิตติขจร)

นายกรัฐมนตรี

๒ พฤษภาคม ๒๕๑๐

เรียน คุณป๋ย ทรกนับอล

ผมกลับจากหาดใหญ่ถึงหัวหินเมื่อ ๕.๓๐ วันนี้ ราว ๑๐.๐๐ ได้อ่าน น.ส.พ. จึงได้ทราบข่าวว่า คุณติเรก ชัยนาม สหายรักร่วมชีวิตของผม ได้ถึงแก่อนิจกรรม เสียแล้ว ข่าวร้ายนี้แม้ผมจะได้ระแคะระคายมาก่อน แต่ก็ไม่เชื่อว่าจะต้องเป็นเช่น ข่าวลือเสมอไป ผมจึงตั้งใจจะพบกับ คุณติเรก ให้ได้อย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อราว ๒๑ เมษายนศกนี้ ผมได้ไปเยี่ยมที่ ร.พ. ศิริราชเป็นครั้งที่ ๓ แต่โชคไม่ดี จึงไม่ได้พบกับคุณติเรกอีกเป็นครั้งที่ ๓ ต่อมาบังเอิญผมมีกิจธุระที่หาดใหญ่ จึงเดินทางไปหัวหินและต่อไปหาดใหญ่ ครั้นวันนั้นกลับมาหัวหินก็ได้ทราบข่าวนี้ จึงทำให้ผมตกใจเกือบช็อค รู้สึกเสียใจ เสียหายและอาลัยในมิตรรักผู้หนึ่งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอแสดงความเสียใจอย่างจริงใจมายังคุณ ครอบครัวและญาติของคุณติเรก โดยทั่วกัน

คุณติเรกเป็นสหายร่วมตาย และร่วมงานมากับผมอย่างใกล้ชิด เรายังรักใคร่สนิทสนมกันดุจญาติอันสนิท คุณติเรก ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกให้กับผมเป็นอย่างมาก ทั้งในประเทศและนอกประเทศ คุณความดีและวุฒิความสามารถประกอบทั้งการงานที่ได้ประกอบไว้นั้น ย่อมเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ประชาชน ผมจึงไม่จำเป็นต้องบรรยายไว้โดยละเอียดในที่นี้

อนึ่ง หากมีกิจการใดที่ผมพอจะรับใช้ได้ เนื่องในอนิจกรรมของสหายที่รัก นับถือนันได้กรุณาแจ้งให้ผมทราบโดยไม่ต้องเกรงใจ ผมยินดีจะทำให้เต็มกำลังความสามารถ

(๕๔)

ผมต้องขอภัยที่เขียนหนังสือมาเช่นนี้ เพราะที่หัวหน้าขาดแคลนเครื่องใช้
ในการเขียน

เมื่อผมอยู่ภาคใหญ่ได้ไปเที่ยวที่สงขลา แวะเยี่ยมคุณวัฒนาที่บ้านพักพวก
ธนาคารชาติ คุณวัฒนา มากรุงเทพ ฯ จึงไม่ได้พบกัน
ผมกลับกรุงเทพ ฯ แล้วจะมาเคารพศพ

รักนับถืออันสนิท

ถวัลย์ ชำรงนาवासวัสดิ์

(ถวัลย์ ชำรงนาवासวัสดิ์)



Der Präsident
der
Bundesrepublik Deutschland

Bangkok, 6 March 1967

Mr. Ambassador,
Dear Professor Jayanama,

I very much regret not to be able to visit you during my short stay in Thailand as we fly on directly to Chiangmai from Bangkok airport. I want to tell you that our sincere thoughts are with you. I have asked Herrn Bassler to give you a report on our Asian trip and the days we spent in Korea.

Mrs. Lübke and I convey to you our best wishes for a speedy recovery and we hope that you may be given the strength patiently to bear the hardship of your illness.

Recalling our State visit to Thailand in 1962 and the enjoyable hours we spent together in Germany, Mrs. Lübke and I extend to you and to Mrs. Jayanama our heartfelt greetings.

Yours

His Excellency

Professor Direk J a y a n a m a

B a n g k o k

BOTSCHAFT
DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

Khunying Pui Jayanama
B a n g k o k

Dear Khunying Pui,

May I convey to you the text of the following telegram just received from the German Federal President:

"I wish to express my deep sympathy at the grave loss which you have suffered through the passing away of your husband. My wife joins me in expressing our condolences to you and your family.

The great esteem which Professor Direk has won for himself as Minister of Foreign Affairs and subsequently as Ambassador to Germany will be fixed in our memory. He will be unforgotten by his friends. May the certainty of the great memory your husband leaves with us be comfort in your bereavement.

Heinrich Lübke
President of the Federal
Republic of Germany."

I remain, Dear Khunying Pui, with the repeated expression of my deepest sympathy

Yours very sincerely,

H. U. von Schweinitz
Ambassador

2 Mai 1967

Chère Excellence,

J'ai appris hier que votre frère, dont le long et pénible malade faisait depuis long temps prévoir cette issue, venait de quitter sa famille et ses nombreux amis. Je l'avais plusieurs fois rencontré après son retour d'Allemagne et j'avais vivement apprécié son intelligence, sa liberté d'esprit et de jugement, ses expériences politiques. Sa disposition, dans ces moments aussi périlleux que celui où nous sommes, sera ressentie comme une perte pour le pays par tous les élèves de Thannarat ainsi que par tous ceux qui avaient pu suivre sa carrière.

Je suis quel attachement fraternel vous tient au défunt. Je partage donc le deuil qui vient de vous ébranler et je vous prie de bien vouloir vous faire l'intermédiaire de mes condoléances auprès de toute votre famille.

Bien très agréablement, Chère Excellence et ami, l'expression de mes sentiments les plus cordiaux

A. Chery

คำไว้อาลัย



คำไว้อาลัย

เมื่อศาสตราจารย์ ดิเรก ชัยนาม ได้รับพระราชทานเหรียญคุณงามา เข็มศิลปวิทยา จากเจ้าผู้สืบทอดเป็นที่ยิ่ง เพราะคุณดิเรกฯ มิได้เป็นแต่ นักการทูตถึงชั้นเอกอัครราชทูต และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ หากเป็นนักวิชาการทูตถึงชั้นคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ศาสตราจารย์ และคณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับทั้งได้แต่งตำราและบทประพันธ์เกี่ยวกับการต่างประเทศไว้มากหลาย เมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็ได้พิมพ์โฆษณาเรื่อง "ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒" ซึ่งเป็นหนังสือหลัก แสดงประวัติศาสตร์การต่างประเทศในสมัยนั้นอย่างดีเยี่ยม

เคราะห์ดีที่เมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมที่โรงพยาบาลเพื่อแสดงความยินดีนั้น คุณดิเรกฯ ยังมีสติอยู่ แต่ข้าพเจ้าก็เห็นได้ว่าอาการเพียบแล้ว จึงรู้สึกเศร้าสลดจิตอย่างที่สุด ทำให้หวนระลึกถึงเวลาที่ได้ร่วมงานกันเมื่อ ๒๕ ปีมาแล้ว เป็นเวลาถึง ๗ ปี ความสัมพันธ์ได้เป็นไปอย่างสนิทสนมกลมเกลียว ทั้งทางราชการและทางส่วนตัว เพราะทางครอบครัวก็ชอบพอกันดี

อันที่จริง ข้าพเจ้าได้สนใจในการทำงานของคุณดิเรกฯ ตั้งแต่ก่อนท่านมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีสั่งราชการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ และรัฐมนตรีว่าการในกระทรวงการต่างประเทศแล้ว คือ เมื่อท่านดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ก็แสดงแวให้เห็นแล้วว่า มีคุณวุฒิที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้

ตามราชনীติของจางักยพราหมณ์ คุณวุฒิของทูตมีดังนี้ คือ

เมธาวิ วากุปณะ ปุราชณะ ประจิตโตปลกษกะ
ชีโร ยโถกทวาที จ เอษ ทูโต วิชัยเต

มีปัญญา ๑ ฉลาดพูด ๑ เป็นนักปราชญ์ ๑ สุขุมในการสังเกตจิตของผู้อื่น ๑
กล่าวถ้อยคำเป็นหลักฐาน ๑ ผู้นี้ควรเป็นทูต

คุณวุฒิเหล่านี้ คุณดิเรกได้แสดงให้เห็นปรากฏในการสนทนากับผู้แทนต่างประเทศในปัญหายุ่งยากและละเอียดอ่อนต่าง ๆ ตอนที่ไทยต้องประสมกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งที่เล่าไว้ในหนังสือเรื่อง "ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒" แล้ว

ผู้แทนเหล่านั้นเป็นผู้สูงอายุ และมีประสบการณ์มาก เช่น เซอร์ โจเซอาร์ท ครอสบี ก็มี เป็นคนบุ๋มบ่ามมูทะลุ เช่น นายแกรนต์ ก็มี แต่คุณดิเรกฯ ก็มีชั้นดีคุณ

แสดงความต้องการของไทยอย่างขอบด้วยผลประโยชน์ของชาติ สมกับหลักการทูตที่
เชโกสโลวาเกียบรรยายไว้ว่า เป็นการใช้เชาวน์และความแนบเนียนในการดำเนินความ
สัมพันธ์ทางราชการระหว่างรัฐบาลแห่งรัฐเอกราช

นายแชปแมน อุปทูตอเมริกันชมคุณศิริเรกา ว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาและความ
แนบเนียน ซึ่งข้าพเจ้าเห็นควยอย่างยิ่ง และแนะนำการโร ผู้รักษาการสถานทูตฝรั่งเศส
ซึ่งมีนิสัยนุ่มนวลมธุระลุ ก็ติดต่อกับคุณศิริเรกา ได้ เพราะคุณศิริเรกา ใช้ความแนบเนียน
ในการทูตอยู่เสมอ โดยใช้หลักของไทยว่า บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น

คุณธรรมทั้งกล่าว เป็นหลักประกันให้คุณศิริเรกา ให้นำเพ็ญประโยชน์ให้แก่
ประเทศชาติตลอดมา ในตำแหน่งสำคัญๆ เช่น เอกอัครราชทูต รัฐมนตรี และรอง
นายกรัฐมนตรี และเมื่อครบเกษียณอายุแล้ว ข้าพเจ้าก็มีความชื่นชมยินดีที่คุณศิริเรกา
มาเป็นศาสตราจารย์ในคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ข้าพเจ้ามีความ
ศาคหวังเป็นอย่างมากกว่า ท่านจะนำเพ็ญประโยชน์ในการบรรยาย และแต่งตำหรับ
ตำราต่อไปอีกมาก เพราะท่านมีนิสัยเป็นผู้ประกอบ เช่น ประกอบการเล่าเรียน
ประกอบการฝึกหัดใช้ความคิด และประกอบการภาวนาอบรมใจ ตามพุทธศาสนสุภาษิต
ว่า

โยคา เว ชายเต ฐริ

ปัญญาย่อมเกิดเพราะความประกอบ

เมื่อท่านมาถึงอนิจกรรมลงเสียเช่นนี้ ภริยากับข้าพเจ้าก็ขอแสดงความ
เศร้าสลดจิตอย่างจริงใจต่อหม่อมหลวง บุษย์ ชัยนาม นายไพโรจน์ ชัยนาม ตลอดจน
วงศ์สกุลด้วย

ขอให้ความดีความชอบเนกประการ ที่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วบำเพ็ญไว้ใน
แผ่นดิน จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอดู

พลตรี

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

คำไว้อาลัย

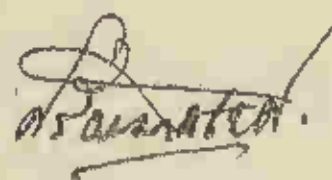
ข้าพเจ้ามีความเสียใจอย่างสุดซึ้งที่ได้ทราบข่าวมรณกรรมของนายทิเรก ชัยนาม ผู้ที่คุ้นเคยสนิทกันมาเป็นเวลา ๔๒ ปี จำเดิมแก่พระยาอุภัยพิพากษาผู้เป็นบิดาได้นำนายทิเรกามาฝากข้าพเจ้าเพื่อให้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายและรับราชการในกองลาวกระทรวงยุติธรรม ต่อมาอีกสามปีนายทิเรกฯ สอบได้เป็นเนติบัณฑิต

นายทิเรกฯ ได้เคยเป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เลขานุการคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เคยเป็นเอกอัครราชทูตประจำราชสำนักญี่ปุ่น เอกอัครราชทูตประจำราชสำนักแซนตเยมส ประเทศอังกฤษ และเอกอัครราชทูตประจำสหพันธสาธารณรัฐเยอรมัน เหล่านี้ล้วนแต่เป็นตำแหน่งสำคัญ ซึ่งนายทิเรกฯ ได้ปฏิบัติไปด้วยดี ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ส่วนราชการพิเศษ ในปี ๒๔๙๓ นายทิเรกฯ ได้เป็นเลขานุการร่วมเดินทางไปกับคณะผู้แทนรัฐบาล ซึ่งไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ประเทศอังกฤษ เพื่อกราบบังคมทูลชี้แจงข้อเท็จจริงและความคิดเห็นของคณะรัฐมนตรีและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในข้อราชการต่าง ๆ ซึ่งบังของพระราชหฤทัยอยู่ เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญยุ่งยากและต้องทำเป็นการด่วน ได้มีการติดต่อระหว่างหัวหน้าผู้แทนรัฐบาลกับนายกรัฐมนตรีที่กรุงเทพฯ โดยทางหนังสือและโทรเลขด้วยขอทราบการความที่มีพระราชประสงค์จะทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท และคำสนองตอบของรัฐบาลทุกกระเบียดตลอดเวลาที่ผู้แทนอยู่ในกรุงลอนดอนเป็นเวลาหลายเดือน นายทิเรกฯ ก็สามารถทำหน้าที่เลขานุการในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะลืมเสียมิได้

นายทิเรกฯ เป็นผู้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นผู้อ่านหนังสือมาก ชอบค้นคว้า แดงตำราและหนังสือต่าง ๆ มากหลาย นับว่าเป็นผู้มีความรู้และสามารถผู้หนึ่งที่น่าใคร่ยาก หากว่ายังมีชีวิตอยู่ก็คงจะได้อวยเหลือประเทศชาติได้อีกมาก แต่มาด่วนถึงแก่กรรมเสียก่อน จึงเป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่ง

นายทิเรกฯ เป็นคนมีความกตัญญู ซื่อสัตย์สุจริต มีนิสัยใจคอดี เป็นคนสุภาพ มีกิริยามารยาทเรียบร้อย อ่อนโยน เสมอคนเสมอปลาย นาคมหาสมาคม มีเพื่อนฝูงมาก และกว้างขวางในวงสมาคมทั้งไทยและต่างประเทศ และเป็นมิตรที่ดีของข้าพเจ้าคนหนึ่ง จึงยอมเป็นที่อาลัย เสียใจและนำความเศร้าโศกอย่างสุดซึ้งมาสู่บุตรภรรยา และญาติมิตรทั้งหลาย แต่สังขารเป็นอนิจจังไม่เที่ยงยอมมิถำร เปลี่ยนแปลงและแตกดับไปเป็นธรรมดา ไม่มีผู้ใดจะก้าวล่วงไปได้ ล้วนชื่อเสียงเกียรติคุณความดียังคงอยู่หาสูญสิ้นไปไม่

คณะบุคคลและคุณงามความดีที่ไต่มาเพ็ญไว้แล้วด้วยดี จึงเป็นปัจจัยกัลปนิพพานให้นายทิเรก ชัยนาม ไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.





คำไว้อาลัย

แก่ ศาสตราจารย์ ดิเรก ชัยนาม

คุณไพโรจน์ ชัยนาม ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย ให้แก่ คุณดิเรก ชัยนาม ฐานที่คุ้นเคยมาเป็นเวลานาน ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะสนองความประสงค์ ข้าพเจ้ารู้จักคุณดิเรก ๆ เมื่อสี่สิบสี่ปีที่แล้วมา เมื่อเข้าไปฝึกหัดทำงานที่กองสาม กระทรวงยุติธรรม ทราบว่าเป็นนักเขียนราชวิทยาลัย เป็นบุตรผู้พิพากษา จึงได้ เข้าไปสอบถามความประสงค์ ทราบว่าปรารถนาจะศึกษาวิชากฎหมาย และ วิชา อย่างอื่นเป็นที่ตั้ง ไม่ต้องการจะหาดีในทางการงานในชั้นนั้น ข้าพเจ้าเห็นมีทาง จะอุปการะให้ให้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนตามความประสงค์ ได้ชวนมาทำงานที่โรงเรียนกฎหมายในตำแหน่งล่ามภาษาอังกฤษ อยู่ประจำกับศาสตราจารย์ฮักจีซัน เนติ บัณฑิตอังกฤษ และ คอกรเตอร์องครวัชของฝรั่งเศส เป็นผู้รู้ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และ ภาษาเยอรมัน มีความรู้กว้างขวางในทางกฎหมาย และ วิชาการอย่างอื่น คุณดิเรก ๆ ศึกษาเล่าเรียนดีมาก เรียนดีทั้งกฎหมาย และ ภาษาอังกฤษ ทำงานก็ดี สอนไต่กฎหมายไทยได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว ก็ไม่ละทิ้งการศึกษา คุณดิเรก ๆ ลาออกไป จากโรงเรียนกฎหมาย ไปทำงานที่อื่นอีกหลายแห่ง มีโอกาสได้ตำแหน่งดี ๆ ก็สามารถ ทำงานได้ดีทุกตำแหน่ง ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ได้เป็นเอกอัครราชทูตไทยที่ประเทศญี่ปุ่น ที่ประเทศอังกฤษ และ ประเทศเยอรมันตะวันตก เป็นผู้ มีความสามารถ มีความเฉลียวฉลาด ศึกษาเล่าเรียนจนตลอดชีวิต ทำงานได้ดีทุก ตำแหน่ง เป็นผู้ให้เห็นกาลไกล ลึกอะไรไม่ค่อยจะผิด เป็นคนที่ดีเกินในคนรุ่นเดียวกัน ถูกไมตรีแก่คนไว้มาก เพราะเป็นคนใจเย็น คนไทยก็ชอบ คนต่างประเทศก็ชอบ ในระหว่างเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ก็สามารถทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดี เป็นที่ไว้วางใจ



และนับถือของสมาชิกสภา และ รัฐบาลที่คุณติเรก ฯ เป็นรัฐมนตรีร่วมอยู่ด้วย

ในระหว่างคนไทย คุณติเรก ฯ ก็กว้างขวางในสังคมเป็นที่รู้จักกันทั่วไป คนต่างประเทศก็ชอบ ได้เป็นนายกสโมสรโรเตอร์รักกรุงเทพอยู่หนึ่งปี ก็ทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดี บริหารร่างกายดีมาก เป็นคนที่มีกำลังกายและกำลังใจดี มีความรู้ในทางพุทธศาสนาดีมาก เป็นคนชอบคนกลัว และ เขียนหนังสือ

ในส่วนตัวข้าพเจ้ามีความยินดีในความเจริญของคุณติเรก ฯ ส่งเสริมขอให้มีความมานะอดทน ทำราชการเพื่อชาติ และ พระมหากษัตริย์ ตามที่บรรพบุรุษของคุณติเรก ฯ ได้ปฏิบัติมา และติดต่อกันตลอดมา ส่วนคุณติเรก ฯ ก็มีได้ละทิ้งไปมาที่บ้านข้าพเจ้า คอยหาโอกาสที่จะช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ เป็นคนเสมอต้น เสมอปลาย เป็นเพื่อนที่ดีของข้าพเจ้า เมื่อต้องจากไป ข้าพเจ้ามีความเสียใจอย่างที่สุด ไม่มีถ้อยคำที่จะพูด

ศาสตราจารย์ติเรก ชัยนาม ได้จากไปแล้ว ไม่มีผู้ใดจะสามารถเหนี่ยวรั้งไว้ได้ ฉะนั้น ในโอกาสที่จะพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนกุศล จงคล้มคาลให้วิญญาณอันมองใสของคุณติเรก ฯ จงไปสู่สุคติวิสัย ในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

(พระยามานวราชเสวี)

25 / 5 / 2510

บ้านปลอตกภัย

ถนนสาทร

พระนคร

ข่าวเรื่อง

การจัดตั้งทุนส่งเสริมการศึกษา

เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม

โดยที่ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม เป็นทั้งครูบาอาจารย์ และได้รับราชการรับใช้บ้านเมืองมาด้วยดี การที่ได้มาถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ศกนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดายและกระทำให้เกิดความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก ทั้งนี้ ได้มีผู้แสดงออกซึ่งความปรารถนาดีโดยทางหนังสือพิมพ์และอื่น ๆ ก็มี บางท่านก็ได้แสดงความจำนงที่จะช่วยเหลือในงานศพ ซึ่งมีจำนวนมากรายด้วยกัน บรรดาญาติมิตรจึงได้ร่วมกันปรึกษาหารือเห็นสมควรที่จะจัดทำอะไรขึ้นสักอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดทั้งประโยชน์ส่วนรวมและเป็นไปดั่งเจตจำนงของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วเคยมีใจรักและสนใจอยู่ ได้เห็นพ้องกันว่าควรจะจัดตั้งทุนส่งเสริมการศึกษาขึ้นจะเหมาะสม เพราะนอกจากจะเป็นอนุสรณ์แก่ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม แล้วยังจะเป็นคุณประโยชน์ในการที่จะได้เกื้อกูลการศึกษาให้เกิดผลตามนโยบายของชาติ และในการพัฒนาประเทศซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านผู้ล่วงลับได้มีความปรารถนาอยู่อย่างแรงกล้า

เพื่อให้ท่านผู้มีเมตตาจิตที่จะโปรดให้ความร่วมมือในเรื่องนี้ ได้แสดงออกซึ่งความปรารถนาดี และติดต่อได้สะดวก จึงได้หารือพร้อมใจกันขอเชิญท่านผู้มีชื่อบางท่านซึ่งเป็นมิตรสนิทกับท่านผู้ล่วงลับไปแล้วบ้าง เป็นญาติบ้าง ให้เป็นผู้เริ่มการก่อตั้ง “ทุนดิเรก ชัยนาม เพื่อการศึกษา” ขึ้น คือ

๑. นายพจน์ สารสิน
๒. นายสัญญา ธรรมศักดิ์
๓. นายทวี บุญยเกษตร

(๖๘)

๔. นายป๋วย อึ๊งภากรณ์
๕. หลวงนรกิจบริหาร
๖. นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์
๗. นายเฉลิม วุฒิโฆสิต
๘. นายไพโรจน์ ชัยนาม

คุณทั้งกล่าว^๕หากมีจำนวนเพียงพอก็จะได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิ ท่านผู้ใดประสงค์จะติดต่อและให้ความช่วยเหลือ แม้จะเป็นจำนวนเล็กน้อยเพียงไรก็ยินดีจะต้อนรับ เพราะถือเรื่องน่าใจเป็นสำคัญ ขอให้โปรดติดต่อแจ้งความจำนงกับท่านผู้มีชื่อต่อไป^๕นี้ผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้

- | | |
|-------------------------------|--|
| ๑. นายสัญญา ธรรมศักดิ์ | ศาลฎีกา (โทรศัพท์ ๒๒๙๘๑) |
| ๒. นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ | คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (โทรศัพท์ ๒๓๒๕๘ ต่อ ๔๖) หรือ ธนาคารแห่งประเทศไทย (โทรศัพท์ ๒๔๒๗๖) |
| ๓. นายสมทบ สุวรรณสุขุทธิ | มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (โทรศัพท์ ๒๓๖๕๔) |
| ๔. นายวิจิตร ลุฑิตานนท์ | มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (โทรศัพท์ ๒๒๔๐๑ ต่อ ๖๔) |
| ๕. หม่อมเจ้าลักษณเลิศ ชยางกูร | มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (โทรศัพท์ ๒๓๒๕๘ ต่อ ๖๖) |
| ๖. นางสาวชโรจน์ ลำเลียงพล | คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (โทรศัพท์ ๒๓๒๕๘ ต่อ ๓๒) |

๗. ทลวงนรกีจบริหาร สำนักงาน ก.ต.ภ. (โทรศัพท์ ๒๔๖๕๓
ต๋อ ๙๐๓ หรือ ๒๓๖๓๕)
๘. นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สำนักงานใหญ่
พลับพลาไชย (โทรศัพท์ ๒๐๗๒๒)
๙. นายไพโรจน์ ชัยนาม กระทรวงการต่างประเทศ (โทรศัพท์
๒๒๙๐๑)
๑๐. นายวงศ์ พลนิกร กระทรวงการต่างประเทศ (โทรศัพท์
๒๙๐๓๐ ถึง ๒๙๐๓๙ ต๋อ ๒๑ หรือ
๒๑๘๗๙)

ในการจัดตั้ง “ทุนคแรก ชัยนาม เพื่อกการศึกษา” นี้
บัดนี้ปรากฏว่าได้มีท่านผู้มไมตรีจิตได้ให้ความร่วมมืออย่างค
ยง จนผู้เริ่มการสามารถรวบรวมเงินได้เป็นจำนวนพอสมควร
ที่จะจัดตั้งให้เบนมลนิธิ โดยกำหนดเงินทุนไว้ไม่ต่ำกว่า
๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาท) และจะได้ขออนุญาตต่อทาง
ราชการเพื่อกจดทะเบียนเบนมลนิธิ “ทุนคแรก ชัยนาม เพื่
การศึกษา” ต๋อไป

ยศธรรม

อุปมตฺตสฺส ยโสภิวทฺตมตฺตี

พระธรรมเทศนาซึ่งพระเทพญาณกวี

แสดงที่ศาลาสวณีย์ วิเศษศุกวัตร วัดธาตุทอง

ในโอกาสบำเพ็ญกุศลสังฆมวารสาร ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม

เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๐

บัดนี้จะแสดงพระธรรมเทศนา อนุโมทนาคุณศัลทุกษิณานุปทานกิจ ซึ่งคณะ

เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลส่วนกลับนาผล ในสังฆมวารสาร ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม ผู้ถึง
แก่อนิจกรรม ตามคติวิสัยของสังฆาร

สังฆารร่างกายอุบัติมาแล้ว เจริญเติบโตโดยลำดับ เจริญและเสื่อมผันแปรอยู่

ทุกขณะ จวบจนวาระสุดท้ายคือความแตกสลาย พัลตพรากจากกัน แม้จะไม่มีใคร

ปรารถนา ก็จำต้องประสบ เป็นเหตุให้เกิดความเศร้าสลดใจอาลัยถึง เพราะธรรมชาติ

ของมนุษย์ ซึ่งความสลาย ยิ่งเป็นผู้สร้างความดีเกียรติคุณไว้มาก ก็เสียดายมาก หาก

จะไร้คุณธรรมความดีที่ยอดสลดใจไม่ได้ ตามวิสัยของกัลยาณชน ในชีวิตที่ดำรงอยู่น

มีภาระที่จะต้องรับผิดชอบมากมาย ทั้งที่เป็นหน้าที่โดยตรงและอ้อม เกิดมาด้วย

วิบากของกรรม และสร้างกรรมในปัจจุบัน อันเป็นเหตุให้มีความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่ง

จะต้องอาศัยธรรมจริยาและศาสนา เป็นเครื่องจูงใจให้ดำเนินแต่ในส่วนที่ชอบ เป็น

ผู้อุปการะและตอบแทนสนองพระคุณ สร้างความดีติดต่อกันไปไม่ขาดสาย เป็นหน้าที่

อันชอบธรรมซึ่งจำต้องปฏิบัติ

หน้าที่กิจการนั้น ๆ ยังไม่ทันสำเร็จ ก็ต้องทอดทิ้งไว้ จากไปตามลำพัง แม้จะรู้ล่วงหน้าว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น ก็กำหนดไม่ได้ว่าจะเป็วันเดือนปีอะไร ไม่มี นิมิตเครื่องหมาย พระปัจฉิมวาจาว่า วยธมา สงฺขารา สังขารมีความเสื่อมเป็น ธรรมดาจะต้องพลัดพรากจากกันและกัน บังคับไม่ได้ ไม่เลือกว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ คน เฆลาหรือคนฉลาด จะมีเครื่องเตือนใจอย่างประเสริฐสุดก็คือ อุปปมาเทน สมุปาเทถ ทานทั้งหลายอย่าประมาท บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สมบูรณ์ จึงเป็น หลักกรรมประจำชีวิตว่า อย่าประมาท จะเกิดมาเป็นอะไร หรือเพื่ออะไร จะแตกต่างกันเสียเพียงใด ความสำคัญจึงอยู่ที่ว่าผู้นั้นทำอะไร? และสิ่งที่ทำนั้นเป็นคุณเป็น อุปการะอย่างไร? เจริญตามรอยพระยุคลบาทที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์ ส่วนพระองค์ และทรงเกื้อกูลอุปการะประทานประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงจุดประทีปธรรม ให้สว่างไสว ทั้งพระปรีชาคุณและพระปฏิบัติคุณ

คณะเจ้าภาพ ตั้งแต่คุณหญิงพร้อมทั้งครอบครัว ญาติมิตรสหาย ต่างเศร้าใจ อาลัยในความสูญเสียครั้งนี้ เพราะความดี การงาน น้ำใจ ความซื่อสัตย์สุจริต ที่ มั่นคงสม่ำเสมอตลอดมา จวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ก็ยังสนใจต่อการทำงาน และ เมื่อถึงคราวที่ต้องจากโลกนี้ไป ก็ยังกล่าวว่าเตรียมพร้อมแล้ว ธรรมของใจก็คือ เมื่อ ยังอาลัยในชีวิตก็ทำกิจของคนกล้าไม่ได้

อนุสรณ์ที่ใต้กระทำไว้ ย่อมเป็นเครื่องเตือนใจเสมอว่า ถึงหากจะหาคนดี ได้ยาก แต่คนดีก็ยังมีอยู่ ชาติประเทศต้องการคนดีมีความสามารถรอบรู้ เป็นผู้บริหาร กิจการนั้น ๆ มิใช่แต่คำพูด หากด้วยน้ำใจและการกระทำไม่เป็นศัตรู แต่เป็นมิตร ต่อทุกคน ด้วยการกระทำอย่างสุจริตและเมตตาปรานี กล้าคิดกล้าทำในกรรมอันเป็น คุณและประโยชน์ แม้จะไม่มีใครเห็นหรือบูชา ก็ยังนำชื่นใจ เพราะงานที่เป็นมรดก อนุสรณ์ปรากฏอยู่

ความซื่อสัตย์ที่ประกอบด้วยความสุจริต เป็นผู้อุทิศชีวิตกระทำสิ่งที่ชอบเรียกว่า ผู้ทรงธรรม ก็เพราะมีธรรมประจำใจตลอดวันและคืน ท่านศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเช่นนี้ และยังประกอบด้วยคุณสมบัติส่วนอื่น ที่ควรยกขึ้นบรรยายเป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไปคือ เป็นนักศึกษา นักกฎหมาย นักการเมือง นักการทูต นักการศาสนา และอุทิศชีวิตให้ในความเป็นอาจารย์

นักศึกษา เป็นผู้ศึกษาอยู่ตลอดชีวิต ศึกษาอย่างจริงจัง มองเห็นคุณค่าของการศึกษาเป็นเสมือนหนึ่งอาหารของใจ ไม่ต่างอะไรกับร่างกายที่ต้องการอาหาร ถึงจะไม่มีใครเรียนจบ การศึกษาก็ช่วยขจัดอวิชชาให้ลดน้อยลงไป เป็นประเภทที่สอง สว่างเสมอ ให้อุจกวิธีปฏิบัติให้เหมาะสมตามยุคสมัย อนุโลมตามเหตุการณ์นั้น ๆ และข้อสำคัญที่สุดเพื่อช่วยผ่อนคลายแก้ปัญหาของชาติประเทศ ในคราวที่ต้องประสบความเสียม ผู้มีความรู้จึงเป็นผู้เจริญ

นักกฎหมาย แม้จะเป็นเพียงเนติบัณฑิตใน ไม่ได้เรียนจากต่างประเทศ ก็แสดงให้เห็นว่า เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในกฎหมายเป็นอย่างดี เพราะเมตตาและยุติธรรม โลกต้องการความเป็นธรรม นักกฎหมายก็คือผู้ผู้รักษาความเป็นธรรมไว้ คนฉลาดอาจได้เปรียบคนเขลา คนอ่อนแออาจเสียเปรียบคนแข็งแรง ความเป็นธรรมจึงช่วยรักษาความสัมพันธ์ในระหว่างบุคคลให้เป็นไปอย่างราบรื่น ตามระเบียบแบบแผนมีหลักกฎเกณฑ์ที่เหมาะสม พระเดชพระคุณยังเป็นที่ยี่ปรารถนาเพียงใด กฎหมายก็เป็นสิ่งที่ยี่ปรารถนาเพียงนั้น ใจเขาใจเรา ใจเราใจเขา เราเหมือนบุคคลอื่น

นักการเมือง ทงทเบนนักการเมือง แต่ไม่ชอบเบนนักการเมือง จึงมีข้อที่หน้าคิดว่า นักการเมืองคือใคร? ท่านผู้กล่าวเสมอว่า นักการเมืองต้องมีศีลธรรม เท่ากับศีลธรรมเป็นความจำเป็นของนักการเมือง เพราะอำนาจมีอยู่กับใคร เป็นทั้งคุณและโทษ อำนาจเป็นใหญ่ในโลก ใครจะเป็นนักการเมืองหรือไม่? จึงเป็น

คำตอบและถามอยู่ในคำว่า ผลแห่งการงานที่ผู้คนกระทำเหมาะสมแก่หน้าตักการ
เมือง ซึ่งเป็นผู้ปกครอง รับผิดชอบ สมบูรณ์จริงตามปฏิญญา ตามหน้าที่ พอเป็น
ที่เคารพนับถือไว้วางใจหรือเปล่าฯ ศีลธรรมจึงเป็นธรรมจริยาของนักรการเมือง
เพราะหลักใหญ่ของนักรการเมืองคือผู้เสียสละ ไม่แต่เพียงความสุขส่วนตัว แม้แต่
ชีวิตก็อาจสละให้ได้ ไม่ติดอยู่ในลาภยศ สรรเสริญสุข ผู้ที่มีอุทมคติ แต่ไม่ทำตาม
อุทมคติ จึงเป็นความเห็นของท่านผู้ว่า ทฤษฎีแม้จะดีเพียงไร หากคนไม่ดี ทฤษฎี
ก็ไม่มีประโยชน์ นักรการเมืองคือคนที่ต้องการทำความดี

นักรการเมือง เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้เป็นเสรีไทย เพื่อกู้ชาติประเทศ
และทำงานเพื่อรักษาเอกราช ได้ประสบและรู้เหตุการณ์เท่าที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นเป็น
อย่างดี เมื่อสงครามสงบลง ประเทศไทยก็พบสัญญาสมบูรณแบบ ซึ่งเป็นข้อตกลง
จำกัดยินยอมเป็นสงครามเย็น ท่านผู้ใดใช้สติปัญญา ความซื่อสัตย์สุจริต และความ
สามารถในการทูตเจรจาติดต่อกับคนอื่นกลาย จนเป็นที่เข้าใจกันได้อย่างดี พ้นจากความ
บีบคั้น งานการทูตได้ช่วยให้ชาติคงดำรงความเป็นชาติ ได้รับความเคารพเชื่อถือใน
เกียรติคุณจากทูตานุทูตต่างประเทศเป็นส่วนมาก เพราะมุ่งหมายถึงสุจริตธรรมที่ทุกคน
ปรารถนา ต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ว่าชาติเล็กหรือชาติใหญ่ ได้นิพนธ์ตำราการทูต
เป็นอนุสรณ์ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาและเป็นสมบัติของอนุชนในรุ่นต่อไป ผู้ที่
ทำงานเพื่อเป็นตัวแทนของประเทศชาติ มีภารกิจที่จำต้องปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของชาติ
และของโลก จึงเป็นงานที่ไม่ง่ายนัก หากต้องใช้ความรู้ ความสามารถ และความสุจริต

นักรการเมือง ศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคคลทั่วไป เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว
ให้มีความเข้าใจในกันและกัน เชื่อมมั่นในตน แม้โลกจะมีการเบียดเบียนกันเป็นประจำ
เพราะมุ่งหมายแต่เพียงความสุขทางวัตถุ ศาสนาจึงเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ให้เข้าสู่จุด
หมายอันเนื่องแท้ เพื่อเลิกการเบียดเบียนกัน ช่วยกันสร้างความเจริญ ความสุข ค้ำ

ความชั่วร้าย ท่านผู้สนใจในพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ตามวิสัยของนักศึกษาที่ต้อง
 ศึกษาเสมอ แสดงปาฐกถาพุทธศาสนาให้ชาวต่างประเทศรู้จักพุทธศาสนา ตลอดจนถึง
 ถึงชนบประเพณี เพื่อให้เข้าใจว่า พุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีจิตและความประพฤติเช่นไร ?
 ความเจริญและความเสื่อมอยู่ที่ไหน ? ความสนใจในหลักธรรมนี้ นับตั้งแต่เยาว์วัย
 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันนี้ จึงทำให้เป็นผู้มั่นคงในศาสนา เชื่อมมั่นในกรรม อันเป็น
 รากฐานเบื้องต้น แม้ในเวลาที่ยังอยู่ ก็ยังได้รับเชิญให้ร่วมประชุมในงานที่เกี่ยวข้อง
 กับศาสนาเสมอ ก็เพราะได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจว่าเป็นผู้สามารถจริง ศาสนา
 ก็คือเครื่องชำระมลทินของจิตเพื่อให้จิตสว่าง หยั่งเห็นความจริง

อาจารย์ เป็นผู้ตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษยานุศิษย์ เป็นอาจารย์ใน
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เพื่อเป็นดวงประทีปให้ผู้อื่นมีโอกาสได้พบความสว่างบ้าง
 การหวงแหนความรู้เป็นข้อที่น่าเสียดาย เมื่อร่างกายแตกสลายก็พลอยถูกทำลายไปด้วย
 ชีวิตในด้านความเป็นอาจารย์ก็คือเป็นพ่อแม่ของนักศึกษา ให้ความเจริญทางจิต ให้
 ความรู้โดยไม่มีคบบังอำพราง ไม่เกรงกลัวว่าศิษย์จะดีกว่าอาจารย์ เพราะพ่อแม่ต้องการ
 ให้ลูกทุกคนดีกว่าตน อาจารย์จึงเป็นตัวอย่าง เป็นภาพที่ให้กำลังใจ มุ่งหมายสร้าง
 อนาคต

คุณสมบัติโดยย่อเท่าที่บรรยายมา ย่อมแสดงให้เห็นว่า แม้จะดำรงชีวิตอยู่ไม่
 ยืนนาน ก็เป็นที่น่าปลื้มใจที่ชีวิตมีคุณค่า หาข้อครหาได้ยาก เกือบจะอวสานของชีวิต
 ก็ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาเฉลิมศิลปวิทยา ณ โรง-
 พยาบาลศิริราช

ท่านศาสตราจารย์ศิริเรก ชัยนาม ได้จากท่านทั้งหลายไปแล้ว เป็นไปตามอำนาจ
 ของสังขารธรรม ไม่มีใครจะบังคับได้ แต่เกียรติคุณยังคงปรากฏอยู่เป็นคู่โลก เพราะ
 ได้ดำเนินตามแนวปฏิบัติที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานไว้ว่า อปฺปมตฺตสฺส
 ยโสภิวฑฺฒตฺติ ยศย่อมเจริญแก่ผู้ไม่ประมาท

ยศ คือความดีที่อำนาจประโยชน์ให้เกิดขึ้น หรือเครื่องสักการบูชาที่ได้รับ
จากผู้อื่นด้วยความพอใจ เป็นการยกย่องว่าเป็นผู้กระทำดี ควรเป็นตัวอย่างได้ ยศอาจ
จะเห็นว่าเป็นเครื่องประดับ แต่ยศในทางธรรมหมายถึงความดีแต่ละอย่างที่ตนเป็นผู้
กระทำ มิใช่แต่เพียงชื่อเสียง ทรัพย์สินที่สร้างความนิยม ยศ เช่นตำแหน่งหน้าที่ของ
มารดาบิดา เพราะมีพรหมวิหารเป็นเครื่องคุ้มครอง ไม่มีใครตั้งให้ หากแต่ความดี
เท่าที่มีอยู่ จึงอุมชูเลียงคุณุทธริกาให้เติบโตเจริญวัย เป็นต้น

ยศแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทตามลำดับชั้น ๑. อีสริยยศ คือ อำนาจการบังคับ
ใจตนเองได้ ๒. เกียรติยศความดีที่กระจายออกไปถึงบุคคลภายนอก ๓. บริวารยศ
มีผู้เคารพนับถือบูชา เป็นพวกพ้องบริวาร

อีสริยยศ เป็นหลักใจโดยเฉพาะ ผู้ที่ชนะใจตัวเองไม่ได้ ก็ยากที่จะชนะผู้อื่น
หากจะมีก็ไม่แน่นอน อำนาจใจที่เข้มแข็ง กล้าสละความชั่วไม่มัวเมาลุ่มหลง คิด
ลาภยศด้วยความโลภโมหโทสะมานะทิฐิ เป็นคุณสมบัติที่เป็นหลักใหญ่ เพราะเงา
จะตรงก็ต้องอาศัยลำต้นตรง ความเป็นใหญ่เช่นนี้ควรปรารภณา การศึกษา การฝึกฝน
ก็ต้องการให้รู้จักตน เพื่อแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมให้มีแต่ความดี ผู้ชนะตัวเองได้
ย่อมชนะทุกอย่าง ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความชั่ว คนดีอาจหายาก แต่ไม่ถึงกับ
หาไม่ได้ การมีคนดีมาก ๆ ก็คือการลดจำนวนคนชั่วให้น้อยลง ความเป็นใหญ่ทางจิต
ไม่คล้อยตามอารมณ์ที่เข้ามากระทบ ทำให้ใจพ้นจากความรัก ความชัง ความหลง
และความหวาดกลัว เป็นเหตุให้ปฏิบัติกิจการงานได้ถูกต้อง เพื่อความเป็นธรรมแก่สังคม

เกียรตินิยมยศ เมื่อมีความดี ก็ไม่ต้องอวดความดี เพราะดีจริงอยู่เสมอ ดีย่อม
กระจายออกไปเป็นความประพฤติกายวาจาและใจที่สุจริต เหมือนดอกไม้หอม กลิ่น
ย่อมจรไป แต่เกียรตินิยมยิ่งกว่านั้น เพราะบำเพ็ญประโยชน์โดยเป็นหน้าที่ของตน
ไม่หวังความสรรเสริญเมื่อตั้งอยู่แล้ว ทุกคนเข้าใจความดีได้ เพราะจิตใจต้องการ
ความดีอยู่แล้ว

บริวารยศ บริวารชนผู้นิยมความดียอมเกิดมัจฉน เหมือนรากแก้วรากฝอย
สมบูรณ์ ลำต้นกิ่งก้านสาขาออกผลก็สมบูรณ์ตาม

ยศแม้จะปรารถนากัน ก็เกิดได้ยาก เพราะดำเนินไม่ถูกทาง แต่เมื่อมีธรรม
ประจำใจ ย่อมเป็นผู้เจริญได้ ตามลำดับธรรมต่อไปนี้

อุฏฐานะ ความหมั่นขยันเอาใจใส่ในกิจการ ไม่เฉื่อยชา รู้จักใช้กาลเวลา
ให้เกิดประโยชน์ ทำงานแข่งกับเวลา หน้าที่ที่จะต้องทำประจำก็มี พิเศษก็มี ยากง่าย
ตามประเภทของงานนั้น ๆ รู้ใคร ๆ ก็พอรู้ได้ แต่ความหมั่นใช้ความรู้ให้เป็นผลขึ้นมา
ทำให้คนเราต่างกัน หยุดอยู่กับที่หรือก้าวหน้าเดินไป ความหมั่นย่อมเป็นเหตุสำคัญ
ละความเกียจคร้านได้แล้ว ยิ่งรู้จักใช้ความพยายามหาทางสร้างความคิด และรักษา
ความคิดนั้น ๆ ไว้ได้ จากการเตือนใจตนเองว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้กำลังทำอะไร

สติ ความระลึก ความเหนียวรั้ง ความรอบคอบ เปรียบเทียบสิ่งที่ผ่านพ้น
มาแล้วกับปัจจุบัน เพื่อป้องกันความผิดพลาดเสียหาย ผู้ทำงานนี้ก็แต่เพียงผลได้
ผู้มีสติย่อมระลึกถึงทางเสียหาย เมื่อแก้ไขความบกพร่องผิดพลาดได้ ผลดีย่อมตามมา
ทั้งที่ไม่ต้องปรารถนา ไม่ต้องนึกถึงความสว่าง แต่ทำอย่างไรจึงจะขจัดความมืดได้
กาลเทศะไม่ใช่เป็นของล้าสมัย เพราะการทำอะไร มีสติระลึก ปรับให้เข้ากับกาลสมัย
และสถานที่ที่จะเดินหน้าหรือถอยหลังก็ก่อเรื่องสติ ผู้มีสติจึงไม่ปล่อยให้เลยตามเลย
นึกถึงตนเขลา ตึกว่าที่จะนึกว่าผู้อื่นเขลา ขวัญจึงอยู่ที่สติ ไม่ตนเด่น ไม่มั่งงาย
หลงเชื่อง่าย ผู้มีสติจึงเป็นผู้เจริญ

สุกัมมมะ มีการงานสะอาด การงานทางกาย วาจา และใจ จะมีอะไรมากมาย
ก็ตาม ก็ต้องกระทำด้วยกายวาจาและใจทั้งสน ผู้ที่มีสุจริตประจำ งานจึงบริสุทธิ์สะอาด
หากปราศจากสุจริตแล้ว ผู้นั้นจะมีวิญญูหรือความฉลาดสักเพียงไร ก็ยากที่จะทำให้
สะอาด อธิการบ้านเรือนจะสะอาดหรือเลอะเทอะ อยู่ที่ว่าผู้ดูแลรักษามิสนัยเช่นไร

งานจึงเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าผู้ทำเป็นบุคคลเช่นไร คนเกิดมาต้องทำงาน หาก
ทำให้เสียไม่ได้ ก็ไม่ควรทำดีกว่า เพราะไม่ต้องสร้างปัญหาหรือข้อหนักใจให้เกิดขึ้น

นิสั้มการ ใคร่ครวญแล้วจึงทำ ผู้ใหญ่สอนว่าจะทำอะไร ๆ ให้คิดก่อน ก็คือ
ให้ใคร่ครวญโดยรอบคอบ มิใช่แต่เพียงทำตามใจ ตามนิสัย พายเรือยังมีทวนน้ำตามน้ำ
หรือปลาเป็น ๆ มักจะว่ายทวนน้ำ ปลาตายตามน้ำ ความรอบคอบจึงเป็นปัญญาส่วน
หนึ่ง ซึ่งอาจจะเกิดจากการศึกษา การสังเกต ความคิดหยิบยกสิ่งนั้น ๆ ขึ้นพิจารณา
และกล่าวพอที่จะตัดสินใจได้ ผิดยอมรับผิด เมื่อถูกทำต่อไป ผู้ทรงคิดแล้วยอม
เห็นว่าเสียใจแก้ไขไม่ได้ ก็ต้องยอมรับ หากว่าพอผ่อนคลายเป็นล้นน้อยก็ทำ เหมือน
ความขี้ต้ออาจเกิดเพราะความสุรุษสุรุษ เพราะเกียจคร้าน เพราะรายได้ไม่พอ หรือ
เพราะเหตุร้าย ไหวพริบไม่ทันคน เป็นต้น ก็แก้ไขตามเหตุนั้น ๆ เมื่อทำจึงไม่ได้
คิดแต่เพียงว่าต้องการทำ แต่นึกถึงผลของการกระทำด้วย หรือผลปรากฏในปัจจุบัน
นึกย้อนดูข้างหลังทำให้เป็นผู้รอบคอบได้ง่าย ไม่เสียขวัญ

สัจญตะ เป็นผู้สำรวม ความรู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มากกระทบ ไม่หวั่นไหว
เปลี่ยนแปลงไปตามนั้น เช่นความสุขก็เป็นความสุข ไม่ลุ่มหลงมัวเมายึดถือเป็นจริงจัง
เพราะเกิดจากเหตุ หรือความทุกข์เป็นทุกข์อยู่แล้ว ไม่ถึงกับคร่ำครวญรำพันบ่นว่า
นานาประการ ไม่ได้ทำให้เกิดขึ้น ความกำหนดรู้ด้วยการสำรวมตาหูจมูกลิ้นกายใจ
ไม่หลงไหลในอารมณ์ที่คู่กัน เป็นผู้รู้จักโลก เป็นเด็กที่ทาดนให้น่านับถือ เป็นผู้ใหญ่
ก็ทาดนให้น่าเคารพ วิสัยของโลกย่อมมีทั้งความเจริญความเสื่อม มีได้มีเสีย มีสมหวัง
ผิดหวัง ไม่ติดอยู่ในสิ่งอันน่าปรารถนา เช่นลาภยศ เป็นต้น ก็ไม่ต้องเสียใจในคราว
ที่ต้อสูญเสียลาภยศ เป็นต้น ผู้สำรวมจึงพ้นจากความทุกข์ได้

ธัมมชว ผู้ครองชีวิตโดยธรรม ชีวิตที่มีธรรม เป็นชีวิตที่น่าสรรเสริญและ
บูชาเป็นตัวอย่างที่ดีของบุคคลทั่ว ๆ ไป ชีวิตไม่ใช่เครื่องทดลอง จึงต้องอาศัยธรรม

เป็นหลัก รักษาความดีใหม่จนสม่ำเสมอ หากจะต้องสละชีวิตก็ไม่ยอมสละธรรม และมีศรัทธามิธรรม เมื่อจะดีต้องดีทั้งภายนอกและภายใน กลัวบาป ก็ต้องกลัวทำดี มีสกุล ก็ต้องรักษาสกุล มีชาติประเทศก็ต้องรักษาชาติประเทศ หน้าที่ก็ต้องปฏิบัติโดยธรรม ตามที่เกี่ยวของ และหน้าที่ก็ต้องหยั่งทราบความจริงในเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ เมื่อปราศจากธรรม แม้จะมีอายุยืนนานก็ยังเพิ่มความชั่วให้ทบถมมากขึ้น ธรรมจึงเป็นเครื่องหมายของชีวิตมีชีวิตเพื่อมีธรรม

อัปมัตตะ ผู้ไม่ประมาท แม้จะมีความดีตลอดมา ก็มีอยู่ข้อหนึ่งซึ่งทำให้น่าคิดว่า เหตุใดจึงดีตลอดไปไม่ได้ หรือไม่คิดเลยว่าเป็นเช่นนั้น? ความแน่นอนของจิตเมื่อยังเป็นโลก ย่อมดีนรนจากต่ำไปหาสูง และจากสูงลงไปหาต่ำ ยังมีรักมีชัง ผู้ไม่ประมาทจึงพยายามบำเพ็ญจิตให้หลุดพ้นจากเครื่องผูกพันทางโลก ละความเห็นผิด รักษาความเห็นถูกให้มั่นคง ตามหลักของธรรม ให้มีความดีเพิ่มขึ้นทุกวัน จนกว่าจะบรรลุถึงจุดหมายอันสูงสุด คือความหลุดพ้น ผู้ไม่ประมาทจึงไม่ตาย เกียรติคุณยังปรากฏอยู่เสมอ

ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม ได้บำเพ็ญคุณสมบัติทั้งปวงนี้ จึงเจริญด้วยยศ ความดี เกียรติคุณ แม้จะจากไปก็ชื่อไปดี แม้จะร่ำลกลอง ก็เป็นแต่ธรรมมงคล

ในงานสัตตมวารทักษิณานุสรณ์วันน สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภาร พระองค์ที่ ๒ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหรีดประดิษฐาน หน้าศพ จึงเป็นพระมหากรุณาธิคุณของสกุลชัยนาม

ขออนุภาทคุณพระรัตนตรัย และกุศลส่วนทักษิณานุปทานกิจที่ได้บำเพ็ญอุทิศ ส่วนกัลปนาผล จึงเป็นเหตุคลบบันดาลให้วิญญานของท่านศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม องประสบแต่ความเกษมสิริสวัสดิวิบากสมบัติวิบูลย์สุข ตามควรแก่กตติภพนั้น ๆ จงทุก ประการ เทอญ.

ปาฐกถาบางเรื่อง

ของ

ศาสตราจารย์ตีแรก ชัยนาม

พระพุทธศาสนากับอิสราภาพ

แสดงที่ศาลาอเมริกัน

เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๐๑

ปาฐกถาเรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งได้คัดมาจากหนังสือ "รวมปาฐกถาชุดใหม่" ของนายคิเรก ชัยนาม ซึ่งสำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๘๘๒ วังบูรพา พระนคร ได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นจำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสำนักงานสนเทศสหรัฐอเมริกาอีกครั้งหนึ่งที่ทำให้เกียรติเชิญให้ข้าพเจ้ามาสนทนากับท่านในค่ำวันนั้น เมื่อก่อน ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงเรื่องพระพุทธศาสนากับการปกครองว่า พระพุทธศาสนาเมื่อภาพเหนือการปกครองของบ้านเมืองไทยเราอย่างใดบ้าง สำหรับวันนี้ ข้าพเจ้าจะได้อีกกล่าวถึงเรื่องพระพุทธศาสนากับอิสราภาพหรือเสรีภาพ เพราะเรื่องอิสราภาพหรือเสรีภาพนี้เป็นสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตของมนุษย์ บางท่านอาจตั้งปัญหาถามว่า ทำไมข้าพเจ้าเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยว เพราะพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับการบ้านเมือง คำตอบก็คือ เราทราบแล้วว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่สามารถจะใช้ได้ทุก ๆ ทาง เป็นธรรมที่ไม่รู้จักตาย องค์พยานที่เห็นได้จนทุกวันนี้ก็คือ แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้เสด็จปรินิพพานไปถึง ๒๕๐๑ ปีแล้วก็ตาม แต่พระธรรมของพระองค์หาได้ทรุดโทรมลงแต่ประการใดไม่ ตรงกันข้ามยิ่งเจริญยิ่งขึ้น มีผู้เคารพนับถือมากขึ้น สถิติใน Encyclopaedia Britannica กล่าวว่า ในอเมริกาเหนือมีผู้นับถือพุทธศาสนาประมาณ ๑๖๕,๐๐๐ อเมริกาใต้ ๑๓๕,๐๐๐ อาเซีย ๑๕๐,๐๐๐,๐๐๐ ความจริงข้าพเจ้าคิดว่ามีมากกว่านั้นมาก ข้าพเจ้าเองได้เคยสนทนากับชาวต่างประเทศทั้งยุโรปและอเมริกันหลายนาย ยอมรับกับข้าพเจ้าว่า เขาเองปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะเห็นว่ามีเหตุผล แม้เขาจะไม่ได้เป็นพุทธศาสนิกชน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า นับว่าพระพุทธศาสนาจะเป็น

แรงกันช่วยในทางศีลธรรมของมนุษย์โลกยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงประเทศต่าง ๆ ในเอเชียซึ่งเป็นดินแดนที่รับเอาพระพุทธศาสนามานานแล้วและอยู่ใกล้อินเดีย แต่ในทุกวันนี้ทางตะวันตกเองก็ยอมรับว่าเป็นศาสนาที่ปรัชญาเมธีในปัจจุบันไม่ได้คำนึงเลย เพราะพิสูจน์ได้ทงนั้น จะเป็นทางหลักธรรมหรือวิทยาศาสตร์ก็ตาม ในอังกฤษเองถึงกับมีสมาคมพุทธศาสน์ขึ้น ถึงที่ทางหลายกองทราบอยู่แล้ว มีผู้สนใจในศาสนา และธรรมไปสนทนาธรรม ขอยืมและซื้อหนังสืออ่านมากมาย ทั้งมีการติดต่อกับสมาคมอื่น ๆ ในยุโรป ในฝรั่งเศสก็มีสมาคมมิตรของพุทธศาสนา (Les Amis du Bouddhisme) และมีการรวมกันสวดมนต์ภาวนาเป็นประจำและติดต่อกันใกล้ชิดกับคณะสงฆ์ทางลังกา และอินโดจีน ในเยอรมนีก็มีผู้ศึกษามาก และเลื่อมใสถึงกับสร้างวิหารขึ้นที่เมือง Frohnau ใกล้ ๆ กรุงเบอร์ลิน ในฮอลแลนด์ เบลเยียม ฟินแลนด์ สวีเดน และสวีตเซอร์แลนด์ มีผู้ตั้งสมาคมเล็ก ๆ ขึ้นเพื่อกันควาศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านเหล่านั้นคงเห็นเป็นแน่แท้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวเท่านั้นที่จะช่วยรักษาสติธรรมมนุษย์และขบปัญหาแก้ความชั่วร้ายต่าง ๆ และทุกข์ได้ ในสหรัฐอเมริกาที่มีสมาคมพุทธศาสน์ประมาณ ๑๐๐ สมาคมแพร่ทั่วไป

เหตุที่พระพุทธศาสนาถาวรและนับวันเจริญยิ่งขึ้นทุกที ก็เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เป็นความจริง ซึ่งไม่มีผู้ใดพิสูจน์ได้เลยว่าตรงข้ามกับความจริง และธรรมของพระองค์ซึ่งข้าพเจ้านำมากล่าวเกี่ยวกับเรื่องหลักอิสรภาพและเสรีภาพนั้น ท่านจะเห็นได้ทันทีว่า หลักของพระองค์เก่าแก่มาก่อนนักประชาธิปไตย ซึ่งเสนอเรื่องอิสรภาพและเสรีภาพไม่กรอຍบมานานเอง

ข้าพเจ้าขอนำความคิดซึ่งนักประชาธิปไตยทั้งหลายในโลกปัจจุบันนี้มีความเกี่ยวกับเรื่องอิสรภาพและเสรีภาพเสียก่อน แล้วจึงจะนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มาเล่าสู่กันฟัง ในความเห็นของนักประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันนี้ว่า การต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนนั้นมานานแล้วตั้งแต่สมัยโรม กรีก แต่ก็เป็นสิทธิบางอย่างและ

ก็ไม่ประชาธิปไตยเท่าใดนัก ตรงกันข้ามบุคคลบางหมู่บางเหล่ากลับได้ประโยชน์เสียด้วยซ้ำ แต่ที่เห็นเริ่มจริงจังก็ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๒๑๕ ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าจอห์นแห่งอังกฤษลงพระนามมหากฎบัตร (Magna Carta) ให้แก่พวกขุนนางโดยยอมรับว่าจะไม่เก็บภาษีจากเจ้าของที่ดินและทรัพย์สินโดยไม่ได้รับความยินยอมจากคณะมหามนตรีสภาเสรีชนทั้งหลายจะไม่ถูกจำคุกหรือถูกเนรเทศหรือถูกจับกุม เว้นไว้แต่จะมีกฎหมายบัญญัติและสิทธิอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง แต่สิทธิเหล่านี้ก็ให้แต่เพียงขุนนางและพวกบรรพชิตเท่านั้น ราษฎรธรรมดาที่ไม่มีทรัพย์สินไม่ได้สิทธิอะไร ต่อมาก็มีกฎหมายว่าด้วยสิทธิราษฎร (Bill of Rights) ประกาศใช้ใน ค.ศ. ๑๖๘๙ ซึ่งให้อิสระภาพในการรับเลือกตั้งการพูดในรัฐสภา กษัตริย์จะมีทหารไว้ไม่ได้ นอกจากรัฐสภาอนุมัติงบประมาณ ห้ามลงโทษโดยใช้วิธีทรมาน ฯลฯ ต่อมาก็มีประกาศอิสรภาพของอเมริกันใน ค.ศ. ๑๗๗๖ ประกาศสิทธิมนุษยย์ของฝรั่งเศสใน ค.ศ. ๑๗๘๙ ตราสารเหล่านี้เป็นรากฐานซึ่งต่อมาจะมีวิวัฒนาการเป็นลำดับ ที่ทำให้มนุษย์เรียกร้องขอมีชีวิตอันเสรีในชุมชนเสรีจากทรราช อย่างไรก็ตามก็เท่านั้นย่อมเห็นได้ว่าเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วทั้งนั้น

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และที่ ๒๐ ความคิดในการขอสิทธิมนุษยชนได้ขยายกว้างขึ้น เช่นขอความยุติธรรมในเรื่องสิทธิเลือกตั้ง สิทธิการรับเลือกตั้ง สิทธิที่จะประชุม ตลอดจนสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐในเรื่องเศรษฐกิจและสังคม เช่นการคุ้มครองการว่างงาน หรือป่วยเจ็บชรา รัฐต้องช่วยเหลือ และการให้การศึกษาเท่าที่จำเป็นในฐานะเป็นมนุษย์โดยไม่คิดค่าเล่าเรียนเป็นต้น ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประธานาธิบดีรูสเวลต์ได้แถลงหลักอิสรภาพ ๔ ประการ คือ อิสรภาพในการพูด อิสรภาพในการเคารพบูชาศาสนาใด ๆ อิสรภาพจากความอดอยาก และอิสรภาพจากความกลัวทุกอย่างแห่งในโลกนี้ โลกจึงจะมีสันติ และในที่สุดก็ได้มีการประกาศสิทธิมนุษยชนโดยสหประชาชาติเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๘

นักประชาธิปไตยทั่วไปมีความเห็นว่าการยอมรับนับถือเกียรติศักดิ์ประจำตัวและสิทธิที่เท่าเทียมกันและโอนมิได้ ของบรรดาสมาชิกทั้งหลายแห่งครอบครัวมนุษย์ เป็นหลักมูลแห่งอิสรภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพในโลก

มนุษย์เราเกิดมาตั้งแต่เด็กก็มีกำลัง (power) และเจตจำนง (will) เราอาจห้ามเด็กไม่ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้ แต่เด็กจะปฏิบัติตามหรือไม่นั้นเป็นอีกปัญหาหนึ่ง เพราะกำลังและเจตจำนงนั้นมีมาตามธรรมชาติ ยิ่งเติบโตขึ้น กำลังและเจตจำนงก็ยิ่งทวีขึ้น และจะหมดไปเมื่อตายเท่านั้น กำลังของมนุษย์เราที่ใหญ่หลวง ท่านลองพิจารณาครอบครัวเราในเวลา ๕ ระเบิดปรมาณู วิทยุ เครื่องโทรทัศน์ เครื่องจักรต่างๆ แม้แต่ประเทศต่างๆ ทรัพย์สินสมบัติ ศิลปะ และอารยธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นผลซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นทั้งสิ้น กำลังของมนุษย์นี้ต่างกับกำลังของรัฐ จริงอยู่ชาติหนึ่งมีความหมายใหญ่หลวงกว่าประชากรในชาติหนึ่งมากมาย แต่เราต้องไม่ลืมว่า ชาติจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีประชากรของชาตินั้น มนุษย์เกิดก่อนชาติ ฉะนั้น กำลังของมนุษย์จึงเป็นกำลังที่แท้จริง แต่กำลังของชาติก็มาจากกำลังของประชากรในชาตินั้นๆ เพราะประชากรของชาติหนึ่งเองช่วยสร้างพลเมืองขึ้น กำลังในการสร้าง (creative power) นี้เป็นกำลังที่เสรี เราอาจส่งเสริมกำลังนี้ได้หลายวิธี เช่น ระวัง บำรุงกำลังให้แข็งแกร่ง และช่องทางให้ แต่เราไม่มีสิทธิและไม่สามารถที่จะถือว่ากำลังในการสร้างนี้เป็นเครื่องจักรกลไกซึ่งเราจะให้เครื่องเดินหรือหยุดได้ตามใจชอบ เพราะเครื่องจักรไม่มีเจตจำนงซึ่งจำต้องทำตามใจเรา แต่มนุษย์ อย่าว่าแต่เสรีชนเลย แม้ทาสในสมัยโบราณ ถ้าเราอ่านประวัติศาสตร์ก็จะเห็นได้ว่า มีทาสที่ไม่ยอมทำงาน ถ้านายไม่อยู่หรืออยู่แต่ไม่ถูกทรมาน และพยายามหลบหนี หรือไม่ก็ฆ่านาย หรือเพื่อที่จะให้หมดสภาพเป็นทาสเสียก็คอยอมตาย

ในหนังสือเรื่อง “อาชญากรรมและธรรมเนียมประเพณีในชุมชนคนคนป่า” เล่มหนึ่ง ผู้เขียนเล่าว่า พวกคนป่าหรือมนุษย์ขั้นต้น (primitive people) เหล่านี้

จะถูกหัวหน้าปกครองอย่างใช้กฎหมายประเพณีซึ่งไม่มีใครคิดฝันจะละเมิด แต่บางครั้งพวกก็กล้าละเมิด หรือบางครั้งพวกก็แสดงการกระทำอิสรภาพเป็นตัวของตัวเอง เช่น หมู่บ้านของชาติกุล (Tribe) นั้น หัวหน้าหมู่บ้านและพวกอาวูโส มีเรื่องใดก็มักจะเรียกประชุมสมาชิกในหมู่บ้านนั้น โดยปกติก็เพียงแจ้งให้ทราบว่าสมาชิกจะต้องปฏิบัติอย่างใด ไม่ใช่ประชุมถามความเห็น สมาชิกบางคนพอหัวหน้าแจ้งเรื่องให้ทราบก็แสดงความเห็นแย้งทันที ผลก็คือ มักจะถูกตำหนิหรือถูกลงโทษ เช่น เขียนหรือถูกทำต่อร่างกายในวิธีอื่น หรือถูกขัง นี่ก็แสดงให้เห็นว่า อย่างไรก็ตามแต่มนุษย์ในชุมชนอารยเลย แม้คนป่าสมัยโบราณก็มีความรู้สึกนึกคิด และก็แสดงความนึกคิดอันเป็นอิสรภาพออกมาโดยวาจา การกระทำอันเสรีนั้นคือเสรีภาพอันแท้จริง และความรู้สึกในการที่ตนเป็นเสรีนั้นแหละ เป็นบ่อเกิดของมโนคติเรื่องเสรีภาพ จริงอยู่ในชุมชนพวกคนป่าสมัยโบราณดังกล่าว ความคิดดังกล่าวไม่มีผลในทางการเมืองหรือการปกครองอย่างใดนัก แต่มีผู้อธิบายว่า ความคิดเหล่านี้มีปรากฏในเนื้อร้องของเพลงหรือกิริยาท่าทางในการเร่ร่อนล่าสัตว์ และการสนทนา อย่างไรก็ตามก็ สัญญาอันเหล่านี้สื่อให้เห็นว่าเป็นที่มาของเสรีภาพทั้งสิ้น

ในสมัยก่อนเมื่อมนุษย์เริ่มขอสิทธิทางการเมือง แปลคำว่า เสรีภาพ (Liberty) ว่า สิทธิที่จะทำอะไรได้ทุกอย่าง โดยใครจะมายับยั้ง (restrain) ไม่ได้ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด และทฤษฎีนี้เองได้ก่อให้เกิดความสับสน เพราะถือว่าเสรีภาพของคนหนึ่งก็หมายถึงคนอื่น ๆ ต้องยอมจำกัดเสรีภาพของตนลง ถ้าทุกคนมีเสรีภาพไม่มีการจำกัดบ้านเมืองก็ไม่เป็นบ้านเมือง จะเกิดจลาจล เพราะทุกคนก็จะใช้เสรีภาพ ตัวอย่างชาวเจ้ามีเสรีภาพที่จะเดินข้ามถนนได้ แต่ผู้ใช้รถยนต์ก็มีเสรีภาพที่จะขับรถผ่านถนนนั้นได้ แต่ถ้าเราทั้งสองต่างจะใช้เสรีภาพ ในที่สุดชาวเจ้าก็คงถูกรถทับตายเมื่อเป็นเช่นนี้ตำรวจจราจรจึงต้องห้ามผู้ใช้รถยนต์ว่าหยุดก่อน ให้ชาวเจ้าข้ามถนน

ก่อน ตำรวจซึ่งห้ามรถยนต์ทำลายเสรีภาพของผู้บรรณนต์ แต่ทำให้เสรีภาพแก่ข้าพเจ้า
เป็นต้น

มโนคติเสรีภาพตามทว่าน เห็นว่าการที่บุคคลเข้ามายุ่งด้วยเป็นการผิดทงหน
ถ้าถือตามนี้ ผู้ใดลักทรัพย์เรา และเราจับได้ส่งตำรวจ เราก็กลายเป็นละเมิดเสรีภาพ
ของผู้ร้ายไปเสียแล้ว พวกยึดมโนคติผิด ๆ นั้นแปลก ต้องการให้รัฐคุ้มครองเสรีภาพ
ชนิดนี้ โดยไม่มีใครยับยั้ง ซึ่งเท่ากับอยากให้บ้านเมืองเป็นอนาร์คิสต์ (Anarchist)
นั่นเอง แต่ถาตนถูกคนอื่นใช้เสรีภาพชนิดนี้เข้าบ้าง ก็คงจะร้องแรกแหกกะเมือเท่านั้น
เอง และพวกนรควาเสรีภาพอย่างใดควรเป็นของมนุษย์ ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าการที่จะ
ให้เสรีภาพโดยไม่ให้มีการยับยั้งจึงเป็นเพียงมโนคติ (idea) เท่านั้น ไม่จริงจ้งอะไร

ปัญหาต่อไปจึงมีว่า เสรีภาพที่ถูกตองนั้นอย่างไรกันแน่ ตัวอย่างที่เราเห็น
กันชัดที่ราษฎรในประเทศที่เป็นอาณานิคมก็ดี หรือราษฎรที่ตกอยู่ในความควบคุม
ของพวกเผด็จการ จะเป็นเผด็จการแบบฮิตเลอร์ มุสโสลินี หรือแบบคอมมิวนิสต์รัสเซีย
ก็ดี เหล่านี้อยากได้เสรีภาพทงนั้น ประเภทแรกยังค้อยยงชั่วหน่อย เพราะผู้ปกครอง
อนุญาตให้ร้องได้ แต่พวกหลังลำบาก ถ้ร้องก็ถูกเก็บ โดยให้เหตุผลว่าร้องแล้วชาติ
เสียหาย หรือในอังกฤษเอง ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ราษฎรก็ร้องขอเสรีภาพ
ให้สมบูรณ์ พวกราษฎรอังกฤษในสมัยนั้นไม่ได้ร้องให้มีเสรีภาพโดยไม่มีการยับยั้ง
แต่ร้องขอความเป็นธรรมในสิทธิเลือกตั้งและสิทธิในการปกครองบ้านเมืองให้ยุติธรรม
เสมอภาคชน ฉะนั้น เสรีภาพที่ถูกตองก็คือเสรีภาพที่จะทำอะไร ๆ ได้ ตราบเท่าที่ไม่
ไปขัดกับเสรีภาพของผู้อื่น อีกนัยหนึ่งจะใช้คำว่าเสรีภาพได้ ก็ต่อเมื่อเสรีภาพนั้นตอง
มีการยับยั้งได้ และเสรีภาพชนิดนี้เท่านั้นที่จะมีอยู่ได้ตลอดกาล และเป็นสิ่งที่ไม่มีใคร
ทำลายให้สิ้นไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ว่า ประชาชนนั่นเองมีกำลังหรืออำนาจ
และกำลังหรืออำนาจนั้นมีจริง ๆ ไม่ว่าจะป็นรัฐในรูปประชาธิปไตยหรือเผด็จการ
อำนาจเหล่านั้นเป็นกำลังธรรมชาติประจำตัวมนุษย์ เมื่อเป็นกำลังธรรมชาติแล้ว ไม่มี

กับสูญ อาจจะสลับสไลด์ไปพักหนึ่ง ท่านศึกษาประวัติระบอบประชาธิปไตย คงจะ
 เห็นได้ว่าพอระบอบเผด็จการสิ้นไป ระบอบใหม่ก็แสดงออกมาว่าเป็นประชาธิปไตย
 อย่างน้อยก็ในขณะหนึ่ง แล้วบางทีก็กลับไปเป็นเผด็จการอีก แล้วก็กลับไปเป็นประชา-
 ธิปไตยอีก บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้น คนได้รับการศึกษามากยิ่งขึ้น ความคิดในทาง
 ประชาธิปไตยยิ่งหนักขึ้น ขอยกตัวอย่างให้เห็นได้ง่าย ๆ ท่านทั้งหลายคงได้ยินชื่อ
 พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศส ในรัชกาลของพระองค์ ฝรั่งเศสมีชื่อเสียงโด่งดัง
 นานาประเทศเกรงใจ ราชสำนักหรูหรา ทรงถือว่าพระองค์เป็นผู้แทนพระเจ้าเบื้องบน
 จนถึงรับสั่งว่า “ฉันนี่แหละคือรัฐ” (I am the State) ฉะนั้น ผู้ใดทำผิดพระองค์
 ก็เท่ากับเป็นการลบหลู่ศาสนา จะต้องติดคุกหรือประหารชีวิต ทรงรับสั่งเสมอว่า
 กองทัพของฉัน ชัยชนะของฉัน อะไร ๆ ของฉันหมด แต่ในขณะนั้นรับสั่งได้
 เพราะความคิดเรื่องเสรีภาพ เรื่องประชาธิปไตย ยังมีน้อยหรือแทบไม่มีเลย ใน
 ปัจจุบันข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ยินผู้เผด็จการคนใด แม้สตาลินหรือครุสเชฟ กล่าวว่
 อย่างพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เพราะอะไรจึงไม่กล้า ก็เพราะในประเทศเผด็จการเหล่านี้
 อิสรภาพไม่ได้ตายแต่สลับไป และเพราะกำลังอันแท้จริงของมนุษย์อื่นทำให้คิดมีเสรี-
 ภาพยังมีอยู่ พลังทางการเมืองของผู้เผด็จการยังคงต้องขึ้นอยู่กับพลังในการผลิตของ
 ราษฎร ซึ่งในที่สุดไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของผู้เผด็จการ ตรงกันข้ามกลับพยายาม
 สรรเสริญเยินยอราษฎรเสียด้วยซ้ำว่า ก็มีชัยชนะนั้นเพราะราษฎรของชาตินำมา
 ทุ่มเพราะอะไร เพราะผู้เผด็จการเองก็กลัวราษฎร เพราะกำลังอันแท้จริงยังประจำ
 อยู่ในตัวราษฎร พวกเผด็จการรู้ว่า การที่จะกดราษฎรให้มีชีวิตตามนโยบายของ
 ตนไม่ใช่อยู่ที่บนอย่างเดียว แต่อยู่ที่เอาใจและหาทางให้ราษฎรผลิตผลิตไปในสิ่งซึ่ง
 ทำให้ราษฎรไม่คิดปฏิวัติอีกด้วย ฉะนั้นพวกราษฎรที่มีการศึกษาก็จะคิด คิด คิด
 เมื่อคิดแล้วก็วางแผน แล้วก็ชวนพวกราษฎรอื่นปฏิวัติ ตามที่กล่าวที่ท่านย่อมเห็น
 ได้ว่า ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกับเสรีภาพ คือบางครั้งก็ต้องภัยสลับไปขณะหนึ่ง

แต่ประชาธิปไตยสูญหายตายจากมนุษย์ไม่ได้ เพราะประชาธิปไตยคู่กับเสรีภาพ มี
 ประชาธิปไตยก็มีเสรีภาพ ไม่มีเสรีภาพก็ไม่มีประชาธิปไตย ระบอบการปกครอง
 ประชาธิปไตยจึงเป็นระบอบการปกครองตามธรรมชาติของมนุษย์เช่นเดียวกับเสรีภาพ
 เป็นกำลังหรืออำนาจธรรมชาติของมนุษย์ แต่ในการที่มนุษย์เราจะมีเสรีภาพที่จะ
 ปกครองอย่างประชาธิปไตยนั้น สมองจะต้องมีเสรีภาพด้วย ท่านคงเคยได้ยินชื่อ
 แกลเลโอ (Galileo) ศาสตราจารย์คณิตศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยปิซาในอิตาลีแล้ว
 แกลเลโอมีชีวิตอยู่ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ คือประมาณ ๓๖๐ ปีมานี้ แกลเลโอ
 คำนวณแล้วทดลองแล้ว พิสูจน์แล้วว่าโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ แต่ความเชื่อมั่น
 ของแกลเลโอในข้อนี้ไปขัดกับคำสั่งสอนทางศาสนาว่า โลกอยู่เฉยๆ ไม่ได้หมุน เมื่อ
 ศาสนาว่าเช่นนั้นศาสนิกชนที่คิดจะไปเชื่อเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เป็นบาป ในที่สุดแกลเลโอ
 ถูกให้ไปคุกเข้าในโบสถ์เพื่อถอนคำ เช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า คนในสมัยนั้นสมองความ
 คิดไม่อิสระ ไม่เสรี ในระยะเวลาดังกล่าวนี้เอง เกิดนักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ขึ้น ซึ่ง
 ผลของการพิสูจน์เป็นจริงทั้งสิ้นและขัดกับข้อเท็จจริงซึ่งทางศาสนาบัญญัติไว้ พวกที่
 ค้นพบสิ่งใหม่ ๆ นี้เรียกได้ว่าพวกที่แสวงหาความจริง แต่อีกพวกคือพวกหลับตาไม่
 ยอมฟังความคิดเห็นที่แปลกซึ่งอาจจะเป็นจริงก็ได้ ที่ร้ายก็คือ ไม่เพียงไม่ยอมรับฟัง
 แต่กลับคอยทำลายผู้ท้วงจ้วงและพบความจริงใหม่ด้วย พวกแรกเป็นพวกวิทยาศาสตร์
 พวกหลังเป็นพวก Dogmatic ศัพท์ใหม่เรียกว่า เซิงสิทนต์ หรือพวกยึดหลักทาง
 ศาสนาอย่างหลับหูหลับตา ซึ่งอาจเป็นได้สองทาง คือหลับหูหลับตาเชื่อจริง ๆ หรือ
 ต้องทำเช่นนั้นเพราะกลัว

ถ้าพูดถึงสมองความคิดคนป่าสมัยโบราณดังกล่าว มีเสรีภาพเท่ากับคนสมัยนี้
 แต่คนป่าไม่มีโอกาสที่จะคิดให้ถูกต้องได้ เพราะความเชื่อมั่นหรือลทธิความเชื่อถือ
 ในชาติภูมิต้มเสียเป็นส่วนมาก เพราะพวกเหล่านั้นได้รับการสั่งสอนมาว่า อย่าไปฟัง
 ความเห็นแปลก ๆ ความเชื่อแต่โบราณกาลมีค่ากว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับมบัญญัติ

แต่ไม่มีอิสรภาพหรือเสรีภาพ ผลก็คือมันสมองก็ไม่มีประโยชน์ ความจริงอำนาจของการใช้ความคิดนั้นเป็นอุปกรณ์สำคัญที่สุดของเสรีภาพ อิสรภาพในการใช้ความคิดจึงเป็นพื้นและวิธีของเสรีภาพ ฉะนั้น มนุษย์เราจะต้องทำให้จิตใจเสรีเสียก่อนจึงจะประกอบกิจการงานได้ผล เพราะเมื่อเจตจำนงเสรีแล้ว ก็ใช้เสรีภาพได้เต็มที่

แต่ในการที่จิตใจจะเสรีได้ ไม่ใช่อย่างพวกคนป่าก็คือ การศึกษา การศึกษาจึงเป็นกุญแจไขเสรีภาพ แต่พวกเผด็จการไม่เห็นด้วย เพราะไม่ชอบให้เสรีภาพ โดยแย้งว่า “เสรีภาพคือการอนุญาตให้มนุษย์ทำอะไรตามชอบใจ ฉะนั้น เราต้องสอนให้เขาปฏิบัติตามที่เราชอบ และเขาก็ยังคงมีเสรีภาพอยู่ เขาจะไม่รู้สึกเลยว่าถูกขังขัง แต่สำหรับเรา (ผู้เผด็จการ) เขาจะเป็นทาสที่มีราคามากที่สุด แต่ทาสนั้นก็พอใจเสียด้วย เพราะเราสอนเขาให้นิยมในการฟังคำสั่งอย่างหลับหูหลับตา” พวกเผด็จการกล่าวต่อไปอีกว่า “มนุษย์เป็นกลไก และความชั่วร้ายในโลกนี้เกิดขึ้นเพราะไม่ทำงานให้ถูกต้อง หรือก็ไม่ทำงานให้สอดคล้องกับกลไกอื่น ๆ ฉะนั้น เราจำต้องช่วยให้มนุษย์ที่เราจะปกครองเป็นกลไกที่สมบูรณ์ที่สุด และทุกคนก็จะมีความสุข” เจ้าของทฤษฎีนี้พูดในฐานะจะเป็นผู้ปกครอง แต่ถ้าจะเป็นผู้ใดปกครองคงร้องอีกว่าไม่ดี ยุติธรรม ขัดต่อสิทธิมนุษยชน ฉะนั้น ทฤษฎีที่ว่ามนุษย์ควรจะเป็นเครื่องจักรที่ไหลลื่นได้จึงเป็นทฤษฎีที่จอมปลอม เพราะมนุษย์จะเป็นเครื่องจักรไม่ได้ ทางที่ดีที่สุดก็คือ รัฐต้องให้การศึกษารวมที่แก่พลเมืองของตน เพื่อพลเมืองในรัฐจะได้แสวงหาความจริงได้แล้วก็จะได้ใช้เสรีภาพของตนถูกต้อง เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง การไม่ให้การศึกษารวมให้โตไม่ถึงขนาด หรือให้ในทางที่ผู้ปกครองอยากให้ผู้รับการศึกษปฏิบัติชนิดตามผู้นำ เป็นการทำลายบ่อเกิดของเสรีภาพนั่นเอง

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วนี้ จึงเห็นได้ว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบธรรมชาติของมนุษย์ เพราะเสรีภาพเป็นอำนาจหรือกำลังธรรมชาติ ทว่าระบอบประชาธิปไตยโดยเนื้อจากมีผู้อำนาจกันมากมายว่าตนเป็นประชาธิปไตย ประชาธิปไตย

ตามที่ข้าพเจ้าหมายถึง คือ บ้านเมืองใดราษฎรมีสติตามสิทธิมนุษยชน ผู้ปกครอง บ้านเมืองได้อำนาจเข้ามาปกครอง เพราะราษฎรส่วนมากลงมติเลือกตั้งให้เข้ามาปกครอง และปกครองโดยมีกำหนดระยะเวลาแน่นอน และเมื่อก่อนกำหนด ถ้าราษฎรส่วนมาก โดยทางผู้แทนราษฎร อาจจะลงมติให้ออกได้ และผู้ที่มีความเห็นไม่ตรงกับผู้ปกครอง ไม่ถูกจับใส่คุกหรือประหารชีวิต

หัวหน้าพรรคการเมืองในอังกฤษและอเมริกา ไม่จำเป็นต้องฆ่ากันเพราะไม่มี ความจำเป็นอย่างใด เพราะพวกมันไม่ได้เถียงกันในเรื่องใครจะอยู่ใครจะไปเสีย จากโลก เช่นในสหรัฐอเมริกา ไอเซ็นเฮาเวอร์ไม่ส่งฝ่ายค้านไปเข้าคุกหรือยิงทิ้ง หรือในอังกฤษ แม็คมิลแลนก็เช่นเดียวกัน แต่ในอิตาลี สมัยมสโสลินี หรือ เยอรมนี สมัยฮิตเลอร์ หรือในรัสเซียใครชนพุดค่านักต้องตายหรือไปอยู่ไซบิเรีย ทงน เพราะครุสเชฟเกรงว่า ถ้าตนไม่ประหารวันหนึ่งก็จะถูกพวกเหล่านั้นประหาร ด้ว ในประเทศประชาธิปไตยมตอกอย่างหนึ่ง ใครโกง ใครทุจริต ใครโหดร้าย ต้องระวาง เพราะหนังสือพิมพ์คอยสืบแล้วกตพมพ์ ในอเมริกาและอังกฤษ มีหลายคตทพวกรัฐมนตรีและนักการเมืองต้องออกจากตำแหน่ง เพราะหนังสือ พิมพ์ลงข่าว แต่ในประเทศเผด็จการมีแต่ข่าวตทงน

ในประเทศที่ให้ราษฎรมีสติตามสิทธิมนุษยชนยึดหลักขันติธรรม (Tolerance) เพราะเห็นว่าถ้าไม่มีขันติธรรมแล้ว เสรีภาพจะมีเต็มทีใดก็เพื่อคนคนเดียว ความเห็น อย่างเดียวและพรรคเดียว ประเทศใดก็ตาม ถ้ากตไม่ให้ราษฎรแสดงความคิดเห็น หรือเสนอมนอคติโดยเสรี เป็นการทำลายเสรีภาพ เพราะวามโนคติเร้าให้มนุษย์คิต ประกอบกิจกรรมตามคตินั้น บุคคลใดไม่ได้รับมนอคติใหม่ ๆ ก็ไม่มีอะไรที่จะริเริ่ม และไม่ได้ช่วยให้ชุมชนที่ตนเป็นสมาชิกอยู่เจริญขึ้น ทงกำลัง ความรู้ และเสรีภาพ ตามที่กล่าวนี้ ไม่ใช่หมายความว่า การกระทำของบุคคลประเภทนี้ไม่เป็นการสร้าง ตรงกันข้ามเป็นการสร้างเหมือนกันแต่ไม่ใช่เพิ่มพูน ยกตัวอย่างนักวิทยาศาสตร์

ซึ่งสอนแต่หลักซึ่งตนเรียนมา ไม่ได้มีส่วนช่วยให้ความเจริญของศาสตร์นั้นเลย และ
 ถ้านักวิทยาศาสตร์ในโลกนี้ทุกคนเข้าใจว่าตนเรียนศาสตร์ของตนจบแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้อง
 มีการวิจัยค้นคว้าต่อไป และเรากงจะไม่ได้เห็นความเจริญในท่านต่าง ๆ อย่างที่เห็นอยู่
 ทุกวันนี้ ฉะนั้น บุคคลใดที่ถูกปิดไม่ให้รับเอาความจริงใหม่ ๆ ก็เท่ากับตนเองปฏิเสธ
 อิสระภาพสำหรับตนเอง และพวกนั้นก็มักจะซัดขวางไม่ให้คนอื่นศึกษาหาความจริงด้วย

ด้วยอคตมคติและทฤษฎีที่ว่าอิสระภาพ เสรีภาพ และประชาธิปไตย คืออะไร
 และจะเป็นอย่างไร นักประชาธิปไตยจึงได้ปรึกษากันสร้างปฏิญญาสิทธิมนุษยชนขึ้น
 ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในเบื้องต้น เรื่องสิทธิมนุษยชนมีประวัติมาอย่างไร ข้าพเจ้า
 จะไม่กล่าว เพราะเคยแสดงไว้แล้วในเรื่องอิสระภาพหลักมูลเมื่อเดือนธันวาคมปีที่แล้ว
 อย่งไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าปฏิญญาสิทธิมนุษยชนนี้เป็นผลจากอคตมการณ์ต่าง ๆ ซึ่ง
 ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น แต่มีข้อที่น่าสังเกตว่าเมื่อที่ประชุมสหประชาชาติลงมติ
 ประกาศให้ใช้ปฏิญญานี้ด้วยคะแนนเสียง ๔๘ ต่อ ๐ งตเว้นไม่ออกเสียง ๘ ชาติ คือ
 รุสเซีย โปแลนด์ เชคโกสโลวาเกีย ยูเครน โปโลรุสเซีย อาฟริกาใต้ โซติอาราเบีย
 และ ยูโกสลาเวีย ทำไมพวกคอมมิวนิสต์และอาฟริกาใต้จึงงดออกเสียง ข้าพเจ้าไม่จำ
 ต้องอธิบายโดยละเอียด เพราะพวกคอมมิวนิสต์มีชื่อเสียงอย่างไรในเรื่องประชาธิปไตย
 โลกก็รู้อยู่แล้ว อาฟริกาใต้ก็มีชื่อเสียงในฐานะเหยียดมนุษยย์ผิวอื่นนอกจากผิวขาว
 เพราะเห็นว่ายังไม่ใช้มนุษยย์บริบูรณ์ แต่แม้กระนั้นกตชาติเหล่านั้นก็ยังไม่กล่าวลงมติ
 คัดค้าน

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะได้เชิญพระธรรมของพระพุทธเจ้ามาให้ท่านพิจารณาว่า
 พระธรรมของพระองค์ซึ่งวางไว้ถึง ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ก่อนความคิดของผู้อื่นทั้งสิ้น
 ตรงกับอคตมการณ์เรื่องประชาธิปไตย เรื่องอิสระภาพ เสรีภาพ เรื่องสิทธิมนุษยชน
 หรือไม่ ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ธรรมของพระองค์เป็นธรรมที่ไม่รู้จักตาย และ
 นับวันพระพุทธศาสนามีแต่จะเจริญ เพราะพระองค์ทรงตั้งหลักธรรม โดยยึดเอา

พระกรรณาริคุณเป็นข้อใหญ่ คือทรงมุ่งพระหฤทัยสั่งสอนสัตว์โลก เพื่อให้ได้รับ
 สันติสุขด้วยกัน คือทรงตั้งหลักธรรมไว้ว่าธรรมอันใดเป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนตนและ
 ผู้อื่น เป็นไปเพื่อสันติสุขแห่งโลก จริงอยู่พระธรรมของพระองค์มิได้กล่าวถึงการ
 ปกครองบ้านเมืองโดยตรง แต่ทรงชี้วิถีที่มนุษย์จะปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์
 ทั้งหลายและบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง
 เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยึดหลักความจริง สำหรับประเทศบ้านเมืองก็เช่นเดียว
 กัน มีราษฎรของตนประกอบจึงจะเป็นประเทศได้ ถ้าราษฎรนั้น ๆ ในทุกประเทศ
 ปฏิบัติตามพระธรรมของพระองค์ ประเทศนั้น ๆ และโลกก็จะบรรลุดังซึ่งสันติสุขเช่น
 เดียวกัน

ก่อนอื่น ท่านทั้งหลายคงทราบแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์อยู่ในสมัย
 ที่ศาสนาพราหมณ์กำลังรุ่งเรือง และเป็นศาสนาในประเทศของพระองค์ และ
 บรรพบุรุษของพระองค์ก็นับถือศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ถือว่ามีพระเป็นเจ้า
 เป็นใหญ่สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก และถือว่าตระกูลพราหมณ์เป็นตระกูล
 สูงยิ่งกว่าวรรณะอื่น ต้องทำบุญบวงสรวงพระเป็นเจ้าเบื้องบน เช่นบูชาโยนโดยเอาคน
 สัตว์และสมบัติต่าง ๆ เผาไฟ ฉะนั้น ท่านคงเห็นได้ว่าพระองค์สามารถฝ่าฟันอุปสรรค
 ได้อย่างใดที่สามารถวางหลักธรรมของพระองค์ซึ่งเป็นการขัดกับศาสนาประจำชาติใน
 เวลานั้นได้ โดยทั้งปฏิบัติเปลี่ยนหลักคำสอนเสียใหม่ และปฏิรูปคัมภีร์หลักเก่า
 ซึ่งยังใช้ได้แต่ให้ถูกต้องขึ้น ทรงเสียดันตรายเท่าใดที่ทรงสั่งสอนว่าความทุกข์สุขของ
 มนุษย์ไม่ใช่มาจากอำนาจเบื้องบน แต่อยู่ที่กรรมของเรา ในสมัยนั้นไม่มีใครกล้าที่จะ
 กล่าวเช่นนั้น หรือการฆ่าสัตว์ ฆ่ามนุษย์เป็นต้น พระองค์กลับทรงบัญญัติเป็นศีล
 ที่เกี่ยวข้องห้ามเด็ดขาด เป็นที่น่าสังเกตว่าท่านมหาत्मะคันธีเอง เมื่อท่านมีชีวิตอยู่
 ได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างแน่วแน่ว่าสาระสำคัญของพระธรรมของพระ-
 พุทธเจ้า บัดนี้ ได้มาเป็นส่วนสำคัญของศาสนาฮินดูแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ได้บอกกับค

ศาสนาอื่นได้อย่างเด็ดขาด แต่พระองค์ทรงขยายความ ทรงประทานชีวิต และทรง
 แปลความให้เข้าใจเสียใหม่เท่านั้น” ท่านทั้งหลายทราบแล้วว่า หลักธรรมทั่วไปซึ่ง
 ทรงสั่งสอนคือ (๑) ไม่ทำความชั่ว (๒) ทำความดี และ (๓) ขำระจิตของตน
 ให้ผ่องแผ้ว เรื่องพรหมวิหาร ๔ ตลอดจนทั้งอริยสัจ ๔ และมรรค ๘ เป็นต้น ข้าพเจ้า
 จะไม่บรรยายถึงหลักเหล่านี้ เพราะท่านทั้งหลายทราบอยู่แล้ว แต่จะหยิบยกเอาหลัก
 สำคัญมาให้ท่านพิจารณาว่า ล้วนแต่ครอบคลุมถึงเรื่องที่น่าสนใจประชาธิปไตยในปัจจุบัน
 กล่าวอ้างถึงนั้น รวมทั้งหลักการสำคัญๆ ในเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย และพึงระลึกว่า
 เรื่องที่น่าสนใจประชาธิปไตยอันพึงวิวัฒนาการมาเป็นความคิดเมื่อราว ๓๐๐-๔๐๐ ปี
 มาณเอง ข้าพเจ้าจะยกตัวอย่างมาเทียบให้ดูสัก ๓-๔ เรื่อง อาทิเรื่องเสรีภาพ เรื่อง
 ชนัตติธรรม เรื่องอิสรภาพ เรื่องกฎแห่งกรรม และเรื่องแสวงหาความจริง เป็นต้น

อิสรภาพหรือเสรีภาพ มีพระธรรมหลายเรื่องซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้า
 ทรงนิยมเสรีภาพ เช่น “ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมให้สัตว์ทั้งหลายเป็นสุขใน
 โลก” (พุทธอุทาน ๒๕/๘๖) ซึ่งแปลได้ว่า การไม่ให้เสรีภาพก็คือการเบียดเบียน
 กันนั่นเอง “เพราะเบียดเบียนผู้มีชีวิต บุคคลย่อมเป็นอริยะไม่ได้ เพราะไม่เบียดเบียน
 ผู้มีชีวิตทั้งปวง จึงเรียกว่าอริยะ” (ธัมมบท ๒๕/๕๐) ซึ่งก็แปลความว่า ถ้าเราตัด
 เสรีภาพ อิสรภาพผู้อื่น ผู้ถูกตัดเสรีภาพก็ไม่สามารถใช้ความคิดที่จะช่วยชาติบ้านเมือง
 ได้ บ้านเมืองนั้นก็ไม่มีอริยะ และในเมตตสูตร ๒๕/๓๕๓ “พึงแผ่ไมตรีจิตไปในหมู่
 สัตว์ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้สุขมีความเกษมมีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มีชีวิต
 เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังเป็นผู้สะดุ้งหรือเป็นผู้ม่นคง ไม่มีเหลือ ยาวใหญ่ปานกลางพอม
 หรืออ้วน ที่แลเห็นหรือมิได้แลเห็น อยู่ไกลหรือใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงความเกิด
 ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ม่นถึงความสุขเกิด สัตว์อันอย่าพึงข่มเหงสัตว์อัน อย่าพึง
 คุกคามอะไร ๆ กันในที่ใด ๆ เลย ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความ
 เคืองแค้นหรือชังใจ มารดาถนอมลูกคนเดียว ผู้เกิดจากตนเสมอด้วยชีวิตนั้นใด

ฟังเจริญเมตตาอันเป็นไปໃใจไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้นั้นนึ้นบุคคลฟังเจริญ
 เมตตาอันเป็นไปໃใจ ไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสน ทั้งเบองบนเบองตาเบองขวาง
 เป็นธรรมอันไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ผู้เจริญเมตตาจิตนั้น ยืน เดิน นั่ง นอน
 ก็ตาม ฟังตงสทินนไว้ตลอดเวลาทตอนอยู่ บันทิตทงหลายกล่าวกริยาอันนั้นว่าเป็น
 พรหมวิหารในศาสนา” และ “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าพึ่งเป็นที่พึ่งได้”
 ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ตัว
 เธอเองเป็นที่พึ่งของเธอ ตัวเธอเองจะเป็นที่พึ่งของเธอ จงอย่าคิดพึ่งผู้อื่นเลย จง
 ยึดความจริงเป็นที่พึ่งเถิด จงช่วยตัวเองให้หลุดพ้น (Salvation) ด้วยขันธ์นั้นเพียร
 เถิด” ในข้อนี้เห็นได้ชัด ทรงให้พึ่งตัวเอง ก็ในการที่จะพึ่งตัวเองก็ต้องมีเสรีภาพ
 ไม่มีเสรีภาพไม่มีอิสรภาพก็พึ่งตัวเองไม่ได้

ปัญหาต่อไปก็คือขันติธรรม (Tolerance) ซึ่งนักประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันเห็น
 ว่าจำเป็นต้องมี เพื่อให้อิสรภาพและเสรีภาพคงมีอยู่ต่อไป หลักันทางพระธรรมกล่าว
 ไว้ชัดเจน เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยึดหลักขันติธรรมยิ่งกว่าศาสนาใดในโลก
 และประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์แล้ว ข้าพเจ้าคิดว่านักประชาธิปไตยในปัจจุบันควรศึกษา
 พระธรรมข้อนี้จะเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาไม่แนะนำให้มนุษย์นับถือพุทธ
 ศาสนาโดยใช้กำลังอาวุธ แต่แนะนำให้ใช้สติปัญญาหาเหตุผล ฉะนั้น ในประวัติของพระ
 พุทธศาสนา ๒๕๐๐ ปีมานี้ไม่เคยปรากฏว่าชาติต่างๆ ต้องรบกัน เพราะความเชื่อถือ
 ในศาสนาคนละศาสนาอย่างศาสนาอื่น พระเจ้าอโศกมหาราชในขณะที่ได้เผยแพร่มุทธ
 ศาสนาไปทั่วทวีปเอเชียถึงกับให้ทรงจารึกไว้ว่า “ผู้ที่ไปประกาศพุทธศาสนา จงอย่า
 ไปทำห็นศาสนาอื่นเลย แต่จงให้เกียรติยศศาสนาอื่นเถิด ถ้าเห็นศาสนาอื่นมีคุณค่า
 สมควร ถ้าทำเช่นนั้นได้ ศาสนาของเราและของเขาก็จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน แต่ถ้า
 ทำตรงกันข้าม ศาสนาของเราเองจะถูกทำลาย เพราะเราไปทำร้ายเขาก่อน” เหตุผล
 ที่พระเจ้าอโศกรับสั่งเช่นนั้นย่อมเป็นที่เห็นได้ชัด เพราะพุทธศาสนิกชนย่อมแสวงหา

ความจริง แต่ก็ยอมรับนับถือว่าบุคคลอื่นก็มีสิทธิ์ทำนองเดียวกัน พุทธศาสนิกชนไม่เห็นด้วยที่จะไปบังคับผู้อื่นให้เห็นด้วยกับตน

ในเรื่องขันติธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้มากมาย เช่นทรงห้ามมิให้ภิกษุทั้งหลายโกรธเคืองขุนแค้น ถ้าบุคคลอื่นกล่าวร้ายติเตียนพระธรรม หรือพระองค์ หรือพระสงฆ์ เพราะจะเป็นการขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของพระภิกษุเหล่านั้น ๆ เอง และทรงชี้ว่าถ้าโกรธเสียแล้ว จะตัดสินใจอย่างไรว่าคำกล่าวหาจริงเท็จใด ตรงกันข้ามควรใช้หลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ตามนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นนักขันติธรรมนิยมสูงสุดก็ได้ เพราะทรงมุ่งให้คนรู้จักเอาชนะความชั่วของตัวเอง รู้จักตัดเหตุแห่งความเดือดร้อนอื่นอื่นจะเกิดขึ้นด้วยตัวเอง เพราะถ้าขาดขันติธรรม สันติ โลกจะคงอยู่ในความสงบไม่ได้ เสรีภาพ อิสระภาพ ก็จะไม่มีความต่างไม่ยอมซึ่งกันและกัน ที่สุดเสรีภาพอิสระภาพก็มีอยู่ไม่ได้ พระธรรมในเรื่องกฎแห่งกรรมก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงวางหลักซึ่งมีเหตุผลที่สุด บางที่เราเดือดร้อน เพราะรับภัยต่าง ๆ เรามักจะตั้งปัญหาถามว่า เราไม่เคยให้ภัยใคร ทำไมเราจึงเดือดร้อน ทำไมเราอุตสาหะพยายามทำแต่ความดี เราจึงยากจน ทำไมบางคนเห็นแต่ทำอกุศลกรรมจึงร่ำรวยมีผู้เคารพยำเกรงมีอำนาจวาสนา เรื่องนี้ไม่ใช่เบื่องบนบันดาล เรื่องตัวเองทำมาทั้งนั้น พระพุทธเจ้ารับสั่งกับพราหมณ์ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ผู้ใดเป็นเจ้าของกรรมที่ทำไว้ก่อนมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะได้รับมรดกแห่งกรรมที่ทำไว้ นั้น กรรมจัดสรรให้มาเกิดดีเลวแตกต่างกัน ตามผลของกรรมที่ทำไว้” “ดูก่อนพราหมณ์ ผู้ใดฆ่าสัตว์ ฆ่ามนุษย์ จัดเป็นผู้โหดร้ายกระหายโลหิต ปราศจากเมตตาต่อมนุษย์และสัตว์ กรรมที่ก่อขึ้นเช่นนี้เป็นกรรมอันหนัก เมื่อตายไปก็จะเป็นเหตุให้ตรงไปสู่ทางชั่ว ตกไปสู่ห้วงลึกแห่งนรก หรือมิฉะนั้นถ้าเขามีได้ตกไปสู่อบาย แต่กลับมาสู่โลกมนุษย์ คือกลับมาเกิดใหม่อีก ก็เป็นที่หวังได้ว่าเขาจะมีอายุน้อย ดูก่อนพราหมณ์ นี้แหละเป็นเหตุให้มนุษย์มีชีวิตสั้น”

“คนช่วยยังเห็นเป็นค้อยู่ トラบเวลาที่ความช่วยยังไม่ให้ผล เมื่อใดความช่วย
ให้ผล เมื่อนั้นคนช่วยยอมเห็นความช่วย คนค้อยังเห็นเป็นช่วยอยู่ トラบเวลาที่ความค้อยัง
ยังไม่ให้ผล เมื่อใดความค้อยังให้ผล เมื่อนั้นคนค้อยอมเห็นความค้อยัง” ธรรมบท ๒๕/๓๐
“ถ้าท่านกลัวทุกข์ ไม่รักทุกข์ ก็อย่าทำกรรมชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ถ้าท่านจักทำ
หรือทำอยู่ซึ่งกรรมชั่ว ความพ้นจากทุกข์จะไม่มีแก่ท่านแม้ท่านจะหนีไป” พุทธอุทาน
๒๕/๑๕๐

ฉะนั้น มนุษย์เราในโลกปัจจุบัน ถ้าอยากได้สิทธิตามสิทธิมนุษยชนเท่าใด
ก็ต้องประกอบกรรมอันไม่เป็นการละเมิดสิทธินั้น ๆ ของผู้อื่น

ในเรื่องแสวงหาความจริงซึ่งในยุโรปสมัยโบราณ ใครแสวงหาความจริง
หรือรู้ความจริง ถ้าขัดกับความเข้าใจของคนสมัยนั้นแล้วมักจะถูกทัณฑ์กรรมต่าง ๆ
เช่น แกลิเลโอ หรือมาตินลูเธอร์ เป็นต้น พระพุทธเจ้ารับสั่งไว้หลายครั้งว่า อย่าเชื่อ
เพราะฟังตามกันมา โดยสืบต่อกันมา โดยตื่นข่าวลือ โดยอ้างตำรา โดยนึกเดาเอา
โดยคาดคะเน โดยตรึกตามอาการ โดยชอบใจว่าต้องตามลัทธิของตน โดยเชื่อว่า
ผู้พูดควรเชื่อได้ และโดยนับถือว่าท่านเป็นครูของเรา เมื่อท่านรู้ได้ด้วยตนเองว่า
ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศลมีโทษ นักปราชญ์ดีเตียน เมื่อทำแล้วยอมให้เกิดแต่ส่วนที่ไม่
เป็นประโยชน์และทุกข์ ท่านควรละธรรมเหล่านั้นเสีย ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ไม่มี
โทษ นักปราชญ์สรรเสริญ เมื่อทำแล้วยอมให้เกิดประโยชน์และสุข ท่านควรเข้าถึง
ธรรมเหล่านั้นอยู่ และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงสั่งสอนเราเท่านั้น ท่านทรง
ปฏิบัติค้นคว้าหาความจริงอย่างลำบากยากเย็นอยู่หลายปี จนได้พระธรรมอันแท้จริง
มาให้พวกเราปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้

ตามที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายยอมเห็นได้ชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงชักชวนให้
มนุษย์แสวงหาความจริง ไม่ใช่เชื่ออย่างหลับหูหลับตา แม้ธรรมของพระองค์เอง ซึ่ง
ก็ตรงกับหลักสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังอาจอ้างหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาสสนับสนุนได้อีก
มากมาย แต่เห็นว่าท้าวพเจ้าน่ามากกล่าวนุกทอสมควรแล้ว

ข้าพเจ้าหวังว่าปาฐกถาของข้าพเจ้านั้นคงจะเป็นประโยชน์ให้ท่านทั้งหลาย
นำไปพิจารณาได้บ้างว่า ท้าวพเจ้ากล่าวมานั้นถูกต้องเพียงใด โดยยึดคติธรรมซึ่ง
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังกล่าว่า อย่าเขื่องาย ต้องวิจัยให้แน่ลงไปก่อน.

วิวัฒนาการกฎหมายไทย

เรื่องนี้ เป็นคำแปลปาฐกถา "The Evolution of Thai Laws" ซึ่งนายติเวก ชัยนาม ได้เตรียมไว้แสดงที่ Thailand Council of the Asia Society ณ นครนิวยอร์ก โดยคำร้องขอของ นาย Edwin F. Stanton อธิบดีเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ซึ่งเป็นนายก และได้กำหนดการแสดงเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๓ แต่เนื่องจากอสังกรรมอย่างน่าสลดใจยิ่งของอดีตประธานาธิบดี เคนเนดี ในวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน จึงต้องงดการแสดงปาฐกถานี้เสีย และ The United States Library of Congress, Far Eastern Law Division ได้แสดงความปรารถนาขอสำเนาเรื่องนี้ไป ปาฐกถานี้ได้รับการพิมพ์ขึ้นเป็นภาษาอังกฤษ ที่กรุงบอนน์ ประเทศเยอรมนี เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๖๔ ต่อมาหนังสือ "สราญรมย์" ได้รับคำแปลภาษาไทยนี้จาก นายติเวก ชัยนาม ซึ่งได้แปลและเรียบเรียงขึ้นไว้ และนำมาลงพิมพ์ในหนังสือ "สราญรมย์" ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ระลึก ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘.

ประวัติการปกครองโดยย่อ

ก่อนที่จะบรรยายถึงวิวัฒนาการกฎหมายไทย ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของไทยตลอดทั้งโครงสร้างและการปกครองในสมัยต่างๆ โดยย่อ พอให้ท่านผู้ฟังทราบเป็นเค้า

ประวัติศาสตร์ของไทยอาจแบ่งได้เป็น ๓ สมัย

๑. สมัยสุโขทัย (ค.ศ. ๑๒๕๗-๑๓๑๗ หรือ พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๖๐)
๒. สมัยอยุธยา (ค.ศ. ๑๓๕๐-๑๗๖๗ หรือ พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐)
๓. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. ๑๗๘๒ จนถึงปัจจุบัน หรือ พ.ศ. ๒๓๒๕ จนถึงปัจจุบัน)

๑. สมัยสุโขทัย

ข้าพเจ้าขอเสนอให้ท่านระลึกไว้ว่าในการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ไทยในสมัยก่อนๆ นั้น แม้เราจะได้มีความเจริญในทางอารยธรรมมาบ้างแล้วก็ตาม แต่การที่

จะหาหลักฐานนั้นยากนักยากหนา แม้กระทั่งเหตุการณ์ต่างๆ ในระยะ ๕๐-๖๐ ปี
 มา^{๕๘}นักตาม ก็ยังหาหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรยาก เพราะปรากฏว่าถูกทำลาย
 เสียมาก ผู้ที่รู้จักภูมิประเทศตะวันออกภาคนี้ยอมรับว่าสรรพสิ่งต่างๆ แทบทุกอย่าง
 เฉพาะอย่างยิ่งเอกสารที่เป็นกระดาษมักถูกทำลายโดยมดปลวกและแมลงนานาประเภท
 แต่ยังคงเหลืออยู่ได้หลักฐานที่จารึกไว้บนอิฐ หลักหิน ซึ่งได้ช่วยในการวิจัยเป็น
 อันมาก

นักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่าในราวประมาณคริสต์ศตวรรษที่เก้าก่อน
 คริสต์ศักราช คือประมาณ ๓ พันปีมานี้ มีพวกชาติกุกจากทางใต้ของจีนเรียกกันว่า
 มอญ-เขมร อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย พวกนี้ได้ขับไล่พวกพื้นเมืองจาก
 ประเทศไทย และไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในภูมิภาคซึ่งปัจจุบันคือเวียดนามและกัมพูชา
 ต่อมาชาวอินเดียได้อพยพเข้ามา ในการนี้ได้นำลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามา
 ด้วย ฉะนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่ชื่อเมืองและสถานที่ต่างๆ ในประเทศไทยจึงมีคำ
 สันสกฤตบ้าง บาลีบ้าง มีผู้กล่าวว่าในต้นคริสต์ศตวรรษมีผู้ใช้คำว่า "สยาม" สำหรับ
 ประเทศไทย ในการที่ชาวอินเดียเข้ามาในประเทศไทยนี้ได้นำอารยธรรมและวัฒน-
 ธรรมของอินเดียเข้ามาให้ด้วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งพวกมอญ เขมร รวมทั้งคนพื้นเมือง
 จำต้องยอมรับ

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๖ คือประมาณ ๑๕๐๐ ปีมานี้ จึงเริ่มจักรวรรดิ
 กัมพูชาขึ้นซึ่งแผ่อำนาจไปส่วนใหญ่นบนพื้นที่ซึ่งปัจจุบันคือประเทศไทย ระหว่างคริสต์
 ศตวรรษที่ ๑๒ และที่ ๑๓ ไทยได้อพยพลงมาจากทางใต้ของประเทศไทย ใน ค.ศ.
 ๑๒๕๗ หรือ พ.ศ. ๑๘๐๐ ไทยสามารถสลัดแอกจากพวกเขมรได้ที่เมืองสุโขทัย และ
 ตั้งเป็นเมืองอิสระขึ้นโดยมีการปกครองแบบมีกษัตริย์ทำนองบิดาปกครองบุตร การ
 ปกครองแบบนี้เข้าใจว่าคล้ายกันทั่วๆ ไปในรัฐอิสระอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ เช่น เมือง
 น่านเจ้าเป็นต้น ถ้าเราจะพิจารณาจากหินศิลาจารึกซึ่งมีปรากฏอยู่ที่หอพิพิธภัณฑสถานแห่ง

ชาติ ที่กรุงเทพฯ จะพบหลักฐานจารึกเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๓๖ แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้น มีการปกครองแบบบิณฑการปกครองบุตรจริง ๆ ดังข้าพเจ้าได้คัดลอกมาดังนี้ “พ่อกูชื่อ ศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง ตู (เรา) พี่น้องท้องเดียวกันห้าคน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เผื่อผู้เฒ่า (คนใหญ่ที่สุด) ตายจากเผื่อเตียม (ตั้งแต่) แต้ยังเล็ก เมื่อกูขึ้นใหญ่ (เติบโต) ได้สืบเกล้าเข้า (ปี) ขุนสามชนเจ้าเมืองจอก (คืออำเภอแม่สอดในเวลา^{นี้}) มาท่า (ตี) เมืองตาก พ่อกูไปรบ ขุนสามชนหัว (ทาง) ซ้าย ขุนสามชนขั้บมาหัว (ทาง) ขวา ขุนสามชนเกลื่อน (ระดมกำลังทั้งหมดเข้ารบ) ข้าไพร่ฟ้าหน้าใส (พลรบและพลเมือง) พ่อกูหนีญญาัยพ่ายจะแจ (แตกหนีกระจัดกระจาย) กูบ่หนี กูชี้ข้างเนกพล (ชื่อข้างพลาย) กูขั้บเข้าก่อนพ่อกู (หมายความว่าไปหน้า) กูต่อข้างด้วยขุนสามชน ตนกูกูฟุ้งข้างขุนสามชน ตัวชื่อมาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขึ้นชอก ชื่อพระรามคำแหง เพื่อกูกูฟุ้งข้างขุนสามชน เมื่อชั่วพ่อกู (คือเมื่อพระบิดายังมีพระชนม์) กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวานอันใดกินอร่อย กินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนึ่งวังข้างใต้ (คลองข้าง) กูเอามาแก่พ่อกู กูไปที่บ้านท่าเมือง (ต่อตี) ได้ข้างใต้วัง ได้บัวได้นาง (ได้ชายได้หญิง) ได้เงื่อน ได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตาย ยังพี่กู กูพร่ำบ่าเรอแก่พี่กูตั้งบ่าเรอแก่พ่อกู พี่กูตายจึงได้เมืองแก่กูหงกลม (ทั้งหมด)”

มีข้อความอีกดังต่อไปนี้ ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคงจะได้จารึกภายหลังที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตแล้ว ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๑ (ค.ศ. ๑๓๑๘) และ พ.ศ. ๑๘๙๒ (ค.ศ. ๑๓๔๙) ซึ่งน่าสนใจ จึงขอนำมาอ่านให้ฟังดังนี้

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง (เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่) เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ลู่ทาง (คือไม่เก็บภาษีระหว่างทางผ่าน) เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า

ใครจักใคร่ค้าเงือนทอง คำ โพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ ลมตายหายกว่า
 เย่าเรือนพ่อเชื้อเสื่อค้ำมัน (เย่าเรือนบรรพบุรุษและเสื่อผ้า) ช้างขลุกลมเยี่ยข้าว
 (ฉางข้าว) โพร่ฟ้าชำไท บ่าหมาก บ่าพลู พ่อเชื่อน้ำมันไว้แก่ลูกมันสิ้น (คือให้ตกทอด)
 โพร่ฟ้าลูกเจ้าขุนผิ แลผิคแพกแสกว้างกัน (เกิดอ้อยความกัน) สวนคู้แท้แล้ว (ใต้
 สวน) จึงแล่งความแก่ชาควยซื่อ (ตัดสิน) บ่เข้าผู้ล็กมกผู้ช่อน (ไม่เข้าไม่ลำเอียง)
 เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เคือ (ไม่โลภไม่อยากได้) คนโตชี้ช้างมาหา
 พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพอภู (มายอมเป็นเมืองขนต้องช่วยเหลือ) มันบ่มีช้าง บ่มีม้า
 บ่มีวัว บ่มีนาง บ่มีเงือน บ่มีทอง ให้แก่มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง ใต้
 ข้าเสือกข้าเสื่อ หัวทุ่งหัวรบกดี บ่มีม้า บ่มี (ข้าศึกแม่ทัพนายกอง) ในปากประตูมี
 กะดิงอันหนึ่งแขวนไว้เห็น (นั้น) โพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมืองมีความเจ็บท้อง
 ข้องใจ มันจักกล่าวถึง (ถึง) เจ้าถึงขุนบไว้ (ไม่ได้) ไปปล้นกะดิงอันท่านแขวนไว้
 พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยิน เรียกเมื่อถามสอบความแก่มันควยซื่อ โพร่ในเมือง
 สุโขทัยนี้จึงชม

คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน (อวยทาน) พ่อ
 ขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัวท่วยนาง (ทวย) ลูกเจ้า
 ลูกขุน (ขุนนางหรือเจ้านาย) ทั้งสนทงหลายทงผู้ชายผู้หญิง ผุ่งท่วยมีศรัทธาใน
 พระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน.....”

ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นพงเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ของไทยในสมัยดังกล่าว
 กล่าวคือ ระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เป็นทั้ง
 นักรบ เป็นผู้รักษาความยุติธรรม เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และเป็น
 พระบิดาของราษฎร เคารพพระราชบิดาพระราชมารดา ทรงมีความกตัญญูทุกเทวี
 ทั้งนี้ ก็เพราะอานภาพของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

๒. สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในปลายสมัยสุโขทัย กล่าวคือในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับอารยธรรมจากภายนอกมากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของอินเดียได้แทรกเข้ามามากจนสามารถทำให้เปลี่ยนแปลงลักษณะของการปกครองได้ ภาษาไทยเริ่มใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาของอินเดียมากขึ้น ตลอดจนการพัฒนาราชพิธีต่างๆ และอาจกล่าวได้ว่าได้เริ่มเปลี่ยนวิธีการปกครองขึ้นในสมัยนี้ คือเริ่มวิธีการปกครองคล้ายๆ แบบพิวคัลในต่างประเทศแต่ไม่เหมือนกัน และระบบนี้มีมาจนถึง ค.ศ. ๑๔๓๓ หรือปีฉลู พ.ศ. ๑๙๗๖ ซึ่งเป็นปีที่นับว่าสำคัญยิ่งสำหรับอนาคตทางการเมืองของไทย เพราะในปีนั้นเป็นปีที่พระเจ้าบรมราชาที่สองของกรุงศรีอยุธยาได้ทรงตั้งเมืองนครธมซึ่งเป็นราชธานีของขอมได้ ในการนี้ได้ท้าวพระยาและพวกพราหมณ์จากกรุงกัมพูชามาไว้ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ได้มีการรับเอาความคิดในการปกครองบ้านเมืองของเขมรมาใช้เป็นอันมาก แต่ไม่ถึงกับจะยกเลิกคติการปกครองอย่างบิดากับบุตรของไทยแท้ๆ โดยเด็ดขาด และคงจะเป็นในระยะนี้เองที่เริ่มวิวัฒนาการความคิดในเรื่องเทวราชา (Divine Kingship) เมื่อพระเจ้าบรมราชาที่สองเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๑๙๙๑ พระราชโอรสคือพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติสืบแทนในขณะพระชนมพรรษาเพียง ๑๗ เนื่องจากทรงเป็นผู้เยาว์เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องแวดล้อมอยู่ใต้อิทธิพลของที่ปรึกษาซึ่งเป็นเขมร ฉะนั้น ในรัชกาลนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่เพื่อให้พระราชอำนาจมั่นคงตามคติของขอมซึ่งปฏิบัติอยู่ในเมืองนครธม พราหมณ์ปุโรหิตของขอมถวายคำแนะนำต่อพระบรมไตรโลกนาถให้ยอมรับเอาลัทธิของขอมซึ่งถือลัทธิตามชาวอินเดีย สมมติว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นอิศวร พระนารายณ์แบ่งภาคลงมาเลี้ยงโลกและอาศัยพราหมณ์เป็นเจ้าตำราการปกครอง มีข้อน่าสังเกตว่าแม้พระบรมไตรโลกนาถจะต้องยอมรับเอาลัทธินี้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งพระองค์หนึ่ง

ลัทธิระบบการปกครองแบบใหม่^{๕๕}นี้คือหลักมัธยมภาค (centralisation) โดย
กรุงศรีอยุธยาแผ่อำนาจปกครองควบคุมโดยตรงออกไปอย่างกว้างขวาง

อาจกล่าวได้ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เริ่มใช้จริง ๆ ในรัชกาลนี้ จนถึง
พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นปีที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง อย่างไรก็ตาม^{๕๖}นี้^{๕๗}เป็นแต่ทฤษฎี
เท่านั้น เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและส่วนมาก
มิได้ใช้พระราชอำนาจเด็ดขาดเลย ทั้งนี้เพราะอนุภาพของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็น
ได้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของทุกรัชกาล พระปฐมบรมราชโองการซึ่งทรง
พระราชทานเพื่อทรงรับภาระปกครองแผ่นดินก็คือ พระองค์จะปกครองแผ่นดิน
โดยธรรมสม่ำเสมอ และทรงตั้งสัตยาธิษฐานตั้งพระราชหฤทัยดำรงทศพิธราชธรรม
ซึ่งเป็นธรรมเช่นเดียวกับธรรมของพระราชาในครั้งพุทธกาล แต่แม้กระนั้น^{๕๘}ก็^{๕๙}ทฤษฎี
แห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็คงอยู่ดำเนินต่อมา ดังจะเห็นได้จากกฎหมายต่าง ๆ
ซึ่งประกาศใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๓. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

โครงสร้างและการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาคงดำเนินต่อมา ในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพพระมหานครจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือที่โลกรู้จักพระองค์ในภาพยนตร์ "King and I" ใน พ.ศ.
๒๓๗๔ มีผู้ถวายพระเกียรติว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่น่าประเทศไทยเข้าสู่
อารยธรรมแบบตะวันตก เพราะทรงสนพระทัยในการประดิษฐ์และการศึกษาของ
ตะวันตกเป็นอย่างมาก ทรงรอบรู้แตกฉานภาษาต่างประเทศหลายภาษา และเป็น
นักศึกษาดาราศาสตร์ตามตำราตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าในรัชกาลของพระองค์ได้เริ่ม
หันวิธีการปกครองของไทยเข้าแบบตะวันตก ได้มีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายหลาย
ฉบับซึ่งทรงเห็นว่าไม่ต้องด้วยอารยธรรมและไม่เป็นธรรม อย่างไรก็ตาม การปรับปรุง

วิธีการปกครองอย่างขนานใหญ่ได้เริ่มต้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๓๓ หรือ ค.ศ. ๑๘๙๐ ในรัชกาลของพระบรมโอรสาธิราชของพระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือที่โลกรู้จักพระองค์ในพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจุฬาลงกรณ์ ซึ่งได้ทรงปกครองราษฎรอย่างบิดากับบุตรจริงๆ ทรงเล็งวิธีการปกครองสมัยอยุธยาและสมัยต้นของกรุงพระมหานคร โดยทรงนำระบบวิธีการมีกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก โดยทรงให้หัวหน้ากระทรวงต่างๆ นี้ประชุมร่วมกันเป็นเสนาบดีสภา หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่าคณะรัฐมนตรี ได้ทรงนำวิธีการปกครองต่างๆ ของตะวันตกมาให้มากหลาย ทรงส่งนักเรียนออกไปศึกษาวิชาการในยุโรป ทรงจ้างที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศซึ่งชำนาญในสาขาต่างๆ หลายชาติด้วยกันเข้ามาช่วย ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช คือพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงดำเนินเจริญรอยพระยุคลบาท แต่สำหรับที่ปรึกษาการต่างประเทศนั้นทรงใช้เฉพาะชาวอเมริกันซึ่งคนหนึ่ง ข้าพเจ้าขอกล่าวนามในที่นี้คือ ด็อกเตอร์ ฟรานซิส บี.แฮร์ ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดีมิตร ท่านผู้นี้ได้ช่วยเหลือประเทศของข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก

วิวัฒนาการของกฎหมาย

สมัยอยุธยา

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าวรรณคดีของไทยส่วนมากถูกทำลายเมื่อปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยถูกเผาทำลายที่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ หรือ ค.ศ. ๑๗๖๗ มีผู้บอกเล่าให้ฟังว่าวรรณคดีทางกฎหมายซึ่งเหลืออยู่จากการทำลายหรือสูญหายในต้นสมัยกรุงพระมหานครก็มีเหลืออยู่ประมาณหนึ่งในเก้าหรือสิบของหลักฐานทั้งหมดที่ใช้มาก่อนเสียกรุง อย่างไรก็ตามแม้จะมีวรรณคดีเหลืออยู่น้อยก็ตามก็เพียงพอที่จะให้เราทราบถึงหลักกฎหมายไทยสมัยโบราณได้ และเข้าใจถึงความคิดของผู้ร่างกฎหมายสมัยนั้น

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มต้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มมีจริงจังกี่ในแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๑ หรือ ค.ศ. ๑๔๔๘ ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในเบื้องต้น ได้มีประกาศใช้กฎหมายเพิ่มเติมมากมายหลาย ฉบับซับซ้อนกัน กฎหมายที่น่าสนใจมากที่สุดในครั้งนั้นก็คอกฎหมายลักษณะพยาน ซึ่งพระรามาธิบดีที่หนึ่งซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๓ หรือ ค.ศ. ๑๓๕๐ กฎหมายเหล่านี้ยังคงบังคับใช้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๘ หรือ ค.ศ. ๑๘๙๕ ในรัชกาลที่ ๕ พระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับซึ่ง มีผลใช้ต่อมาหลายปี เช่นกฎหมายว่าด้วยลักษณะลักพา (เด็กหญิงหรือทาส) กฎหมาย ลักษณะรับฟ้อง กฎหมายว่าด้วยที่ดินและเขต กฎหมายลักษณะผ้าเมี่ยง กฎหมายเหล่านี้ ส่วนมากใช้บังคับจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ หรือ ค.ศ. ๑๙๐๑

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๘ หรือ ค.ศ. ๑๘๐๕ ในรัชกาลที่ ๑ คือแผ่นดินพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมราชวงศ์จักรี และปฐมราชกษัตริย์ของกรุงเทพ พระมหานคร ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการโดยให้พิจารณารวบรวมฉบับกฎหมายต่างๆ ที่ใช้อยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยามาตรวจชำระใหม่ โดยมีพระราชประสงค์เพียงให้รวบรวม เป็นหมวดหมู่ไม่ให้เกิดการกระจาย อีกนัยหนึ่งคงใช้หลักกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา บังคับอยู่ ไม่ใช่เพื่อสร้างประมวลกฎหมายใหม่อย่างใด กรรมการมีหน้าที่ตรวจแก้ไข และเพิ่มเติมเล็กน้อย และให้กราบทูลหารือเพียงในประเด็นสำคัญหากจะมีการแก้ไข ประการใด จะมีพระบรมราชวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง

กฎหมายที่ชำระจัดเข้าเป็นหมวดหมู่มีลำดับดังนี้

๑. กฎหมายพระธรรมศาสตร์หรือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมนูสาราจารย์

๒. กฎหมายลักษณะอินทภาษ

๓. กฎหมายธรรมนูญศาลยุติธรรม
๔. กฎหมายลักษณะวิวาท
๕. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง
๖. กฎหมายว่าด้วยปรับสินไหม
๗. กฎหมายศักดินาพลเรือน
๘. กฎหมายศักดินาทหารและข้าราชการหัวเมือง
๙. กฎหมายลักษณะกู้หน้^ช
๑๐. กฎหมายลักษณะจำเฝีย
๑๑. กฎหมายลักษณะโจร
๑๒. กฎหมายลักษณะลักพา
๑๓. กฎหมายลักษณะทาส
๑๔. กฎหมายลักษณะเบียดเสรีจ
๑๕. กฎหมายลักษณะพยาน
๑๖. กฎหมายลักษณะมรดก
๑๗. กฎหมายลักษณะตระลาการ
๑๘. กฎหมายลักษณะอุทธรณ์
๑๙. กฎ ๓๖ ข้อ
๒๐. พระบรมราชวินิจฉัยในคดีต่างๆ
๒๑. กฎหมายลักษณะพิสูจน์
๒๒. กฎมณเฑียรบาล
๒๓. กฎหมายพระสงฆ์
๒๔. กฎหมายว่าด้วยความผิดต่อรัฐบาลและราษฎร
๒๕. กฎหมายว่าด้วยความผิดฐานกบฏ

๒๖. กฎหมายเก่าซึ่งไม่อยู่ในจำพวกตั้งกล่าวข้างต้น

๒๗. กฎหมายใหม่ซึ่งไม่อยู่ในจำพวกตั้งกล่าวข้างต้น

ถ้าเราจะอ่านกฎหมายพระธรรมศาสตร์ของไทยตั้งกล่าว ซึ่งความจริงกับบัญญัติ

ซ้ำด้วยถ้อยคำเช่นเดียวกันกับพระธรรมศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา เราจะเห็นได้ว่ามี

เพียงการบรรยายถึงการพบพระคัมภีร์อย่างมหัศจรรย์ และระบบบัญชีหัวเรื่องเป็นภาษา

บาลี และหลักการเกี่ยวกับคดีต่าง ๆ และกฎหมายทั้งหมดก่อนวรรตตามหลักตั้งกล่าว

กฎหมายส่วนมากแต่ละฉบับมักจะอ้างพระธรรมศาสตร์ไทยฉบับภาษาบาลี เนื่องจาก

คำปรารภในพระธรรมศาสตร์ตั้งกล่าวมีความสัมพันธ์กับกฎหมายต่าง ๆ ของไทย เรา

จึงควรพิจารณาเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม ในชั้นนี้ข้าพเจ้าขอให้ท่านทั้งหลายระลึกไว้

ด้วยว่าการวิพากษ์วิจารณ์ว่ากฎหมายไทยในปัจจุบันนี้จะทันสมัยและเจริญตามแบบ

ตะวันตกมากน้อยเพียงใด ควรจะคำนึงโดยไม่เพียงเปรียบเทียบระบบกฎหมายไทยกับ

กฎหมายของประเทศประชาธิปไตยทางตะวันตกหรือประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย แต่

ควรจะเปรียบเทียบระบบกฎหมายไทยในปัจจุบันนี้กับกฎหมายเมื่อ ๑๕๐ ปีมาแล้ว แล้ว

นำไปเปรียบเทียบกับการปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งมีอยู่ในยุโรป หรืออเมริกาเมื่อ ๕๐๐ ปี

มาแล้วนั้นด้วย อาจกล่าวได้ว่าพระธรรมศาสตร์เป็นโครงร่างของกฎหมายไทยสมัย

โบราณทั้งหมด พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้น พระราชกรณียกิจในด้านกฎหมายไม่ใช่

ทรงเป็นผู้สร้างกฎหมาย แต่ทรงพระราชทานความคุ้มครองต่อประชาชนของพระองค์

และสงวนรักษากฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ และเมื่อมีเหตุอันใดเกิดขึ้นอันจะ

คัดค้านด้วยพระธรรมศาสตร์มิได้ โดยกฎหมายพระธรรมศาสตร์ไม่กล่าวถึงก็ดี หรือ

โดยประเพณีและความนิยมไม่ตรงกับที่ใช้ในเมืองไทยก็ดี พระมหากษัตริย์ก็เพียง

ทรงประกาศว่ากฎหมายมีอยู่อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างไรก็ตาม กทรงเป็นอนุญาโตตุลาการ

ชชาติในเมื่อราชฎรของพระองค์มีกรณีพิพาทกัน โดยอาศัยหลักในพระธรรมศาสตร์

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีกฎหมายมากมายซับซ้อนกันขึ้น เพราะมีพระบรมราชวินิจฉัยและ

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีกฎหมายมากมายซับซ้อนกันขึ้น เพราะมีพระบรมราชวินิจฉัยและ

ประกาศพระราชโองการต่าง ๆ ในเรื่องต่าง ๆ มากหลายด้วยกัน อย่างไรก็ตามก็
พระบรมราชวินิจฉัยและประกาศพระบรมราชโองการเหล่านี้ พระมหากษัตริย์องค์
หลัง ๆ ย่อมมีพระราชอำนาจเต็มที่จะทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้แล้วแต่จะทรงเห็น
สมควร ฉะนั้นจึงปรากฏว่าเมื่อเปลี่ยนรัชกาลหนึ่ง ๆ จึงมีประกาศพระราชโองการ
เปลี่ยนแปลงกฎหมายอยู่เสมอ

บัดนี้นักประวัติศาสตร์ได้ยืนยันแล้วว่าพระธรรมศาสตร์นี้ได้นำเข้ามาสู่
ประเทศไทยในสมัยกรุงสุโขทัยจากเมืองพะโคในพม่า และเราทราบว่าพระธรรม-
ศาสตร์ฉบับภาษาบาลีมีใช้อยู่ในพม่ามานานมาแล้ว ประมาณครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๒ คือ ประมาณระหว่าง พ.ศ. ๑๕๘๓ ถึง พ.ศ. ๑๖๕๓ และเข้าใจกันว่า
พระธรรมศาสตร์ฉบับภาษาบาลีนั้นคงจะมีที่มาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมนูสารา-
จารย์ ในมัชฌิมประเทศ คือ อินเดีย ฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่กฎหมายต่าง ๆ
ในพระธรรมศาสตร์ของไทยเราจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับพระธรรมศาสตร์มนูสาราจารย์
อย่างมากมาย ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมนูสาราจารย์ได้แบ่งกฎหมายแพ่งและ
อาญาออกเป็น ๑๘ หมวดใหญ่ เช่น ว่าด้วยหนี้เงินมัดจำและจำนำ การซื้อขายโดย
ไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ การทำร้าย การลักทรัพย์ ลักษณะชู้สาว ฯลฯ ใน
กฎหมายเก่าของไทยกล่าวว่าเหตุที่จะฟ้องมีดังต่อไปนี้ “.....”
แล้วก็มีบัญชี ๑๘ หมวดดังกล่าว และมีหมวดเพิ่มเติมอีก

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กำหนดทาสไว้ ๗ ประเภท คือ ทาสเชลย ทาส
ที่เลี้ยงไว้ในกาลที่ข้าวแพง ทาสเกิดในเรือนเบี้ย ทาสที่ได้มาจากฝ่ายพ่อแม่ ทาส
ช่วยมาจากทนต์โทษ ทาสสินไถ่ ทาสที่มีผู้ให้ ในกฎหมายเก่าของไทยก็จำแนกทาส
ออกเช่นเดียวกัน

บัดนี้ขอให้เรากลับมาพิจารณากฎหมายหมวดใหญ่ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งใช้
บังคับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-

เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงแก้ไขหลายฉบับ อาทิ กฎหมายยกฐานะทาสให้ดีขึ้นกว่าเดิม การห้ามไม่ให้นายเงินกดขี่ทาส และแก้ไขกฎหมายพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ได้ทรงปฏิวัติครบบริบูรณ์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อกฎหมายโดยย่อเรื่องสำคัญ ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติและทรงแก้ไขพระราชทานให้แก่วงการของพระองค์ที่สำคัญยิ่ง คือ

๑. การปรับปรุงศาลยุติธรรม
๒. การปรับปรุงกฎหมายอาญา
๓. การปรับปรุงกฎหมายแพ่ง
๔. การยกเลิกกฎหมายการเป็นทาส
๕. การยกเลิกกฎหมายเรื่องชายฉกรรจ์หรือไพร่สม

๑. ศาลยุติธรรม

การปรับปรุงศาลยุติธรรมเป็นเรื่องที่ยากลำบากซับซ้อนมาก ความคิดหลักมูลตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คือการปกครองบ้านเมืองนั้นเป็นอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดิน แต่เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไม่ทรงสามารถดูแลปกครองได้ทั่วถึง จึงทรงแต่งตั้งให้เสนาบดีกรมวังเป็นผู้ดูแลใช้อำนาจแทนพระองค์ เสนาบดีกรมวังจึงกลายเป็นเจ้ากระทรวงยุติธรรมด้วย เสนาบดีกรมวังเป็นหัวหน้าคณะตุลาการ ๑๒ นาย เรียกว่าลูกขุน ซึ่งตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นพราหมณ์ทุกคน ซึ่งชนเดิมส่งมาจากอินเดีย แล้วลูกหลานของพราหมณ์เหล่านี้ก็เป็นตุลาการสืบต่อมา แต่พอมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพพระมหานครได้เริ่มใช้ข้าราชการไทย คดีที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ จะดำเนินคดีต่อไป โจทก์ไปแจ้งฟ้องด้วยวาจาต่อเจ้าหน้าทีคือจำศาล ซึ่งจะได้แต่งตั้งไว้เพื่อรับแจ้งและเขียนฟ้องลงไว้ แล้วเสนอไปยังคณะตุลาการ ๑๒ นาย ใน

ศาลหลวง ครั้นแล้วคณะตุลาการจะวินิจฉัยว่าควรจะรับฟ้องนั้นหรือไม่ และถ้าควร
 รับไว้จะให้ส่งไปศาลใด ศาลที่คณะลูกขุนวินิจฉัยให้ส่งฟ้องไปจะได้ออกหมายเรียกตัว
 จำเลยมาให้การ แล้วศาลนี้จะส่งคำให้การของจำเลยไปยังคณะลูกขุน ๑๒ นาย ๆ
 จะพิจารณาต่อไปโดยสองสถาน คือว่าข้อใดรับกันในสำนวนและข้อใดจะสืบพยานอีก
 เพียงใด แล้วส่งสำนวนคืนไปยังศาลให้เรียกพยานนั้นมาให้การ เมื่อครบถ้วนแล้ว
 ศาลจะส่งสำนวนกลับไปยังคณะลูกขุน ๑๒ นาย เพื่อตัดสินชี้ขาดว่าฝ่ายใดชนะฝ่ายใด
 แพ้ แล้วส่งคืนไปยังคณะกรรมการบริหารสองนาย คณะกรรมการบริหารสองนาย
 เรียกกันว่า ไกรสี และไกรเกษม เพื่อกำหนดว่าควรจะให้จำเลยเสียค่าเสียหายเท่าใด
 ลงโทษหนักเบาเพียงใด ระหว่างพิจารณาถ้าคู่ความมีคำคัดค้านประการใดให้ส่งไปยัง
 คณะลูกขุนเพื่อวินิจฉัยการฎีกาคำวินิจฉัยของคณะลูกขุนไม่ว่าในประเด็นใดให้ทูลเกล้าฯ
 ถวายต่อพระมหากษัตริย์ ถ้าทรงเห็นว่าผู้ฎีกาเหลวไหลอาจจะมีพระบรมราชโองการ
 ให้นำตัวไปโบยเสียก็ได้

สำหรับในหัวเมืองคือต่างจังหวัด มีคณะกรรมการประกอบด้วยข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ในเมืองนั้น ๆ ๕ นาย ทำหน้าที่แทนคณะตุลาการ ๑๒ นาย และคณะกรรมการ
 ๕ นายของเมืองที่ติดต่อกับทำหน้าที่คณะกรรมการบริหาร ๒ นาย คือ ทำหน้าที่ไกรสี
 และไกรเกษม การอุทธรณ์คำวินิจฉัยของคณะกรรมการ ๕ นาย ให้อุทธรณ์ไปยังศาล
 อุทธรณ์การคดีของกระทรวงซึ่งเมืองนั้นสังกัดขึ้นอยู่กับตัวอย่างเช่นหัวเมืองต่าง ๆ ทาง
 ภาคใต้และภาคตะวันตกซึ่งสังกัดกระทรวงกลาโหมก็ส่งไปยังกระทรวงนั้น หรือ
 หัวเมืองทางภาคตะวันออกซึ่งสังกัดกระทรวงคลังซึ่งว่าการต่างประเทศด้วยก็ส่งไปยัง
 กระทรวงนั้น นอกนั้นก็ส่งไปยังกรมเมือง

นอกจากยังมีศาลบางศาลซึ่งมีอำนาจทั่วไปทั่วพระราชอาณาจักร เช่นศาล
 พิจารณาคดีฟ้องมรดก ศาลเกี่ยวกับการศาสนา และศาลรับส่งพิจารณาเฉพาะพระ-
 บรมวงศานวงศ์

๒. กฎหมายอาญา

ในสมัยก่อนนั้นการลงโทษในคดีอาญาหนักมาก มีการโบยตีและทรมาน ทั้งนี้เพื่อให้จำเลยให้การรับสารภาพและเพื่อพิสูจน์ว่าผิดจริงหรือบริสุทธิ์ กฎหมายไทยเก่าส่วนมากมักไม่ได้วางหลักทั่วไปแต่มักจะอาศัยคดีตัวอย่างที่เคยปรากฏ ทั้งจะเห็นได้ชัดเจนในกฎหมายลักษณะวิवादและทำร้ายร่างกาย บาดแผลที่ถูกทำร้ายถูกจำแนกออกตามสภาพของบาดแผล เช่นผิวหนังขาดวันหรือเพียงฟกช้ำ นอกจากนี้ยังให้พิจารณาอีกด้วยว่าบาดแผลนั้นอยู่ที่ส่วนใดของร่างกาย ส่วนอาวุธหรือเครื่องมือที่ใช้ทำร้ายนั้นก็ให้พิจารณาด้วยว่าร้ายแรงเพียงใด โดยจำแนกชื่ออาวุธต่าง ๆ ไว้อย่างยาว เช่น มีดดาบ มีดหอก ก้อนหิน ก้อนอิฐ ฯลฯ หนังสือรวมเป็นความผิดอาญาเหมือนกัน

ความผิดทางอาญาในสมัยนั้นที่ปรากฏมากที่สุดคือคดีลักทรัพย์ ลักษณะโทษที่จะได้รับคือการทรมานและจำคุก สำหรับคดีอาญาอุกฉกรรจ์ เช่น ฆาตกรรม โจรสลัดชิงทรัพย์ วางเพลิง ฯลฯ โทษที่จะได้รับคือประหารชีวิต ซึ่งการลงโทษ ถ้าเป็นคนสามัญคือโดยตัดศีรษะ (โดยปกติถูกโบยต่อหน้าธารกำนัล ๓ ที แล้วตระเวนตัวรอบเมืองทางบกและทางน้ำ) แต่กรณีเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ คือใส่กระสอบแล้วทุบด้วยไม้ท่อนจันทร์ มีผู้เล่าให้ฟังว่าในอังกฤษสมัยก่อนนั้นถ้าจำเลยเป็นขุนนางมักจะใช้เชือกทำค้ำยันใหม่ผูกแขวนคอ ถ้าคนธรรมดาจะใช้เชือกธรรมดา

๓. กฎหมายแพ่ง

กฎหมายแพ่งก็เช่นเดียวกัน พวกเราสมัยปัจจุบันนี้คงมีความคิดเห็นว่ามีสภาพไม่พึงพอใจอย่างสภาพของกฎหมายอาญา เพราะความคิดของนักกฎหมายสมัยนั้นทำให้การตีความในกฎหมายยากมาก ตามทฤษฎีของหลักกฎหมายทุกวันนี้ การพิจารณาและวินิจฉัยคดีใด ๆ ย่อมพิจารณาตามหลักเกณฑ์ซึ่งมีวางไว้ชัดเจนแน่นอน แต่สมัยนั้นผู้พิพากษาพิจารณาคดีตัวอย่างต่าง ๆ ที่มีปรากฏมาในสมัยอดีตแล้ววางหลักจากคดีนั้นๆ

๔. ทาส

ตามศิลาจารึกสมัยกรุงสุโขทัยเราทราบว่า มีการปฏิบัติบางลักษณะทำนองทาส แต่ไม่ใช่ทาสอันแท้จริงอย่างในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทาสชนิดของกรุงศรีอยุธยา^{๕๗} มีต่อ มาจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ของสมัยกรุงเทพพระมหานคร

คำว่า “ทาส” หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Slaves อาจจะทำให้ชาวต่างประเทศเข้าใจผิดบ้าง เพราะว่าลักษณะของทาสในเมืองไทยสมัยนั้นไม่เหมือนกับทาส แขนงนิโกรในบางประเทศ ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่าในสมัยนั้นในเมืองไทยมีทาส หลายประเภทด้วยกัน ต่อมารวมกันมี ๒ ประเภท คือทาสที่ได้ได้กับทาสที่ได้ไม่ได้ ทาสที่ได้ได้แก่ทาสที่เกิดจากหนี้สินคือขายตนเองหรือขายเพื่อเงินจำนวนหนึ่งไม่เต็ม ค่าตัว ซึ่งโดยกฎหมายกำหนดไว้ว่าค่าตัวเท่าใดตามอายุและเพศ ทาสประเภทนี้อาจ ได้อิสรภาพเมื่อใช้หนี้แล้ว ส่วนทาสประเภทไม่ได้คือทาสซึ่งนายเงินซื้อมาด้วย ราคาเต็ม ทาสประเภทนี้นายเงินมีอำนาจเด็ดขาดที่จะขายหรือโอนให้แก่ใคร ๆ ก็ได้ ห้ามแต่ไม่ให้ฆ่าเท่านั้น^{๕๘}

๕. ระบบเกณฑ์แรงงาน

เป็นการจำ^{๕๙}เป็นที่จะต้องเข้าใจเสียด้วยว่าในสมัยโบราณนั้น ราษฎรมีหลาย ประเภทหลายชน^{๖๐} แต่จะเรียกว่าชนกไม่ถนัดนัก เพราะมีการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น สมาชิกในพระบรมวงศานุวงศ์เอง ผู้สืบสกุลชนที่ ๕ ก็กลายเป็นคนธรรมดาไปแล้ว และเนื่องจากลัทธิฮินดูที่ถือนววรรณะ ไม่มีอิทธิพลฝังอยู่ในสันดานของคนไทย ซึ่ง นับถือพุทธศาสนา เช่นพวกเขมรซึ่งยอมรับลัทธิฮินดูเข้าไว้เป็นประจำ อย่างไรก็ตามก็ตี เพื่อความเข้าใจง่ายในสมัยนี้มีบุคคลหลายประเภท คือ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ คนไทยทั่วไปหรือไพร่สม พระภิกษุสงฆ์ พราหมณ์ ทาส และชาวต่างประเทศ

ในปลายสมัยกรุงสุโขทัยและต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา มีวิธีการเกณฑ์ราษฎร
ทำนองเกณฑ์ทหาร คือเมื่อไทยอพยพลงมาจากทางใต้จากยูนาน ใช้ทหารซึ่งทำหน้าที่ทหาร
และพลเรือนรวมกันไป เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีการศึกษาถึงทฤษฎีแบ่งแรงงานอย่าง
ปัจจุบัน การปกครองเป็นกึ่งลัทธิพ่อคต ดังจะเห็นได้ในสมัยนั้นมีหัวหน้าดำเนินการ
ซึ่งเรียกกันว่าเจ้าเมืองและเจ้าแผ่นดิน อีกนัยหนึ่งการปกครองในสมัยนั้นดำเนินการ
ถือมูลฐานที่ดินเป็นสำคัญ วิธีนี้มีประโยชน์มากในสมัยเมื่อมีพลเมืองน้อยและพระมหา-
กษัตริย์เองก็ไม่มีพระราชอำนาจปกครองได้จริงจึงออกไปจากนครหลวงซึ่งเป็นราชธานี
และมักจะทรงแต่งตั้งให้พระราชโอรสไปปกครองเมืองต่าง ๆ ซึ่งไกลเคียง เจ้านาย
เหล่านี้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินในเมืองนั้น โดยถือว่าที่ดินเมืองนั้นเป็นเครื่องผูกพันจาก
พระมหากษัตริย์ และพระราชโอรสทรงใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านี้โดยปกครองเมือง
นั้น ๆ อย่างบิดาปกครองบุตรและมีอำนาจเด็ดขาดกลายเป็นรัฐเอกราช แล้วก็ทรงแบ่ง
ดินที่ดินในเมืองนั้นออกไปให้ขุนนางต่างรับไปปกครองแทน พึงเห็นได้ว่าเจ้านายที่
ปกครองเมืองเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องปกครองพลเมืองทั้งหมดในเมืองนั้นโดยตรง แต่ขุนนาง
ซึ่งถือได้ว่าคล้ายพศก (vassals) ซึ่งมีตำแหน่งต่าง ๆ ลดหลั่นรับผิดชอบต่อเจ้าเมือง
ราษฎรเหล่านี้และขุนนางซึ่งฐานะรองลงไปก็รับผิดชอบลดหลั่นลงไปอีก เจ้าเมือง
เหล่านี้ในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ขุน” หรือ “พ่อขุน” ส่วนขุนนางที่เป็นพศกเรียกกันว่า
“หมื่น” และ “พัน”

รากฐานระบบกึ่งศักดินา (quasi-feudal) นี้คือราษฎรไทยธรรมดาทั่ว ๆ ไป
หรือที่เรียกว่า “ไพร่สม” เพื่อเป็นการตอบแทนที่มีอิสระเสรีในการที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพ
ของตนเองได้โดยการทำนา ราษฎรเหล่านี้จะต้องนำผลผลิตซึ่งเก็บเกี่ยวได้บางส่วน
ไปให้นายของตนและนายของตนก็แบ่งเอาไว้บ้าง นอกนั้นก็ต้องเอาไปให้นายเหนือ
ขึ้นไป นอกจากนี้พวกราษฎรเหล่านี้หรือที่เรียกกันว่าไพร่สม อายุตั้งแต่ ๑๘ ถึง ๖๐ ปี
ต้องไปทำงานให้นายปีหนึ่งหกเดือน ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-

อยู่หาลดลงเป็นปีละ ๓ เดือน พวกเหล่านี้เพราะมีเสร็จต้องหาเสื้อผ้าอาหารของตัวเอง ในขณะที่ไปทำงานให้นาย นอกจากนี้รัฐบาลกลางหรือหัวเมืองอาจเรียกให้ทำงานพิเศษอีกได้ด้วย

ระบบเรื่องไพร่สมนั้นเริ่มในรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถตั้งได้กล่าวข้างต้นแล้ว ระบบนี้ใช้ตลอดมาจนถึงสมัยกรุงเทพฯ หรือกรุงรัตนโกสินทร์ ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือที่พวกเราถวายพระนามว่า “พระปิยมหาราช” ซึ่งทรงเสวยราชย์ปกครองประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๘๖๘-๑๙๑๐) ทรงเป็นพระบิดาของราษฎร และพระมหากษัตริย์พระองค์นี้แหละที่ทรงปรับปรุงการปกครองบ้านเมืองอย่างขนานใหญ่ เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้ทรงเลิกกฎหมายเก่า ๆ ซึ่งทรงเห็นว่าไม่ยุติธรรม ส่วนกฎหมายใหม่ ๆ ซึ่งทรงประกาศใช้ใหม่มีอาทิกฎหมายธรรมนูญยุติธรรม ประมวลวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายอาญา กฎหมายเลิกทาส และกฎหมายเลิกระบบเกณฑ์แรงงาน คือเลิกเรื่องไพร่สม กฎหมายสองฉบับหลังนี้สำคัญที่สุด เพราะราษฎรได้รับความเดือดร้อนมากที่สุด ราษฎรของพระองค์สำนักในพระมหากษัตริย์คุณเป็นอย่างยิ่ง กฎหมายธรรมนูญยุติธรรมฉบับใหม่ได้ยกเลิกระบบศาลเก่า ซึ่งมีอำนาจก้าวร้ายซึ่งกันและกันวางบัญญัติไว้ชัดเจนว่าคดีชนิกโคศาลใดมีอำนาจ ส่วนประมวลกฎหมายอาญานั้นเล่า ก็ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญและเหมาะสมกับความต้องการของประชาชนเป็นอันมาก กฎหมายนี้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ หรือ ค.ศ. ๑๙๐๐ สำหรับผู้ซึ่งศึกษากฎหมายอังกฤษ เกี่ยวกับกฎหมายอาญาอังกฤษแล้ว จะเห็นได้ว่าประมวลกฎหมายอาญาของไทยนี้ซึ่งมี ๓๔๐ มาตราด้วยกันได้วางบทบัญญัติไว้เข้าใจง่าย ชัดเจนและสมบูรณ์กว่าสำหรับผู้พิพากษาที่หนึ่งพิจารณานั้นเล่า ในสมัยสุโขทัยจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ คือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดูเหมือนจะเป็นบุคคลประเภทเดียวที่ได้รับการอบรมในวิชากฎหมาย มียกเว้นอยู่ก็พวกลูกขุน ๑๒ นายกับคณะตราสารการตาม

หัวเมืองดังกล่าวแล้ว แน่่อนถ้าพิจารณาในแง่ความเห็นจากฝ่ายตะวันตกก็คงเห็นว่าสภาพดังกล่าวไม่เป็นที่พอใจ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๙๗ ได้ตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น โดยทรงขอให้พวกที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศและนักกฎหมายไทยช่วยกันเป็นอาจารย์ นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนกฎหมายนี้ได้เป็นเนติบัณฑิตและมีความรู้สามารถนั่งบัลลังก์พิจารณาคดีได้หรือเป็นทนายความได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๕๓ หรือ ค.ศ. ๑๙๑๐ ภายหลังจากที่ทรงเสวยราชย์อยู่เป็นเวลา ๔๒ ปี ถ้าเราจะพิจารณาเปรียบเทียบสภาพการณ์ของประเทศโดยทั่วไป และฐานะของกฎหมายและการปกครอง โดยเฉพาะในสมัยเมื่อเสด็จสวรรคตกับเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑ หรือ ค.ศ. ๑๘๖๘ ซึ่งเป็นปีที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เราคนไทยวันที่จะรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณในการที่ทรงบำเพ็ญให้แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยอย่างมากมาย ทั้งนี้ เพราะพระปรีชาญาณสุขุมคัมภีรภาพเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นการณ์ไกลว่านับวันการติดต่อรหว่างตะวันออกกับตะวันตกจะทวียิ่งขึ้น และผลของการขยายดินแดนของมหาประเทศตะวันตกในอาณาเขตที่ใกล้เคียง การเดินนโยบายโดดเดี่ยวจะเป็นอันตรายต่อประเทศไทย ฉะนั้น จึงทรงเสียสละมากมาย ทรงยอมเสียดินแดนส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ ทรงตัดทอนพระราชอำนาจของพระองค์ซึ่งมีอยู่ที่ ทรงเร่งรัดให้มีการปฏิรูปบ้านเมืองที่ทรงทำทรงเป็นพระราชดำริของพระองค์เอง และมีหลายกรณีทรงถูกคัดค้านไม่มีผู้เห็นด้วยเพราะเป็นการตัดผลประโยชน์ของตน เฉพาะอย่างยิ่งในดำนศาลยุติธรรม ทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยจะไม่สามารถรักษาเอกราชไว้ได้ หรือพระมหากษัตริย์ซึ่งสืบสันตติวงศ์ต่อมาก็คงจะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองต่อไปได้ ถ้าประชาชนไทยไม่เริ่มใช้ระบบการของกฎหมายตามอย่างที่อารยประเทศเขาใช้กัน

ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้มีประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ และ ๒ ซึ่งว่าด้วยกฎหมายทั่วไป และลักษณะหนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ หรือ

ค.ศ. ๑๙๒๓ บรรพ ๓ ซึ่งว่าด้วยสัญญาเอกเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ หรือ ค.ศ. ๑๙๒๕
 ในรัชกาลที่ ๗ ได้ประกาศใช้บรรพ ๔ ว่าด้วยลักษณะลัทธิพยัสสิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔
 หรือ ค.ศ. ๑๙๓๑

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ หรือ ค.ศ. ๑๙๓๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 เป็นระบอบการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ หรือ ค.ศ. ๑๙๓๕ ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมาย
 บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัว และบรรพ ๖ ว่าด้วยมรดก ประมวลวิธีพิจารณาความอาญา
 ประมวลวิธีพิจารณาความแพ่ง และกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับใหม่

ข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ว่า ประมวลกฎหมายและกฎหมายเหล่านี้^{๕๕}ทั้งหมดทุกฉบับ
 ตั้งแต่เริ่มร่าง ผู้ร่างได้ใช้ความระมัดระวังอย่างยิ่ง ได้ยึดหลักธรรมเนียมประเพณีที่
 จำเป็นและหลักพระพุทธศาสนา แต่ในขณะที่เดียวกันก็เติมหลักวิชาตามที่นานาอารย-
 ประเทศทั้งหลายปฏิบัติกัน ทั้งนี้ แสดงได้ว่ากฎหมายปัจจุบันของไทยได้เดินก้าวหน้า
 ไปเป็นคุณประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมืองเป็นอันมาก และนานาประเทศที่มีความ
 สัมพันธ์ด้วยก็เคารพนับถือ ผู้ร่างกฎหมายประกอบด้วยนักนิติศาสตร์ฝ่ายไทยที่มี
 ชื่อเสียงและผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายชาวต่างประเทศ ท่านเหล่านี้ได้นำกฎหมายของ
 ประเทศต่าง ๆ อาทิ กฎหมายฝรั่งเศส สวิส ญี่ปุ่น เยอรมัน อิตาลี อังกฤษ อเมริกา
 เบลเยียม และเนเธอร์แลนด์ มาพิจารณาประกอบด้วย โดยไม่ได้คัดลอกมาจากประเทศ
 ใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่ากฎหมายเราได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามาก นัก
 ปราชญ์กฎหมายอธิบายไว้ว่าในทุกประเทศ กฎหมายต่าง ๆ ที่ประกาศออกใช้นั้น
 ศาสนาเป็นที่มาแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่ง กฎหมายของเราก็เช่นเดียวกัน เช่นประมวล
 กฎหมายอาญา กฎหมายว่าด้วยการสมรส มรดก และแน่นอน กฎหมายพระสงฆ์
 ล้วนได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะอย่างน้อยก็ยึดหลักสำคัญหลักหนึ่ง
 ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนไว้ คือหลักขันติธรรม.

นักหนังสือพิมพ์กับการทูต

สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ได้จัดให้มีการประชุมทางวิชาการ เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยเชิญศาสตราจารย์ ดิเรก ชัยนาม อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงบอนน์ มาพูดเรื่อง "นักหนังสือพิมพ์กับการทูต" ที่ห้องประชุม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยได้รับความร่วมมือด้วยดีจากคณะวารสารศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยนั้น มีปรากฏดังต่อไปนี้

ท่านนายกสมาคม ฯ และท่านผู้มเกียรตทั้งหลาย

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสมาคมนักหนังสือพิมพ์และคณะวารสารศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นอันมาก ที่ให้เกียรติขอให้ข้าพเจ้ามาพูดเรื่องหนังสือพิมพ์กับการทูตกับท่านทั้งหลายในวันนี้ ข้าพเจ้ายอมรับสารภาพว่าข้าพเจ้ารู้เรื่องการทูต แต่เรื่องหนังสือพิมพ์ข้าพเจ้าแทบไม่มีความรู้เลย แต่ท่านนายกสมาคม ฯ และคุณเสฐียร พันธงชัย ซึ่งรักใคร่ชอบพอกันมาช้านาน ยินยอมขอให้มาพูดให้ได้ ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบจะปฏิเสธอย่างไร

ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่าหนังสือพิมพ์คือ ฐานันดรที่ ๔ แล้ว (The Fourth Estate) แต่อาจยังไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ขนานนาม ผู้ขนานนามคือพระเจ้าโนโปเลียนที่ ๑ เมื่อพระเจ้าโนโปเลียนขึ้นเสวยราชย์ในฝรั่งเศสนั้นเป็นเวลาต่อเนื่องกับปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งในสมัยก่อนปฏิวัตินั้น ประชาชนฝรั่งเศสแบ่งออกเป็น ๓ ฐานันดร ฐานันดรที่หนึ่งกับฐานันดรที่สอง คือฐานันดรประเภทมีเอกสิทธิ์ ฐานันดรที่หนึ่งได้แก่พวกนักพรต พวกนี้มีสิทธิเก็บภาษีมาบำรุงวัดได้เอง ทำผิดไม่ต้องขึ้นศาลยุติธรรม แต่ชั้นศาลทางศาสนา ไม่ต้องเสียภาษีอากร ฐานันดรที่สองได้แก่พวกขุนนาง พวกนี้เก็บภาษีจากราษฎรได้ และผูกขาดในการรับตำแหน่งหน้าราชการทั้งทหารและพลเรือนไม่ต้องเสียภาษีอากร ฐานันดรที่สามเป็นฐานันดรที่ไม่ได้เอกสิทธิ์ ได้แก่

ราษฎรทั่วไป พวกนี้ต้องเสียภาษีเต็มที และไม่มีสิทธิฐานมนุษยชนอย่างใด ผลก็คือ เกิดปฏิวัติฝรั่งเศสครั้งที่เราทราบแล้ว

นโปเลียนนั้น รบยุโรปชนะทุกแห่ง แต่ภายหลังนโปเลียนแพ้เพราะถูกชาติใหญ่ เช่น อังกฤษ รัสเซีย ปรัสเซีย ออสเตรียและ สวีเดนรุมปราบ ไม่เพียงการรบในสนามรบเท่านั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรยังใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือเร้าใจให้ชาติในยุโรปเห็นภัยจากนโปเลียน จึงมาช่วยกันปราบ ซึ่งได้ผลมาก นโปเลียนเองตระหนักในกำลังของหนังสือพิมพ์จึงได้ขนานนามว่าเป็นฐานันดรที่สี่ซึ่งจะต้องยกย่องและอาจกล่าวได้ว่า ตั้งแต่สงครามนโปเลียนครั้งนั้นเป็นต้นมา กระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงกลาโหมของชาติต่าง ๆ ในยุโรปได้เอาหนังสือพิมพ์เข้ามาเป็นกำลังช่วยในยามสันติและยามสงคราม

อย่างไรก็ดี หนังสือพิมพ์เริ่มช่วยการทูตอย่างจริงจังก็ในราวปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) คาแวร์ร์นายกรัฐมนตรีแห่งรัฐซาร์ดิเนีย ซึ่งมีความปรึกษาสามารถรวมรัฐต่าง ๆ ในอิตาลีเป็นราชอาณาจักรอิตาลี เป็นนักการทูตคนแรกกว่าได้ทึ่งมองเห็นว่าหนังสือพิมพ์จะช่วยการทูตได้อย่างดี คาแวร์ร์เริ่มเชิญนักหนังสือพิมพ์ไปพบเป็นส่วนตัวทีละคนและเล่าข้อเท็จจริงบางอย่างให้ฟัง มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่คาแวร์ร์จะพิจารณาเห็นว่ามีความสำคัญสูงต่ำเพียงใด

นักหนังสือพิมพ์ที่คาแวร์ร์เชิญไปพบไม่เพียงชาวอิตาลีเสียแต่รวมทั้งต่างต่างด้วย มีผู้อธิบายว่าการทูตโดยใช้หนังสือพิมพ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรกคือรับฟังคำสั่งทุกอย่าง แต่ก็ไม่ทุกรายไป เพราะบางราย ถึงแม้จะได้รับความตอบแทนแต่ก็มีอิสระที่จะพิจารณาว่าควรจะให้หรือไม่ ทั้งนี้หมายถึงหนังสือพิมพ์อิสระไม่ใช่นักหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นปากเสียงของรัฐบาลหรือนักหนังสือพิมพ์ราชการโดยแท้ ประเภท ๒ คือ หนังสือพิมพ์ซึ่งมีเชื่อมโยงอิสระโดยแท้ คือพิจารณาลงตามความคิดเห็นตน แต่ก็มี

ความรับผิดชอบมาก ต้องรอบรู้เหตุการณ์ของโลกเป็นอย่างดี มิฉะนั้นก็เสียหายแก่
ชาติบ้านเมือง

หนังสือพิมพ์ประเภทหลังนี้ ทมชอเสียงในอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และ
เยอรมันตะวันตกคือ หนังสือพิมพ์ไทมส์ (Times) ของอังกฤษ ซึ่งยังมีผู้เข้าใจผิด
เป็นอันมากกว่า หนังสือพิมพ์ไทมส์เป็นของราชการอังกฤษ ความจริงเปล่า แต่เป็น
หนังสือพิมพ์ที่หลักฐานและอิสระจริง ๆ

ในสหรัฐอเมริกาหนังสือพิมพ์ที่ข้าพเจ้าเห็นว่าอิสระและดีที่สุดเพราะลงข้อ
ความถูกต้องคือ New York Times หนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทมส์ มีอิทธิพลสูงใจ
ประชาชนอเมริกันมาก และไม่เฉพาะในสหรัฐอเมริกาแต่ทั่วโลกด้วย ในเยอรมัน
ตะวันตกก็มี ๒-๓ ฉบับ ทมชอเสียงคือ Die Welt Die Zeit และ Franfurter Allgemeine
แต่หนังสือพิมพ์เยอรมันที่มชอเสียงว่าไม่กลัวใครและประกาศสนับสนุนหลักประชาธิปไตย
ต่อต้านเผด็จการที่สุดคือหนังสือพิมพ์ Franfurter Rundschau หนังสือพิมพ์ที่ชอบ
คุยเขี่ยเรื่องซึ่งผู้เกี่ยวข้องไม่ชอบให้เขี่ยออกมากคือ หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ชื่อ Spiegel
เรื่องว่า เมื่อ ๒-๓ บมาน ได้คุยเขี่ยเรื่องหนึ่ง แต่เรื่องนี้จะจริงหรือไม่จริง
ไม่ขอยืนยัน คือ สเตราส์ รัฐมนตรีกลาโหมเยอรมันผู้หนึ่ง ได้รับมอบหมายจาก
องค์การ NATO ให้ควบคุมดำเนินงานสร้างอาคารนักหนังสือพิมพ์ ได้คุยเขี่ยเอา
เรื่องหลังฉากการก่อสร้างขึ้นมาพูดอย่างมาก ท่านรัฐมนตรีผู้นี้ ก็กล่าวรุนแรงต่อ
นักหนังสือพิมพ์ไว้มากเหมือนกัน เมื่อนักหนังสือพิมพ์ออกไปตากอากาศอยู่ที่
สเปญ ท่านรัฐมนตรีกลาโหมผู้นี้ก็ส่งทูตทหารของตนที่ไปอยู่ในสเปญเจรจากับ
รัฐบาลสเปญขออนุญาตไปจับตัวมา ตั้งนั้นจึงถูกหนังสือพิมพ์คุยเขี่ยเอาออกและ
มีการไต่สวน ในที่สุดรัฐมนตรีผู้นี้ ก็ต้องออกจากตำแหน่ง

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เนื่องจากมีนักหนังสือพิมพ์มชอเสียงในการ
ต่างประเทศขึ้นมาหลายคน ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และสหรัฐอเมริกา จึงมีผู้

ยกย่องว่า มีฐานะเท่ากับนักการทูต และบางคราวก็เรียกกันว่า "Colleagues" หรือ เพื่อนร่วมงาน ซึ่งคำนี้โดยปกตินักการทูตเรียกซึ่งกันและกัน ซึ่งความจริงถูกต้อง เพราะอาชีพการทูตกับอาชีพนักหนังสือพิมพ์ก็เกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

นักการทูตต้องพยายามสืบข่าว แล้วรายงานความคิดเห็นให้รัฐบาลของตนทราบ นักหนังสือพิมพ์ต้องพยายามหาข่าว แล้วมาลงพร้อมทั้งวิจารณ์ให้ประชาชนอ่าน นักการทูตต้องพยายามปฏิบัติตน และเจรจาให้รัฐบาลของประเทศที่ตนไปประจำอยู่เห็นอกเห็นใจประเทศของตน ตลอดทั้งเรียกความรักนับถือจากประชาชนในประเทศนั้น นักหนังสือพิมพ์ก็ทำหน้าที่คล้าย ๆ กันคือ เขียนเรื่องต่างประเทศ เพื่อจูงใจให้ต่างประเทศนิยมชมชอบประเทศของตน

อย่างไรก็ดี ในการแสวงหาข่าวการเมืองระหว่างประเทศนั้น นักการทูต ได้เปรียบนักหนังสือพิมพ์เพราะสืบได้หลายทาง เช่น ทางกระทรวงการต่างประเทศของประเทศที่ตนประจำอยู่ จากวงการอื่น ๆ ของรัฐบาล โดยทางสังสรรค์ และเฉพาะอย่างยิ่งจากพวกนักการทูตด้วยกัน ซึ่งโดยปกติรู้อะไรมาทีไรก็เล่าสู่กันฟังเป็นประจำ

มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าพบด้วยตนเองคือ เอกอัครราชทูตประเทศหนึ่ง ได้เล่าให้ฟังว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของท่านกับประเทศหนึ่งกำลังยุ่งยาก ก็ไปขอความเห็นอกเห็นใจกับทูตประเทศนั้น หลังจากเล่าให้ฟังแล้วก็ถามว่า มีความเห็นเป็นอย่างไร ท่านทูตผู้นั้นกลับตอบแบบการทูตว่า ที่คุณคุยนั้นผมไม่รู้เรื่อง (ที่จริงท่านทูตนั้นก็วิภาษาอังกฤษดี)

ส่วนนักหนังสือพิมพ์มักได้ข่าวจากคำแถลงการณ์ของทางราชการ หรือกระทรวงการต่างประเทศหรือในงานรับรอง หรือจากการสัมภาษณ์กับรัฐมนตรี และข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งก็ไม่บ่อยนัก ในเยอรมันตะวันตกอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีฐานะเป็นปลัดกระทรวงในสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ให้ข่าวและสัมภาษณ์การต่างประเทศ

ทุกวัน โดยมีนักหนังสือพิมพ์ทั้งเยอรมันและต่างตัวไปฟังร่วมร้อย พวกนี้เมื่อกลับ
จากฟังถ้อยแถลงและสัมภาษณ์แล้วโดยปกติก็กลับ รับผิดชอบไปยังหนังสือพิมพ์ของตน
แล้วก็ไปชุมนุมกันที่สมาคมนักหนังสือพิมพ์ ปรึกษาวินิจฉัยเท่าที่ข้าพเจ้าทราบ นัก
หนังสือพิมพ์ต่างประเทศบางฉบับที่มีสัญชาติต่างประเทศ เมื่อมีเรื่องสำคัญ ๆ มักรีบไป
รายงานทูตของตน อย่างไรก็ตามก็ เจ้าชายบิสมาร์ก นายกรัฐมนตรีของเยอรมันเมื่อเกือบ
๑๐๐ ปีมานี้ ได้ยกย่องหนังสือพิมพ์ว่าท่านทราบข่าวการเมืองระหว่างประเทศ
จากหนังสือพิมพ์มากยิ่งขึ้นกว่ารายงานของทูต แต่บิสมาร์กก็เตือนว่า ในการอ่านข่าว
การเมืองระหว่างประเทศจากหนังสือพิมพ์นั้น จำต้องรู้ควรว່ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น ๆ
ใครเป็นเจ้าของมีเชื้อสาย กลาง ซวาอย่างใด และบิสมาร์กนั่นเองเป็นผู้ใช้หนังสือพิมพ์
ช่วยทำให้ฝรั่งเศสกลายเป็นผู้รุกรานประกาศสงครามกับเยอรมันเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๐

ผู้ที่ศึกษาประวัติทางการทูต คงเคยได้ยินเรื่องนี้แล้ว แต่คงมีอีกหลายท่านที่ยัง
ไม่ได้ยิน คือ ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) เจ้าชายบิสมาร์ก นายกรัฐมนตรีแห่ง
รัฐปรัสเซียเดินนโยบายจะรวมรัฐทั้งหมดของเยอรมันให้เป็นจักรวรรดิประเทศเดียว
โดยให้กษัตริย์ปรัสเซียของบิสมาร์กเป็นจักรพรรดิของจักรวรรดิ ขณะนั้น Germany
ยังมีได้รวมกัน มีรัฐปรัสเซียเป็นหัวหน้า บิสมาร์กได้ดำเนินการโดย

๑. รุกรานเดนมาร์กและชนะ

๒. โดยที่ Austria-Hungary เป็นหัวหน้าของรัฐเยอรมัน บิสมาร์กจึงหาทาง
ทำลายเสียก่อนแล้วก็ได้สำเร็จ แต่พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศสขัดขวาง
บิสมาร์กจึงหาวิธีกำจัดฝรั่งเศส โดยโยนความผิดไปให้ฝรั่งเศสว่า ฝรั่งเศสต่างหาก
เป็นผู้รุกราน

แต่พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ของฝรั่งเศสคอยขัดขวาง เวลานั้นบิสมาร์กทราบดี
ว่า ถ้ารบกันฝ่ายบิสมาร์กต้องชนะเพราะบิสมาร์กมีพวกมาก คือมีรัฐเยอรมันทั้งหมด

หนุ่หลัง แต่ถ้าเยอรมันประกาศสงครามกับฝรั่งเศส ก็จะถูกล่าว่าเป็นฝ่ายรุกราน
ต้องคิดหาวิธีทำให้ฝรั่งเศสประกาศสงคราม โลกจะได้เห็นว่าเยอรมันต้องรบป้องกันตัว

เหตุใกล้ซิคซึ่งเกิดขึ้นเป็นเหตุให้บิสมาร์กถือโอกาส^๕ ความจริงเป็นเรื่อง
เล็กน้อย บังเอิญในขณะนั้น ราชบัลลังก์สเปนว่างลง รัฐบาลสเปนจึงเสนอต่อ
กษัตริย์รัฐปรัสเซียของบิสมาร์กในฐานะเป็นประมุขของราชวงศ์โฮเฮนซอลเลิร์น เพื่อ
ขออนุมัติที่จะเชิญเจ้าชายเลโอโปลด์^๖ ซึ่งเป็นพระญาติมาเป็นกษัตริย์สเปน

เมื่อข่าว^๗ร่วไปถึงนโปเลียนที่ ๓ ทรงสั่งให้ทูตไปคัดค้านทันที เพราะเกรง
ปรัสเซียจะมีอิทธิพลมากขึ้น และล้อมวงฝรั่งเศส พระราชาของปรัสเซีย โดยไม่ได้
ปรึกษาบิสมาร์ก ทรงตอบไม่ชัดเจน และสั่งห้ามไม่ให้เจ้าชายเลโอโปลด์ทรงรับคำเชิญ^๘
ทั้งนี้ เพราะเกรงว่าฝรั่งเศสจะหาเรื่อง พระราชวินิจฉัยของพระราชาในเรื่องนี้ ทำให้
บิสมาร์ก นายกรัฐมนตรี ไม่พอใจมาก เพราะเห็นว่า เป็นโอกาสแล้วที่จะให้ฝรั่งเศส
ทำสงคราม แล้วปรัสเซียก็จะสามารถรวมรัฐเยอรมันทั้งหมดรบฝรั่งเศส และประกาศ
สร้างจักรวรรดิเยอรมันได้ บิสมาร์กจึงคิดจะลาออก

ทางนโปเลียนนั้น พอเห็นกษัตริย์ปรัสเซียยอมก็ทรงดีพระทัย ทรงสั่งให้ทูต
ฝรั่งเศสไปเฝ้าถวายบันทึก สำทับอีกว่า ในกาลต่อไปถ้ารัฐบาลสเปนขอมาอีก ก็อย่า
ให้เจ้าชายเลโอโปลด์รับเป็นอันขาด คราวนี้ พระราชาปรัสเซียทรงตอบปัดทันทีว่า
จะให้พระองค์ให้คำมั่นสำหรับเหตุการณ์ข้างหน้าอย่างไรได้ ในขณะเดียวกันมีพระราช
โทรเลขถึงบิสมาร์ก ทรงเล่าเรื่องไปให้ฟังและทรงอนุมัติให้บิสมาร์กเผยข่าว^๙ให้
ประชาชนทราบได้ บิสมาร์กเขียนไว้ในบันทึกความจำของท่านว่า คำวันที่ได้รับ
พระราชโทรเลขนั้น บิสมาร์กกำลังเชิญรัฐมนตรีกลาโหมและเสนาธิการทหารบกมา
รับประทานอาหารค่ำ และแจ้งให้ท่านทั้งสองทราบว่าตัดสินใจลาออก นายทหาร
ทั้งสองไม่เห็นด้วยและตีความว่าเป็นการเห็นแก่ตัว ถือว่าเป็นนักการเมืองก็ลาออกง่าย
นายทหารทั้งสองก็ใคร่จะออกเหมือนกัน แต่เป็นทหารจะทำเช่นนั้นไม่ได้

บิสมาร์กคิดว่าไม่ใช่เห็นแก่ตัว แต่ท่านเป็นนักการเมืองก็ต้องการรักษาเกียรติ เพราะเมื่อไม่เห็นด้วยก็ไม่ควรอยู่ต่อไป ระหว่างโต้เถียงกันอยู่นั้นเอง มีผู้นำพระราชโอรสเลขมาขึ้น บิสมาร์กอ่านแล้วก็ส่งให้นายพลทั้งสองอ่าน ท่านทั้งสองหน้าสลตลงอีกทันทีนั้น บิสมาร์กกล่าวขึ้นว่า พระราชโอรสเลขทรงอนุญาตให้แจ้งแก่หนังสือพิมพ์ด้วย ฉะนั้นขอทราบจากฟอนมวอลเกเสนาธิการทหารบอกว่า สมมุติปรัสเซียจะต้องเข้าสงคราม ทางทหารจะใช้เวลาสักเท่าใดเพื่อเตรียมพร้อม ฟอนมวอลเกตอบว่า ถ้าจะรบแล้วไม่ควรรีรอ พร้อมเสมอ และขอให้รีบดำเนินการ

บิสมาร์กจึงเรียงถ้อยคำในโทรเลขเสียใหม่ ความว่า ตามที่ทราบกันอยู่แล้วว่า รัฐบาลสเปนได้แจ้งให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบ แม้ว่าสมาชิกแห่งราชวงศ์โฮเซนซอลเลิร์น ได้สละสิทธิในราชบัลลังก์สเปนแล้ว แต่ต่อมาทูตฝรั่งเศสได้ขอเฝ้าพระราชินีเพื่อขออนุมัติรายงานไปยังรัฐบาลฝรั่งเศสว่า พระราชินีทรงยอมผูกพันพระองค์ ว่าต่อไปในภายหน้า ก็จะไม่ทรงอนุมัติให้สมาชิกในพระราชวงศ์ของพระองค์ รับราชบัลลังก์สเปนอีก เมื่อถูกเรียกร้องเช่นนั้น พระราชินีจึงตัดสินใจไม่ให้ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าอีก ความจริงนั้น พระราชินีได้ให้ทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าแล้วและได้ทรงตอบไปแล้ว และเพียงทรงส่งราชเลขานุการไว้ว่า เรื่องนี้ ต่อไปทูตฝรั่งเศสไม่ต้องเข้าเฝ้าเพราะไม่มีอะไรที่จะทรงแจ้งให้ทราบ

บิสมาร์กอ่านข้อความที่แปลงไปใหม่ให้นายพลทั้งสองฟัง ทั้งสองท่านเห็นพ้องด้วย เพราะไม่ได้ตัดทอนรุนแรงอย่างใด แต่เมื่ออ่านแล้ว เป็นได้ความว่าฝรั่งเศสถูกสบประมาท ผลก็เป็นไปตามความประสงค์ของบิสมาร์ก คือพอหนังสือพิมพ์ลงพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ก็ประชุมคณะรัฐมนตรีและประกาศสงครามกับปรัสเซียทันที รัฐอื่นในเยอรมันทั้งหมด ก็ประกาศร่วมกับปรัสเซีย ผลก็คือฝรั่งเศสแพ้ และบิสมาร์กได้นำกษัตริย์ปรัสเซียไปทำพิธีบรมราชาภิเษก เป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิเยอรมันในพระราชวังแวร์ซายส์

แต่ในเรื่องการเขียนข่าวต่างประเทศ เพื่อให้มีอิทธิพลจงใจสาธารณชน
ในต่างประเทศนั้นนักหนังสือพิมพ์อยู่ในฐานะดีกว่านักการทูต ทั้งนี้ เพราะนัก
หนังสือพิมพ์มีอิสระมากกว่านักการทูต ซึ่งเป็นข้าราชการและต้องปฏิบัติภายใน
ขอบเขตของคำสั่ง

นักการทูตไม่อาจวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งเป็นมิตรกับประเทศ
ของตนได้โดยเปิดเผย และนักการทูตต้องระลึกลักษณะที่ตนแสดงออก
มาในสังคมอื่นใด อาจจะมีผู้เก็บไปเล่าหรือระบายเกินความจริง แต่นักหนังสือพิมพ์อยู่ในฐานะ
ดีกว่า คือเขียนวิจารณ์อย่างไรก็ได้ โดยไม่ต้องหวาดเกรงว่ารัฐบาลของตนนั้นจะมาตำหนิอย่างใด

ที่ว่านั้หมายเฉพาะประเทศประชาธิปไตย เพราะประเทศที่ปกครองระบอบ
คอมมิวนิสต์หรือเผด็จการ หนังสือพิมพ์ก็ต้องถูกเก็บทันที จริงอยู่ในการสนทนา
ส่วนตัว นักการทูตมีฝีมือ สามารถจูงใจผู้ร่วมสนทนาได้มาก แต่ต้องระลึกว่า นัก
การทูตสังสรรค์ในวงแคบกว่านักหนังสือพิมพ์ นักการทูตเคลื่อนไหวพบปะส่วนมาก
ในวงราชการ และในวงคณะทูตด้วยกัน แต่บทความซึ่งนักหนังสือพิมพ์เขียนนั้น
อ่านโดยทั่วไปไม่เพียงผู้คงแก่เรียน แต่รวมทั้งประชาชนทั่วไป และบุคคลเหล่านี้
แหละ ที่จะเป็นผู้สร้างนโยบายการต่างประเทศ

ที่ว่าอิสระของหนังสือพิมพ์นั้นยอมอยู่ภายใต้เงื่อนไข เพราะโดยปกติ
บรรณาธิการมักจะไม่ใช่เจ้าของ เจ้าของอาจเป็นเศรษฐี นักธุรกิจหรือบริษัทจำกัด
หรือองค์การซึ่งมีอิทธิพล หรือนักการเมืองก็ได้ ฉะนั้น อิสระในทันที จึงหมายถึง
ความที่ไม่ต้องฟังเสียงรัฐบาล แต่จะต้องฟังเสียงเจ้าของ ในเมืองของเราเท่าที่
ได้ยินมากมีน้อย ที่บรรณาธิการยึดหลักอิสระไม่ยอมฟังเสียงเจ้าของ และใน
ที่สุดก็ลาออกบ่อยๆ

ในระหว่างสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ปี ค.ศ. ๑๙๐๕ เพื่อให้ประชาชนฝรั่งเศส
เห็นอกเห็นใจ รัสเซียทุ่มเงินให้หนังสือพิมพ์ในกรุงปารีสมากมาย ระหว่าง ค.ศ.
๑๙๑๐ ถึง ๑๙๑๗ รัสเซียสมัพระเจ้าซาร์ ก็ยังคงทุ่มเทเงินให้หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศส
พระเจ้าไกเซอร์ถึงกับมีพระราชหัตถเลขาต่อพระเจ้าซาร์เตือนว่า วิธีนี้อาจจะก่อ
สงครามได้ อย่างไรก็ตาม ประวัติผู้ใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือการทูตมากที่สุด
คือเจ้าชายบิสมาร์กถึงกับเขียนบทความการต่างประเทศลงในหนังสือพิมพ์เป็นประจำ
และมีนักหนังสือพิมพ์ที่ไว้วางใจเข้าพบทุกวัน

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายสหประเทศ กับฝ่ายอักษะ
ต่างใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือการทูตเต็มที่ เพื่อให้โลกเห็นอกเห็นใจฝ่ายตน

ในประเทศประชาธิปไตยนั้น ต่างกับประเทศคอมมิวนิสต์และเผด็จการ ซึ่ง
รัฐบาลดำเนินการตามชอบใจ ไม่ต้องฟังเสียงราษฎร และราษฎรก็ไม่มีเสียงอยู่แล้ว
แต่สำหรับประเทศประชาธิปไตยนั้นราษฎรมีเสียงมาก ฉะนั้น ประเทศเหล่านี้ เช่น
สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เป็นต้น จึงพยายามอย่างยิ่งที่จะชี้แจงจูงมตีมหาชน หรือ
สาธารณมติให้คล้อยตามนโยบาย เพราะเมื่อคล้อยตามแล้ว ราษฎรก็หันมาสนับสนุน
เมื่อสนับสนุนแล้ว รัฐบาลพุกกับต่างประเทศก็มีน้ำหนัก ต่างประเทศก็เกรงใจ เพราะ
รู้ว่ารัฐบาลต่างประเทศนั้น ๆ ราษฎรสนับสนุนเป็นปีกแผ่น

เคยมีหลายเรื่องซึ่งสหภาพโซเวียตยันกับสหรัฐอเมริกา ในประเด็นบางเรื่อง
เช่น กรณีสหภาพโซเวียตไปตั้งฐานทัพจรวดขีปนาวุธระยะปานกลาง สามารถยิง
ได้ ๑,๐๐๐ ไมล์ ซึ่งสามารถยิงถุกวอชิงตัน คลองปานามา เคปคานาเวรอลและเมือง
อื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกา และกำลังตั้งฐานทัพจรวดขีปนาวุธ
ชนิดยิงได้ ๑,๘๐๐ ไมล์ รวมความว่า ถ้าตั้งเสร็จครบถ้วน จะสามารถทำลาย
สหรัฐอเมริกาได้ทั้งประเทศ

ปัญหา เป็นปัญหาเป็นตายของสหรัฐอเมริกา ถ้าอยู่เฉย ๆ สหรัฐอเมริกาก็
 จะต้องยอมจำนนต่อสหภาพโซเวียตในไม่ช้านี้ เพราะถ้าสหรัฐอเมริกาคือตั้งไม่ยอม
 สหภาพโซเวียตก็จะทำลายสหรัฐอเมริกา ภายใน ๒-๓ นาที เพราะมาตั้งอาวุธอยู่แล้ว
 ที่คิวบาซึ่งห่างเพียงไม่ถึง ๑๐๐ ไมล์ อดีตประธานาธิบดีเคนเนดีจึงประกาศทางวิทยุ
 กระจายเสียง ในคืนวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) เรือบรรทุก
 ของชาติใด ๆ จะเดินทางไปสู่เกาะคิวบา กองทัพสหรัฐอเมริกาจะขอตรวจค้นก่อน
 ถ้าขัดขืนก็จะใช้กำลัง และเริ่มตรวจค้นในเวลา ๒ ยาม คืนวันที่ ๒๒ ตุลาคม เป็นต้นไป
 ปรากฏว่าเรือสหภาพโซเวียตทุกลำซึ่งแล่นตรงมาเกาะคิวบา พอเข้าเขตที่กองทัพเรือ
 อเมริกาเรียงรายอยู่บนหัวเรือกลับทุกลำ ในขณะที่ทั่วโลกกำลังใจเต้นระทึกว่า
 สงครามปรมาณูจะเกิดขึ้นหรือไม่

การที่เคนเนดีมีความสำเร็จครั้งนักเพราะสร้างสาธารณมติไว้ก่อนแล้วว่า
 ถ้าถึงขั้นเป็นตายสหรัฐอเมริกาจะต้องเสีย และรัสเซียก็คงทราบดีว่าราษฎร
 อเมริกาทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ยินยอมหนุนหลังเคนเนดีในปัญหา

ในเรื่องจะชักชวนให้ราษฎรเห็นดีสนับสนุนนี้ ไม่เพียงเริ่มทำในสมัยปัจจุบัน
 แม้ในสมัย ๒๐๐ ปีกว่ามานักทำกัน คาตินาลริเชอร์ลีเออ นายกรัฐมนตรีของพระเจ้า
 หลุยส์ที่ ๑๓ ก็เขียนไว้ว่า นโยบายต่างประเทศจะสำเร็จได้ ต้องพยายามให้ราษฎร
 สนับสนุน อย่างไรก็ดี ทั้งนี้ไม่แปลว่าปล่อยให้ราษฎรนำก่อน นายคัลเลสอดีต
 รัฐมนตรีต่างประเทศอเมริกาที่ล่วงลับไปแล้ว ผู้ดำริเริ่มตั้งซีโต้กล่าวว่า ท่านเชื่อว่า
 การนำนโยบายต่างประเทศนั้น เป็นหน้าที่ของประธานาธิบดี และรัฐมนตรีต่าง
 ประเทศร่วมกัน ไม่ใช่เดินตามประชาชน แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อนำแล้วต้องทำ
 ทุกทางให้ประชาชนส่วนมากเห็นดีเห็นชอบด้วย และในการนี้ นักหนังสือพิมพ์จะ
 มีส่วนสำคัญที่สุด

เท่าที่ข้าพเจ้าได้สังเกตการณ์ให้นักหนังสือพิมพ์เข้าใจนโยบายต่างประเทศและช่วยเป็นเครื่องมือรัฐบาลนั้น ทำหลายวิธีด้วยกัน เช่น ในเยอรมันตะวันตก นายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์บางครั้งบางครั้งแต่ไม่บ่อยนัก รัฐมนตรีต่างประเทศก็เช่นเดียวกัน ทั้งสองท่านนี้ มักถือโอกาสแถลงในสภาราษฎร ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ และให้ข่าวประจำวัน คืออธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ และมีองค์การชื่อว่า German Press Agency เป็นผู้จำหน่ายข่าวเยอรมันและข่าวทั่วโลกให้หนังสือพิมพ์ สำหรับอังกฤษนั้นถือหลักประชาธิปไตยจัด คือจะแถลงเรื่องการต่างประเทศเป็นทางการ นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีต่างประเทศไปแถลงในสภาสამัญ แต่ก็มีบางครั้งให้โฆษกกระทรวงการต่างประเทศออกคำแถลง

แต่ที่ข้าพเจ้าเห็นว่าได้ผลมาก คือวิธีของสหรัฐอเมริกา อเมริกาทำดังนี้ คือ

๑. ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเป็นนายกรัฐมนตรีด้วยโดยตำแหน่ง คำแถลงด้วยวาจาของท่านจึงเป็นถ้อยแถลงที่สำคัญที่สุดในประเทศ ประธานาธิบดีพบ ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง บางคราวก็ ๒ ครั้ง โดยปกตินำคำแถลง—พิมพ์เสร็จมาแจกแล้วก็ให้หนังสือพิมพ์ตั้งคำถาม บางคราวประธานาธิบดีก็ปฏิเสธไม่ตอบโดยให้เหตุผลว่า ผู้สัมภาษณ์อาจไม่เข้าใจเรื่องต้นลึกหนาบาง แล้วไปลงคลาดเคลื่อน จะเสียหายมาก หรือกลับจะไปทำให้ถ้อยแถลงที่แจกไปคลุมเครือ

นอกจากสัมภาษณ์ประจำสัปดาห์แล้ว ยังมีการไปปราศรัยตามมหาวิทยาลัย องค์การต่าง ๆ ปราศรัยทางวิทยุกระจายเสียง ปราศรัยทางโทรทัศน์ เท่าที่ทราบ ประธานาธิบดีเคนเนดีและจอห์นสัน ได้ถือโอกาสเต็มทีติดต่อกับประชาชน โดยวิธีดังกล่าวทุกวิธี

๒. รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศอเมริกัน ก็ใช้วิธีปล่อยข่าวตามนโยบายต่างประเทศทางหนังสือพิมพ์มากเหมือนกัน แต่รัฐมนตรีบางท่านก็ไม่ชอบเช่นกัลเลส

แม้กระนั้นก็ตลอดเลยก็เคยกล่าวไว้ ท่านเห็นว่าการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ เป็นโอกาสที่สุดที่จะได้ระบายความคิดเห็นการบ้านเมืองให้เพื่อนร่วมชาติเข้าใจ และสนับสนุน

อนึ่ง, เนื่องจากการสัมภาษณ์นั้นไม่มีพิธีต้องไม่ใช่พบกับทนายทนาย ฉะนั้น การพูดจาจึงสะดวกและบางคราวก็ได้รับเรื่องยากลำบากให้หนังสือพิมพ์ฟัง ซึ่งโดยปกติระบายกับทนายทนายไม่ได้ เพราะเป็นราชการ

นายคัลเลสเคยกล่าวกับนักหนังสือพิมพ์ว่าสัมภาษณ์คราวหนึ่งนั้นกว่าจะเสร็จภายในครึ่งชั่วโมง แต่ว่าเข้าไปตั้งชั่วโมงแทบทุกคราว งานการที่หนักไว้ต้องเคลื่อนนักหนังสือพิมพ์จึงตอบว่าเป็นความผิดของนายคัลเลสเอง เพราะยังตอนจะจบท่านยังมีเรื่องหลังจากการเจรจามาแล้วให้ฟังอีกถ้วนแต่สนุก ชี้ให้เห็นถึงชาวน้ำ ไหวพริบ อารมณ์ ความรักชาติบ้านเมืองทงนั้น คนฟังก็อยากฟัง ยิ่งฟังยิ่งรู้มากขึ้น ยิ่งอยากรู้อีกยิ่งประเคนคำถามร้อยแปดให้ นายคัลเลส วัลส์ รัฐมนตรีต่างประเทศปัจจุบันก็ให้สัมภาษณ์บ่อย ๆ แต่ถ้าเห็นเป็นเรื่องสำคัญ ท่านผู้สัมภาษณ์ให้ท่านประธานาธิบดี

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า นักหนังสือพิมพ์ก็ควรจะเข้าใจฐานะของรัฐบาลหรือผู้แทนไม่จำเป็นต้องตอบปัญหาทุกปัญหา รัฐบาลหรือผู้แทนมีสิทธิที่จะเลี่ยงการวิจารณ์ปัญหาใด ๆ ได้ทั้งสิ้น เพราะเราเองก็อาจไม่ทราบว่าการตอบปัญหานั้น ๆ อาจนำความยุ่งยากในการต่างประเทศ หรือความเสียหายสู่รัฐบาลหรือชาติได้เพราะผู้รู้เข้าใจลักษณะสภาพของเรื่องดี ก็คือรัฐบาลหรือผู้แทน

ในขณะเดียวกัน เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตในเยอรมันและสหรัฐอเมริกา รัฐบาลมักจะใช้วิธีดังต่อไปนี้ เพื่อช่วยในทางการทูต

(๑) รัฐบาลปล่อยข่าวทางด้านต่างประเทศทางหนังสือพิมพ์ องค์การข่าวสารต่าง ๆ หนังสือ นิตยสาร วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และภาพยนตร์

ข่าวมากที่สุด เพราะถ้าบอกว่าเป็นข่าวราชการตรง ๆ ไม่สู้ได้ผลเท่า รัฐบาลจะพิมพ์เอกสารเป็นทางการก็เฉพาะตัวบทสนธิสัญญา หรือความตกลงหรือคำแถลงร่วมกับรัฐบาลต่างประเทศเท่านั้น หรือมีฉันทนรัฐบาลก็มอบให้เอกชนหรือองค์การพิเศษไปทำ

(๒) ให้ข่าวต่างประเทศแก่หนังสือพิมพ์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในการนี้ ได้พยายามเขียนชัดเจนที่สุดไม่คลุมเครือ เพราะการต่างประเทศเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนมาก ยังมีประเทศเกิดใหม่มาก ความสลับซับซ้อนยกยงทวชน และปัญหาบางปัญหาก็ยากที่จะเข้าใจ ฉะนั้นข่าวที่ปล่อยออกไป จึงต้องให้ประชาชนทบทวนการศึกษาปานกลาง อ่านเข้าใจได้

เราทราบแล้วว่า เวลาโลกแบ่งออกเป็น ๓ ค่าย คือค่ายโลกเสรี ค่ายคอมมิวนิสต์ และค่ายพวกไม่เป็นฝ่ายใด แต่ที่เป็นปรบักซ์ ซึ่งกันและกันก็คือระหว่างค่ายโลกเสรีกับค่ายคอมมิวนิสต์ ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ทำสงครามจิตวิทยาทุกอย่างต่อฝ่ายโลกเสรีอย่างสุดเหวี่ยง เพื่อให้ฝ่ายโลกเสรีอ่อนกำลังฝ่ายแพ้กลายเป็นพวกคอมมิวนิสต์หรือเป็นคอมมิวนิสต์ อาทิ ใช้เครื่องมือทางการทูต การเศรษฐกิจ การโฆษณาชวนเชื่อ การก่อวินาศกรรม การแทรกซึม การขู่ให้หวาดกลัว การจารกรรม ฉะนั้นสำหรับประเทศเราซึ่งอยู่ในกลุ่มโลกเสรี หนังสือพิมพ์จึงมีภาระสำคัญที่สุด ที่จะต้องร่วมมือกับรัฐบาลในด้านการทูต เท่าที่ไม่ขัดกับหลักการของการทำหนังสือพิมพ์ คืออิสระของหนังสือพิมพ์ (Freedom of the Press) แต่ในขณะเดียวกันต้องไม่ให้ถูกเป็นเครื่องมือของการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายศัตรูโดยเราไม่รู้ตัว

คำว่า “โฆษณาชวนเชื่อ” (propaganda) มีผู้อธิบายว่าเป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งประกอบมุ่งที่จะจูงใจให้มนุษย์มีความคิดและเห็นคล้อยตามในขั้นที่สุด คือ เปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ คำนิยามนี้กว้างมากเพราะกินไปถึงตำรับตำรา ตลอดจนจนความ

สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทุกอย่าง ที่จะพยายามส่งเสริมให้มนุษย์ประพฤติ ก็กลายเป็น โฆษณาชวนเชื่อ

ฉะนั้น ถ้าเราใช้ความหมายในทางกว้างขวางแล้วก็ไม่มีความหมาย แต่ก็เป็น การยากที่จะนิยามให้ชัดเจน เหมือนเราจะชี้คี่กลงไปในกระดาษนั้นว่า หมายความว่า เพียงใดแน่ มีผู้พยายามนิยาม โดยอธิบายเข้าไปใกล้ที่สุดว่า หมายความว่าถึงความเพียร พยายามอย่างเป็นระบบที่จะชักชวนระหว่างหมู่การเมืองต่าง ๆ เพื่อที่จะให้สัมฤทธิ์ผล ให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หรือสักักกณมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยปกติ ความเพียรพยายามนี้ มักปฏิบัติโดยฝ่ายซึ่งเป็นศัตรู แต่บางครั้งการโฆษณาชวน เชื่อนี้ ก็ใช้ต่อประเทศที่เป็นกลางหรือเป็นมิตรก็มี

ตัวอย่างเช่น ผลแห่งการประชุมเจนีวาเรื่องลาว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ไทย ก็ถูกเรียกเข้าร่วมประชุมในครั้งนั้น เวลานั้นไทยเราเองก็ตระหนักดีว่า ถึงจะตกลงกับ Communist ฝ่ายคอมมิวนิสต์ญวนเหนือ ก็คงไม่ปฏิบัติตามสัญญา เพราะมีหลักฐาน ปราบกฏชัดแล้ว ตั้งแต่สัญญาเจนีวาเรื่องการรับรองเอกราชญวนและลาว ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ แล้ว จะเห็นได้ชัดว่า ญวนคอมมิวนิสต์โดยการช่วยเหลือของจีนคอมมิวนิสต์ ได้ส่งคนไปในเขมรในลาวและญวนใต้ ซึ่งแม้จะถูกจับได้ ก็ไม่ยอมรับ เพราะฉะนั้น รัฐบาลเราจึงไม่ยอมประชุมในครั้งนั้นด้วย เพราะเห็นว่าทำอย่างไร ๆ คอมมิวนิสต์ ก็ต้องละเมียดอยู่ดี ในขณะที่เดียวกันนี้ ญวนเหนือก็โฆษณาชวนเชื่อเต็มที่ ว่าใคร ที่ไม่มาร่วมประชุม ก็จะต้องว่าฝ่ายนั้นไม่รักสันติภาพ

การประชุมครั้งนั้นเจ้าสุวรรณภูมา^{๕๕} เป็นหัวหน้าฝ่ายเป็นกลาง รัฐบาลของเจ้า บัญอุม^{๕๖} เป็นหัวหน้าฝ่ายขวา และเจ้าสุภานุวงศ์^{๕๗} เป็นหัวหน้าฝ่ายซ้าย ทางฝ่ายพันธมิตร เห็นว่า ควรจัดตั้งรัฐบาลผสมดำเนินนโยบายเป็นกลาง โดยให้เจ้าสุวรรณภูมา^{๕๘} เป็นนายกรัฐมนตรีและเห็นว่า Communist คงรามือไป และเรื่องคงเรียบร้อย แต่ในวันลงนาม

รัฐบาลให้ข้าพเจ้าแถลงว่า ให้คอมมิวนิสต์รักษาด้อยค่าที่ให้ไว้ แต่พอเซ็นสัญญาแล้ว
คอมมิวนิสต์ก็ละเมิดทันที

ตัวอย่างแห่งการละเมิดที่ว่า ก็คือเช่นเมื่อ ๒-๓ วันก่อน เจ้าสุวรรณภูมา
ก็ได้นำหลักฐานมาแสดงหลายอย่างว่า ฝ่ายคอมมิวนิสต์ ละเมิดทุกอย่าง กล่าวคือ
ได้จับคนของญวนเหนือได้ในลาว

อย่างไรก็ดี ถ้าจะเรียกว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อแล้ว โดยปกติเอาความ
เท็จมาประกอบใช้ เรื่องใดแม้เป็นความจริง ผู้โฆษณาก็มักบิดเบือนเลือกเอาตอน
ที่ได้ประโยชน์ ความจริงตอนใดที่ตนไม่ได้ประโยชน์ก็ตัดออก

ปัญหาที่มีต่อไปว่า การโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศนั้นทำ
เพื่ออะไร เจ้าตำราหลายเล่มให้คำตอบตรงกันว่า เพื่อจะมีอิทธิพลจงใจให้รัฐบาล
ต่างประเทศ ซึ่งตนมุ่งประสงค์ ให้เดินนโยบายเป็นประโยชน์ก่อนนโยบายของตน
หรือถ้ารัฐบาลต่างประเทศนั้นแข็งเกร่งไม่รับเอาการโฆษณาชวนเชื่อ ก็พยายามให้
ราษฎรในประเทศนั้นไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาล

เมื่อทราบกลวิธีของฝ่ายคอมมิวนิสต์เช่นนี้ หนังสือพิมพ์ในค่ายโลกเสรี
จึงต้องพิจารณาว่าประชาชนต้องการข่าวอย่างใด และประชาชนก็ควรจะทำ
อย่างไร

ความต้องการข่าวของประชาชนอาจแยกได้ออกเป็น ๒ ประเภท ข่าวทั่ว ๆ ไป
กับต่างประเทศ

(๑) ข่าวทั่ว ๆ ไป ในต่างประเทศ และข้าพเจ้าก็เข้าใจว่าในประเทศเรา
หนังสือพิมพ์ที่ตงขหนั้น นอกจากจำหน่ายเพื่อได้ทรัพย์แล้ว บางฉบับยังมีเส้นทาง
การเมืองอีกด้วย ที่ข้าพเจ้าจะกล่าวนี้หมายถึงหนังสือพิมพ์ทั่ว ๆ ไป การที่จะให้

ประชาชนทุกคนพอใจนั้น ยากลำบากเพราะเนนาจิตต์ ฉะนั้น หนังสือพิมพ์ส่วนมาก จึงมุ่งทำความพอใจให้หมู่ชนส่วนมากเท่าที่จะทำได้ หมู่ชนส่วนมากโดยที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์จึงต้องการอ่านข่าวที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ได้มีผู้รวบรวมหลักการต่าง ๆ ซึ่งจะจูงใจประชาชนให้ชอบอ่าน เช่น ข่าวที่จะนำลงนั้นเป็นข่าวไม่ใช่ธรรมดาอย่าง ลอร์ด นอร์ทคลิฟ ราชาหนังสือพิมพ์ในอังกฤษกล่าวไว้ว่า “ถ้าสุนัขกัดคน ไม่ใช่ข่าว แต่ถ้าคนไปกัดสุนัขเช่นนี้เป็นข่าว” ซึ่งเป็นความจริง ถ้าหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่าใครก็ตามเกิดไปกัดเข้าแล้ว หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นจะขายดิบขายดี อีกนัยหนึ่ง มนุษย์เราสนใจอยากฟังอยากอ่านข่าวที่ Eccentric โดดโผนยิ่งกว่าข่าวธรรมดา

ลอร์ด นอร์ทคลิฟ กล่าวต่อไปว่า ลำดับต่อมาคือข่าวเกี่ยวกับเพศและอาชญากรรมคนชอบอ่านมาก ถัดจากนั้นก็คือนักข่าวกีฬา ข่าพเจ้าไม่ว่าสำหรับข่าวกีฬาจะมา เป็นลำดับที่ ๓ แต่เป็นลำดับของคนอังกฤษลำดับไว้

ลำดับสุดท้าย คือ การอนามัย ความสุข ความเจริญของบุคคล หรือของบ้านเมืองโดยทั่ว ๆ ไป

แต่ที่เรามุ่งหมายในวันนี้ คือข่าวการต่างประเทศ ซึ่งเราจะต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนว่า เป็นข่าวที่จะจูงให้เราหลงกลหรือไม่ โดยวิจัยตรวจสอบข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งมาจากฝ่ายตรงกันข้าม เช่น สังคตพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง ว่าอะไรเป็นความจริง อะไรเป็นข่าวชวนเชื่อ และจะขัดต่อหลักนโยบายของชาติเราหรือไม่

ปัญหาต่อไปในด้านประชาชน ทำอย่างไรจึงจะมีพหุสูตรในการต่างประเทศ เพื่อช่วยชาติบ้านเมืองได้ ประการแรก เราต้องศึกษาสลับระดับฟังนโยบายต่างประเทศเรา และพยายามเข้าใจ ประการที่ ๒ คือสลับฟังข่าวนโยบายต่างประเทศของประเทศไทยต่าง ๆ ทั้งยังเป็นมิตรของเรา และฝ่ายตรงกันข้าม และเราใจให้ญาติมิตรสนใจด้วย เท่าที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเกี่ยวกับนโยบายของ

เราที่มา ซึ่งเราจะศึกษาได้หลายแห่ง เช่นแถลงการณ์ของรัฐบาล ถ้อยแถลงของนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ของอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์และโฆษกกระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น

ส่วนข่าวสารนโยบายของต่างประเทศ มีมากมาย หาได้จากหนังสือพิมพ์ประจำวัน และข่าวทางวิทยุกระจายเสียงในเมืองเรา สำหรับหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศ ที่ข้าพเจ้าชอบอ่านได้ความรู้อีกมากที่สุดคือ New York Times, Times และ U.S. News and World Report เป็นต้น

ข้าพเจ้าเห็นสมควรแก่เวลา เรื่อง “นักหนังสือพิมพ์กับการทูต” จึงขอจบเพียง

ท่าน

สงครามการเมือง (Political Warfare)

บรรยายที่ “วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร”

เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

ในการบรรยายวันนี้ ทางวิทยาลัยฯ ได้กำหนดหัวข้อเรื่อง “สงครามการเมือง” ซึ่งทำกันในปัจจุบัน

คำว่า “สงครามการเมือง” หรือ Political Warfare เป็นคำที่คลุมเครือ ซึ่งไม่มีความหมายทางวิชาการหรือทางเทคนิคแน่นอน ถ้าจะแปลเอาง่ายๆ โดยไม่เคร่งครัดต่อด้อยคำแล้ว จะแปลว่าเป็นการแทรกแซง (intervention) ก็ดูเหมือนจะพอเข้าใจบ้าง

อย่างไรก็ดี มีเจ้าตำราหลายท่านให้คำนิยามไว้หลายอย่าง ซึ่งพอสรุปได้ว่า “สงครามทางการเมือง เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นระบบ ส่วนมากทำกันเป็นลับหรือไม่ให้ฝ่ายตรงกันข้ามรู้ตัว เพื่อใช้ให้มีอิทธิพลเหนือหรือนำนโยบายของชาติอื่น”

สงครามทางการเมืองใช้วิธีดังต่อไปนี้ การทูต การบีบบังคับเศรษฐกิจ การแสดงกำลังทหารหรืออาวุธ การโฆษณาชวนเชื่อ การใช้แนวที่ห้า การก่อวินาศกรรม การก่อกวน การแทรกซึม การบ่อนทำลาย การก่อให้เกิดความหวาดกลัวว่าจะต้องตาย และการยุยงให้มีการกบฏหรือปฏิวัติ เป็นต้น การทำสงครามจิตวิทยา (Psychological Warfare) ก็เป็นส่วนหนึ่งของสงครามทางการเมืองด้วย

ความมุ่งประสงค์ในการทำสงครามทางการเมือง ก็คือเพื่อให้ฝ่ายตรงกันข้ามอ่อนกำลังลง หรือเพื่อให้ตนและพรรคพวกของตนมีกำลัง ซึ่งอาจไม่ต้องใช้กำลังอาวุธ และเพื่อให้อีกฝ่ายยอมทำตามนโยบายของตน

อย่างไรก็ดี กิจกรรมต่างๆ ที่กล่าวแล้วนี้ ไซ้ว่าจะเป็นสงครามทางการเมืองไปทุกเรื่องก็หาไม่ได้ เช่น การโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้อิกรัฐหนึ่งมีไมตรีจิตต่อรัฐบาลตน เช่นนี้ไม่เรียกว่า สงครามทางการเมือง แต่จะกลายเป็นสงครามทางการเมือง ถ้าทำโดยมุ่งหวังที่จะบีบบังคับให้รัฐต่างประเทศนั้นเปลี่ยนนโยบาย การห้ามไม่ให้ส่งสินค้าบางชนิดออกนอกประเทศ ไม่ใช่เป็นสงครามทางการเมือง ถ้ามุ่งประสงค์ที่จะเก็บไว้ใช้ภายในเพราะมีน้อย แต่จะกลายเป็นสงครามทางการเมือง ถ้ามุ่งประกาศตัดกำลังทางอ้อมของประเทศใดประเทศหนึ่ง เช่น สหรัฐอเมริกา ห้ามขายยุทธปัจจัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ ให้แก่ญี่ปุ่นก่อนประกาศสงคราม ถึงแม้จะเกิดสงครามต้องใช้อาวุธขึ้นแล้วก็ตาม สงครามทางการเมืองก็คงดำเนินอยู่เพื่อบันทอนกำลังของข้าศึก

อาจกล่าวได้ว่า สงครามทางการเมืองเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มโลกเสรี เฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาฝ่ายหนึ่ง กับกลุ่มคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีสหภาพโซเวียตเป็นหัวหน้า นับตั้งแต่มหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง

มีผู้ตั้งปัญหาถามว่า ภาระหว่างมหาสงคราม ทั้งสองกลุ่มนี้กันเป็นมิตรร่วมรบ ต่อฝ่ายอักษะ น่าจะร่วมมืออันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะย่อมเห็นแล้วว่า ภัยของสงครามน่าสยดสยองเพียงใด แต่ถ้าวัดศึกษาให้ถ่องแท้ซึ่งลงไปก็จะทราบได้ว่า ความจริงระหว่างมหาสงคราม สองกลุ่มนี้ เฉพาะอย่างยิ่ง สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และสหภาพโซเวียตก็ร่วมมือกันไปแค้น ๆ เพราะมุ่งปราบศัตรูร่วมกัน แต่ในขณะเดียวกันต่างระแวงซึ่งกันและกัน สำหรับโซเวียตได้แสดงให้เห็นในที่ที่ ซึ่งไม่น่าไว้วางใจในที่ประชุมต่างๆ ก่อนสงครามสิ้นสุดลง เช่นในการประชุมที่ยัลตาหรือที่ปอตสدام สหภาพโซเวียตได้แสดงซึ่งเชิงจะเอาประโยชน์ต่างๆ และต่อมาภายหลังสงครามสิ้นสุดลง โซเวียตก็ได้ปฏิบัติการณ์ซึ่งทำให้เกิดการแตกแยกขึ้นทุกที่ซึ่งข้อเท็จจริงต่อไปนี้

๑. เมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว ชาติใหญ่ที่สุดในยุโรปกลายเป็นสหภาพโซเวียต ส่วนอังกฤษนั้นเปลี่ยนฐานะลดลง สหรัฐอเมริกาก็กลายเป็นประเทศ

ใหญ่มีกำลังที่สุดในกลุ่มโลกเสรี ความจริงในชั้นเดิมทั้งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็ยังหวังว่าเสร็จสงครามแล้วโซเวียตคงจะหวังให้โลกมีสันติ ฉะนั้น คงจะร่วมมือด้วยอย่างจริงใจ แต่ต่อมาไม่กี่เดือน โซเวียตก็เริ่มแสดงกริยาท่าทีให้เห็นว่าไม่สุจริต และตีความในการตกลงยุติ และปอทสทัมไปในทางที่ตนจะได้ประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนั้นต่างฝ่ายต่างจึงพยายามแผ่อิทธิพลและยึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ๆ ไว้ ในกรณีนี้อาจจะเกิดการปะทะกันขึ้น ฝ่ายตะวันตกหรือกลุ่มเสรี เมื่อเห็นว่าโซเวียตเริ่มตั้งอำนาจในยุโรปตะวันออก คือ โปแลนด์ เชคโกสโลวาเกีย ฮังการี และเริ่มบีบ กรีซ ตุรกี กับตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์หุ่นขึ้นในมณฑลอาเซอร์ไบจานของอิหร่าน และบีบเอาประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากประเทศเหล่านี้ ฝ่ายตะวันตกจึงประท้วงโซเวียตและหันเข้าสนับสนุนตุรกี กรีซ และอิหร่าน ไม่ให้ยอมโซเวียต และริบแสวงหาฐานทัพในดินแดนต่าง ๆ ซึ่งสามารถจะโจมตีโซเวียตได้โดยง่าย

๒. เหตุสำคัญที่สมานกันได้ยากและรุนแรงก็คือ การที่โซเวียตพยายามแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ออกไปอย่างกว้างขวาง ระหว่างสงคราม ประธานาธิบดีโรสเวลต์ได้แสดงท่าทีให้สตาลินทราบว่า สหรัฐอเมริกาไม่พอใจอย่างยิ่งที่โซเวียตตั้งองค์การคอมินเตอร์นเพื่อเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อที่จะเอาใจสหรัฐอเมริกา (เพราะในขณะนั้น โซเวียตได้รับความช่วยเหลือจากอเมริกามากมาย ทั้งกำลังเงินและอาวุธยุทธภัณฑ์) สตาลินจึงประกาศยกเลิกองค์การนั้น แต่พอเสร็จสงคราม โซเวียตกลับฟื้นฟูองค์การนั้นขึ้นใหม่อีก โดยเปลี่ยนชื่อใหม่ เรียกว่าองค์การคอมินฟอรัม นอกจากนี้ ยังมีการกระทำอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งทำให้อเมริกาและชาติตะวันตกรู้สึกไม่ไว้ใจ อาทิการกวาดล้างพวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก การสนับสนุนให้ยูโกสลาเวีย และบัลแกเรียรวมกันรุกรานกรีซ การใช้สิทธิยับยั้ง (veto) ในคณะมนตรีความมั่นคงอย่างฟุ่มเฟือยโดยไม่มีเหตุผล ไม่คำนึงถึงความถูกต้องของกรณีเป็นเรื่องๆ ไป จะนับจำนวน veto ที่โซเวียตใช้ จนบัดนี้เห็นจะประมาณ ๑๒๐-๑๓๐ ครั้ง

การขัดขวางไม่ยอมให้มีการควบคุมการใช้อาวุธปรมาณู การปฏิเสธไม่ยอมร่วมมือในการร่วมกันบูรณะสถานะเศรษฐกิจของโลก (แผนมาร์แชลล์) พฤติการณ์ทั้งหมดนี้ ทำให้ฝ่ายตะวันตกเห็นว่า โซเวียตไม่สนใจในการที่จะร่วมมือ แต่ตั้งใจที่จะละเมิดนโยบายตามความประสงค์ของตน โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์สำคัญของชาติอื่น ๆ ละเมิดสนธิสัญญาต่าง ๆ เกี่ยวกับวินาศกรรมแก๊สพิษภาพ ดำเนินการใต้ดิน เพื่อล้มการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้เป็นคอมมิวนิสต์ และต้องการครองโลกโดยให้โลกเป็นคอมมิวนิสต์ทั่วไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทางฝ่ายกลุ่มตะวันตกหรือกลุ่มโลกเสรี จึงร่วมกันดำเนินการต่อต้านการกระทำของโซเวียตทุกทาง

การดำเนินสงครามทางการเมืองวิธีต่าง ๆ

๑. การทูต

การทูตคืออะไร ท่านผู้มีเกียรติย่อมทราบดีแล้ว การใช้การทูตเพื่อให้อีกฝ่ายตกลงโดยชี้แจงเหตุผลตรงไปตรงมา ไม่ถือว่าเป็นการทำสงครามทางการเมือง แต่จะกลายเป็นสงครามการเมือง ในเมื่อการเจรจานั้น ใช้ถ้อยคำซึ่งแฝงการข่มขู่คุกคามให้อีกฝ่ายตระหนักว่า ถ้าไม่ตกลง ฝ่ายนั้นจะได้รับผลภัยอย่างใด ในสมัย ๗๐ ปีมา การโต้เถียงทางการทูต มักจะมีเรือรบมาจอดรออยู่เบื้องหลังอย่างสมัยปี ค.ศ. ๑๘๕๔ นายพลเรือเปอริ แห่งกองทัพเรืออเมริกันไปขอเจรจาทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับญี่ปุ่น ญี่ปุ่นคือตั้งเพราะสมัยนั้นญี่ปุ่นไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อ นายพลเรือเปอริเจรจาสำเร็จด้วยมีเรือรบถึง ๗ ลำมาลอยลำอยู่ ทางไทยก็มีหลายเรื่องกับฝรั่งเศส เช่นกรณี ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้น

๒. การเศรษฐกิจ

เรื่องเศรษฐกิจนี้ เมื่อขณะร่างกฎบัตรสหประชาชาติ ที่ประชุมเห็นพ้องกันว่า การบีบบังคับทางเศรษฐกิจนี้เป็นบ่อเกิดอันหนึ่งของสงครามทางอาวุธ ฉะนั้น จึงใส่ในกฎบัตรว่าสมาชิกจะร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านเศรษฐกิจ แต่เมื่อต่อมาเกิดแตกแยกเป็นสองพวก สามพวกเช่นนั้น นโยบายการร่วมมือทางเศรษฐกิจจึงเปลี่ยนแปลงไป ต่างฝ่ายต่างพยายามเร่งเสริมฐานะเศรษฐกิจของตน หาทางบั่นทอนทำลายกำลังความสามารถทางด้านเศรษฐกิจของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีมากมายหลายวิธี แล้วแต่กรณีเห็นสมควรว่าจะหนักเบากระทบกระเทือนไม่ตรึ่มากน้อยเพียงใด เช่น การผลิต การค้า การขนส่ง การคมนาคม การรักษาระดับค่าครองชีพ การชำระเงินระหว่างประเทศ การแลกเปลี่ยนเงิน การกักเงิน การคลัง การภาษีอากร การล้อมปิด สกัตสินค้า การชักชวนไม่ให้ซื้อสินค้า การกว้านซื้อสินค้า วิธีสำคัญที่สุดวิธีหนึ่งซึ่งใช้กันมากก็คือ พยายามทำลายกำลังทางการคลังเพื่อให้ค่าของเงินตกต่ำ โดยไม่ยอมใช้สินเชื่อ และหาวิถีทางที่จะให้ชาติอื่น ๆ ไม่เชื่อในค่าของเงินของประเทศที่ต้องการทำลาย

บางครั้งาก็ใช้วิธีเอาเงินไปลงทุนในต่างประเทศนั้น ๆ และบีบบังคับอ้อม วิธีนี้ มักจะใช้โดยประเทศใหญ่ต่อประเทศเล็ก หรือประเทศที่ต้อการพัฒนาการ และใช้กันมากในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศที่ถูกบีบบังคับร้องไม่ออก เพราะในสมัยนั้นเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทั่วไปของประเทศใหญ่ ๆ ในสมัยนี้จะใช้วิธีนี้ไม่สะดวก เพราะกฎบัตรสหประชาชาติมีคำอยู่ ประเทศที่ถูกบีบบังคับอาจร้องต่อสหประชาชาติได้ และหันไปหาฝ่ายตรงกันข้ามอีกกลุ่มหนึ่ง คือฝ่ายตะวันตกหรือฝ่ายคอมมิวนิสต์

การชักชวนไม่ให้ซื้อสินค้า (boycott) ก็เคยใช้กันมากก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ เช่น จีนใช้กับญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาใช้กับฮิตเลอร์ เมื่อฮิตเลอร์ข่มเหงยิว

สงครามการเมืองบ้านเศรษฐกิจนี้ ฝ่ายคอมมิวนิสต์เดิน ๓ วิธี คือ (๑) ทวิการค้ากับประเทศต่างๆ ซึ่งไม่ใช่พวกคอมมิวนิสต์ (๒) โดยพยายามให้สินเชื่อ และ (๓) ให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ

ฝ่ายคอมมิวนิสต์เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ รุกทางเศรษฐกิจทั่วโลกตามวิธีทั้งสามดังกล่าว เนื่องจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ เอกชนทำการค้ากับต่างประเทศไม่ได้ รัฐบาลเป็นผู้ทำเอง ฉะนั้น จึงได้เปรียบฝ่ายตะวันตก เพราะเข้าควบคุมเศรษฐกิจทั้งหมดทั้งประเทศจึงดำเนินการได้ตามชอบใจ และสามารถเสนอราคาได้ถูกกว่าฝ่ายตะวันตก โดยรัฐบาลยอมชดเชยให้ หรือมีฉันทันก็สามารถขายสินค้าให้โดยวิธีผ่อนใช้อย่างง่ายที่สุด ซึ่งฝ่ายตะวันตกทำไม่ได้

เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๐ รัฐบาลอเมริกันได้ประกาศสถิติการช่วยเหลือ ซึ่งประเทศต่างๆ ในโลกที่ได้รับความช่วยเหลือทั้งสองฝ่ายดังนี้

	สหรัฐอเมริกาช่วย		กลุ่มโซเวียตช่วย	
ประเทศในเอเชีย				
อัฟกานิสถาน	๑๑๓	ล้านเหรียญ	๒๐๖	ล้านเหรียญ
พม่า	๖๘	”	๑๒	”
กัมพูชา	๑๗๓	”	๕๕	”
อินเดียน	๒,๑๐๒	”	๙๓๓	”
อินโดนีเซีย	๒๗๒	”	๕๐๙	”
ปากีสถาน	๑,๐๔๑	”	๓	”
ประเทศในยุโรป				
ไอซ์แลนด์	๒๘	”	๕	”
ประเทศในตะวันออกไกล				
อิหร่าน	๓๕๒	”	๖	”

สหรัฐอเมริกาช่วย

กลุ่มโซเวียตช่วย

ประเทศในตะวันออกไกล

อิรัก	๘๑๘	ล้านเหรียญ	๑๗	ล้านเหรียญ
สหสาธารณรัฐอาหรับ (อียิปต์)	๒๙๐	”	๗๘๓	”
เยเมน	๑๒	”	๔๔	”

ประเทศในแอฟริกา

เอริโอเปีย	๗๓	”	๑๑๔	”
ฆานา	๕	”	๕๐	”
กินี	๔	”	๑๐๗	”
คินีเซีย	๑๘๒	”	๘	”

ประเทศในลาตินอเมริกาน

อาร์เจนตินา	๓๗๕	”	๑๐๔	”
บราซิล	๖๔๔	”	๓	”
คิวบา	๒๐	”	๒๑๕	”

นอกจากนี้กลุ่มคอมมิวนิสต์ เฉพาะอย่างยิ่งจีนกับโซเวียตยังส่งเจ้าหน้าที่ทางวิชาการไปช่วยประเทศต่าง ๆ อาทิคือ สหสาธารณรัฐอาหรับ เอริโอเปีย กรีซ อิหร่าน ตุรกี เยเมน อัฟกานิสถาน พม่า กัมพูชา ลังกา อินเดีย อินโดนีเซีย ปากีสถาน อาร์เจนตินา และคิวบา

โดยที่สหรัฐอเมริกาเห็นภัยจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ดังกล่าว จึงพยายามทุ่มเทช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพันธมิตรและประเทศที่ยังไม่ผูกพันกับฝ่ายใด เฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ด้อยพัฒนาการ อาทิ

(๑) ให้ความร่วมมือทางวิชาการ โดยถ่ายทอดความรู้ความชำนาญและเครื่องมือเครื่องใช้ให้แก่ประเทศด้อยพัฒนาการ ในด้านการศึกษา การสาธารณสุข การอนามัย

ทุนช่วยเหลือผู้พลัดถิ่น (UNHCR) ฯลฯ ตามงบประมาณ ปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ^{๕๖} หนึ่ง
๑๑๒,๑๙๕,๐๐๐ เหรียญ

เหตุผลต่าง ๆ ที่สหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องดำเนินดังกล่าวมานี้ ^{๕๗} ปรากฏโดยชัดเจน
จากสำเนาของประธานาธิบดีไอเซนเฮอว์ ซึ่งเสนอต่อรัฐสภาเกี่ยวกับโครงการความ
มั่นคงปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ตอนหนึ่งท่านประธานาธิบดีกล่าวมีสาระสำคัญว่า ความแท้จริง
ของสถานการณ์ในโลกนี้มีอยู่ ๔ ประการ

๑) สหรัฐอเมริกาและโลกเสรีทุกวันนี้ กำลังเผชิญกับแสนยานุภาพมหาศาล
ของสหภาพโซเวียต จีนคอมมิวนิสต์ และประเทศบริวาร กลุ่มดังกล่าวนี้มีทหาร
ประจำการ ๖๕,๐๐๐,๐๐๐ ประกอบด้วย ๔๐๐ กองพลใหญ่ กระจัดกระจายอยู่
ตามชายแดนของพันธมิตร และมิตรของอเมริกา กำลังทหารเหล่านี้มีกำลังอากาศ
หนุนหลัง มีเครื่องบินประจำการ ๒๕,๐๐๐ และมีอีกมากมายที่ไม่ประจำการ กำลัง
อากาศเหล่านี้มีกำลังอาวุธนิวเคลียร์ และอาวุธจรวดหนุน กำลังทางเรือมีมากมาย
และเรือดำน้ำหลายร้อยลำ

๒) โลกปัจจุบันกำลังวิวัฒนาการอย่างรวดเร็ว ภายใน ๑๐ ปีข้างหน้า ^{๕๘}
ได้มีการปฏิวัติทางการเมืองทั่วไป มีประเทศเอกราชใหม่ ๒๑ ประเทศ และประชากร
เกือบหนึ่งพันล้าน และยังมีใหม่เพิ่มขึ้น พลเมืองของโลกกำลังทวีอย่างรวดเร็ว
ปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เปลี่ยนแปลงฐานะของยุโรปอย่างไรเวลานั้น ในแอฟริกา เอเชีย
และอเมริกาใต้กำลังจะเดินรอยเดียวกัน ความก้าวหน้าในทางอุตสาหกรรม การ
แพทย์ ความคิดเป็นสติปัญญาจะก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ประชากรทั่วโลกตั้งใจจะอยู่ที่
กินดี ประเทศใหม่ก็มีชาตินิยมอย่างเต็มที่

๓) โลกทุกวันนี้มีลัทธิหนึ่ง ^{๕๙} ซึ่งร่วมสมคบกันอย่างบ้าคลั่ง ลัทธินี้คือ
คอมมิวนิสต์ หัวหน้าลัทธินี้ภายใน ๕๐ ปี ได้เข้ายึดควบคุมประเทศต่าง ๆ ไปได้ถึง
๑๗ ประเทศ ประกอบด้วยพลเมืองเกือบหนึ่งพันล้าน หัวหน้าใหม่ของลัทธินี้คือ

รัสเซีย ซึ่งบางคนกำลังทหารและเศรษฐกิจเป็นที่สองในโลก และได้ประกาศว่าจะ
 เป็นที่หนึ่งโดยเร็วที่สุด สหายของเขาคือจีนแดง ก็กำลังดำเนินตามลัทธิคอมมิวนิสต์
 ถือโอกาสทุกคราวที่จะให้โลกไม่สงบ เป็นหน้าที่ของฝ่ายโลกเสรี ที่จะชักจูงใจประชากร
 พันล้านคนที่ได้เอกราชใหม่นี้เห็นว่า มีวิถีชีวิตซึ่งตนอาจจะดำเนิน ได้โดยมีอาหาร
 เพียงพอ และมีสิทธิในการเลือกตั้ง มีมาตรฐานการครองชีพดีขึ้น มีสิทธิที่จะเลือก
 อาชีพและได้รับความยุติธรรมจากสังคม อีกนัยหนึ่งมีความเจริญก้าวหน้าและเสรีภาพ
 มีเกียรติศักดิ์ของมนุษย์ ฝ่ายคอมมิวนิสต์ตั้งใจจะต่อต้านอุดมคตินี้ โดยทำลายอิสรภาพ
 และระบอบประชาธิปไตย เวลานี้สงครามชนิดนี้กำลังดำเนินอยู่แล้ว อีก ๑๐ ปี
 ข้างหน้าจึงจะพอรู้ว่าผลเป็นอย่างไร

๔) ความจริงข้อที่ ๔ ก็คือ ฐานะทางทหารและเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา
 ขึ้นอยู่กับประเทศอื่น ๆ ในโลกนี้ เพราะการป้องกันทางทหาร สหรัฐอเมริกาต้อง
 อาศัยความร่วมมือจากประเทศอื่น ๆ การเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน สหรัฐอเมริกาไม่มี
 วัสดุดิบหลายสิบลอย่าง

นโยบายของสหรัฐอเมริกา คือป้องกันไม่ให้เกิดสงครามทั่วไป และสกัดกั้น
 ไม่ให้คอมมิวนิสต์รุกรานทางภูมิภาคต่าง ๆ

๓. การโฆษณาชวนเชื่อ

การโฆษณาชวนเชื่อหรือการทำสงครามจิตวิทยา (Psychological Warfare)
 เพื่อบั่นทอนกำลังของฝ่ายตรงกันข้าม โดยใช้การโฆษณา ซึ่งอาจเป็นทางหนังสือพิมพ์
 ทางวิทยุกระจายเสียง ทางโทรทัศน์ ทางภาพยนตร์ หรือความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ

การโฆษณาชวนเชื่อ คำว่า “โฆษณาชวนเชื่อ” (Propaganda) มีผู้อธิบายว่า
 เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่งซึ่งผู้ประกอบมุ่งที่จะจูงใจให้มนุษย์มีความคิดและความเห็นคล้อย
 ตาม ในขั้นที่สุดคือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ คำนิยามนี้กว้างมาก เพราะกินไปถึง

ตำรับตำรา ตลอดจนความสัมพันธ์ระบบมนุษย์ทุกอย่าง ที่จะพยายามส่งเสริมให้มนุษย์
 ประพฤติดีก็กลายเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ฉะนั้น ถ้าเราใช้ความหมายในทางกว้าง
 ขวางแล้ว ก็ไม่มีความหมาย แต่ก็เป็นการยากที่จะนิยามให้ชัดเจนเหมือนเราจะชี้ตื้น
 ลงไปในกระดาษว่า ความหมายเพียงใดแน่ มีผู้พยายามนิยามโดยอธิบายเข้าไปใกล้
 ที่สุดว่า “หมายถึงความเพียรพยายามอย่างเป็นระบบที่จะชักชวนระหว่างหมู่การเมือง
 ต่าง ๆ เพื่อที่จะสัมฤทธิ์ผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือสังคมให้เกิดการ
 เปลี่ยนแปลง โดยปกติความเพียรพยายามนี้มักปฏิบัติโดยฝ่ายซึ่งเป็นศัตรู แต่บางครั้ง
 การโฆษณาชวนเชื่อก็ใช้ต่อประเทศที่เป็นกลางหรือเป็นมิตร”

การโฆษณาชวนเชื่อโดยปกติเอาความเท็จมาประกอบใช้ แต่ก็ไม่จำเป็นเสมอ
 ไป ผู้ที่ทำการโฆษณาชวนเชื่อเก่ง มักจะเสนอเรื่องของตนทำนองทนายความแก้คดี
 พยายามหาเหตุผลต่าง ๆ มาประกอบให้คณะลูกขุน หรือศาลเห็นตามเรื่องใด แม้เป็น
 ความจริงผู้โฆษณาก็มักจะเลือกเอาตอนที่มีประโยชน์ ความจริงตอนใดที่ไม่มีประโยชน์
 จะทำให้เสื่อมความเชื่อถือ ก็มักตัดออก

ปัญหาที่ต่อไปว่า การโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศนั้น ทำ
 เพื่ออะไร? เจ้าตำราหลายเล่มให้คำตอบตรงกันว่า เพื่อจะมีอิทธิพลจูงให้รัฐบาลต่าง
 ประเทศ ซึ่งตนมุ่งประสงค์ให้เดินนโยบายเป็นประโยชน์ต่่อนโยบายของตน หรือถ้า
 รัฐบาลต่างประเทศนั้นแข็งเกร่งไม่รับเอาการโฆษณาชวนเชื่อ ก็พยายามให้ราษฎรใน
 ประเทศนั้นไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาล

ตัวอย่างการโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งได้ผลสำเร็จสมความมุ่งหมาย คือกรณี
 บิสมาร์กแก้โทรเลข ซึ่งกษัตริย์ปรัสเซียมีถึงบิสมาร์ก เป็นไปในทำนองว่าฝรั่งเศสถูก
 สบประมาท รัฐบาลฝรั่งเศสรีบประกาศสงครามกับเยอรมัน ใน ค.ศ. ๑๘๗๐ บิสมาร์ก
 ทำเช่นนั้นเพื่อให้โลกเห็นว่าฝ่ายฝรั่งเศสเป็นฝ่ายผิดทรูกราก่อน

มีผู้อธิบายว่า การโฆษณาชวนเชื่อถ้าทำซ้ำแบบโดยไม่มีวิธีใหม่ มักจะจืดและ
ไม่ได้ผล เพราะผู้รับการชวนเชื่อมักรู้ตัว ฉะนั้น ผู้โฆษณาจะต้องคิดหาวิธีใหม่อยู่
เรื่อย ๆ

การโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งทำกันมากที่สุดก็คือโดยแพร่ข่าว หรือปล่อยข่าวลือ
ทั้งนี้ เพราะข่าวหรือข่าวลือ มีอิทธิพลยิ่งเหนือกำลังใจ และมีผลในการวินิจฉัยทาง
การเมือง

ในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ คู่สงครามต่างใช้วิธีโฆษณาชวนเชื่อ
ช่วยกันอย่างเต็มที่

ทางเยอรมัน ฮิตเลอร์เริ่มป่าวให้ราษฎรของตนเชื่อจริงจังว่า ทั้งโลกอีกฉ
เยอรมัน จึงรวมกันเล่นงานเยอรมัน ทั้ง ๆ ที่ตนเองเป็นฝ่ายรุกรานเขาก่อน โฆษณา
ว่าฝรั่งเศสกำลังเสื่อมไม่มีทางก้าวหน้าต่อไป อังกฤษก็กำลังจะล้ม สำหรับรัสเซียนั้น
ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยที่ร้ายแรงที่สุด กองทัพเยอรมันไม่มีแพ้ และการสงคราม
ครั้งนี้เยอรมันต้องชนะแน่ แล้วก็จะได้อาณานิคมที่เสียไปสมัยมหาสงครามโลกครั้งที่
๑ กลับคืนมาหมด ปราบกว่าใน ๒ ปีแรกมีผลมาก เพราะเยอรมันชนะแทบทุกแห่ง
มาในตอนหลังเมื่อเยอรมันเริ่มปราชัย และฝ่ายสัมพันธมิตรประกาศให้ยอมแพ้โดย
ไม่มีเงื่อนไข กระทรวงการโฆษณาชวนเชื่อของฮิตเลอร์ประกาศใหม่ว่า ถ้าเยอรมัน
ยอมแพ้ชาวเยอรมันจะตายหมดเพราะฝ่ายสัมพันธมิตรคงไม่ปล่อยให้มีชีวิตอยู่ ทุกสิ่ง
ทุกอย่างฝ่ายชนะคงทำลายหมด ยิ่งตอนนายมอร์แกนเทอ (Morgenthau) รัฐมนตรี
ว่าการคลังอเมริกันเสนอว่า เพื่อไม่ให้เยอรมันฟื้นตัว เป็นผู้รุกรานอีก ควรจะแบ่ง
เยอรมันออกเป็นประเทศเล็กสักสิบประเทศ เพื่อตัดกำลังทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ
พวกนาซียังแข็งแรงยากับราษฎรว่ามีทางเดียวคือ ต้องสู้เพราะยังมีหวังซึ่งก็ได้ผลมาก

ในค่านกกองทัพ ทหารทุกคนถูกอบรมว่า ในการที่จะเป็นทหารที่ดีนั้น ต้อง
กล้าหาญไม่กลัวทุกอย่าง ต้องรู้จักใช้อาวุธให้ได้ประโยชน์บริบูรณ์ อบรมให้เคารพ

ตามคำสั่งผู้บังคับบัญชาอย่างหลับหูหลับตา ให้เคารพบูชาผู้นำคือฮิตเลอร์ ซึ่งทำอะไร
ไม่มีผิด

ทางฝ่ายสหภาพโซเวียต ก็ชำนาญในเรื่องโฆษณาชวนเชื่อ ไม่แพ้เยอรมัน
เราทราบแล้วว่าสหภาพโซเวียตถูกเยอรมันโจมตีก่อน ในขั้นแรกสหภาพโซเวียตอยู่ใน
ฐานะเป็นฝ่ายรับและถอยร่อย โซเวียตสามารถชี้แจงกับสหรัฐอเมริกาว่า ถ้าสหรัฐ-
อเมริกาไม่รับช่วยด้วยกำลังอาวุธมากมายโดยด่วนแล้ว ในที่สุดอเมริกาจะเสียใจและ
อเมริกาเองจะแพ้สงคราม ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นสหรัฐอเมริกายังไม่ได้เข้าสงคราม
สหรัฐอเมริกาเห็นจริงเข้าช่วยในด้านอาวุธและเงิน ในที่สุดสหภาพโซเวียตเองกลับ
เข้ายึดจุดสำคัญทางแหลมบอลข่าน และยุโรปกลางได้หมด ซึ่งสหรัฐอเมริกาเอง
ก็เสียใจจนทุกวันนี้ว่าไม่ควรช่วยรัสเซียเต็มที่ในสมัยนั้น

ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ สหภาพโซเวียตก็ยังถือว่า การโฆษณา
ชวนเชื่อเป็นอาวุธสำคัญที่สุด โดยยังไม่ต้องทำสงครามอาวุธ เช่น พยายามชี้ให้ประเทศ
ที่ได้เอกราชใหม่ทั้งในเอเชียและแอฟริกา เห็นว่าภัยแท้จริงไม่ใช่มาจากคอมมิวนิสต์
แต่มาจากลัทธิอาณานิคม ซึ่งประเทศเหล่านี้หลายประเทศพลอยเห็นไปด้วย โดยนึก
ไปถึงสมัยตนเป็นอาณานิคม ถูกประเทศที่เป็นนายกดขี่ และยังไม่เคยถูกสหภาพ
โซเวียตครอบครอง สหภาพโซเวียตใช้การโฆษณาชวนเชื่อ ๒ วิธี วิธีหนึ่งสำหรับ
ประเทศที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ อีกวิธีหนึ่งสำหรับประเทศที่เป็นคอมมิวนิสต์ด้วยกัน

สำหรับประเทศที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ โซเวียตพยายามชี้แจงให้เห็นว่า ลัทธิ
นายทุน จะนำมาซึ่งสงครามในที่สุด โซเวียตเป็นผู้ที่คอยป้องกันรักษาสันติภาพในโลก
เป็นผู้เห็นอกเห็นใจคนยากจน แต่ในขณะเดียวกันเป็นประเทศที่มีแสนยานุภาพมาก
ที่สุดในโลก จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศเหล่านั้นเองที่จะสนับสนุนโซเวียตในประเด็น
สำคัญซึ่งโซเวียตโต้กับฝ่ายตะวันตก และอย่าดำเนินการเป็นศัตรูกับระบบคอมมิวนิสต์

เนื่องจากถูกฝ่ายคอมมิวนิสต์โจมตีเช่นนั้น ทางสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเห็นว่าภัยจะมาถึงตัว จึงดำเนินการโต้โดยโฆษณาชวนเชื่อเช่นเดียวกัน แต่การโต้ตอบของสองชาตินี้อยู่ในฐานะยากกว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทางคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายเผด็จการ ฉะนั้น จะโฆษณาอย่างไรก็ได้ ไม่มีใครมาควบคุม แต่ทางฝ่ายตะวันตกมีรัฐสภาควบคุม ราษฎรวิจารณ์ได้เต็มที่ ฉะนั้น ถ้าเอาความไม่จริงมาโฆษณาต่อไป ราษฎรของตนเองก็จะไม่เชื่อถือ

ในการโฆษณาชวนเชื่อในประเทศต่าง ๆ ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือหรือสื่อ คือ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือหรือตำราต่าง ๆ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ โรงละคร ศิลปะ ดนตรี ศาสนา กิจการสังคม โรงเรียน มหาวิทยาลัย และสื่ออื่น ๆ ซึ่งสามารถถ่ายทอดความคิดไปสู่มนุษย์ได้

สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้ประโยชน์ทั้งนั้น แต่ที่สำคัญที่สุดคือหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง เพราะหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายแพร่เวียนไปทั่วโลก

๔. การก่อกวน การแทรกซึม การก่อวินาศกรรม การขู่ให้หวาดกลัว ฯลฯ

การก่อกวน (Subversion) การแทรกซึม (Infiltration) ทำมากที่สุดโดยฝ่ายคอมมิวนิสต์ การก่อกวนคือการทำให้แบ่งแยก และการทำทุกอย่าง เพื่อไม่ให้การปกครองบ้านเมืองนั้น ๆ ดำเนินไปโดยปกติสุข

การแทรกซึมคือการใช้คนซึ่งไว้วางใจได้ อาจเป็นชนชาติของผู้ใช้หรือชนชาติอื่นก็ได้ เพื่อไปทำการทุกอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่ตน โดยฝ่ายตรงกันข้ามไม่รู้สึกรู้ว่า

การทำให้หวาดกลัว (Terror) ก็เป็นวิธีการที่ใช้กันมากและได้ผลมาก

เช่นเดียวกัน

ถ้าจะสำรวจประวัติศาสตร์ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษนี้ จนถึงปัจจุบันคือระยะ ๑๐๗๕ ปีนี้ มีการฆ่ากันเกี่ยวกับทางการเมืองระหว่างประเทศหลายสิบลาย ผู้ถูกฆ่ามีประมุขของประเทศ ประมุขรัฐบาล และรัฐบุรุษสำคัญ ส่วนมากในยุโรปและอเมริกาใต้

มหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ เกิดขึ้น ก็เพราะผู้ฆ่าเป็นพรรคพวกของฝ่ายไม่พอใจที่ออสเตรีย-ฮังการี มายึดครองมณฑลบอลข่านนี้ ซึ่งพวกเซอร์เบียถือว่าควรจะเป็นของตน เลยหาโอกาสปลงพระชนม์มกุฎราชกุมารออสเตรีย-ฮังการี การปลงพระชนม์พระเจ้าอเล็กซานเดอร์แห่งยูโกสลาเวีย ขณะเสด็จเยี่ยมฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๔ ก็เช่นเดียวกัน เพราะพวกชนหมู่น้อยพวกโครท (Croate) และแมซีโดเนียน คิดว่าตนจะได้เอกราชหรืออย่างน้อยก็ได้สิทธิกำหนดตนเองได้

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๔ ชาวออสเตรียที่เป็นพวกนาซีฮิตเลอร์ อยากให้ออสเตรียเข้าผนวกกับเยอรมัน จึงพยายามยึดอำนาจและฆ่านายกรัฐมนตรีคอลลฟุส โดยเชื่อว่าถ้าคอลลฟุสตายแล้ว คงจะสำเร็จ แต่ก็ไม่ได้ผล มาสำเร็จในตอนหลังเมื่อฮิตเลอร์ประกาศผนวกที่เรียกกันว่า Anschluss

ในปี ค.ศ. ๑๙๓๕ คณะพรรคนาซีของรูมาเนีย ชื่อ Iron Guard ต้องการให้รูมาเนียมีนโยบายร่วมกับฮิตเลอร์ แต่ขัดอยู่ที่นายกรัฐมนตรี ซึ่งแอนตอฮิตเลอร์ จึงเข้าทำการฆ่านายกรัฐมนตรีของตนเสีย

ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ พวกฝ่ายที่รุนแรงเห็นว่าถ้าไม่ฆ่าคนสำคัญ ๆ เสียคงจะไม่ได้เอกราช จึงเริ่มฆ่า ลอร์ด มอยน์ (Lord Moyne) ข้าหลวงใหญ่ประจำปาเลสไตน์ ดำเนินการก่อวินาศกรรมและฆ่าพวกอาหรับและพวกที่นิยมอาหรับมากมาย จนกระทั่งในที่สุดฆ่า เคนท์ เบอรรนาคอตต์ ซึ่งสหประชาชาติส่งไปไกล่เกลี่ยระหว่างยิวกับอาหรับ

กลวิธีของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในการทำสงครามการเมือง

ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ใช้กลวิธีสงครามการเมืองเป็นมูลฐานอย่างสำคัญ ความมุ่งประสงค์ก็คือในประเทศใดที่มีการปกครองไม่ใช่คอมมิวนิสต์ และไม่มีนโยบายเป็นพวกตน จะต้องพยายามโค่นล้มระบบนั้นให้สำเร็จ และฝ่ายคอมมิวนิสต์มีองค์การเพื่อกำเนินการนี้อย่างเข้มแข็ง โดยใช้พรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งมีองค์การต่าง ๆ บังหน้า เช่น ชอบใช้ทางองค์การทหารผ่านศึก องค์การวิชาชีพต่าง ๆ หรือสหบาลกรรมกรและรัฐสภา หรือใช้องค์การที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่ให้เดินนโยบายเป็นประโยชน์แก่ตน หรือดำเนินการโดยใช้สายลับเข้าไปพัวพันในกองทัพ กระทรวงทบวงกรม สหบาลกรรมกร ซึ่งไม่ใช่คอมมิวนิสต์ สถาบันการศึกษา หนังสือพิมพ์ หรือองค์การสังคมอื่น ๆ ซึ่งคอมมิวนิสต์สามารถแทรกซึมเข้าไปได้

องค์การทั้งหมดดังกล่าวมีหน้าที่มากมาย รวมทั้งการชู้ให้หวาดกลัวด้วย

จารกรรม

เราได้ยินคำว่า “จารกรรม” หรือ “จารบุรุษ” รู้สึกขยะแขยง และใครถูกกล่าวหาหรือแม้กล่าวยาเล่นก็ถือว่าเป็นการสบประมาทอย่างแรง แต่ตามประวัติศาสตร์หลายร้อยปีมาแล้ว ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต่างก็ใช้วิธีจารกรรมกันทั่วไปเพื่อสืบทราบความเป็นไปในอีกประเทศหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์หลายประการ เช่น เพื่อทราบกำลังของอีกฝ่ายในกรณีที่คุณคิดจะรุกราน หรือสงสัยว่าจะรุกรานตน หรือเพื่อทราบถึงนโยบายของประเทศนั้น ๆ ว่ามีต่อตนอย่างไรและมีต่อประเทศอื่นอย่างไร เพียงแต่คำว่า “จารกรรม” แม้จะดูขยะแขยงก็ตามแต่ก็มีความหมายเพียงว่าการสืบ การสังเกต การรบ การเผด็จการต่าง ๆ โดยไม่ให้มีผู้ทราบว่าคุณทำหน้าที่นี้ และข้อเท็จจริงที่สืบมาก็จะเป็นเรื่องลับ ซึ่งอีกฝ่ายสงวนไม่ให้ใครทราบ จารกรรมเป็น

สิ่งจำเป็น เพราะแม่ให้เรามีกำลังทหาร และอาวุธสำคัญมากมายมหาศาลเพียงใดก็ตาม ถ้าไม่ทราบฐานะอันแท้จริงของผู้ที่เราสงสัยว่าจะเป็นผู้กำลังที่เรามีอยู่ก็เหมือนเปล่า ในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ และภายหลังชาติที่มีชื่อเสียงในการใช้จารกรรม ก็คือ เยอรมัน ญี่ปุ่น และสหภาพโซเวียต

อย่างไรก็ดี ในระหว่างสามชาตินี้ เยอรมันมีชื่อชำนานามาก่อน เริ่มตั้งแต่ สงครามกับฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๐ เยอรมันรู้หมดว่าฝรั่งเศสมีกำลังเท่าใด อยู่ที่ไหน ไครเป็นแม่ทัพนายกอง และพอยกทัพข้ามพรมแดนฝรั่งเศสเข้าไป มีจารบุรุษภายใน ฝรั่งเศสร่วมมือมากมาย นักหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสสมัยนั้นนับว่ามีมากที่รับเงินเดือนเยอรมัน

มาถึงสมัยฮิตเลอร์สมรรถภาพในการจารกรรมยิ่งดีขึ้น มีการจัดเป็นสาย ๆ เช่น

- ๑) ชาวเยอรมันเป็นพรรคนาซี และอยู่ในต่างประเทศร่วมมือ
 - ๒) พวกนักการทูต กงสุล ผู้ช่วยทูตทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ
 - ๓) พวกนักการเมืองที่เป็นสมาชิกพรรคนาซี รายงานกรมสืบราชการลับ
- ผู้แทนตำรวจลับในโรงงาน ๆ บุรุษไปรษณีย์

- ๔) สโมสรรนาซีตามท้องถิ่นต่าง ๆ
- ๕) โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ
- ๖) สมาคมรักชาติต่าง ๆ
- ๗) พวกอันธพาล
- ๘) พวกศิลปิน และนักศึกษาที่นิยมลัทธินาซี
- ๙) พวกเกเลียดิว และพวกเศรษฐกิจหรือคบคิดมีชื่อเสียงที่ชอบลัทธินาซี

ก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นวางแผนการจารกรรมในสหรัฐอเมริกา ไว้ทั่วไป ญี่ปุ่นทราบความเป็นอยู่แถวฝั่งลอสซังเจลิซตี ตลอดจนที่ใดเป็นโรงงาน อู่เรือ โรงสร้างเครื่องบิน ฝั่งตอนใดน้ำลึกตื้นเท่าใด รัฐบาลญี่ปุ่นถึงกับลงทุนให้ นายแพทย์ญี่ปุ่นมีชื่อเสียงคนหนึ่งไปตั้งโรงพยาบาลที่เมืองดังกลาว เมื่อเกิดสงครามขึ้น

จึงปรากฏว่าเป็นแหล่งจารกรรมสำคัญที่สุดของญี่ปุ่น ปรากฏว่าชาวญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกาที่มีอาชีพต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นจารบุรุษแทบทั้งสิ้น

รัสเซียเองก็เก่งมาก มีจารบุรุษตัวสำคัญ ชื่อ ริชาร์ด ซอร์จ (Richard Sorge) บิดาเป็นเยอรมัน มารดาเป็นรัสเซีย เป็นคอมมิวนิสต์ แต่ไม่มีใครทราบ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๓ ปลอมเข้าไปสมัครเป็นสมาชิกพรรคนาซีของฮิตเลอร์ ต่อมาได้เป็นผู้แทนหนังสือพิมพ์เยอรมันในญี่ปุ่น และเป็นทีไว้วางใจของเอกอัครราชทูตเยอรมันในกรุงโตเกียว ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยทูตการหนังสือพิมพ์ ซอร์จสามารถรู้ความลับเกี่ยวกับนโยบายดำเนินการของเยอรมันที่ บังเอิญในขณะนั้น ที่ปรึกษาคนสำคัญของเจ้าชายโกโนเอ นายกรัฐมนตรีชื่อ โอซากิ (Ozaki) ก็เป็นคอมมิวนิสต์ที่สำคัญด้วย โอซากิรู้ถึงความลับของรัฐบาลญี่ปุ่นหมด มติคณะรัฐบาลทุกเรื่อง โอซากิทราบเพราะเจ้าชายโกโนเอไว้วางใจ เมื่อเกิดสงครามโลกด้านยุโรประหว่างเยอรมันกับรัสเซีย แต่ญี่ปุ่นไม่เห็นด้วยกลับเจรจาขอให้เยอรมันทำสัญญาประนีประนอมกับรัสเซีย นโยบายของญี่ปุ่นเวลานั้นมีอยู่ว่า ถ้ารัสเซียจะแพ้แน่นอนหรือรัสเซียยอมให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพทางด้านไซบีเรีย ญี่ปุ่นจึงจะประกาศสงครามกับรัสเซีย นโยบายต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งของเยอรมันและญี่ปุ่น ซอร์จซึ่งเป็นจารบุรุษสำคัญของรัสเซียรายงานให้รัฐบาลทราบหมด รัสเซียจึงทราบว่าเยอรมันกับญี่ปุ่นมีนโยบายอย่างไร แต่ในที่สุดทั้งซอร์จและโอซากิก็ถูกจับ และถูกประหารชีวิตในกรุงโตเกียว เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๔

ในปัจจุบันนี้ทั้งสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตต่างใช้วิธีจารกรรมซึ่งกันและกันเต็มที่

เมื่อมีกรณีที่โซเวียตยิงเครื่องบินสำรวจสภาพดินแดนโซเวียต ยู ๒ ตกเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๐ ประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นถึงกับแถลงว่า การแสวงหาข้อสนเทศในโลกปัจจุบันนี้ สำคัญจำเป็นยิ่งสำหรับสหรัฐ

อเมริกา เราไม่ต้องการให้มีกรณีถูกจู่โจมตัวอย่างญี่ปุ่นทำกับเราคราวเพิร์ลฮาร์เบอร์
 ฉะนั้น เราจึงต้องรู้อารอบตัวเรา ใครมีกำลังเพียงใด เตรียมการเพียงใด เฉพาะ
 อย่างยิ่งกำลังจู่โจมตีไม่ให้เรารู้ตัว เนื่องจากสหภาพโซเวียตปกปิดความลับมาก เราจึง
 จำต้องแสวงหา เพราะโซเวียตปกปิดตัวเอง จึงทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจ เกรงถูก
 จู่โจมก่อให้เกิดความตื่นเครียดไม่สบายใจ นอกจากนี้สหรัฐอเมริกาที่เคยเสนอกับ
 โซเวียตให้เปิดท้องฟ้าโดยเปิดเผยแลกเปลี่ยนกันเต็มที่ว่าใครมีฐานทัพ แหล่งยุทธ-
 ศาสตร์ ฯลฯ ที่ไหนบ้าง รัสเซียก็ไม่เอาและในขณะเดียวกันรัสเซียใช้วิธีการกรรม
 ทั่วไปในสหรัฐอเมริกา

สำหรับสหภาพโซเวียตนั้นนับเป็นทรูกันทั่วโลกว่า จารกรรมมีปฏิบัติอยู่ทั่วไป
 ที่ถูกจับก็นับไม่ถ้วน เช่นคดีในคานาดา เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๕ ซึ่งจารบุรุษของโซเวียต
 เอง ชื่อ อิกอร์ กูเซงโก เป็นผู้ขยายคดี แอลเยอร์ ฮิส (Alger Hiss) ข้าราชการผู้ใหญ่
 ของสหรัฐอเมริกาถูกจำคุกจากการเท็จ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๐ คดี เคลาส์ ฟุชส์ (Klaus
 Fuchs) ให้ความลับเกี่ยวกับการทำลูกระเบิดปรมาณูให้รัสเซีย เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๐ คดี
 โรเซนเบิร์ก คู่เมียถูกประหารชีวิตในสหรัฐอเมริกา ฐานเอาความลับทางทหาร
 ให้รัสเซีย เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๑ ในเยอรมันตะวันตก เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๔ จารบุรุษ
 คอมมิวนิสต์ที่ถูกจับมีถึง ๒,๗๘๗ คน

วิธีการเพื่อขยายตัวของคอมมิวนิสต์ทั่วไป โดยใช้การทำสงครามการเมือง
 อาจแยกได้ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ กล่าวคือ การใช้กำลังภายนอกและการก่อวิน
 ภายใน

(๑) การใช้กำลังภายนอก (External Force)

ตามประวัติในระหว่าง ๒๕ ปีที่ล่วงมาแล้ว แสดงให้เห็นว่าสหภาพโซเวียตใช้
 กำลังทหารเข้ายึดครองประเทศลิทัวเนีย ลัตเวีย เอสโทเนีย และบางส่วนของโปแลนด์

เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๙ ระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ โซเวียตก็ใช้กองทัพแดงเป็น
เครื่องมือสำคัญในการขยายตัวอีก เช่นยึดครองโปแลนด์ ฮังการี รมานีเย และ
บัลแกเรีย ในที่สุดก็ยึดได้ ประเทศเหล่านี้ปกครองโดยคอมมิวนิสต์ ต่อมาก็เดินนโยบาย
เอาเชกโกสโลวาเกีย โดยใช้กำลังเข้าข่มขู่ จีนแดงก็ใช้กำลังทั้งโดยตรงและทางอ้อม
เช่น ทำกับระเบิด อินเดีย และส่งอาวุธยุทธภัณฑ์ ที่ปรากฏให้เวียดนามเหนือทำกับลาว
และกับฝ่ายเวียดนามใต้

(๒) การก่อวินภายใน (Internal Subversion)

ทฤษฎีของคอมมิวนิสต์สอนให้ทำสงครามโดยลัทธิความเชื่อ (Ideology) และ
เศรษฐกิจ เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยหรือหลีกเลี่ยงการใช้กำลังทหารในการยึดอำนาจการ
ปกครอง วิธีของคอมมิวนิสต์สำหรับก่อวินภายในมักจะย่ำในจุดมุ่งประกาศดังต่อไปนี้

ก. การควบคุมความเห็นอกเห็นใจของประชาชน

พวกคอมมิวนิสต์มักจะเอาเรื่องต่อไปนี้มาโจมตีฝ่ายประชาธิปไตย เช่นการ
ว่างงาน การที่มีเจ้าของที่ดิน พวกนายทุนที่เรียกดอกเบี้ยแรง ๆ ความไม่เสมอภาค
ในฐานะเศรษฐกิจของบุคคล การได้ค่าจ้างแรงงานต่ำ การกีดกันผิว และการเลือก
ปฏิบัติเกี่ยวกับผิว พวกคอมมิวนิสต์มักจะโฆษณาว่าตนเท่านั้นสามารถบันดาลสิ่งตรง
กันข้ามให้ได้ทั้งด้านสงคราม เศรษฐกิจ และความไม่เสมอภาคในเชื้อชาติ แสดงว่า
ตัวเท่านั้นรักชาติ พวกคอมมิวนิสต์ชอบใช้คำว่า “ทำเพื่อสันติภาพ” และหาว่าฝ่าย
โลกเสรีเป็นฝ่ายต้องการทำสงคราม

ข. การลดศักดิ์อภิปฤตการณเพื่อให้ออกผายหวาดกลัว

พวกคอมมิวนิสต์มักจะยุให้มีการหยุดงาน จลาจล ก่อวินาศกรรมฆ่าคน เพื่อ
จะให้เห็นว่ารัฐบาลไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้ เช่นในกรณีเวียดนามใต้ทุกวันนี้
หรือกรณีผิว ดังกล่าวแล้ว

ค. พยายามใช้อิทธิพลเพื่อให้เปลี่ยนนโยบาย

คอมมิวนิสต์พยายามให้คนของตัวเข้าดำรงตำแหน่งในวงการรัฐบาลเพื่อ
สามารถเอนเอียงนโยบายได้ ฝ่ายประเทศลาวยืนยันหนักหนาที่จะต้องมีคนของตนเข้า
เป็นรัฐมนตรี เมื่อคราวประชุมลาว ค.ศ. ๑๙๖๒ ที่นครเจนีวา
ที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงตัวอย่างบางเรื่อง ยังมีอีกมาก

ฝ่ายตะวันตกมองเห็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ทุกอย่าง จึงพยายามต่อต้าน
เต็มที่ ซึ่งอยู่ในหลัก ๔ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ยอมเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เติบโตได้ง่ายในดินแดนที่
ราษฎรยากจน และเฉพะอย่างยิ่งที่ราษฎรเห็นความแตกต่างกันระหว่างคนมีคณจน
เมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใหม่ ๆ ภัยคอมมิวนิสต์ในยุโรปมีมากเพราะเหตุ
ดังกล่าว ฝ่ายสัมพันธมิตรในยุโรปจึงรีบปรับปรุงกิจการในประเทศของตน เฉพะ
อย่างยิ่งยกมาตรฐานการครองชีพ และพยายามทำความพอใจให้แก่ราษฎรส่วนมาก
แผนมาร์ชาลล์ก็เป็นส่วนหนึ่งของสหรัฐอเมริกาที่จะต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้ผล
ดีมาก ประกาศ ๔ ข้อของประธานาธิบดีทรูแมน (Point Four Program) คือ

- (๑) จะสนับสนุนสหประชาชาติอย่างไม่ลดละ
- (๒) จะคงดำเนินตามโครงการช่วยให้โลกฟื้นฟูในถิ่นเศรษฐกิจ
- (๓) จะสนับสนุนช่วยเหลือ เพื่อต่อต้านการรุกราน และ
- (๔) จะวางโครงการช่วยเหลือประเทศที่ด้อยพัฒนาการในด้านวิทยาศาสตร์
และอุตสาหกรรม ทั้งนี้ เพื่อให้ราษฎรที่อยู่ในประเทศนั้น ๆ เจริญ
ก้าวหน้าอยู่ด้วยกัน แผนโคลัมโบ ซึ่งไทยเราเป็นสมาชิก ก็เป็นส่วน

หนึ่งของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ การปฏิบัติขององค์การชำนาญพิเศษ
สหประชาชาติก็มุ่งให้พลเมืองของโลก ได้รับความสุขเช่นเดียวกัน

๒. การระมัดระวังรักษาความมั่นคงภายใน

ได้กล่าวแล้วว่าคอมมิวนิสต์ใช้หลายวิธีในการทำสงครามการเมือง แต่ที่
อันตรายมาก คือ การก่อวินาศกรรม การแทรกซึม และจารกรรม ฉะนั้น ฝ่ายโลกเสรี
จึงกวาดล้างระมัดระวังยิ่งขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งในวงการรัฐบาล ปราบกฏว่ารัฐบาล
สหรัฐอเมริกาวางระเบียบกวาดล้างขั้นที่สุด เกี่ยวกับการแทรกซึมของพวกคอมมิวนิสต์

๓. กิจกรรมทางทหาร

ฝ่ายตะวันตกเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาเห็นว่าการจะต่อต้านการคุกคามทาง
ทหารของโซเวียตหรือจีนแดงได้ก็คือ โดยโต้ตอบอย่างหนักแน่น เช่นตกลงตั้ง
องค์การนาโต้ องค์การซีโต้ และองค์การอื่น ๆ อีกหลายองค์การ นอกจากนี้สหรัฐ
อเมริกาในฐานะที่เป็นประเทศร่ำรวยที่สุด มีกำลังมากที่สุด ได้ช่วยเหลือทั้งเงิน อาวุธ
และวิชาการแก่ประเทศพันธมิตรของตน แหล่งใดที่คอมมิวนิสต์ใช้กำลังทหารก็ต้องได้
ด้วยกำลังทหาร เช่น กรีซ เกาหลี และเวียดนามใต้ เป็นต้น สหรัฐอเมริกาได้รับ
อนุญาตจากประเทศที่เป็นมิตรให้ตั้งฐานทัพอากาศ เพื่อใช้อาวุธปรมาณูล้อมรอบ
โซเวียตเกือบหมด ทางด้านแปซิฟิกก็มีฐานทัพอากาศและฐานทัพเรือเชื่อมโยงกันเพื่อ
ต่อต้านจีนแดง และสมรรถภาพนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วในระหว่าง ๗ - ๘ เดือนที่
ล่วงมาแล้วเกี่ยวกับการโจมตีเวียดนามเหนือ

๔. สงครามทางมนโคติ

ได้กล่าวแล้วว่า สงครามเย็นหรือสงครามการเมือง เป็นการกระทำทุกอย่าง
นอกจากใช้อาวุธเพื่อให้ฝ่ายยอมปฏิบัติตามนโยบาย อาวุธสำคัญคือการโฆษณา
ชวนเชื่อ เพื่อให้ประเทศที่ไม่ยอมพัวพันกับฝ่ายใด หันมาสนับสนุนหรือให้ฝ่ายศัตรู

เองแตกแยกกันในข้อนี้ ฝ่ายตะวันตกรู้สึกว่าได้เปรียบฝ่ายคอมมิวนิสต์เพราะชี้ให้
 พลโลกเห็นว่าเคารพในสิทธิมนุษยชน ไม่คิดเอาคนลงเป็นทาส และจะช่วยต่าง ๆ
 ในเรื่องเศรษฐกิจตั้งถ้อยแถลงของทรูแมนข้างต้น แต่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็พยายามโต้
 และว่าฝ่ายโลกเสรีเป็นฝ่ายปฏิกริยา และจักรวรรดินิยม

ก่อนยกคำบรรยายวันนี้ ขอชี้ให้เห็นว่า วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเมื่อฝ่าย
 ตะวันตกยกฝ่ายคอมมิวนิสต์จริงจัง ฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็ถอย คือ

- ๑) กรณีอิหร่านเกี่ยวกับรัสเซียเอาทหารไว้ในมณฑลอาเซอร์ไบจานตั้ง
 กล่าวแล้ว เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๕-๑๙๔๖
- ๒) กรณีกรีซ ค.ศ. ๑๙๔๗ ซึ่งครั้งนั้นไซเวียตก็หนุนพวกกรีซคอมมิวนิสต์
 ทำนองกรณีเวียตนามใต้ในปัจจุบัน
- ๓) กรณีเบลีจ้อมกรุงเบอร์ลินเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๘
- ๔) เมื่อตั้งองค์การนาโตขึ้นในปี ๑๙๔๙ และแผนมาร์แชลล์
- ๕) เมื่อฝ่ายตะวันตกอนุญาตให้เยอรมันตะวันตกมีอาวุธได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๑
 และให้เยอรมันเข้าเป็นภาคีนาโต
- ๖) เมื่อจีนแดงคุกคามไต้หวัน ปี ค.ศ. ๑๙๕๔ (จีนชาติกับสหรัฐเซ็น-
 สัญญาพันธมิตร)
- ๗) ในปี ค.ศ. ๑๙๕๘ รัสเซียยื่นคำขาดให้สัมพันธมิตรออกจากเบอร์ลิน
- ๘) ในปี ค.ศ. ๑๙๕๘ จีนแดงโจมตีเกาะคีมยอยและมัตซู่
- ๙) สหรัฐอเมริกายกทหารเข้าเลบานอน ค.ศ. ๑๙๕๘
- ๑๐) วิกฤตการณ์กรุงเบอร์ลิน ค.ศ. ๑๙๖๑
- ๑๑) กรณีคิวบาค้างกล่าวแล้ว และ
- ๑๒) กรณีเวียตนามใต้ในปัจจุบันนี้

หลักการกำหนดนโยบายต่างประเทศ

บรรยายที่ “วิทยาลัยการทัพบก”

เมื่อวันที่ ๘ และ ๑๕ มีนาคม ๒๕๐๕

สำหรับวันนี้ ที่ทางวิทยาลัยกำหนดให้ผมพูดในเรื่องหลักการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ก่อนที่เราจะเข้าสู่ปัญหาที่ทางวิทยาลัยกำหนดให้ผมพูดนี้ ท่านทั้งหลายคงอาจอยากจะทำบางว่า โลกเราทุกวันนี้ทำไมถึงมาแตกกันขึ้นเป็น ๒ ค่าย ๓ ค่าย อาจจะมีท่านอาจารย์หรือท่านผู้ทรงคุณวุฒิอื่นบรรยายไว้บ้าง เพื่อให้เรื่องของผมสมบูรณ์ก็อยากจะกล่าวนิดหน่อย ท่านทั้งหลายคงทราบแล้วว่า เดิมทีเดิยวเมื่อปี ๑๙๓๙ ซึ่งเป็นปีที่เกิดมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ เวลานั้นเพราะฮิตเลอร์แกไม่พอสักที แต่ก็มีเหตุที่ฮิตเลอร์ไม่พอใจ เพราะว่ามหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้ผูกมัดเยอรมนีเสียมากมาย ฮิตเลอร์ก่อนก่อนจะได้อำนาจก็ได้ประกาศกับราษฎรว่า ถ้าได้เป็นรัฐบาลคณะนาซีของตนจะฉีกสัญญา Versailles จะกลับมีทหาร แล้วก็ทำให้เยอรมนีกลายเป็นมหาประเทศ พอได้เป็นก็ได้ดำเนินตามนโยบายนั้น ในเวลานั้นเองฝ่ายตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ ฝรั่งเศสเอง ก็อ่อนแอ ไม่รู้จะทำอย่างไร ฮิตเลอร์ก็ถูกลุยไปเรื่อย เริ่มต้นในตอนแรก ๆ ฮิตเลอร์ก็เข้ายึดเขตแม่น้ำ Rhine ก็แก๊งใจกันว่า ฝรั่งเศส อังกฤษ จะต่อต้านหรือไม่ ฝรั่งเศสอยากจะทำแต่อังกฤษห้าม เวลานั้นคณะนายทหารเยอรมันให้เหตุผลว่าสู้เขาไม่ได้นะ แม้ทัพนายกองก็กรำ ฮิตเลอร์เห็นว่าควรลองเสี่ยง ก็ชนะจริงๆ ฝรั่งเศส อังกฤษ ไม่ทำอะไร แกก็เรียกคณะนายทหาร เสนาธิการมาบอกว่าเห็นใหม่เขาแพ้เราแล้ว ตอนนั้นราษฎรเห็นว่าฮิตเลอร์ถูกก็เลยสนับสนุนใหญ่ นี่ครั้งสุดท้ายก็เรื่องมุนิค มุนิคก็เช่นเดียวกันตกลงว่าจะเอาเชกโกสโลวะเกียบางส่วนเท่านั้น แต่ในที่สุดก็บังคับเอาจนหมด ที่นั่นมาถึงเรื่องโปแลนด์

ก็เช่นเดียวกัน ในเวลานั้นโลกก็เริ่มประนามแล้วว่า อังกฤษ ฝรั่งเศส หลวไหลอ่อนแอ
 คงแพ้ฮิตเลอร์กันหมด อังกฤษก็ประกาศและชวนฝรั่งเศสประกาศด้วยว่า ถ้าชาติใด
 รุกรานโปแลนด์ อังกฤษ ฝรั่งเศสจะประกาศสงครามทันที หรือช่วยโปแลนด์ทันที
 ตอนนั้นอังกฤษ ฝรั่งเศสเองก็ตั้งใจคาดคะเนเหมือนกันว่า ทำอย่างไรเสียฮิตเลอร์จะ
 หยุดชะงักพอกันที ซึ่งตอนนั้นฮิตเลอร์พอ บานนี้ผมคิดว่าฮิตเลอร์คงปราบรัสเซีย
 แยกไปแล้ว แต่เวลานั้นก็ความผิดของรัสเซียด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น ฮิตเลอร์จึงหันมา
 เจรจากับรัสเซียว่า เรามาแบ่งโปแลนด์กันเถิด รัสเซียก็เอา ทำสัญญาไม่รุกรานซึ่งกัน
 และกัน ในกรณีทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าตีโปแลนด์แล้วจะแบ่งกันคนละครึ่ง อังกฤษ ฝรั่งเศส
 ตกใจเพราะไม่คิดว่าเยอรมันจะมาทำสัญญาไม่รุกรานกับรัสเซียเช่นนี้ แต่ให้สัญญา
 ไปแล้ว เพราะฉะนั้นวันที่คืนดี ฮิตเลอร์ก็ยื่นคำขาด (ultimatum) กับโปแลนด์ว่า
 ถ้าไม่มาเจรจาทันทีได้แน่นอนจนแนบชิด ฉันจะจัดการตามความพอใจ พอถึงกำหนด
 โปแลนด์ก็ไม่ได้ส่งผู้แทนมา ฮิตเลอร์จึงเข้าตีโปแลนด์ อังกฤษกับฝรั่งเศสก็เตือน
 บอกว่าขอให้ยับยั้งอย่าเข้าตี และให้ถอยกลับมาภายใน ๒๔ ชั่วโมง หรือเท่าไรผมจำ
 ไม่ได้แน่ รัฐบาลทรอป รัฐมนตรีต่างประเทศของฮิตเลอร์เองบอกกับฮิตเลอร์ ตาม
 หลักฐานปรากฏชัดที่เดียวว่าทำอย่างไรเสียอังกฤษก็คงไม่รบ ก็ถึงผิดกันอีก เพราะ
 อังกฤษฝรั่งเศสต้องรบ เมื่อรบเช่นนั้น ในที่สุดก็กลายเป็นมหาสงครามโลก ตอนที่
 ฮิตเลอร์ชนะฝรั่งเศสแล้ว ก็มีปัญหาที่ว่า จะข้ามไปที่เกาะอังกฤษหรือไม่ ขณะที่ผม
 ไปอยู่อังกฤษเขาเล่าให้ฟังว่า เวลานั้นอังกฤษเรียงทุ่นระเบิดอยู่รอบเกาะอังกฤษหมด
 เซอร์ซิลเองก็ถึงกับประกาศให้ทุก ๆ แห่ง ทุก ๆ หมู่บ้านตั้งหน่วยต่อสู้ ในกรณีเยอรมัน
 ขนเกาะอังกฤษตามที่ผมทราบ เครื่องบินสำหรับต่อสู้เยอรมันมีเหลือน้อยเต็มที มีผู้
 กล่าวกันว่า ถ้าเยอรมันตามไปขึ้นเกาะอังกฤษในเวลานั้นแล้ว อังกฤษคงแพ้แน่
 แต่เซอร์ซิลกลับประกาศไว้ว่า ถ้าเกาะอังกฤษแพ้ จะไปอยู่อาฟริกา คานาดา ไม่มีแพ้
 อังกฤษเคยเสมอ บอกว่า We always lose every battle except the last one ผมจำได้

เมื่อระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทศอังกฤษที่นี้คอยมาบอกไว้เสมอว่าอังกฤษไม่แพ้ ในสงครามครั้งสุดท้ายไม่มีแพ้ เมื่อเป็นเช่นนี้ฮิตเลอร์ก็มาพิจารณาเห็นว่า เก็บอังกฤษไว้ก่อน ไว้จัดการทีหลังก็ได้ ขณะนั้นรัสเซียกำลังมาชุมนุมพลอยู่พรมแดนแล้ว เพราะฉะนั้น ต้องตรัสเสียก่อน เซอร์ซิลเองเพื่อประโยชน์ในทางการเมืองก็รับประกาศทันทีว่าอังกฤษเป็นพันธมิตรกับรัสเซีย ซึ่งในที่สุดอเมริกาเวลานั้นช่วยอังกฤษอยู่แล้วก็ต้องมาช่วยให้เข้า ให้ยืมอาวุธแก่รัสเซียเป็นอันมาก ซึ่งเวลานั้นอเมริกาทวงหนักกับรัสเซีย รัสเซียก็ไม่ใช้ อ้างว่าเพราะเป็นเรื่องระหว่างสงคราม รัสเซียจึงไม่ใช้หน้ ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายจะเห็นได้ว่าในมหาสงครามคราวที่แล้ว อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส รัสเซีย เหล่านี้เป็นพันธมิตรกัน แต่ก็เป็นพันธมิตรโดยบังเอิญ ไม่ใช่พันธมิตรโดยร่วมจิตใจกันจริงๆ มันคนละอุดมคติ อุดมการณ์ต่างกัน และถ้าเราศึกษาการประชุมระหว่างประเทศ ในระหว่างสมัยสงครามครั้งนั้น เช่น การประชุมที่โคโรเมีย ที่โคโร ที่ยัลตา ที่ปอตสดัม ที่เบอร์ลิน ที่มอสโคว์ หลายครั้งจะเห็นได้ว่า แยกกันทุกครั้ง ไม่ไว้ใจซึ่งกันและกันเลย ประธานาธิบดีโรสเวลต์ท่านบอกกับ สตาลินว่า การที่องค์การ Comintern ของท่านซึ่งไปเผยแพร่คอมมิวนิสต์ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกาเป็นมิตรกันมันทำอย่างนี้ไม่ได้ ขอให้ท่านเลิก ในที่สุด สตาลินก็ประกาศยกเลิก แต่พอเสร็จสงครามไม่กี่เดือน สตาลินตั้งใหม่เรียกว่า Cominform การแตกแยกก็เห็นได้แล้วว่า มีระหว่างมหาสงคราม ที่นี้มาภายหลังมหาสงครามสัญญาไมตรีต่างๆ จะปฏิบัติ รัสเซียแกก็ไม่ปฏิบัติ อย่างประเทศในหลังมานเหล็ก รัสเซียเดิมมีสัญญาที่ปอตสดัม ตกลงกันไว้ว่ารัฐบาลต่างๆ ที่ถูกฮิตเลอร์ยึดครองนั้น สัมพันธมิตร คือทั้งรัสเซีย อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส จะช่วยกันให้มี รัฐบาลประชาธิปไตย แต่พอจริงๆ รัสเซียกับรัฐบาลคอมมิวนิสต์ทั้งหมดในหลังมานเหล็ก อังกฤษ อเมริกา ก็บอกว่า รัสเซียก็แข็งแรงบอกว่า รัสเซียทนไม่ได้ในการที่ประเทศเพื่อนบ้านซึ่งติดต่อกันมีอาณาบริเวณหรือมีอาณาเขตติดต่อกับรัสเซียจะมีรัฐบาล

ซึ่งไม่เป็นมิตร ต้องมีรัฐบาลที่เป็นมิตร รัฐบาลที่เป็นมิตรใดก็คือรัฐบาลคอมมิวนิสต์
 พุคเอาคือ ๆ เพราะฉะนั้นความระแวงซึ่งกันและกัน และการโกงของฝ่ายรัสเซียมี
 มากขนาดที่แตกแยกกันขึ้นทุกที ในสัญญาาระหว่างมหาสงครามมีบอกว่า เสร็จสงคราม
 แล้วจะมีการประชุมรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ (Foreign Ministers Conference) ของ
 ๓-๔ ชาติ นี่เป็นประจำทุกเดือนหรือ ๓ เดือน หรือถ้ารัฐมนตรีต่างประเทศไป
 ไม่ได้ก็จะส่งผู้แทนเพื่อพิจารณาร่างสนธิสัญญาที่จะทำกับเยอรมนี และประเทศต่าง ๆ
 เพื่อให้ยุโรปเป็นเอกภาพมีสันติ พอเริ่มต้นที่กรุงลอนดอนครั้งแรก ถ้าผมจำไม่ผิด
 ค.ศ. ๑๙๔๗ ตอนนั้นผมรับราชการอยู่ที่นั่น พอเริ่มต้นก็โตกันว่าเอาจีนเข้ามาทำไม
 กัน ล้วนแต่พยายามแบ่งเอาอิทธิพลซึ่งกันและกันเท่านั้น แล้วต่อมาการแตกแยก
 มั่นหนักขึ้น ๆ การยึดครองกรุงเบอร์ลินในระหว่างสงครามได้ตกลงกันว่า เบอร์ลิน
 แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งคือเบอร์ลินตะวันออก รัสเซียเป็นผู้ยึดครอง เบอร์ลิน
 ตะวันตกให้อังกฤษ, อเมริกายึดครอง และต่อมาฝรั่งเศสก็ร้องต่อสัมพันธมิตรว่า
 ฝรั่งเศสเองก็มีส่วนในการสงคราม ถ้าแม้จะแพ้เยอรมนีก็ตาม แต่ก็ขายหน้าเป็น
 มหาประเทศขอให้มีส่วนด้วย รัสเซียก็บอกไปแบ่งเอาจากอังกฤษ อเมริกาฯ ในที่สุด
 อังกฤษอเมริกาก็ต้องแบ่งส่วนเบอร์ลินให้ฝรั่งเศสเพื่อไม่ให้ขายหน้า และก็เช่นเดียว
 กันแบ่งเยอรมนีเป็น ๒ ภาค ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ฝรั่งเศสร้อง ในที่สุด
 อังกฤษอเมริกาก็ต้องแบ่งส่วนหนึ่งของภาคซึ่งตนยึดครองให้แก่ฝรั่งเศส ที่ความ
 ตกลงเบอร์ลินมันไม่สะดวก เยอรมนีแบ่งเป็นครึ่ง เบอร์ลินไปอยู่เป็นเกาะในเยอรมัน
 ตะวันออก สมมติว่า ฝ่ายเยอรมันตะวันตกจะเดินทางเข้าไปในเบอร์ลินตะวันตก จะ
 ต้องผ่านดินแดนซึ่งรัสเซียยึดครอง เส้นทางมีหลายเส้น ถ้าเดินทางจากฮัมเบิร์กเข้าไป
 เบอร์ลินตะวันตก ผมจำไม่ผิดก็ประมาณ ๒๐๐ ก.ม. จากแฟรงค์เฟิร์ตก็ประมาณ
 ๒๕๐ ก.ม. เหล่านั่นแหละ ล้วนต้องผ่านดินแดนเยอรมันตะวันออกซึ่งรัสเซียยึดครอง
 ทางสนทน ในที่สุดก็เกิดไม่ตกลงกันในเรื่องเงินตราที่จะใช้ เมื่อเสร็จสงครามใหม่ๆ

รัสเซียเข้าที่ไหนชนเอาทรัพย์สินไปหมด การแตกแยกกันในที่สุดฝ่ายสัมพันธมิตร คือฝ่าย
 ตะวันตก มืออเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส กจัดตั้งรัฐบาลเยอรมันตะวันตก ซึ่งมี Adenauer
 เป็นนายกรัฐมนตรีขึ้น รัสเซียก็จัดตั้งรัฐบาลซึ่งเรียกว่า Democratic Republic รัฐบาล
 ประชาธิปไตยสาธารณะอะไรนั่นนั่นบ้าง การแตกแยกก็ยิ่งแยกกันใหญ่ ต่อมาก็แก๊ง
 บีตล่อมกรุงเบอร์ลิน ท่านผู้ที่มีเกียรติหลายท่านคงเคยไปเบอร์ลินแล้ว บีตล่อมอันนั้น
 ก็เพื่อทดลองกำลังจิตใจว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะต่อต้านเพียงใด ท่านทั้งหลายคงทราบ
 แล้วว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์ชอบทดลอง Cold War สงครามเย็น จนกระทั่งถึงว่าจะรบกัน
 หรือไม่ เพื่อกำลังใจของฝ่ายตะวันตก อย่างคิวบา ซึ่งเดี๋ยวผมจะได้เรียนต่อไป
 คราวกรุงเบอร์ลินถูกบีตล่อมหมด ฝ่ายสัมพันธมิตรต้องใช้เครื่องบินบินข้ามไปเพื่อ
 จะเอาถ่านหิน เอาอาหาร วันหนึ่งๆมากมายหลายตัน และในการบินเท่าที่ผมทราบ
 วันหนึ่ง ๕๐-๖๐ Flights หรือกว่านักบินอเมริกัน อังกฤษตายไม่น้อย เครื่องบิน
 ประสิทธิภาพดี เหตุแต่รัสเซียก็ไม่กล้าทำอะไร ทนเมื่อรัสเซียเห็นว่าการปิด Blockade
 ไม่สำเร็จแน่จึงยอมเปิด ต่อมาก็ยื่นโนติสตอนประธานาธิบดีเคนเนดีไปพบครูสชอฟ
 ที่กรุงเวียนนา ครูสชอฟก็ยื่นบันทึกให้เจรจาเรื่องเบอร์ลิน เรื่องการรวมเยอรมัน
 ภายใน ๓ เดือน มิฉะนั้นจะจัดการตามความพอใจ เพราะการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรตั้ง
 รัฐบาลตะวันตกขึ้นผิดสัญญาหมดแล้ว เป็นการขู่ แต่ก็ไม่กล้าทำจริงจัง ในที่สุดครั้ง
 สุดท้ายก็บีตล่อมกรุงเบอร์ลิน โดยสร้างกำแพงเบอร์ลินระหว่างตะวันออกตะวันตกให้
 เคอตรอน การแตกแยกคงมีขึ้นเรื่อยๆ อย่างในกรณีคิวบา ท่านทั้งหลายทราบแล้วว่า
 ถ้าเวลานั้นเคนเนดีเข้าไปอีกหน่อย บ้านนี้แย่แล้ว คือรัสเซียเข้าไปตั้งฐานทัพจรวด
 ทางอเมริกาได้บินไปดูถ่ายรูปไว้จนได้หลักฐานแน่นอนแล้ววรัสเซียกำลังจะเอา
 อุปกรณ์สำคัญมา ถ้ามาตั้งคราวนั้นสำเร็จอเมริกาก็แย่ เพราะฉะนั้น อเมริกาจึงตัด
 สิ้นใจประกาศว่า ภายในเที่ยงคืนวันที่ ๒๒ ตุลาคม กองทัพเรืออเมริกันจะตรวจหมด
 เรือใดจะเข้าไปในน่านน้ำคิวบา อเมริกาจะต้องตรวจ ครูสชอฟก็ไม่ว่าอะไร เรือ

ต่าง ๆ ตามที่ผมทราบประมาณสัก ๒๐ ลำ ที่บรรทุกอาวุธเข้าไป พอจนถึงเขตที่
 อเมริการายกองทัพเรืออยู่เบงกลับหมด ในเวลานั้นมีสหประชาชาติกำลังประชุมกัน
 อยู่ ก็คงนึกใจไม่ดีเหมือนกัน เพราะอเมริกาประกาศไว้แล้วว่า ถ้าเรือเข้ามาในเขตนั้น
 จะต้องบังคับให้หยุด แล้วชนกันทันที ซึ่งอาจจะรบกัน แต่เวลานั้นตามที่ผมทราบมา
 เคนเนดีส่งเตรียมหมตรอบบริเวณประเทศรัสเซียทุกแห่ง เตรียมคบมูเหมือนกัน คือ
 ถ้าเกิดรบกันขึ้นก็หมายความว่า ก็ปล่อยอาวุธพิเศษอย่างเรือดำน้ำอเมริกันเวลานั้น
 ไปลาริชลอยเรือรบตามอยู่ใต้ทะเล ๕-๖ เดือน ก่อนอยู่ทั่วไป นี่ที่ผมเรียนมานักเพื่อ
 ให้เห็นการแตกแยกกันมา ที่นี้ขอเติมนิดหน่อยด้านจีน จีนแดงที่ทุกวันนี้ไม่ยอม
 รัสเซีย คือถือว่าชนะขับไล่เจียงไคเช็คไปได้เนี่ย รัสเซียไม่ได้ช่วยเลย ช่วยบ้างนิดๆ
 หน่อยๆ ช่วยในทาง Morale ประกอบ แต่จะช่วยให้จีนแดงชนะเนี่ย จีนแดงบอก
 ไม่ได้ช่วย ซึ่งก็เป็นความจริง จำได้ว่าในระหว่างการเจรจาเมื่อเสร็จสงครามใหม่ ๆ
 รัฐบาลอเมริกันส่งนายพล Marshall ไปช่วยเจรจา เวลานี้เองรัสเซียก็กำลังเจรจา
 ช่วยเจียงไคเช็คเสียด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นจีนแดงก็จำไว้เหมือนกัน ต่อมาแตกกัน
 ในเรื่องอุดมคติ รัสเซียบอกว่าสมัยนิยมอาวุธ Nuclear แล้ว จะขียนเขียนหลักของ
 Lenin และ Karl Marx เกรงครัดอย่างจีนแดง ซึ่งว่าในการผลิตคอมมิวนิสต์กับลัทธิ
 Capitalism จะอยู่ร่วมกันไม่ได้ จะให้โลกเป็นคอมมิวนิสต์ ต้องล้มฝ่ายนายทุนเนี่ย
 รัสเซียบอกว่าไม่ได้ เดียวกันเป็นสมัย Nuclear แล้ว ถ้าเอาอย่างนั้นก็ต้องรบกัน รบกัน
 ตายหมดแล้วมีประโยชน์อะไร เพราะฉะนั้นก็อยู่กันโดยสันติ Peaceful Coexistence
 และพยายามทำโดยสันติทุกอย่างนอกจากสงคราม ให้โลกเป็นคอมมิวนิสต์ได้โดยไม่
 จำต้องทำสงคราม นี่แหละหลักใหญ่ที่ขัดกัน แต่ก็มีผู้สงสัยว่า ถ้าในกรณีเกิดทำ
 สงครามขึ้นกับฝ่ายตะวันตก รัสเซียจะเข้าช่วยจีนแดงหรือไม่ ในข้อนี้ถ้าเราพิจารณา
 ในสัญญาซึ่งรัสเซียทำกับจีนแดง เมื่อจีนแดงขับไล่จอมพลเจียงไคเช็คออกไป ใน
 สัญญามีบอกว่าทั้ง ๒ ฝ่ายชาติใดชาติหนึ่ง ถ้าถูกญี่ปุ่นหรือมิตรของญี่ปุ่น ซึ่งมีฐานทัพ

บนเกาะญี่ปุ่นโจมตีแล้ว ทั้งสองจะช่วยรบ มิตรของญี่ปุ่นคือใครก็หมายถึงสหรัฐอเมริกา เพราะฉะนั้น จึงมีผู้เตือนไว้ว่าอย่าเชื่อนัก เวลานี้ฝ่ายสหรัฐอเมริกาก็คือ หรือฝ่าย ตะวันตกก็คื คือใจเป็นอันมากกว่ารัสเซียกับจีนแดงแตกต่างกัน แต่อย่าตีใจจนกระทั่ง นึกว่า รัสเซียกับจีนแดงเขาจะไม่ร่วมกันในเมื่อมีเรื่องกับฝ่ายตะวันตก

ทีนี้ผมขอมาสู่ปัญหาซึ่งผมได้รับกำหนดให้บรรยาย ผมจะบรรยายถึงหลักการ ต่าง ๆ ซึ่งประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญ สำหรับไทยเราไม่น้อยอย่างที่ผม เรียนแล้วว่าผมอยู่นอกราชการ การจะบรรยายว่าไทยกำหนดปัจจัยอย่างไรบ้าง และ ข้อเท็จจริงเป็นอยู่อย่างไรบ้าง อาจผิดพลาดได้ แต่เชื่อว่าเป็นปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาล ของเราดำเนินการกำหนดนโยบายต่างประเทศก็คงต้องเป็น ไปอย่างหลักการซึ่งนานา อารยประเทศเขากำหนดกัน ก่อนอื่นผมขออธิบายนิคหน่อย คือ ยังมีผู้เข้าใจคำว่า การทูตกับนโยบายต่างประเทศสับสนกัน คำว่าการทูตนั้นได้มีเจ้าตำราได้อธิบายไว้ มากมาย รวมสรุปผมเองก็ยังยึดหลักซึ่ง เซอร์เออร์เนส ซาเตอว์ ได้เขียนไว้ ซาเตอว์นัย่อไว้อย่างที่ว่า การทูตได้แก่การใช้ไหวและ ความแนบเนียนในการดำเนิน ความสัมพันธ์ทางราชการระหว่างรัฐบาลของรัฐเอกราช และบางทีก็ขยายใช้แก่ความ สัมพันธ์กับประเทศราชด้วย ผมยังคิดเห็นว่า คำอธิบายของซาเตอว์นัย่อใช้ได้อยู่ทุก วันนี้ ส่วนนโยบายต่างประเทศหรือที่เรียกว่า foreign policy นั้น หมายความว่าถึง ความคิดในการที่จะจัดการกับนานาประเทศอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อให้ประเทศของตน บรรลุสมประสงค์ความคิดของตน ทีนี้เมื่อเราทราบถึงความแตกต่างในคำการทูต และ นโยบายต่างประเทศแล้ว ก็จะได้พิจารณาต่อไปว่า หลักการที่เป็นปัจจัยในการกำหนด นโยบายต่างประเทศนั้น มีอย่างไรบ้าง ทั้งนี้จะช่วยให้เราสามารถประเมินค่าพลังของ ชาตินอื่น ๆ ได้ด้วย ประเมินค่าพลังนี้ผมแปลจากภาษาต่างประเทศว่า evaluate มีเจ้า ตำราการเมืองระหว่างประเทศเขียนไว้มากมาย วางหลักใหญ่ ๆ ไว้บ้าง กล่าวละเอียด บ้าง นอกจากนั้นปัจจัยหนึ่งปัจจัยเดียวหาทำให้ประเทศมีพลังได้ไม่ คำว่าพลังนี้ผม

แปลจากภาษาอังกฤษว่า power แต่ก่อนเคยแปลว่าอำนาจ แต่ผมคิดว่าพลังเห็นจะดีกว่า ต้องประกอบรวมกัน ไม่ใช่พลังใดพลังหนึ่ง ที่ผมเห็นว่าปัจจัยที่สำคัญจริงๆ มีดังต่อไปนี้

๑. ภูมิศาสตร์

ภูมิศาสตร์ซึ่งรวมที่ตั้งของประเทศมีอิทธิพลสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ เพราะพลังของชาติ (National power) ย่อมขึ้นอยู่กับภูมิศาสตร์ด้วย นอกจากปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งผมจะได้กล่าว ยกตัวอย่างรัสเซียมีเนื้อที่ใหญ่โตมากมหาศาล มากกว่า ๑ ใน ๗ ของที่ดินทั่วโลก และใหญ่กว่าเนื้อที่ของอเมริกา ๒ เท่าครึ่ง นอกจากนี้อากาศหนาวก็ช่วยด้วย ฉะนั้น เป็นการสะดวกที่จะป้องกันการรุกราน ท่านทั้งหลายคงจะทราบแล้ว ครึ่งสงครามนโปเลียนนั้น นโปเลียนพยายามจะตีรัสเซียแต่ไม่สำเร็จ หรือสงครามคราวฮิตเลอร์ก็คาดคะเนผิด ฮิตเลอร์ใช้สงครามสายฟ้าแลบ ท่านทั้งหลายคงศึกษาสงครามสตาลินกราดแล้ว ฮิตเลอร์ล้อมสตาลินกราดได้แล้ว ในที่สุดกลับถูกรัสเซียล้อม แต่ในขณะเดียวกันพรมแดนทางบ้านตะวันตกของสหภาพโซเวียตไม่มีเครื่องกีดขวางทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา ฉะนั้น สหภาพโซเวียตจึงพยายามขยายพรมแดนลึกเข้ามาทางตะวันตก จะเห็นได้ว่าได้ถือโอกาสแบ่งเอาดินแดนโปแลนด์เมื่อคราวเสร็จมหาสงคราม หรือพรมแดนระหว่างเยอรมนี ฝรั่งเศสอยากได้แม่น้ำไรน์เป็นพรมแดนตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ท่านทั้งหลายคงทราบแล้วว่า ก่อนเสร็จมหาสงครามหน้อยก็มีการประชุมที่ปอตสדם รัสเซียเพื่อบอกกันตัวโต้เขยิบดินแดนทางบ้านตะวันตกเข้ามา คือเอาดินแดนโปแลนด์เสีย ถ้าผมจำไม่ผิดก็ประมาณ ๑ ใน ๓ เพื่อชดใช้โปแลนด์ รัสเซียก็เจรจากับสัมพันธมิตรในการประชุมที่ปอตสדם ให้โปแลนด์เอาดินแดนของเยอรมันเสียอีก ๑ ใน ๔ คือต่างคนต่างรันเข้ามาในนี้หมด ยกตัวอย่าง ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นต้องการเอาเกาหลี เพราะเกาหลีจ่อออกอยู่ ดังที่ท่านคงทราบ

แล้ว ประวัติสงครามญี่ปุ่นกับเกาหลี แล้วก็ญี่ปุ่นรบรัสเซีย เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๕ หรือสหภาพโซเวียตต้องการเกาหลีก็เช่นเดียวกัน เพราะเกาหลีห่างจากเมืองวลาดีวอสต็อก ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญของรัสเซียเพียง ๑๐๐ ไมล์ อังกฤษก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ต้องการมีกองทัพเรือใหญ่ที่สุดในโลก แต่เวลานั้นเป็นที่ ๒ ไปแล้ว ก็เพราะอังกฤษเป็นเกาะ อาหารไม่เพียงพอรับประทาน กลัวถูกสกัดบีบตีล้อม หรือที่เรียกว่า blockade ซึ่งมีผู้คำนวณว่าในอังกฤษเองผลิตอาหารสำหรับเลี้ยงประชาชนอย่างมากได้ภายใน ๓ เดือน ถ้าเกิน ๓ เดือนก็ไม่มีรับประทานแล้ว เพราะฉะนั้นก็ต้องสั่งจากต่างประเทศ ส่วนสหรัฐอเมริกา การที่สหรัฐอเมริกาเมืองที่ใหญ่โต มีทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มากมาย และอยู่บนทวีปซึ่งอยู่ห่างจากยุโรปและเอเชียทางภาคตะวันออกมีทะเลเกินถึง ๓,๐๐๐ ไมล์ ทางภาคตะวันตก ๖,๐๐๐ ไมล์ มีอิทธิพลสำคัญสนับสนุนฐานะของอเมริกาเป็นอย่างมาก อาจมีผู้แย้งว่าทุกวันนี้มีเครื่องบินไอพ่น มีอาวุธจรวด มีอาวุธนิวเคลียร์ ฉะนั้น การอยู่ไกลไกลไม่สำคัญ แต่ในขณะนั้นนักภูมิศาสตร์การเมืองยังยืนยันว่ายังเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับสหรัฐอเมริกา สมมติว่า ถ้าสหรัฐอเมริกามีพรมแดนติดต่อกับฝรั่งเศสหรือจีนแดง หรือรัสเซีย แน่แน่นอนนโยบายของสหรัฐอเมริกาก็จะต้องปรับปรุงไม่เป็นไปอย่างทุกวันนี้ อิตาลีมีเนื้อที่ยาว ตั้งแต่เราอยู่โรงเรียนครูเคยสอนว่า รูปของประเทศอิตาลีก็เป็นรองเท้าบูทยื่นไปสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ภาคเหนือมีพรมแดนธรรมชาติก็ติดกันจากประเทศอื่น ๆ ในยุโรปโดยทิวเขาแอลป์ ฐานะสำคัญทางภูมิศาสตร์เช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับสภาพการเมืองและทางยุทธศาสตร์ของอิตาลี และโยงถึงนโยบายประเทศอื่น ๆ ที่มีต่อประเทศอิตาลีด้วย การที่ประเทศใดจะบุกเข้าโจมตีอิตาลีจากยุโรปกลางเป็นการยากลำบากมาก ในสงครามคราวที่แล้วสัมพันธมิตรจึงบุกเข้าอิตาลีทางใต้ เริ่มจากแอฟริกาและเกาะซิซิลีเป็นต้นมา สเปนญมีเทือกเขาปรีนิสเป็นพรมแดนระหว่างฝรั่งเศสกับสเปน เมื่อเป็นเช่นนั้นแม้สเปนญจะเคยเป็นประเทศที่รุ่งเรืองมาแต่ก่อน แต่เทือกเขา

ปรีนิสก็ช่วยให้สเปนพ้นจากการพัวพันในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่จริงในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น เท่าที่ผมทราบฮิตเลอร์พยายามมาก อยากจะให้ฝรั่งเศสเข้าสงครามให้ได้ ฝรั่งเศสก็พยายามยืนหยัด ในข้อนี้ต้องยกย่องอังกฤษ อังกฤษส่งทุกคนหนึ่งชื่อ ลอร์ด เทมเปิลวูด ในเวลานั้นชื่อ เซอร์ แซมมวลฮอร์ ไปเป็นทูต เซอร์ แซมมวลฮอร์ เคยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ และรัฐมนตรีกระทรวงป้องกันราชอาณาจักรของอังกฤษ ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่ดำเนินนโยบายเก่งมาก สามารถรั้งให้ฝรั่งเศสยังไม่ให้เข้าสงคราม ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวกับปัจจัยเรื่องภูมิศาสตร์ อาจจำแนกได้เป็น ๔ ประการ คือ

(๑) ขนาดเนื้อที่ การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งปกครองแผ่อำนาจเหนือที่ดินต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องภูมิศาสตร์อย่างเดียว เพราะจำนวนเนื้อที่นั้นขึ้นอยู่กับประเทศนั้น กำหนดพรมแดนที่ไหน เพียงใด ไม่ใช่กำหนดโดยธรรมชาติเสมอไป เช่นพรมแดนของเราทางภาคอีสาน เราควรจะได้พรมแดนแม่น้ำโขงซึ่งเป็นสิ่งธรรมชาติเป็นพรมแดนเป็นต้น ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าจริงอยู่ภูมิศาสตร์อาจมีอิทธิพลว่าพรมแดนควรอยู่ตรงไหน เช่นอยู่ที่แม่น้ำ ภูเขา แต่ก็ไม่ใช่ไปไม่ได้เสมอไป เช่นกรณีของเรากรณีของเราที่ท่านนายทหารผู้เกียรติชั้นผู้ใหญ่แล้วคงเห็นภาพดี ในระหว่างสงครามปี ค.ศ. ๑๙๓๙ - ๑๙๔๐ ถึงกลางปี ค.ศ. ๑๙๔๑ ผมรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เวลานั้นฝรั่งเศสเองได้มาขอเจรจากับท่านจอมพล เพื่อจะไม่รุกราน เวลานั้นฝรั่งเศสเองฐานะในทางยุโรปก็กำลังจะแย่ ถ้าผมจำไม่ผิดในการที่มาขอเจรจาก็ประมาณเดือนพฤษภาคม ๑๙๓๙ แต่การเจรจาก็ยังล่าช้ามา แต่ในที่สุดก็ต้องยอมรับสภาพในทางการเมืองระหว่างประเทศ เราก็จعรจาโดยมีหลักว่า

พรหมแดนแม่น้ำโขงซึ่งเดิมฝรั่งเศสทำตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นบังคับ
 เอาเปรียบเราเหลือเกิน คือ แม่น้ำโขงทั้งแม่น้ำเป็นของฝรั่งเศส ซึ่งไม่มีที่ไหนในโลก
 แม่น้ำนั้นเมื่อจะเอาเป็นพรหมแดนระหว่างประเทศแล้วมันต้องเอา thalweg ร่องน้ำลึก
 เป็นพรหมแดนจึงจะยุติธรรม นี่แม่น้ำทั้งแม่น้ำ เราเคียดร่อน อย่างสมมติว่าพ่อค้า
 ของเราจะล่องไม้สัก ไม้ซุงมาจากเหนือ พอผ่านแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสว่าเป็นของเขา
 เก็บภาษีต่าง ๆ มันเคียดร่อนทุกอย่าง ทนเราจึงขอเอาร่องน้ำลึกเป็นพรหมแดน และ
 อีกประการหนึ่งเพื่อให้แม่น้ำโขงได้เป็นพรหมแดนตลอดไป จึงขอ ๒ ชั้น ขอชั้นบน
 กับชั้นล่าง ฝรั่งเศสก็โอ้อะเป็นเวลานาน ในที่สุดก็ลงนามสัญญา และว่าจะได้ส่งคณะ
 กรรมการมาเจรจาในเรื่องนี้ให้เป็นไปตามความยุติธรรม ฟังระลึกว่าที่ฝรั่งเศสเขาหาว่า
 เรานั่นข้างหลัง ถือฉวยโอกาสเมื่อเขาแพ้ ที่จริงเราลงนามสัญญาในเวลานั้น ถ้าผม
 จำไม่ผิด วันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๐ คือก่อนฝรั่งเศสแพ้ประมาณ ๗-๑๒ วัน
 พอลงนามแล้วเราก็เร่งให้เขาส่งคณะกรรมการมา เขาก็ไม่ส่ง จึงเกิดปะทะกันทาง
 ชายแดนขึ้น ซึ่งทำนองหลายก็คงจะเข้าสนามรบบ้างแล้วในเวลานั้น เหตุการณ์มัน
 เป็นอย่างนี้ คือไม่ยุติธรรม ผลแห่งการที่ฝรั่งเศสไม่ยอมและในที่สุดเสร็จสงครามแล้ว
 อเมริกาเองก็มายืนยันกับเรา และอังกฤษเองก็แจ้งว่าต้องคืนฝรั่งเศส ผมต้องแถลงเอง
 ในสภาเวลานั้น บอกว่านโยบายของอังกฤษ อเมริกา นั้น ประเทศใดที่ได้ดินแดน
 ระหว่างสงครามเขาไม่รับรู้ ต้องกลับไปถอยหลังไปก่อนปี ค.ศ. ๑๙๓๙ ก็คือแม่น้ำโขง
 อย่างเดิมนี้เอง เพราะฉะนั้นการแทรกซึมอะไรต่าง ๆ ทุกวันนี้ ผมว่าที่มันง่าย ก็เพราะ
 เรื่องพรหมแดนแม่น้ำโขงนี้เป็นส่วนหนึ่ง อเมริกาก็ยอมรับ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า จริงอยู่
 ภูมิศาสตร์อาจมีอิทธิพลว่าพรหมแดนควรจะอยู่ตรงไหน เช่นอยู่ที่แม่น้ำหรือภูเขา แต่
 ก็ไม่เป็นไปได้เสมอ เช่นกรณีของเรา ที่ดินผืนแผ่นดินใหญ่อาจเป็นของประเทศเดียว
 เช่นจีน หรือออสเตรเลีย หรืออาจมีหลายประเทศเป็นเจ้าของก็ได้ เช่น อินเดียน และ
 ปากีสถาน หรือประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ หรือมีหลายประเทศเช่นในยุโรป แม้เกาะ

กมิตติ ๒ ประเทศเป็นเจ้าของ คือเกาะซึ่งประเทศไสกีและสาธารณรัฐโคมินิแกน หรือ หมู่เกาะหลาย ๆ เกาะแต่เจ้าของเป็นชาติเดียว เช่น หมู่เกาะ British Isles คืออังกฤษ หรือเกาะญี่ปุ่น เกาะอินโดนีเซีย เป็นต้น ขนาดเนื้อที่ของประเทศที่เปลี่ยนไปตามฐานะ ของประเทศไม่ใช่โดยภูมิศาสตร์ แม้ภูมิศาสตร์จะยังคงเดิม ยกตัวอย่างพรมแดน ระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี หกเข้าหกออกหลายครั้งแล้วแต่วิถีการเมืองของยุโรป เป็นสมัย ๆ ไป บัญญัติต่อไปว่าการที่ประเทศใดประเทศหนึ่งมีเนื้อที่ใหญ่ ทำให้มี พลังหรือต้องมีพลังเสียก่อนแล้วจึงจะมีเนื้อที่ใหญ่ เป็นการที่จะตอบยากว่าอะไรมาก่อน แต่อาจกล่าวได้ว่าทั้ง ๒ อย่างช่วยกัน อังกฤษ ฝรั่งเศส เริ่มเป็นประเทศมีพลังตั้งแต่ เมื่อเป็นประเทศมีเนื้อที่น้อย พอมีกำลังแข่งขัน ทั้ง ๒ ประเทศนี้ก็ใช้กำลังนั้น ๆ สร้างจักรวรรดิ ตรงกันข้าม เยอรมนีและญี่ปุ่น พยายามใช้กำลังยึดเอาที่ดินจาก ชาติอื่นในเมื่อตัวใหญ่แล้ว แต่ประสบการล้มเหลว อย่างไรก็ตาม การที่ประเทศหนึ่ง ประเทศใดมีเนื้อที่ใหญ่โดยยอมเป็นการส่งเสริมพลังของประเทศนั้น ๒ ประการ

(ก) เมื่อมีเนื้อที่มากก็สามารถรับพลเมืองได้มากขึ้น และได้ทรัพยากร ธรรมชาติมากขึ้น ทั้งนี้หมายความว่าดินแดนที่คนอยู่ได้ ไม่ใช่ดินแดนที่แห้งแล้ง จนคนอยู่ไม่ได้ เพราะดินแดนประเภทนี้อาจกลับเป็นการบั่นทอนพลังของประเทศ เสียด้วยซ้ำไป

(ข) นอกจากนี้ การมีเนื้อที่ใหญ่โตอาจมีประโยชน์ในด้านทหารได้ เช่น ให้ถอยทหารได้โดยไม่ต้องยอมแพ้ ทั้งมหาสงครามโลกคราวที่แล้ว รัสเซียถอยโดย ไม่ได้ยอมแพ้ฮิตเลอร์ ถอยไปทางตะวันออกไกลที่สุด รัสเซียสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ทหารห่างไกลจากยุโรปตะวันตกเป็นอันมาก ถ้าฝ่ายยุโรปตะวันตกจะโจมตีจะต้องใช้ ระยะทางไกลหลายพันไมล์ แต่ถ้ารัสเซียจะโจมตีเขตฝ่ายนาโต้ซึ่งเป็นแหล่งอุตสาหกรรม สำคัญของฝ่ายนาโต้ก็ง่ายกว่า เพราะระยะจากพรมแดนรัสเซียถึงฝ่ายนาโต้

ไม่เกิน ๘๐๐ ไมล์ นอกจากนี้ การมีเนื้อที่ใหญ่จะเป็นประโยชน์ สมมติว่าฝ่ายซ้ายยึด
 ไทกเป็นการยากที่จะยึดครองและควบคุม เฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่มีพลเมือง
 หนาแน่น เยอรมนีสมัยฮิตเลอร์ได้บทเรียนในมหาสงครามคราวที่แล้วมาก

(๒) อากาศ มีผู้อธิบายว่าอากาศก็มีส่วนสำคัญ ถ้าหนาวจัดหรือร้อนจัด
 ตลอดเวลาก็เป็นผลกระทบกระเทือนถึงความสามารถของชาติเป็นส่วนรวมได้ อย่างไร
 ก็ มีผู้ชอบเท็จจริงว่าประเทศที่เป็นประเทศมหาอำนาจได้นั้นมักเป็นประเทศที่อยู่ใน
 โซนอากาศหนาว และพวกยุโรปหรืออเมริกาที่มาทำงานในประเทศร้อนมักไม่มีประ-
 สติภาพเท่าที่ทำงานในประเทศของตน เพราะร้อนมันเหนื่อยเร็ว แต่ก็มีผู้โต้แย้งซึ่งก็
 ไม่ค่อยมีน้ำหนักนัก ผู้แย้งแย้งว่า ประเทศที่ได้เป็นมหาประเทศนั้นไม่ใช่เพราะอากาศ
 หนาว แต่เป็นผลปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือที่เรียกกันว่า Industrial Revolution ส่วน
 คนยุโรปหรืออเมริกาที่มาทำงานในเมืองร้อน ประสิทธิภาพลดลงก็เป็นจริง แต่ไม่
 แปลว่าคนพื้นเมืองจะพลอยไม่มีประสิทธิภาพเพราะอากาศ แต่เดี๋ยวนี้ผมสืบทราบมา
 อากาศมีส่วนสำคัญเหมือนกันในเรื่องประสิทธิภาพ แน่นอน มีคนเขายกตัวอย่าง
 สมมติเราเอาผลไม้แช่ตู้เย็น สดไปหลายวัน แต่พอตั้งไว้ข้างนอก วัน ๒ วัน เนื้อหมด
 หรือการทำงาน ท่านผู้เกียรติทั้งหลายคงสังเกตได้ สมัยก่อนเมื่อผมทำงาน ก่อน
 ระหว่างมหาสงครามมีแต่พัดลม เดี่ยวนี้มี Air Condition อะไรต่าง ๆ รู้สึกว่าเขียน
 หนังสือตอน เมื่อผมอยู่เมืองนอก เวลาผมเขียนหนังสือ ทำรายงาน ๕ โมง ๒ ยาม
 ไม่เพลียเลย เพราะอากาศเย็นสบาย

(๓) Topography หรือภูมิประเทศ แม่น้ำ ทะเล ภูเขา และที่ดินก็มีส่วน
 บัณฑิต ลม ฝน และอุณหภูมิของประเทศ และในที่สุดสภาพของดินที่จะเพาะปลูกด้วย
 นอกจากนี้ ก็โยงไปถึงการคมนาคมด้วย ถ้ามีภูเขามากการติดต่อการสร้างถนนก็เป็น

ปัญหาสำคัญรวมถึงความเจริญของท้องถิ่นและราษฎรในแหล่งนั้น ๆ พุดถึงดิน soil เหล่านี้ ท่านคงจะได้ยินเรื่องอิสเรล อิสเรลเวลานี้ปลูกส้มขายส่งออกไปนอกประเทศ ได้มาก แยกเก่งมาก รวมทั้งคำนวณด้วย อย่างแยกบอกว่าแต่ก่อนนี้เวลาผู้นปลูกครอง อยู่รตนน้ำต้นไม้ (เพราะโดยมากที่ดินในอิสเรลเป็นทะเลทราย ผมเองก็ไม่เคยไปท่าน ผู้มีเกียรติอาจจะเคยไป) เป็นปีบ ๆ เลย น้ำก็ไม่ค่อยจะมี แต่อิสเรลแกมาปกครอง แกคำนวณทางวิทยาศาสตร์ว่าต้นผลส้มที่ปลูกลงไปในรามันไม้ลึก รามันลงไปเท่า นั้น ๆ เซนต์ เพราะฉะนั้น คิดแล้วต้องการแคลอรี หรือน้ำเท่านั้น ๆ จึงไม่จำเป็นจะ ต้องรตนน้ำมาก อิสเรลแกสามารถมาก

(๔) ทตง ประเทศอังกฤษและญี่ปุ่นกลายเป็นมหาประเทศทางทะเลหรือที่ เรียกว่า sea power เพราะเป็นเกาะ ต้องป้องกันตัว และป้องกันมิให้ประเทศอื่นปิด สกคล้อม รัสเซียและเยอรมนีเป็นมหาประเทศทางบก land power เพราะเป็นประเทศ ตั้งอยู่ใจกลางพื้นแผ่นดินยุโรป สหรัฐอเมริกาอยู่บนพื้นแผ่นดินใหญ่และพรมแดนจด ทะเลทั้งทางด้านตะวันออกและตะวันตก จึงเป็นมหาประเทศทั้งทางบกและทางทะเล รัสเซียตั้งแต่สมัยพระเจ้าซาร์มาแล้วอยากมีกองทัพเรือใหญ่ แต่ไม่สำเร็จ เพราะไม่มี เมืองท่าซึ่งนำอันตลอดปี

โดยสรุปอิทธิพลของภูมิศาสตร์เกี่ยวกับพลังของธรรมชาติ มีมากที่สุดก็เกี่ยว กับกำลังทหาร เช่น มีดินแดนใหญ่ไพศาลก็สามารถเป็นประโยชน์ในการป้องกันได้ ลักษณะของดินฟ้าอากาศก็ช่วยส่งเสริมหรือบั่นทอนกำลัง การมีพรมแดนตามธรรม- ชาติก็เป็นการช่วยป้องกันส่วนหนึ่ง ตรงกันข้ามการไม่มีพรมแดนธรรมชาติกลับส่งเสริมให้ข้าศึกรุกกราง่าย ทตงของประเทศก็เป็นปัจจัยหลายอย่างในการส่งเสริมพลัง และคุมจุดยุทธศาสตร์ ที่ผมกล่าวมานี้เป็นปัจจัยอันที่ ๑ ในทางพลังของชาติ

๒. ทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจุบันที่ ๒ ก็คือต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ แร่ต่าง ๆ น้ำมัน ผลผลิตต่าง ๆ จากพืชน้ำ ในการที่จะมีพลังทรัพยากรเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น มนุษย์ใช้แร่ต่าง ๆ ทำเป็นอาวุธตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนบัดนี้ ยิ่งปัจจุบันนี้ความจำเป็นยิ่งมากที่สุด เช่นต้องการเหล็ก เหล็กกล้าอย่างดีที่สุดสำหรับทำรถถัง รถบรรทุก ต้องการอลูมิเนียมสำหรับทำเครื่องบิน ต้องการน้ำมัน ต้องการยาง ต้องการแร่ยูเรเนียมสำหรับทำลูกระเบิดปรมาณู มหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า น้ำมันเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด เยอรมันและญี่ปุ่นขาดน้ำมัน เพราะคำนวณผิดว่าสงครามคงจะไม่ยืดเยื้อ อิตาลีขาดทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย แม้มุสโสลินีจะพยายามแบ่งเท่าใดกองทัพอิตาลีเสียก็ไม่อาจเป็นกองทัพชั้น ๑ ได้ เคนท์ ซาโน ลูกเขยมุสโสลินี เขียนไว้ใน Diary อนุทินของเขาว่า มุสโสลินีนำอิตาลีเข้าสู่สงครามทั้ง ๆ ที่มีสัมภาระอาวุธยุทธภัณฑ์พอสำหรับการรบ ๓ เดือน แต่ทงนักเพราะมุสโสลินีเห็นว่าฝรั่งเศสจะแพ้แล้ว ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าชาติใดชาติหนึ่งจะทำสงครามหรือเที่ยวคุกคามประเทศอื่น ๆ ไม่ได้ ถ้าประเทศตนไม่มีทรัพยากรตั้งกล่าวเพียงพอ จะหวังสั่งจากต่างประเทศไม่ได้เป็นอันขาด เมื่อเป็นเช่นนี้เราย่อมเห็นได้ว่าในที่ประชุมระหว่างประเทศ ประเทศที่อ่อนในปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติจึงไม่สัมพันธ์เสียงอะไรมาก ตรงกันข้าม แม้จะเป็นประเทศเล็กแต่มีทรัพยากรธรรมชาติสำคัญ ๆ ประเทศอื่นก็เกรงใจเพราะหวังพึ่ง อย่างเช่นประเทศกลุ่มอาหรับ เพราะมีน้ำมันมาก ซึ่งสหรัฐอเมริกาและอังกฤษได้สัมปทานไว้เป็นส่วนมากก็ได้รับความเกรงใจจากสองมหาประเทศนี้ นอกจากจะเป็นประเทศที่มีทรัพยากรแล้ว ถ้าสามารถจะประดิษฐ์เป็นวัตถุสำเร็จได้ ไม่ต้องพึ่งคนอื่นก็ยังมีพลังใหญ่เช่น เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เป็นต้น

อาหาร อาหารเป็นปัจจัยสำคัญ ประเทศที่มีอาหารเลี้ยงตัวได้ยิ่งได้เปรียบ ประเทศที่มีไม่พอเพราะต้องพึ่งประเทศอื่น มิฉะนั้นก็อดตาย โดยเหตุนี้สหราชอาณาจักร

จักร (อังกฤษ) จึงจำต้องมีกองทัพเรือใหญ่ตั้งกล่าว แม้วุฒินองอังกฤษยอมให้อเมริกา
 เป็นผู้นำในการมีกองทัพเรือใหญ่ที่สุดในโลกก็ตาม แต่เวลานองอังกฤษก็ยังรงตำแหน่ง
 ที่ ๒ ไว้ได้ เพราะบนเกาะอังกฤษเองมีอาหารอย่างที่ผมเรียนเมื่อก่อนแล้ว ผลิตได้เอง
 สำหรับเลี้ยงประเทศเพียง ๓๐ เปอร์เซนต์ เยอรมนีสมัยฮิตเลอร์มีอาหารไม่พอเหมือน
 กันแต่ก็ยังมีมากกว่าอังกฤษ ฉะนั้น ในคราวมหาสงครามครั้งที่แล้วจึงเริ่มทำสงคราม
 ที่เรียกกันว่าสายฟ้าแลบเพื่อให้เสร็จ ๆ ไป จะได้ไม่ประสบการขาดอาหาร และเพื่อ
 จะได้ประเทศยุโรปตะวันออกที่เป็นแหล่งธัญญาหาร และพยายามทำลายกองทัพเรือ
 อังกฤษซึ่งคอยขัดขวางการขนส่งทางทะเลของเยอรมัน เมื่อไม่สำเร็จ เพื่อให้มีอาหาร
 พอ ฮิตเลอร์จึงต้องสั่งประหารราษฎรในประเทศต่าง ๆ ที่ตนเข้ายึดครองเสียหลายสิบล้าน
 รวมทั้งพวกยิวด้วย แม้ทุกวันนี้อังกฤษก็ยังอยู่ในฐานะที่ไม่มีอาหารพอ สำหรับ
 เยอรมันตะวันตกนั้น ฐานะก็ขมมาก เพราะมีการเพาะปลูกมากขึ้นและราษฎรร่ำรวยขึ้น
 ตรงกันข้ามรัสเซียและสหรัฐอเมริกา มีอาหารมากมายเพียงพอจึงไม่กังวลเรื่องอาหาร
 สองประเทศนี้จึงเห็นนโยบายของตนเองได้เข้มแข็งยิ่งกว่าประเทศอื่น เรื่องอาหารไม่
 พอสำคัญมาก ทำให้เสียงอ่อนในการดำเนินการเมืองระหว่างประเทศ ยกตัวอย่าง
 ในเวลานอนเตียมพลเมืองเกือบ ๕๐๐ ล้าน แต่อาหารมีไม่พอ เพราะพลเมืองเพิ่ม
 ทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว และเงินตราต่างประเทศที่เอาไปซื้ออาหารก็มีไม่พอ เงินที่ขายได้
 จากการขายสินค้ามีไม่พอเพราะต้องเอาไปบำรุงเศรษฐกิจในเรื่องอื่น อาหารจึงไม่พอ
 เลี้ยงประชาชน

๓. ความสามารถในด้านอุตสาหกรรม

ผมได้กล่าวถึงเรื่องแร่ยูเรเนียมในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติแล้วว่าสำคัญ
 อย่างไร ซึ่งเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดว่าปัจจัยสำคัญของการมีพลังบังจยหนึ่งก็คือความ
 สามารถในด้านอุตสาหกรรม ยกตัวอย่าง เบลเยียมคองโก มีแร่ยูเรเนียมชั้นที่ ๑

แต่เบลเยียมก็ไม่สามารถมีพลังแข็งแกร่งอย่างใด เพราะไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมและ
 อาวุธที่จะแปรแร่^๕ ตรงกันข้าม อังกฤษ คานาดา สหรัฐอเมริกา เซคโกสโลวาเกีย
 และรัสเซียมีโรงงานใหญ่เกี่ยวกับการแปรแร่^๕ เรเนียมให้เป็นวัตถุดิบสำคัญ คือ อาวุธ
 นิวเคลียร์ได้ สหรัฐอเมริกาและรัสเซียมีถ่านหินและเหล็กมาก และสามารถแปรสภาพ
 วัตถุ^๕ ทั้ง ๒ อย่างนี้ และผลิตเป็นอุตสาหกรรมได้ทุกชนิด เวลารัสเซียกำลังทุ่มเท
 ความคิดและเงินทองเต็มทีเพื่อเร่งทวีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมให้มากที่สุด เพราะ
 รัสเซียตระหนักดีว่า โรงงานเหล่านี้จะช่วยรักษาฐานะและกำลังทหารไว้ได้ เมื่อรักษา
 ฐานะไว้ได้ก็สามารถเดินนโยบายต่างประเทศได้ไม่อ่อนแอ ขอย้อนกลับมากล่าวถึง
 อินเดียน อินเดียนมีถ่านหินและเหล็ก^๕ เป็นรองจากอเมริกาและรัสเซีย แต่ก็มีมากพอ
 สมควร เฉพาะอย่างยิ่งมณฑลพิหารและโอริสสาถึง ๒.๗ พันล้านตัน อินเดียนมีแร่
 แมงกานีสซึ่งจำเป็นสำหรับใช้ผลิตเหล็กกล้ามากที่สุดในโลกของรัสเซีย ล้วนแต่เป็น
 สิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับประเทศที่จะเป็นมหาประเทศ แต่อินเดียนก็ไม่สามารถที่จะเป็นได้
 เพราะไม่มีเครื่องมือในดำนอุตสาหกรรมเพียงพอเท่าที่จะทำให้กลายเป็นประโยชน์
 จริงอยู่อินเดียนมีโรงถลุงเหล็กหลายโรง และเป็นเครื่องจักรสมัยใหม่ แต่ก็ไม่มี ความ
 สามารถในดำนผลิตรกรรมสำเร็จรูปเหมือนอย่างประเทศอุตสาหกรรมหลายประเทศ
 ประเทศที่มีอุตสาหกรรมหนักและเชี่ยวชาญในดำน Technology เช่น มีถนนดีเชื่อม
 ทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล ทุกจังหวัด มีรถไฟเชื่อมทุกจังหวัด มีรถบรรทุก มีเรือเดินทะเล
 เครื่องบิน รถถัง สัมภาระยุทธภัณฑ์ทุกชนิดครบถ้วนตั้งแต่เครื่องแบบทหาร มุง บิน
 automatic หน้ากากออกซิเจน และจรวดนำวิถี มีช่างฝีมือ นักวิทยาศาสตร์คิดค้นคว้า
 วิจัย มีผู้จัดการสามารถทั้งหมดเหล่านี้เรียกว่า ความสามารถในดำนอุตสาหกรรม
 และเป็นปัจจัยที่มาของพลังของชาติปัจจัยหนึ่ง

๔. กำลังทหารพร้อมเสมอ

นี่ผมแปลจากตำราฝรั่งที่เขาเรียกว่า military preparedness บัจฉัย ๓ ประการ ที่กล่าวมาแล้วนั่น คือ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ และความสามารถด้านอุตสาหกรรม จะมีความสำคัญให้ชาติมีพลังแข็งแกร่งก็ต่อเมื่อมีกำลังทหารพร้อมเสมอ ไม่มีปัญหาเลยว่ากำลังทหารเป็นบัจฉัยสำคัญที่จะให้ประเทศมีพลังแข็งแกร่ง สามารถสนับสนุนนโยบายต่างประเทศที่ประเทศนั้นจะเดิน กำลังพร้อมเพียงของทหารนั้นขึ้นอยู่กับด้าน Technology หรือจะแปลกันว่าวิทยาการ การมีผู้นำ และคุณภาพและปริมาณของกำลังกองทัพทุกเหล่า ก็ด้านวิทยาการ เรื่องวิทยาการนี้ไม่มีปัญหาท่านผู้เกียรติยอมทราบดียิ่งกว่าข้าพเจ้า ในเรื่องประวัติการรบในสมัยต่าง ๆ ความเจริญในด้านวิทยาการ ได้มีผลให้เปลี่ยนพลังทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นอันมาก อย่างการรบของไทยเรา สมัยก่อน แม้ทัพผู้นำทัพโดยใช้ช้างเป็นพาหนะ อย่างสมัยพระนเรศวร ท่านนำพลเข้าตีค่ายของข้าศึกเอง ในปัจจุบันนี้เพียงใช้ปืนใหญ่ ๒ - ๓ กระบอก หรือเครื่องบินทิ้งลูกระเบิดธรรมดา ๒ - ๓ ลูกก็ชนะแล้ว ในระยะ ๖๐ ปีที่ล่วงมาเห็นได้ถึงการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในเทคนิคของการทำสงคราม

(๑) เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ เยอรมันเป็นผู้ใช้เรือดำน้ำทำลายเรือพาณิชย์ของอังกฤษก่อน ตอนนั้นอังกฤษทำท่าจะแพ้ แต่ในที่สุดก็คิดวิธีใช้เรือรบทั้งเรือพิฆาตเรือดำน้ำอาร์กซาคุมตลอดเส้นทางจนเยอรมันไม่สามารถทำลายได้ ในเวลานั้นท่านทั้งหลายคงระลึกได้ เยอรมันเอง พระเจ้าไกเซอร์กับแม่ทัพกับพวกรัฐมนตรี เวลานั้นก็โต้เถียงกันมากกว่าการใช้เรือดำน้ำเรียกว่า unrestricted submarine warfare จะมีผลจงอเมริกาเข้าสงครามหรือไม่ ส่วนมากเฉพาอย่างยิ่งจอมพลเรือ Tirpitz ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือของเยอรมันเห็นว่าความจำเป็นแล้วในการสงครามนั้นต้องสงครามเบ็ดเสร็จจะมาจากต้อยอย่างนั้นอย่างนั้นอะไรไม่ได้ แต่ส่วนน้อยก็มีความเห็นว่าต้องจำกัด ต้องรู้เห็นว่าเรือขนบรรทุกสิ่งของต้องห้ามในสงครามหรือที่เรียกว่า contraband of war

ถ้าไม่เช่นนั้นไปยิงเอาเรือพาณิชย์เข้ามันก็จะเกิดเหตุไปจูงอเมริกาเข้าสงครามแต่ก็เป็น
 ความเห็นส่วนน้อย เพราะฉะนั้นก็เลยไปจูงอเมริกาเข้ามาในครั้งนั้น เรื่องแรกก็ที่
 จมเรือ Lusitania

(๒) ในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้น อังกฤษใช้รถถังมากกว่าเยอรมัน
 เฉพาะอย่างยิ่งในระยะตอนท้ายของสงครามซึ่งช่วยให้ชนะสงครามเร็วเข้า

(๓) เมื่อเริ่มมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ เยอรมันและญี่ปุ่นมีชัยชนะเรื่อย
 เพราะมีการประสานงานในตำนานยุทธศาสตร์และยุทธวิธีระหว่างกองทัพ ๓ เหล่า คือ
 บก เรือ และอากาศ อย่างใกล้ชิด ที่ว่านักเป็นหลักการใหญ่ คือประสาน แต่ตอนหลัง
 ผมไปอ่านหนังสือการรบของญี่ปุ่นในระหว่างสงคราม เฉพาะอย่างยิ่งในปีสุดท้ายที่จะ
 แพ้สงครามทั้ง ๓ เหล่าไม่ประสานกัน เวลานั้นกองทัพอากาศญี่ปุ่นไม่ได้แบ่งอย่างของ
 เรา อากาศของบก อากาศของเรือ ญี่ปุ่นตอนหลังไม่ประสานทั้ง ๒ ฝ่าย แย่งกัน
 ช้อเหล็กแย่งกันช้อตึกบุกในตลาค ส่งไปยังกองทหารในเมืองจีน หรือกองทหารของตัว
 ที่ไปยึดที่ไหนก็ให้ช้อโดยไม่คำนึงถึงว่าอีกฝ่ายต้องการอย่างไร คือไม่ได้มีการ
 ประสานงานและทหารเรือไม่ยอมทหารบก ทหารบกไม่ยอมทหารเรือ เหตุผลสำคัญอีก
 เรื่องหนึ่งญี่ปุ่นที่แพ้สงครามคราวที่แล้วเพราะสหรัฐอเมริกาแปลประมวลลับได้ เช่น
 จอมพลเรือยามาโมโตะจะไปที่เกาะแห่งหนึ่ง พอจวนจะถึงเกาะและจะลง เครื่องบิน
 อเมริกามาจากเรือบรรทุกเครื่องบินได้ขนมายังยามาโมโตะตาย ตอนอเมริกาตีกลับนั้น
 เพราะโคดลับของญี่ปุ่นอเมริกาทั้งหมด พอไปถึงรออยู่เลย มีผู้อธิบายว่าการที่อเมริกา
 ปรายัยย่อยยับที่ Pearl Harbour ก็คือ หรือที่อังกฤษและดัชแพ้ญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ.
 ๑๙๔๑ - ๑๙๔๒ ก็คือ ก็เพราะปล่อยปละละเลยในด้าน Technology ในด้านนี้ เซอร์
 วินสตัน เชอร์ชิลนายกรัฐมนตรีอังกฤษถึงกับแถลงยอมรับไว้ในหนังสือของท่าน

(๔) บัดนี้มีประเทศที่มีอาวุธนิวเคลียร์มาก และสามารถนำอาวุธนั้นไป
 ทำลายได้ ย่อมได้เปรียบประเทศที่ไม่มีมากมาย

(๕) การมีผู้นำสามารถ ผมไม่มีความรู้ทางทหารเลย เพราะเป็นพลเรือน แต่ตำราการเมืองระหว่างประเทศทุกเล่มย่ำว่า ถึงแม้ว่าจะมีอาวุธ และมีกำลังคนดี ทั้งคุณภาพและมากด้วยปริมาณก็ตาม แต่ถ้าขาดผู้บังคับบัญชาที่มีลักษณะเป็นผู้นำแล้ว จะไม่ได้ผลสมความปรารถนาแล้ว ตามตำราเขาก็เล่าให้ฟังอย่างสงครามในประวัติศาสตร์พระเจ้า Frederick มหาราช สมัยท่านนั้นท่านเก่งมาก เพราะเป็นผู้นำที่ดี และพอลมด Frederick มหาราช ประเทศ Prussia ก็ตกต่ำ แค้นไปเสีย เป็นต้นหรือฝรั่งเศส ท่านทั้งหลายคงศึกษาสงครามคราวที่แล้วมา ฝรั่งเศสเองก็เคยแพ้ De Gaulle เองก็รับสารภาพ ฝรั่งเศสเองผู้นำว่าแนวมายโนต์นี่พอแล้ว แต่ฝรั่งเศสก็ล้มไปอีกสร้างแนวมายโนต์ตั้งแต่เขตสวิสรอบฝรั่งเศสไปจนถึงจุดพรมแดนเบลเยียม แต่พรมแดนระหว่างเบลเยียมกับฝรั่งเศสนั้นไม่มีแนวมายโนต์ ก็เพราะถือว่าเบลเยียมเป็นเพื่อน แต่ผมได้สืบทราบว่ายอร์มันต้องตีเบลเยียมเพราะว่าเป็นทางง่ายที่สุด และผมได้ขับรถไปเบลเยียมบ่อยจากเยอรมัน ทางเข้าเบลเยียมเป็นง่ายที่สุด เพราะฉะนั้นเขาถึงบอกว่าความจำเป็นเป็นใหญ่ และเยอรมันก็ต้องตีเบลเยียมทุกที เข้าทางนี้ทางหลัง ทั้ง ๆ ที่แนวมายโนต์มีโรงอาหาร โรงครัว โรงพยาบาลใต้ดินทั้งสิ้น และอีกอย่างหนึ่งฝรั่งเศสเข้าใจผิดนึกว่าเอาแบบ trench warfare อย่างสมัยมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ มาเป็นหลัก ซึ่งเยอรมันเห็นว่าหมดสมัยแล้วสำหรับสมัยสงครามสายฟ้าแลบ

๕. ปัญหาพลเมือง

ไม่มีปัญหา จำนวนพลเมืองย่อมมีส่วนให้พลังของชาติแข่งขัน แต่จะกล่าวว่พลเมืองยังมีมากจนเท่าใด ประเทศก็ย่อมมีพลังมากขึ้นก็ไม่ถูก เพราะถ้าถือหลักเช่นนั้น ในเวลานั้นจีนคอมมิวนิสต์ซึ่งมีพลเมืองประมาณ ๗๐๐ ล้าน ก็คงจะต้องเป็นประเทศที่มีพลังใหญ่ที่สุดในโลก อินเดียซึ่งมีพลเมือง ๔๑๐ ล้าน ก็ต้องมากที่สุด สหภาพโซเวียตพลเมือง ๒๓๐ ล้าน ก็ต้องมากที่สุด สหรัฐอเมริกาพลเมือง ๑๙๖ ล้าน

มากที่สุด แต่ก็เป็นความจริงอยู่บ้าง เพราะประเทศที่นับว่าเป็นมหาประเทศทุกวันนี้ มีพลเมืองมากพอสมควร เพราะเวลาเกิดสงครามจะต้องมีกำลังทหารมาก จะต้องมีคนทำงานในโรงงาน ทำอาวุธสัมภาระต่างๆ เกี่ยวกับสงคราม คือพลังงานของประเทศผมขอเพิ่มเติมหน่อย คือในเวลานี้ท่านผู้มีเกียรติคงทราบแล้วว่าในโลกเวลานี้เขาก็แบ่งประเทศ โดยเกิดมีศัพท์ใหม่ เรียกว่า super power หรืออริมหาประเทศมี ๒ คือ

- (ก) สหรัฐอเมริกา
- (ข) สหภาพโซเวียต

นอกนั้นก็เป็น great power ธรรมดา หรือมหาประเทศ หรือมหาอำนาจอย่างอังกฤษ เดิมฝรั่งเศสไม่ได้ เคยวนนี้เกิดทำปรมาณูได้ก็จะเป็นมหาประเทศ เยอรมัน ตะวันตกก็มิได้เทียบกันว่าเพราะยังทำลูกระเบิดปรมาณูไม่ได้ ความจริงเยอรมันนี่ พุดจริงๆผมไปอยู่เยอรมัน ทำได้ทุกอย่างทำได้ แต่ยังถูกบังคับโดยสัตตัญญาได้ และสัตตัญญาพิเศษอยู่ แต่ในกำลังทางเศรษฐกิจ ถึงทหารก็ถะเวลาอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ก็ต้องมาอาศัยทหารเยอรมันให้เป็นทหารด่านหน้า เพราะฉะนั้นผมเชื่อว่าเขาต้องถือว่าเวลานี้เยอรมันตะวันตกเป็นมหาประเทศ มีอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลีก็ยังมีสงสัยว่ายังไม่ให้เป็น great power ทินมผูกตัวอย่างเพื่อให้เห็นชัดถึงพลังของประเทศ โดยเปรียบเทียบพลเมืองระหว่างสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และคานาดา ออสเตรเลียมีเนื้อที่กว่า ๓ ล้านตารางไมล์ พลเมืองระหว่าง ๑๑-๑๒ ล้าน คานาดามีเนื้อที่ประมาณ ๓ ล้านครึ่งตารางไมล์ พลเมืองประมาณ ๒๐ ล้าน อเมริกา มีเนื้อที่ประมาณ ๓ ล้านกว่าตารางไมล์ แต่น้อยกว่าคานาดา แต่มีพลเมืองถึง ๑๙๖ ล้าน มากกว่าออสเตรเลียเกือบ ๑๘ เท่า มากกว่าคานาดาเกือบ ๑๐๑ เท่า ถ้าสหรัฐอเมริกามีพลเมืองเพียง ๑๐ กว่าล้านเท่าออสเตรเลีย หรือ ๒๐ ล้านเท่าคานาดา มีผู้สงสัยว่าสหรัฐอเมริกาคงจะเป็นมหาประเทศหรืออริมหาประเทศได้หรือไม่ ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การมีพลเมืองมากก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ประเทศมีพลัง

(๑) ประการแรกก็เห็นได้ชัดคือช่วยในเรื่องกำลังทหาร กองทัพสมัยนี้แม้มหาประเทศบางประเทศจะมีอาวุธนิวเคลียร์แล้วก็ตาม แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกำลังทหารมากพอสมควร เครื่องบิน จรวดนำวิถี อาวุธอื่น ๆ ล้วนแต่ต้องใช้กำลังคนทั้งสิ้น สงครามเกาหลีและเวียดนามใต้ ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ในขณะที่สหรัฐอเมริกาส่งทหารเข้าไปในเวียดนามใต้แล้ว ๒-๓ แสน และตามที่ประกาศว่ายังจะเพิ่มอีก

(๒) การมีพลเมืองมากช่วยในเรื่องผลิตภัณฑ์มวลรวมทางเศรษฐกิจ ผลิตภัณฑ์จะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับส่วนประกอบหลายประการ แต่สิ่งหนึ่งคือขนาดของกำลังแรงงาน จริงอยู่ ความเจริญของวิชา technology ก้าวหน้าไปมากจนลดแรงงานของมนุษย์ได้บ้างก็ตาม แต่ก็ยังมีความจำเป็นอยู่ไม่น้อยก็ต้องมีคนเฝ้าคุมเครื่อง เดินเครื่อง และงานบางสิ่งบางอย่างซึ่งเครื่องจักรทำไม่ได้ แต่ต้องใช้กำลังมนุษย์

โดยสรุปเรื่องพลเมืองเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่จะกำหนดได้ว่า พลังงานชาติมีเพียงใด เช่นในเรื่องกำลังทหาร ในด้านพลเรือนเกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจของประเทศ โดยทั่วไป

ในประการสุดท้าย จริงอยู่พลเมืองที่มากขึ้น ปัญหาเรื่องอาหารก็ตามมาด้วย แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ประเทศอื่นหวาดเกรง

๖. ลักษณะนิสัยประจำชาติ

ในการคำนวณพลังและที่มาของนโยบายต่างประเทศนั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะนิสัยประจำชาติของชาตินั้น ๆ ด้วย เพราะจะช่วยให้เข้าใจว่า ประเทศนั้น ๆ จะมีท่าทีปฏิกริยาแก่กิจกรรมในการเมืองระหว่างประเทศในเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง เฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีการพัฒนาสูง และราษฎรมีการศึกษาจนสามารถแสดงสาธารณเมตติ หรือประชามติได้ถูกต้อง แม้ในประเทศเผด็จการไม่ได้เดินตามราษฎร แต่สร้างสาธารณเมตติขึ้นให้ราษฎรเห็นทีเห็นชอบและเดินตาม มีผู้อธิบายว่าการทราบ

ว่าลักษณะนิสัยประจำชาติของชาติต่าง ๆ นั้นจะช่วยให้ทราบถึงจุดประสงค์ของนโยบายของประเทศนั้น ๆ ได้ ซึ่งก็มีมูลอยู่บ้าง แต่จะวางเป็นหลักแน่นอนนั้นไม่ได้ กล่าวกันว่าคนอเมริกัน วัตถุนิยม หรือที่เรียกกันว่า materialistic ฉะนั้น นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่จึงต้องการแสวงหาทรัพย์สิน คนเยอรมันนิยมทหาร ผลคือต้องการมีชื่อเสียงในการทำสงคราม อิตาลี ทั้งในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ และที่ ๒ เปลี่ยนข้างง่าย หรืออยู่กับฝ่ายนี้แล้วก็เปลี่ยนไปเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง ก็เพราะไม่มีเสถียรภาพในแง่ความคิด แต่เป็นแต่คำกล่าวหาของผู้ที่ไม่ชอบ ได้มีผู้วางหลักไว้ว่าจะเชื่อได้ว่าลักษณะนิสัยประจำชาติมีอิทธิพลที่ชาติมีนโยบายอย่างไรนั้นจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไข ๓ ประการ คือ

(๑) พลเมืองของชาตินั้นแต่ละคนมีความคิด จิตใจส่วนมากเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งยากมาก

(๒) ลักษณะนิสัยประจำชาตินั้นมีมาช้านานไม่เคยเปลี่ยนแปลง

(๓) มีความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างลักษณะนิสัยของพลเมืองแต่ละคน กับเป้าหมายของชาติ

ถ้าไม่เป็นไปตามหลักใดหลักหนึ่งแล้ว ทฤษฎีนั้นจะนำมาใช้ไม่ได้ อย่างไรก็ตาม การที่จะประเมินพลังของชาติต่าง ๆ นั้นต้องคำนึงถึงลักษณะนิสัยประจำชาตินั้นอยู่เสมอ แม้จะเป็นการยากลำบากเพียงใด เพราะทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น ยกตัวอย่างเมื่อสิ้นมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ เยอรมนีถูกจำกัดและบั่นทอนต่าง ๆ ในเรื่องพลังของชาติ เช่น ดินแดนและทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในด้านอุตสาหกรรมและการทหาร แต่ก็มีสิ่งหนึ่งซึ่งภายใน ๒๐ ปี หลังจากแพ้สงครามได้ทำให้กลับเป็นประเทศที่มีกำลังทหารมากที่สุดประเทศหนึ่งในโลก นี้ผมหมายถึงภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ หรือในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตอนฮิตเลอร์บุกเข้าตรัสเซีย ผู้เชี่ยวชาญทางการทหารทำนายว่า รัสเซียจะต้องแพ้ภายในไม่กี่เดือน เพราะได้คำนวณกำลัง

รัสเซียเปรียบเทียบกับฮิตเลอร์แล้วในค่านิยมศาสตร์การรบแบบสายฟ้าแลบ แห่ง
 อุตสาหกรรม แต่ผู้เชี่ยวชาญคำนวณลักษณะนิสัยประจำชาติรัสเซียก็คือ คนรัสเซีย
 มีลักษณะอดทนที่สุด อย่างในเรื่องการตีสถาปนิกราดคราวันน์ หรือทางเยอรมันเชื่อว่า
 อดทน สามารถอะไรต่าง ๆ นั้น แต่เมื่อมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ ซึ่งในที่สุดทำ
 ให้แพ้ย่อยยับ เพราะตามภาษาอังกฤษว่า lack of moderation คือทำอะไรทุ่มเต็มที่
 ไม่มี^๕ และไม่ผ่อนหนักผ่อนเบา นี่จึงเป็นเหตุหนึ่งซึ่งทำให้พ่ายแพ้ ผมจะได้กล่าวใน
 ตอนหลัง ๆ เรื่องการใช้อำนาจต่าง ๆ นั้นต้องสมดุลย์ไม่ใช่ทุ่มเทกำลังพลังใจอันใด
 อันหนึ่งจนหมด นี้เขว่าคนเยอรมัน lack of moderation หรือตอนสงคราม Battle
 of Britain ใคร ๆ ก็ทายว่าอังกฤษแพ้แน่ อังกฤษก็ทนอยู่ได้ เพราะนิสัยประจำชาติ
 ของคนอังกฤษ ระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ตอนอเมริกาเข้าทำสงครามช่วย
 อังกฤษ ฝรั่งเศส รัฐมนตรีต่างประเทศเยอรมันแถลงในสภาผู้แทนว่าคนอเมริกัน
 ว่ายน้ำไม่เป็น บินไม่ได้ The American they don't know how to swim, they don't
 know how to fly ฉะนั้น คนอเมริกันจะมารบบนทวีปยุโรปไม่ได้ ดูเผิน ๆ ก็น่าจริง
 เพราะในขณะนั้นอเมริกามีทหารน้อย และคนอเมริกันเป็นจำนวนมากไม่ยากให้
 อเมริกามาเข้าพัวพันกับสงคราม และอเมริกาก็อยู่ห่างจากยุโรปหลายพันไมล์ แต่
 เยอรมันก็ตีรอากาศอเมริกาทำไป สหรัฐอเมริกาส่งทหารมาช่วยรบในฝรั่งเศส และส่ง
 อาวุธยุทโธปกรณ์มาช่วยอังกฤษฝรั่งเศสเต็มที่ ผลก็คือเยอรมันกลับแพ้สงคราม ในมหา
 สงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้แต่ผู้เชี่ยวชาญทางยุทธศาสตร์ก็ยังคำนวณผิด ทำนายว่า
 สงครามคราวนี้ชนะรัสเซียแน่ จนการรบที่สถาปนิกราดจึงได้ยอมเปลี่ยน
 ความคิด ท่านพวกนี้เห็นวรัสเซียต้องแพ้แน่ เพราะว่าเยอรมันมีปัจจัยทางวัตถุมาก
 มาย และลักษณะนักรบของคนเยอรมัน แต่กลับไปแล้วลักษณะนิสัยของเยอรมันสามารถ
 ในการรบจริง แต่ขาดความพอดีพอควร หรือ lack of moderation ที่ผมกล่าวเมื่อก่อน
 ถ้าศึกษาประวัติการทำสงครามของเยอรมัน ตั้งแต่สมัยกลางจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่

ที่ ๑ และสมัยฮิตเลอร์แล้วจะเห็นได้ชัดในเรื่องความไม่พอดีพอควร คือไม่รู้จักอิม-
ซึ่งกลับเป็นการทำให้พลังของชาติอ่อนแอ

๗. ขวัญหรือกำลังใจของคนในชาติ (Morale)

ขวัญหรือกำลังใจของคนในชาติหมายความว่า ความตั้งใจเด็ดเดี่ยวของประ-
ชาชนในชาตินั้นที่จะสนับสนุนนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลตน ไม่ว่าจะในยามสันติ
ภาพหรือยามสงครามมีมากน้อยเพียงใด ปัจจัยในข้อนี้แทรกซึมอยู่ในกิจกรรมทุกอย่าง
ของชาติ การผลิตเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การทหาร การปกครอง และการทูต
ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือร่วมใจสนับสนุนจากประชาชนแล้ว ไม่มีรัฐบาลใด ไม่ว่าจะ
เป็นรัฐบาลประชาธิปไตย หรืออิตาลีประชาธิปไตยสามารถจะดำเนินนโยบายให้สมประสงค์
ได้ เรื่องนี้ย่อมเห็นได้ชัดในวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ขอยกตัวอย่างเรื่องคลองสุเอซ
ท่านผู้เคยรักทั้งหลายก็คงจะทราบอยู่แล้ว แต่เพื่อให้คำบรรยายของผมสมบูรณ์บริบูรณ์
ก็ขอเติมสักหน่อย สงครามสุเอซเกิดขึ้น ท่านทั้งหลายก็คงจะได้ยินแล้ว นัสเซอร์
วันดีคืนดีก็ประกาศ nationalize วิวเอาคลองสุเอซเป็นของชาติอียิปต์ และก็ประกาศ
ว่าจะใช้เงินให้แก่ผู้ซื้อหุ้น ในเรื่องคลองสุเอซนี้ผมจะบรรยายเพียงสั้น ๆ ประวัติก็มี
ว่า ๑๐๐ ปีก่อนมาแล้วคนฝรั่งเศส ชื่อ เฟอร์ดินานด์ เดอ เลสเซฟ ชวนพวกฝรั่งเศส
มาลงทุนขุดคลอง เพราะเห็นว่าจะเป็นการลัดตัดการคมนาคมระหว่างเอเชีย
มหาสมุทรอินเดีย กับยุโรปได้สั้นมาก เพราะแต่ก่อนต้องอ้อมอาฟริกาเป็นการสิ้น
เปลืองและก็เก็บค่าภาคหลวงจากเรือต่าง ๆ จนรวบ และกรวยจริง ๆ ในการนี้ไปชวน
เอาอังกฤษซึ่ง Disraeli เป็นนายกรัฐมนตรีอังกฤษ ดิสราเอลเป็นยิว ในเวลานั้นนอก
สมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎร การที่จะเอาเงินมาซื้อหุ้นผิด เพราะอังกฤษมีกฎหมาย
บัญญัติ ถ้าพระราชบัญญัติงบประมาณไม่ได้ว่าเอาไว้ ไปใช้เงินเข้าผิด นอกจากจะขอ
อนุมัติสภา แต่ดิสราเอลเป็นยิวหัวแหลม เห็นว่ายังไง ๆ อังกฤษต้องทำไรด้วยและ

คุมทางยุทธศาสตร์ด้วย จึงไปปรึกษาพวกเศรษฐี ขอยืมเงินพวกเศรษฐีซื้อหุ้นไปก่อน
 และก็ให้พระเจ้าแผ่นดินของอียิปต์ในเวลานั้นมีหุ้นบ้าง เท่าไรผมจำไม่ได้ แต่ในที่สุด
 พระเจ้าแผ่นดินอียิปต์นั้นเล่นเบียดเสียด ในที่สุดก็ขายเกือบหมด อังกฤษฝรั่งเศสก็ซื้อ
 ไว้เกือบหมด ตกลงหุ้นใหญ่ทั้งหมดอังกฤษฝรั่งเศสก็คุมอยู่ ที่นี้เมื่อเสร็จมหาสงคราม
 โลกครั้งที่ ๒ แล้ว นัสเซอร์ก็อยากจะสร้างเขื่อนอัสวัน ไกล ๆ ชูตานระบายน้ำ เขื่อน
 ราคาหลายพันล้านบาท อเมริกาก็สัญญาจะให้กู้ อังกฤษก็สัญญาจะให้กู้ แล้วก็ Export
 Import Bank ก็ Bank ของอเมริกาก็สัญญาจะให้กู้ ที่นี้ระหว่างนี้อียิปต์ นัสเซอร์เอง
 ก็มาเดินรบรัสเซีย ซอซาว ซออาวูจากรัสเซียเป็นอันมาก แล้วก็ทำสัญญาขายฝ้าย
 เพราะอียิปต์เป็นเมืองที่ทำฝ้ายมาก ตอนหลังอเมริกาก็จะระแวงสงสัย มาพิจารณา
 ดูว่าเมื่อเอาฝ้ายไปให้รัสเซียเพื่ออาวุธแล้ว เงินตราต่างประเทศจะได้มาสำหรับใช้หนี้
 อเมริกาและอังกฤษสำหรับการสร้างเขื่อนอัสวันได้อย่างไร ประการหนึ่ง อีกประการ
 หนึ่งไปค้าขาย ไปซื้ออาวุธจากรัสเซียมากเข้า รัสเซียขายอาวุธก็ต้องส่งผู้เชี่ยวชาญ
 ต่าง ๆ เข้ามาในอียิปต์ ในที่สุดรัสเซียเองก็จะคุมนโยบายของอียิปต์ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็
 เจรจา ก็พูดเปรย ๆ กับอียิปต์ อียิปต์ก็ไม่เป็นไร เขาหาเงินได้ตอนนั้นเอง วันดีคืนดี
 อเมริกาเวลานั้น คัลเลสเป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ คัลเลสบอกเล็กให้กู้เฉย ๆ
 โดยให้เหตุผลว่าการที่อียิปต์แลกฝ้ายกับอาวุธจากรัสเซียต่อไปจะไม่มีเงินมาใช้หนี้ ส่วน
 อังกฤษเวลานั้น เซอร์แอนโทนีไอน์เคน เป็นนายกรัฐมนตรีเก่งมาก พยายามเชิญทูตมา
 บอกว่า เวลานี้อังกฤษบอบช้ำอะไรต่าง ๆ เพราะฉะนั้นอียิปต์จึงไม่ค่อยโกรธอังกฤษ
 เท่ากับโกรธอเมริกา เมื่อเป็นเช่นนั้น นัสเซอร์กำลังได้อำนาจใหม่ฉุนเฉียว วันดีคืนดี
 ก็ประกาศอย่างว่า nationalize เอาคลองสุเอซเสียเลย อังกฤษเดิมทำท่าเอาอะอะอะไร
 ต่าง ๆ อเมริกาก็ห้ามไว้ อังกฤษก็เดิน policy ใหม่ ปรึกษากับอิสเรลกับฝรั่งเศสสม
 คบกัน วันดีคืนดีให้อิสเรลเข้าตออียิปต์ และอังกฤษฝรั่งเศสจะเป็นคนห้ามทัพว่าทาง ๒
 ฝ่ายอย่ารบกันนะให้อยู่กับที่ และอังกฤษฝรั่งเศสก็จะช่วยจัดการ เราก็จะยึดคลองสุเอซ

คืนได้อย่างเต็ม การที่อังกฤษฝรั่งเศสทำคราเวนพลาตในทางการทูต เพราะฉะนั้นในที่สุด เซอร์ แอนโทนี อีเดน จึงต้องออก แอนโทนี อีเดน ท่านคงทราบแล้วเป็นผู้ซื้อเสียงในทางการทูตมาก เมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศก็สามารถซื้อเสียงมาก แต่เขามาพลาตคราเวน เพราะความเจ็บใจและไม่ได้ปรึกษาอเมริกา อเมริกาไม่รู้เลย อิสเรลยกทัพเข้าอียิปต์ อียิปต์ก็ยกทหารเข้าต่อต้าน แต่ต่อต้านในดินแดนของอียิปต์ ระหว่างรบกันวันเดียวหรือ ๒ วัน อังกฤษและฝรั่งเศสยื่น Ultimatum ว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต้องอยู่กับที่ แต่ถ้าอยู่กับที่ก็หมายความว่าอิสเรลได้เปรียบเพราะเข้าไปอยู่ในประเทศอียิปต์แล้ว อียิปต์กว่าอยู่กับที่ได้ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องถอยไป ต้องถอยหลังออกไป อิสเรลก็ไม่ยอม พอไม่ยอมอังกฤษกับฝรั่งเศสซึ่งเตรียมแผนกันไว้แล้วยกทหารจากไซปรัสบ้าง จากที่อื่นบ้าง บอมบ์อเล็กซานเดรีย บอมบ์อะไรใหญ่ ก็นึกว่าจะชนะง่าย ๆ อียิปต์ก็ระเบิดเรือใหญ่ให้เรือจมขวางที่คลองนั้น อังกฤษบอกอเมริกาว่าต้องทำเพราะอย่างนั้น ๆ สหรัฐอเมริกาไม่เอาด้วย เพราะว่ามีมติมหาชนในโลกไม่เห็นด้วย เวลานั้นทางประเทศในตะวันออกกลางรวมอยู่ข้างหลังนี้สเซอร์ ถ้าขึ้นทำปัญหาเรื่องน้ำมันลำบาก เพราะพวกอาหรับคงขัดขวาง อีกเรื่องหนึ่งคือ รัสเซียเวลานั้นยืนโนติสกับอังกฤษ ถ้าขึ้นทำจะใช้ atomic bomb อังกฤษและฝรั่งเศสหมดท่าก็เลยต้องยอมเจรจา

ที่กล่าวว่าแม้รัฐบาลอิตาลีไทยก็ต้องระวังให้ราษฎรสนับสนุนนั้นเป็นความจริง แต่รัฐบาลอิตาลีไทยมักจะเห็นการโฆษณาชวนเชื่อชักจูงให้ราษฎรเห็นดีเห็นชอบ ซึ่งต่างกับรัฐบาลประชาธิปไตย ราษฎรใช้ความดีความเห็นร่วมกันขึ้นกลายเป็นสาธารณสมบัติ รัฐบาลซึ่งราษฎรตั้งขึ้นเพราะเลือกตั้งยังต้องปฏิบัติตามนโยบายซึ่งราษฎรแสดงออกให้ปรากฏอย่างในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น อย่างในกรณีเวียดนามใต้ซึ่งสหรัฐอเมริกาเข้ามาช่วยอยู่ในเวลานี้เชื่อว่าในสหรัฐอเมริกาก็ไม่มีผู้คัดค้านก็หาไม่ได้ มี และมีไม่น้อย แต่ประธานาธิบดีจอห์นสัน และรัฐบาลก็พยายาม

ชัดเจนให้เห็นว่า ถ้าสหรัฐอเมริกาไม่เข้ามาช่วยผลก็คือต่อไปจะไม่มีใครเชื่อในวาจา และเกียรติยศของสหรัฐอเมริกา แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ ถ้าเวียดนามได้กลายเป็นคอมมิวนิสต์ ก็มพชชซึ่งเตรียมจะเป็นพวกอยู่ด้วยแล้วก็จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาจะต้องมาตั้งรับช่วยไทยในประเทศไทยและการแทรกซึมก่อกวนไทยก็คงจะทวีขึ้น ถ้าไทยพลาตพลงลง บริเวณเอเชียอาคเนย์ทั้งหมดก็จะถูกคอมมิวนิสต์ครอบครอง ผลก็คือถึงฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ก็คงกลายเป็นพวกคอมมิวนิสต์ไปในที่สุดก็ถึงออสเตรเลีย และสหรัฐอเมริกาในขั้นสุดท้าย รัฐบาลอเมริกันจึงพยายามชัดเจนเต็มที่ และให้รัฐสภาสนับสนุน ถ้าไม่สนับสนุนก็จะไม่ผ่านกฎหมายงบประมาณให้ อย่างไรก็ตาม เรื่องขวัญหรือกำลังใจบางที่ก็ดูยาก ได้กล่าวในส่วนลักษณะนิสัยประจำชาติแล้ว บางที่แสดงออกให้เห็นในเมื่อมีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น มีผู้กล่าวว่าแม้แต่คนอเมริกันเองมีผู้ตั้งปัญหาถามว่า ในสงครามคราวที่แล้วคนอเมริกันเข้มแข็งเต็มที่ เพราะพื้นแผ่นดินอเมริกาไม่ได้ถูกลูกกระเบิดแม้แต่ลูกเดียว ถ้าได้รับลูกกระเบิดอย่างพวกในเอเชียหรือในยุโรป ก็ไม่มีผู้ทำนายได้ว่าจะมีปฏิกิริยาอย่างไร หรืออย่างอังกฤษอดทนต่อลูกกระเบิด V1, V2 ได้ ถ้าเกิดมหาสงครามโลกครั้งที่ ๓ จะทนลูกกระเบิดนิวเคลียร์ได้หรือไม่ หรือรัสเซียก็เช่นเดียวกัน ถ้าโดนลูกกระเบิดนิวเคลียร์จะทนต่อไปได้หรือไม่ เพราะสงครามครั้งใหม่หากเกิดขึ้นจะผิดจากคราวก่อนหลายพันเท่า ขวัญหรือกำลังใจจะสูญสิ้นแล้วแต่กรณี บางกรณีก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ ก็เป็นไปได้ พูดย่างๆ เรื่องขวัญเป็นการเสียสละเป็นการรักษาตัวราษฎรจะพร้อมเสียสละเพียงใด ซึ่งโดยปกติราษฎรก็มักถามว่าสละเพื่อชาติหรือเพื่อใคร เพราะทุกคนก็เห็นแก่ตัวทงนน แต่ถ้ารัฐบาลทำให้เห็นได้ว่าสละเพื่อชาติบ้านเมือง เพราะรัฐบาลได้ประพาศติมาติที่สุด ถูกต้องที่สุดแล้ว ก็ยอมเป็นส่วนหนึ่งที่จะจงใจราษฎรให้เห็นตาม ยกตัวอย่าง อย่างมหาสงครามคราวที่แล้ว เมื่อผมไปญี่ปุ่นคราวนั้น ราษฎรทั้งหมดอยู่เบื้องหลังของรัฐบาลทุกอย่างหมด เพราะรัฐบาลอ้างว่าทำให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิทุกอย่าง แต่ขวัญ

หรือกำลังใจมาเสียในตอนหลังนี่สัก ๖ เดือนที่จะแพ้เกิดขึ้น จึงได้เกิดเหตุชน สงคราม
สมัยใหม่^{๕๖}นี้เรียกว่าสงครามเบ็ดเสร็จ total war พลเรือนก็ต้องมีส่วนช่วยเต็มที่และก็ต้อง
พร้อมที่จะรับภัยสงครามเต็มที่ ต้องทำงานเพิ่มขึ้น ต้องจำกัดการกินอยู่ ต้องพร้อมที่จะ
รับความลำบากไม่สะดวกทุกอย่าง ตำราสอนไว้ว่าจะช่วยญหรือกำลังใจที่จะต่อสู้
เพียงใดให้ดูตอน^{๕๗}นี้ ถ้าใจเสียไม่ยอมรับความลำบากก็เป็นการสูญสิ้น

ผมคิดว่าวันนี้หนักพอเพียงเท่านั้น แต่เรายังมีเวลาอีก ๑๐ นาที ผมพร้อมที่จะชี้แจง
ตอบคำถามท่านผู้^{๕๘}เกียรติสงสัยในข้อใดเท่าที่ผมบรรยายมานี้ หรือที่ไม่ได้บรรยายใน
วันนี้จะซักถามอะไรก็ยินดีที่จะเรียนชี้แจง

Tape ม้วนที่ ๒ บรรยายเมื่อวันอังคารที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๐๕ เรื่องหลักการ
กำหนดนโยบายต่างประเทศ (ต่อ)

ท่านผู้^{๕๙}เกียรติทั้งหลาย วันก่อนผมได้บรรยายถึงหลักการต่าง ๆ อันเป็นปัจจัย
ของการมีพลังของประเทศต่าง ๆ ดังที่ได้บรรยายไปแล้ว ที่จะบรรยายต่อไปในวันนี้คือ

๘. คุณภาพทางการทูต

ปัจจัยทุกข้อที่ผมกล่าวมาแล้วล้วนเป็นส่วนสำคัญของพลังแห่งชาติ แต่ที่สำคัญ
ที่สุดตามตำราต่าง ๆ กล่าวไว้ว่าคุณภาพทางการทูต ผมแปลจากภาษาอังกฤษ Quality
of Diplomacy ที่ผมพูด^{๖๐}ไม่ใช่ที่ผมเป็นอดีตนักการทูต แต่มีตำราหลายสิบเล่มล้วน
แต่มีความเห็นตรงกันทงหน^{๖๑} ปัจจัยทุกข้อที่เราอ้างมาแล้วล้วนแต่เสมือนเป็นวัตถุดิบ
ต่าง ๆ รวมกันช่วยให้เป็นพลังงานของชาติ แต่คุณภาพทางการทูตจะรวมปัจจัยทั้งหมด
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และคำนวณพิจารณาว่าจะใช้พลังนั้นอย่างไรในกรณีใด ใน

ลักษณะใด และในเวลาใด มีผู้เปรียบเทียบว่าการที่นักการทูตดำเนินการทูตให้แก่ชาติในยามสันติ เท่ากับแม่ทัพนายกองเดินยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในระหว่างสงคราม เป็นศิลปชนิดหนึ่งที่นำเอาสรรพพลังทั้งหมดทุกข้อมารวมกันใช้ให้ได้ผลเต็มที่ ในสถานการณ์ระหว่างประเทศซึ่งประเทศของตนต้องเผชิญ เพราะเกี่ยวกับประโยชน์ส่วนได้เสียของชาติตน การทูตคือมันสมองของพลังแห่งชาติ และขวัญหรือกำลังใจของชนชาติเท่ากับวิญญาณ ถ้ามีทรศนะมีคมัวไม่แจ่มใส ก็ย่อมจะมีพิษภัยไม่ถูกต้องนัก และการตกลงใจก็ไม่มั่นคง บัจจุบันในส่วนภูมิศาสตร์ก็ดี อาหารบริบูรณ์ มีวัตถุคิบบมากหลาย ผลิตรกรรมด้านอุตสาหกรรมมีเต็มที่ ทหารพร้อมเสมอทุกด้าน พลเมืองมีมาก และดีทั้งคุณภาพ จะเป็นประโยชน์น้อยที่สุด ถ้าชาติใดที่ภูมิใจว่ามี บัจจุบันต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ขาดเรื่องคุณภาพทางการทูต แม้จะได้รับความสำเร็จในนโยบายบางเรื่องก็ตามแต่ มักจะไม่ยั่งยืน ประเทศที่มีบัจจุบันสำคัญ ๆ เป็นพลังและมีนักการทูตที่มีสมรรถภาพ จะได้เปรียบเพราะสามารถนำบัจจุบันต่าง ๆ มารวมกันใช้ให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ ถ้าศึกษาประวัติการทูตจะเห็นได้ชัดเจน เช่น ฝรั่งเศสสภายหลังที่แพ้สงครามเยอรมัน ค.ศ. ๑๘๗๐ กลายเป็นประเทศชั้นที่ ๒ ในยุโรป จ้าวบิสมาร์กของเยอรมันเดินการทูตเก่ง สามารถกันไม่ให้ฝรั่งเศสมีพวกเพื่อจะมาทำการรุกรานตน แต่พอปี ค.ศ. ๑๘๙๐ บิสมาร์กถูกปลดโดยพระเจ้า Kaiser Wilhelm II ซึ่งวันก่อนนั้นผมได้บรรยายแล้วว่า พระเจ้าไกเซอร์พระองค์นี้ เมื่อก่อนเสวยราชย์ท่านพระชนม์ ๒๐ กว่า แต่บิสมาร์กมีอายุเกือบ ๗๐ มันคนละรุ่น ชั้นหลาน เพราะฉะนั้น ความคิดความเห็นก็ไม่ตรงกัน ที่มาแตกแยกกันก็คือ วันหนึ่งพระเจ้าไกเซอร์ก็ได้รับสั่งให้รัฐมนตรีคนหนึ่งในคณะรัฐมนตรีซึ่งบิสมาร์กเป็นนายกรัฐมนตรี นำเรื่องบางเรื่องผมจำไม่ได้ว่าเรื่องอะไรไปเสนอต่อพระเจ้าไกเซอร์ และพระเจ้าไกเซอร์ก็ส่งไป เมื่อบิสมาร์กรู้เช่นนั้นก็มีหนังสือเวียนไปยังรัฐมนตรีทุกท่านว่า ข้าพเจ้าขอเตือนว่าตามพระราชกฤษฎีกาเมื่อ ๗ ปี หรือ ๘ ปีมานี้มีบอกไว้ชัดเจนว่า รัฐมนตรีจะไปเฝ้าพระเจ้า

โกเซอร์ และกราบทูลเรื่องต่างๆ ไต่ๆ ไม่ได้ นอกจากได้รับอนุมัติจากนายรัฐมนตรี
 ก่อน เพราะฉะนั้นต่อไปขอให้กำชับปฏิบัติตามระเบียบนี้ พอพระเจ้าโกเซอร์รู้สึก
 เรียกบิสมาร์กไปว่าอย่างนั้นไม่ได้ บิสมาร์กก็เอาคำสั่งพระราชกฤษฎีกามาให้ดู โกเซอร์
 ก็ไม่ยอม ก็โต้เถียงกันอยู่มา วันหนึ่งพระเจ้าโกเซอร์ก็เขียนหนังสือถึงบิสมาร์ก
 บอกว่าฉันคิดว่าเธอออกเสียดีกว่า ในที่สุดบิสมาร์กก็ต้องออก ที่นี้พระเจ้าโกเซอร์
 เพื่อจะลบสร้างชื่อไม่ให้บิสมาร์กมีชื่อเสียง ก็ประกาศตามออกไปเลยไม่ได้ปรึกษา
 บิสมาร์ก ตั้งให้เป็นดยุก ออฟ เลาเอนเบอร์ก บิสมาร์กก็ทบทวน แก่กับบอกว่านี่คล้ายๆ
 กับจะลบชื่อแก่ เพราะแกมี goodwill ชื่อดีในทางที่เป็นเจ้า บิสมาร์กก็บอก
 พระมหากษัตริย์ตั้งมาแกก็ยอมรับ แต่ขอให้เรียกชื่อเดิมว่าบิสมาร์ก พระเจ้าโกเซอร์
 เติมนโยบายไม่เป็นมิตรกับรัสเซียซึ่งเดิมบิสมาร์กรงไว้ได้ และทั้งๆ ที่เป็นญาติกับ
 อังกฤษ โกเซอร์ก็ไม่สามารถเป็นมิตรกับอังกฤษได้ ฝรั่งเศสในตอนนั้นมีนักการทูต
 ฝีมือเอกหลายคน ฝรั่งเศสถือโอกาสเอาการดำเนินนโยบายผิดของเยอรมันให้เป็น
 ประโยชน์แก่ตน ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๙๗-๑๙๑๒ ฝรั่งเศสสามารถทำสัญญาเป็นมิตร
 กับอังกฤษและรัสเซีย ทั้งๆที่อังกฤษกับฝรั่งเศสเคยแทบจะรบกัน เพราะเรื่องฝรั่งเศส
 เข้ามารุกรานไทยสมัย ร.ศ. ๑๑๒ เมื่อเกิดมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ฝรั่งเศสได้อังกฤษ
 รัสเซียเป็นพันธมิตร มิตรเยอรมันเดิมคืออิตาลี ก็กลับไม่ยอมเข้าด้วย กลับไปเข้า
 กับฝ่ายอังกฤษ แต่ได้มิตรที่ไม่มีกำลังแต่กลายเป็นภาระแก่เยอรมัน เช่น ออสเตรีย
 ฮังการี บัลแกเรีย และตุรกี เป็นต้น นักการทูตฝรั่งเศสที่เรื่อนามได้ช่วยนโยบาย
 ฝรั่งเศสสำเร็จในเรื่องนี้ก็คือ Barrère ทูตอิตาลี Jules Cambon ที่เยอรมัน Paul
 Cambon ที่อังกฤษ Paléologue ทูตรัสเซีย เมื่อมาถึงตอนนั้นก็อยากจะเล่าให้ฟัง
 อย่างสั้นๆ ให้ฟังแล้วเรื่องคลองสุเอซ ถึงการที่ผลิตผลของอังกฤษ แต่มาใน
 ระหว่างมหาสงครามคราวที่แล้วอเมริกาคนนักการทูตฝีมือดีๆ หลายคน เช่น นายกรูว์
 ทานเป็นทศอยุทธรณ์ ๑๐ ปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๓๑-๑๘๔๑ ถือเป็นบทอุบาย

ประกาศสงคราม ถ้าท่านไปอ่านหนังสือที่ท่านเขียนไว้แล้วจะเห็นได้ว่า ท่านได้
 รายงานทุกหมกทุกอย่าง หนังสือท่านเขียนไว้ชื่อ My ten years in Japan เขียนไว้
 เก่งมาก หรือ ปาเลโอโลก ทศฝรั่งเศสที่รัสเซียในสมัยพระเจ้าซาร์ และเมื่อจนเกิด
 ปฏิวัติคือจนถึง ค.ศ. ๑๙๑๗ ผมได้อ่านหนังสือของท่านเขียนเป็น Memoirs ไว้ ๓ เล่ม
 เก่งมากทุกอย่าง เพราะฉะนั้นท่านจะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ ต้องหวังพึ่งคุณภาพ
 ทางการศึกษาเพื่อช่วยนำปัจจัยต่าง ๆ มารวมเพื่อสร้างพลังของชาติ อีกนัยหนึ่งใช้การทูต
 ซึ่งมีปัจจัยทั้งหมดหนุนพลังในการเจรจาปัญหาระหว่างประเทศของตน เมื่อเป็นเช่นนั้น
 คุณภาพชั้นหนึ่งของราชการทางการทูตของประเทศนั้นจะต้องอยู่ในระดับที่ดีตลอดไป
 ในส่วนรวมทั้งหมกไม่ใช่หวังพึ่งฝีมือ แต่นักการทูตบางคนซึ่งบังเอิญผมพอดี นั้นเป็น
 ที่ผมเล่าก็หมายความว่าคุณภาพของการทูต ซึ่งการทูตโดยละเอียดผมจะได้บรรยาย
 ในเมื่อถึงเรื่องการทูต

๙. คุณภาพของรัฐบาล

อันนี้ผมก็แปลจากภาษาอังกฤษที่เรียกว่า Quality of good government ปัจจัยข้อ
 นี้มีความสำคัญเช่นเดียวกับนโยบายต่างประเทศซึ่งได้หว่านไว้ดีที่สุด และมีระบบการทูต
 ที่ปฏิบัติตามดีที่สุด และมีขุมกำลังจากทรัพยากรต่าง ๆ และกำลังคนบริบูรณ์ แต่ถ้า
 ไม่ได้รัฐบาลที่จะเป็นผู้ดำเนินการที่สามารถ ผลก็สูญเปล่า รัฐบาลที่ดีและเป็นปัจจัย
 สำคัญของพลังแห่งชาติมีความหมาย ๓ ประการ

- (๑) การใช้พลังจากขุมกำลังทรัพยากรและกำลังคนให้สมดุลงันกับ
 นโยบายที่จะดำเนิน
- (๒) การใช้ขุมกำลังต่าง ๆ ก็ต้องใช้ให้สมดุลงัน
- (๓) ดำเนินนโยบายต่างประเทศในทางที่ราษฎรส่วนมากจะสนับสนุน

(๑) การใช้พลังจากขุมกำลังทรัพยากรและกำลังคนให้สมดุลกันกับนโยบายที่จะดำเนิน รัฐบาลที่สามารถในประการแรกต้องคำนึงถึงพลังต่างๆ ที่ตนมีอยู่แล้ว เพื่อจุดมุ่งหมายและวิธีการในการดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อให้ได้ผลสำเร็จมากที่สุด เคยมีตัวอย่างประเทศที่ดำเนินนโยบายไม่สมดุลกับพลังของตน ก็เท่ากับยอมให้ประเทศอื่นบงการตนในที่สุด ในการเมืองระหว่างประเทศ หรือบางประเทศเดินนโยบายเกินกว่าพลังของตนที่มีจริงจึงจะประสบความล้มเหลว เพราะนโยบายที่เดินนั้นไม่มีพลังจริงจึงสนับสนุน ไม่มีชาติใดยำเกรง ตัวอย่างอย่างเมื่อคราวอเมริกาทำสนธิสัญญาที่แวร์ซายส์ครั้งนั้น ลอยยอร์ช นินทาวูดโรว์ วิลสัน ว่าเดินนโยบายโดยทงๆ ที่ตัวไม่มีกำลังเลย ที่จริงอเมริกาในเวลานั้น ท่านทั้งหลายคงทราบแล้วว่า เป็นผู้นำประเทศหนึ่งเมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้วก็ไปทำสัญญาแวร์ซายส์ว่าอย่างนั้นว่าอย่างนี้ต่างๆ โลกในเวลานั้นก็เข้าใจหวังกันว่าอเมริกาก็คงเป็นสมาชิกในสันนิบาตชาติ และก็จะอยู่ร่วมคอยป้องกันอะไรด้วย แต่พอกลับไปสหรัฐ เนื่องจาก วูดโรว์ วิลสัน เวลาไปประชุมที่แวร์ซายส์ครั้งนั้น ไม่ได้เอาสมาชิกสภาซึ่งแทนผู้แทนฝ่ายค้านไปด้วย แล้ววิลสันมักดำเนินนโยบายโดยผลการ ไม่ค่อยฟังเสียงรัฐมนตรีต่างประเทศซึ่งเป็นคนสำคัญเหมือนกัน ชื่อ โรเบิร์ต แลนซิง เพราะฉะนั้น เมื่อกลับมาจึงมีพวกค้านคอยโจมตี พอ วูดโรว์ วิลสัน มาขอความเห็นชอบหรือสัตยาบันจากรัฐสภาฯ ไม่ให้ เมื่อไม่ให้เช่นนั้นก็เท่ากับสหรัฐอเมริกาไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ ตั้งแต่นั้น วูดโรว์ วิลสัน ก็ล้มเจ็บ แล้วก็ไปเที่ยวโฆษณาเพื่อขอให้ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีอีก หรือให้ราษฎรสนับสนุนในเรื่องให้อเมริกาเข้าเป็นสันนิบาตชาติอีก แต่ก็ไม่สำเร็จ เป็นอันยุติได้ว่าพลังของชาติที่มีอยู่นั้นเป็นเครื่องกำหนดนโยบายต่างประเทศว่าควรจะทำเนิ่นหนักเบาเพียงใด

(๒) การใช้ขุมกำลังต่างๆ ต้องใช้ให้สมดุลย์ เมื่อปฏิบัติตามข้อ (๑) แล้วรัฐบาลต้องพยายามให้ทุก ๆ ส่วนของปัจจัยของพลังของชาติสมดุลกัน การที่จะ

บรรลุถึงพลังสูงสุดของชาติไม่จำเป็นต้องมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย มีพลเมืองมาก
 หรือมีกำลังอุตสาหกรรมทหารมาก ประเทศอาจบรรลุถึงพลังสูงสุดได้เมื่อได้ขุมกำลัง
 จากปัจจัยต่าง ๆ มีปริมาณและคุณภาพพอสมควร จนสามารถเดินนโยบายได้ และ
 บรรลุผลสำเร็จสมความประสงค์ ยกตัวอย่างอังกฤษ ก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒
 ในขั้นสูงสุดของพลังของตนทั้ง ๆ ที่ยังขาดธาตุต่าง ๆ ของพลังของชาติ เช่นทรัพยากร
 ธรรมชาติ จำนวนพลเมืองและทหารพื้นดิน แต่ก็มีกองทัพเรือใหญ่ที่สุดเป็นกำลัง
 สำคัญที่สุดเกี่ยวกับนโยบายพื้นทะเล ในขณะที่เดียวกันอังกฤษก็มีหลักประกันว่าอาหาร
 และวัตถุดิบซึ่งจะมีส่งมาเกาะอังกฤษจะไม่มีชาติใดขัดขวางได้ ตรงกันข้ามถ้าอังกฤษ
 มีทหารมาก มีพลเมืองมากเกินไป กลับจะก่อภาระยุ่งยากเสียอีก หรือถ้าอังกฤษ
 โลกมากอยากหาดินแดนเพิ่มขึ้นอีกอย่างสมัย ๑๐๐ ปีมาแล้ว ก็จะต้องมีทรัพยากร
 มากขึ้นและทหารมากขึ้น

(๓) การพยายามให้ราษฎรส่วนมากสนับสนุนนโยบาย หน้าที่ต่อไป
 หลังจากข้อ (๑) และข้อ (๒) ที่ผมกล่าวมาแล้ว ก็ต้องชักจูงให้ราษฎรเห็นชอบ
 ด้วยกับนโยบายต่างประเทศ รวมทั้งนโยบายภายในด้วย ทั้งนี้เพื่อระดมสรรพกำลัง
 ต่าง ๆ ในปัจจัยดังกล่าวมาแล้วมาสนับสนุน หน้าที่นี้ยากมาก เพราะเหตุว่าสถาน-
 การณ์ซึ่งเป็นอยู่ขณะนั้นอาจไม่เหมาะสมก็ได้

รวมความว่าที่ผมได้บรรยายมานั้นเป็นหลักใหญ่ ๆ ของปัจจัยอันเป็นพลังของ
 ชาติ ที่นี้การประเมินค่าของพลัง เป็นหน้าที่ของผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินนโยบาย
 ต่างประเทศของประเทศนั้น ๆ และผู้รับผิดชอบในการบริหารารณมติในกิจการ
 ระหว่างประเทศที่จะต้องประเมินค่าของปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และส่งเสริม
 พลังของชาติตนได้มากน้อยเพียงใด และประเมินค่าของปัจจัยต่าง ๆ ของประเทศอื่น ๆ
 ซึ่งตนเกี่ยวข้องด้วย การประเมินค่านี้นี้หมายถึงพลังปัจจุบันและในอนาคตด้วย การ
 ประเมินค่าของพลังของชาติตนแล้วเปรียบเทียบกับพลังของชาติอื่นที่เกี่ยวข้องนั้นไม่

ใช้เป็นของง่าย อย่างกับเราวัดเปรียบเทียบกับวัตถุ เพราะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่
 คำนวณยากมองไม่เห็น และแม้แต่จะคำนวณถูกต้อง แต่ก็อาจมีเหตุการณ์บางอย่าง
 เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมาย ทำให้การคาดคำนวณนั้นผิดหลัก ดังที่จะเห็นได้ในผล
 ของสงครามต่าง ๆ หลายครั้ง ฉะนั้น เจ้าตำราต่าง ๆ จึงสอนนักสอนหนาให้ศึกษา
 ประวัติศาสตร์โดยละเอียด

การประเมินผิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้ใน ๓ ประการดังต่อไปนี้

(๑) ไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ภาพของพลัง ภาษาอังกฤษเรียกว่า Relativity

of power โดยคำนวณแต่คิดว่าประเทศนั้นประเทศนั้นพลังแตกต่างกันอย่างนั้นอย่างนี้
 เมื่อเรากล่าวว่าประเทศนั้นมีพลังมาก และอีกประเทศหนึ่งพลังอ่อนก็เท่ากับว่าเรา
 เปรียบเทียบพลังของ ๒ ประเทศนั้น อีกนัยหนึ่งการคำนวณพลังมักจะเป็นการคำนวณ
 พลังสัมพันธ์ภาพ Relative power เช่นตามที่ได้อธิบายข้างต้นแล้วว่า ในปัจจุบันสหรัฐ
 อเมริกากับสหภาพโซเวียตเป็นอริมหาอำนาจ Super Power ในโลก ก็เท่ากับเรากล่าว
 ว่าสหรัฐอเมริกาหรือสหภาพโซเวียตเป็นประเทศที่มีพลังใหญ่ที่สุดในโลก เว้นประเทศ
 เดียว ตัวอย่างของการคำนวณผิดเช่นเมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ฝรั่งเศสเป็น
 ประเทศที่มีพลังทางทหารใหญ่ที่สุดในโลก แต่โลกก็ยังคำนวณว่าฝรั่งเศสยังคงมีพลัง
 เช่นนั้น แม้เมื่อเริ่มมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใหม่ ๆ โลกยังคาดคะเนเช่นนั้น
 ผมจำได้คือหนังสือพิมพ์ต่างๆ ในเวลานั้นลงชมเชยพลังของฝรั่งเศสตลอดจนว่ามีแม่ทัพ
 สามารถที่สุดคือ นายพลกาเมอแลง แต่โลกก็ประหลาดใจที่สุดตอนเยอรมันเริ่มบุก
 คือ ท่านนายทหารคงทราบแล้วว่า เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๓๙ เมื่ออังกฤษ
 ฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมัน เพราะเยอรมันบุกเข้าไปแล่นคั่น ทั้งสองฝ่าย
 เขาเรียกว่า Phoney War คือสงครามอยู่เฉยๆ ประกาศไปอย่างนั้นไม่ได้รับกันหลาย
 เดือน จนกระทั่งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๐ เยอรมันจึงเข้าเริ่มตีฝรั่งเศสและ
 ผ่านเบลเยียม ฮอลแลนด์ อะไรเหล่านี้ โลกประหลาดใจที่สุดตอนเยอรมันเริ่มบุก

จริงๆ คือสามารถชนะฝรั่งเศสได้ภายใน ๔๐ วัน วันเริ่มบุกคือวันที่ ๑๒ พฤษภาคม วันที่ฝรั่งเศสยอมแพ้จริงๆ ก็คือวันที่ ๒๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๐ ที่โลกคำนวณผิด เพราะคำนวณแต่กำลังของฝรั่งเศสไม่ได้คำนวณสัมพันธ์กับพลังของชาติอื่น ตามส่วนว่าในระยะตั้งแต่เสร็จมหาสงคราม ค.ศ. ๑๙๑๘ จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๙๓๙ ก็ ๒๑ ปีในประเทศอื่นเขาก็เจริญก้าวหน้าไปเหมือนกัน อีกนัยหนึ่งสันนิษฐานพลังของฝรั่งเศส ฝ่ายเดียวคิดว่าเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๙ ฝรั่งเศสมีพลังที่สูงสุดในการทหาร ฉะนั้น ค.ศ. ๑๙๓๙ ก็คงจะมีเช่นเดียวกันตาม rate ความจริงกำลังของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ มีมากเท่า หรือยิ่งกว่า ค.ศ. ๑๙๑๙ จริง แต่ก็ไม่ได้เป็นไปตามส่วนกับชาติอื่นเฉพะอย่างยิ่งพลังของฮิตเลอร์

(๒) การประเมินแบบที่ ๒ ซึ่งผิดพลาดได้ คือ นึกเสียว่าปัจจัยใดอันหนึ่งซึ่งตนมีอยู่ และเคยเป็นปัจจัยซึ่งตัดสินเด็ดขาดในปัญหาการเมืองระหว่างประเทศที่ผ่านมาแล้วให้ตนเป็นฝ่ายชนะว่า เป็นปัจจัยที่ถาวรมั่นคงจนลืมนึกว่าปัจจัยแทบทุกปัจจัย ไม่ใช่อยู่กับที่ หรือที่เรียกกันว่า dynamic ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของโลก ข้อ (๒) นี้ก็เกี่ยวข้องกับข้อ (๑) ที่ผมได้กล่าวแล้ว คืออย่างเมื่อตอนเยอรมันเข้าตีรัสเซีย โลกก็คำนวณเหมือนกันว่าภายใน ๔๐ วันรัสเซียแพ้ ก็คำนวณผิดด้วยหลายอย่างจริงๆ รัสเซียเขาว่าแกหโลกโลกเหมือนกัน ท่านทั้งหลายคงจำได้ตอนที่เมื่ออังกฤษฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมัน เวลานั้นเยอรมันมีสัญญาพันธมิตรกับรัสเซียว่าจะไม่รุกรานซึ่งกันและกัน รัสเซียเลยถือโอกาสตีฟินแลนด์ ในการรบฟินแลนด์นั้นฝ่ายสัมพันธมิตรได้ส่งคนไปดูเหมือนกัน ปรากฏว่าอาวุธที่จับได้จาก รัสเซีย รถถังก็เก่าๆ อย่างใช้ไม่ได้ ปืนก็หมดสมัย อะไรต่างๆ แต่เดี๋ยวนี้ปรากฏแล้วว่าวัตถุต่างๆ ที่ฝ่ายฟินแลนด์จับได้จากรัสเซียครั้งนั้น รัสเซียตั้งใจเอาของเก่าๆ ไปใช้ทีเดียว เราคงประหลาดใจว่าเวลานั้นทำไมรัสเซียรบฟินแลนด์อยู่หลายเดือนไม่ชนะเสียที เป็นยุทธวิธีของรัสเซียทางนั้น เพราะฉะนั้น เวลานั้นโลกจึงคำนวณผิดว่าเยอรมัน

ยังโง่กงชนะรัสเซียง่าย และฮิตเลอร์เองก็คำนวณผิดเหมือนกัน หรืออังกฤษก็เช่นเดียวกันส่งคณะทูตไปเจรจาที่รัสเซียเพื่อทำสัญญาร่วมมือกันในการที่จะปราบฮิตเลอร์ การส่งไปแทนที่จะส่งรัฐมนตรีไป ก็ส่งขนาดนายวิลเลียม สเตรงก์ ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็เป็น ลอร์ด สเตรงก์ ไปเจรจา แล้วเอาแม่ทัพนายกองซึ่งไม่มีชื่อเสียงไปอะไรต่าง ๆ รัสเซีย ก็ไม่พอใจเหมือนกัน หาว่าคดๆ ก็พอดีฮิตเลอร์ส่งริบเบนทรอปไปทาบถามว่าเรามาทำสัญญากันดีหรือไม่ ทั้งสองฝ่ายก็เลยทำสัญญากัน

(๓) คำหนึ่งถึงปัจจัยโคปัจจัยหนึ่งว่าสำคัญพอที่จะตัดสินปัญหาได้แล้ว โดยไม่คำนึงที่จะเอาปัจจัยอื่น ๆ มาประเมินควบ เช่นไปคำนึงถึงว่าราษฎรเรามีลักษณะชาตินิยม เมื่อถึงเวลาบรรบเต็มก็ไม่ต้องคำนึงถึงปัญหาอื่น ซึ่งถูกต้องคำนึงถึงปัญหาอื่นรวมกันหมด เท่าที่ผมบรรยายมานักเป็นหลักใหญ่ ๆ ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ที่นเมื่อ ๒-๓ วันนี้ ผมได้อ่านหนังสือซึ่งเขาลองเปรียบเทียบให้ดู เขาเปรียบเทียบเวลานิตุลย์พลังสหรัฐอเมริกากับจีนแดง ผลเมืองปัจจุบันนี้ สมมติเอาว่าสหรัฐอเมริกามีผลเมือง ๑๕๖ ล้าน จีนแดง ๗๐๐ ล้าน ผลิตรกรรมสินค้าและบริการต่าง ๆ ซึ่งอเมริกาผลิตได้เวลานับละ ๖๗๑ พันล้านดอลลาร์ หรือเท่ากับเงินบาท ๑๓,๔๒๐ พันล้านบาท ส่วนผลิตรกรรมสินค้าและบริการของจีนแดงปีหนึ่งประมาณ ๖๐ พันล้านดอลลาร์ หรือ ๑,๒๐๐ พันล้านบาท กำลังทหารของอเมริกาเวลานี้ทั่วโลกถ้ารวมทั้งในอเมริกา ๒,๖๕๖,๐๐๐ ของจีนแดง ๒,๔๘๖,๐๐๐ อาวุธนิวเคลียร์อเมริกาเวลานี้มีระหว่าง ๓๐,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ จีนแดงยังไม่มีเพิ่งทดลอง ๒ เครื่อง เครื่องบินรบเวลาอเมริกา ๒๐,๐๐๐ รวมทั้งเครื่องบินทิ้งระเบิดทางไกลหลายร้อยเครื่อง ระเบิดทางไกลสำหรับพวก atomic bomb สำหรับจีนแดงเวลานี้เครื่องบินรบ ๒,๕๐๐ เครื่อง รวมทั้งเครื่องบินทิ้งระเบิดระยะกลางของโซเวียต เรือรบของอเมริกาเวลานี้มี ๕๐๐ ลำ และเรือขนาดเล็กรอีก ๑,๖๐๐ ลำ จีนแดงมีเรือพิฆาตเรือใต้น้ำ ๓๐ ลำ เรือรักษาชายฝั่งหลายร้อยลำ จรวดระยะไกลเวลาอเมริกา ๑,๓๕๐ จีนแดงยังไม่มี ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการทหารของอเมริกาเวลานับละ ๕๑ พันล้านดอลลาร์

จีนแดงประมาณ ๕ พันล้านดอลลาร์ ผลิตรวมเหล็กกล้าเวลานสหรัฐอเมริกาส่งผลิตคิดแล้ว ๑๓๑ ล้านตันต่อปี จีนแดง ๑๐ ล้านตันต่อปี ผลิตรวมน้ำมันขณะนั้นสหรัฐอเมริกาส่งผลิต ๒.๗ พันล้านตันต่อปี จีนแดง ๕๑ ล้านตันต่อปี เรือพาณิชย์สำหรับบรรทุกสินค้าระหว่างประเทศอเมริกามี ๒๓ ล้านตัน จีนแดงมี ๕ แสนตัน นี่ก็เปรียบเทียบกันเปรียบเทียบกำลังองค์การนาโตกับกลุ่มวอร์ซอร์หรือกลุ่มคอมมิวนิสต์ซึ่งรัสเซียเป็นหัวหน้า แต่กลุ่มวอร์ซอร์นั้นจีนแดงไม่ได้รวมอยู่ด้วย กลุ่มนาโตนั้นเวลานี้มีพลเมือง ๕๐๐ ล้าน กลุ่มวอร์ซอร์ ๓๓๐ ล้าน ผลิตรวมสินค้าและบริการกลุ่มนาโตได้ ๑,๑๐๐ พันล้านดอลลาร์ต่อปี กลุ่มวอร์ซอร์ ๓๕๐ พันล้านดอลลาร์ต่อปี กำลังทหารกลุ่มนาโต ๖ ล้าน กลุ่มวอร์ซอร์ ๔.๓ ล้าน อาวุธนิวเคลียร์ กลุ่มนาโต ๑ หมื่น มีในยุโรปโดยเป็นของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซียมีแต่ผู้เดียวหลายพันเครื่องบินรบกลุ่มนาโตมี ๒,๕๐๐ ทุกประเภท กลุ่มวอร์ซอร์ ๑๕,๐๐๐ เรือรบกลุ่มนาโตมี ๕๐๘ ทั้งนี้ไม่รวมของสหรัฐอเมริกาส่งไม่ได้อยู่ในเขตนาโต คืออยู่ที่นอกกลุ่มวอร์ซอร์มี ๗๔๔ จรวดขีปนาวุธไกล กลุ่มนาโตมี ๑,๕๐๐ กลุ่มวอร์ซอร์มี ๓๐๐ ค่าใช้จ่ายทางทหาร กลุ่มนาโต ๓๗ พันล้านดอลลาร์ต่อปี กลุ่มวอร์ซอร์ ๔๓ พันล้านดอลลาร์ต่อปี ผลิตรวมเหล็กกล้า กลุ่มนาโตมี ๒๗๖ ล้านตันต่อปี กลุ่มวอร์ซอร์ ๑๓๐ ล้านตันต่อปี ผลิตรวมน้ำมัน กลุ่มนาโตมี ๓.๓ พันล้านตันต่อปี กลุ่มวอร์ซอร์ ๑.๕ พันล้านตันต่อปี กำลังไฟฟ้า กลุ่มนาโต ๑,๕๓๑ พันล้านกิโลวัตต์ชั่วโมงต่อปี ฝ่ายกลุ่มวอร์ซอร์มี ๖๖๔ พันล้านกิโลวัตต์ชั่วโมงต่อปี ผมคิดว่าสำหรับในเรื่องพลังต่างๆ ที่ผมบรรยายมานี้คงจะพอสำหรับท่านนักศึกษาได้ไปค้นคว้าเพิ่มเติม ท่านเรายังมีเวลาเหลืออีกหน่อย เมื่อพักแล้วผมจะได้เริ่มบรรยายเรื่องการทูต เพราะตามที่ วทบ. ได้กำหนดไว้เป็นเรื่องมาก และผมเห็นว่าจำเป็นด้วย เพราะฉะนั้น ตามธรรมดาเรื่องการทูตนี้ วทบ. ระบุมาให้ฉันต้องบรรยายกันหลายเดือนทีเดียว แต่ผมจะพยายามรวบรัดให้ได้ภายในวันนกับพรุ่งนี้อีก ๒ ชั่วโมง สำหรับเรื่องที่ท่านผู้ใดจะซักถามอะไรก็เชิญ.

ประวัติศาสตร์การทูต ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑

คำบรรยายเรื่องนี้ นายติเรก ชัยนาม ได้แสดงที่กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ ๑๑ และ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๐๙ รวม ๒ ครั้ง แก่ข้าราชการของกระทรวงการต่างประเทศ และของกระทรวงอื่นบางหน่วยที่เข้าร่วมในการศึกษาและฝึกอบรมของกระทรวงการต่างประเทศด้วย คำบรรยายนี้ได้แจกจากที่เจ้าหน้าที่ออกเสียงไว้ นับว่าเป็นคำบรรยายรุ่นสุดท้าย ๓-๔ เรื่อง ของนายติเรก ชัยนาม ก่อนถึงแก่กรรม เป็นที่น่าเสียดายว่า ผู้บรรยายไม่มีโอกาสตรวจแก้ทั้งข้อความและถ้อยคำ เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ได้ถอดคำบรรยายนี้ออกมาตีพิมพ์ขึ้นเสร็จและส่งไปให้ค่านักป่วยมากเสียแล้ว แต่ก็ได้แสดงความปรารถนาไว้ว่า หากค้อยยังชั่วชั้นจะรีบขั้คเกลาคกแต่งส่งมาให้ อย่างไรก็ตาม ค่านักก็ได้บอกให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายอำนวยการอบรมได้ช่วยตรวจให้ด้วย เพราะไม่อยากจะทิ้งไว้นาน เมื่อค่านถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าหน้าที่จึงได้พยายามช่วยเพียงขั้คเกลาคให้เท่าที่จะทำได้เท่านั้น นอกนั้นคงปล่อยไว้เช่นเดิม

๒๕๔ ๑๕ ท่านผสมเกสรตงหลาย

ข้าพเจ้าขอขอบคุณทางกระทรวงการต่างประเทศที่ขอให้มาบรรยายกับท่านผู้เกียรติทั้งหลายในเรื่อง ประวัติความสัมพันธ์ทางการทูตภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เรื่องนี้ท่านศึกษาตำรับตำราต่าง ๆ แล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ระยะเวลานั้น คือ ค.ศ. ๑๙๑๘ มาจนบัดนี้หลายร้อยหลายพันเรื่อง ฉะนั้น ถ้าจะบรรยายจริง ๆ แล้ว ก็เป็นการพันวิสัย ข้าพเจ้าจะได้บรรยายในเรื่องและเหตุการณ์สำคัญ ๆ เท่านั้น ในการบรรยายเพียง ๒ ครั้งน

ท่านทั้งหลายคงทราบแล้วว่า มหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ เกิดขึ้นเพราะอะไร ในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้น ท่านคงเคยได้ยินที่เรียกว่า ๑๔ ข้อของ

ประธานาธิบดีวิลสัน คือในระหว่างสงคราม ประธานาธิบดีวิลสันได้เสนอว่า ภายหลังสงครามแล้วจะให้โลกมีสันติสุขได้ใน ๑๔ ข้อ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวให้เสียเวลา เพราะท่านอาจค้นได้จากตำราซึ่งมีอยู่มากหลาย สารสำคัญที่วิลสันพูดก็คือ การทูตต่อไปจะให้เป็นการเปิดเผยไม่มีลับ เพราะวิลสันเองได้ประสพว่าการที่เกิดมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ขึ้นนั้น เพราะประเทศต่างๆ ได้ทำสัญญาลับซึ่งกันและกัน เรื่องที่น่าประหลาดก็คือทั้ง ๆ ที่วิลสันเสนอ ในระหว่างสงครามห้ามการทำสัญญาลับหรือการทูตลับนั้น แต่พอเสร็จแล้วไปทำสนธิสัญญาที่แวร์ซายส์กลับปรากฏว่ามหาประเทศต่าง ๆ เช่น อิตาลี ฝรั่งเศส รัสเซีย ได้ทำสัญญาลับซึ่งกันและกันไว้

ผลแห่งมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ มีอะไรบ้าง :-

๑. ประธานาธิบดีวิลสันเสนอให้ตั้งองค์การสันนิบาตชาติ หรือที่ในสมัยนั้นเรียกว่า League of Nations ที่น่าเสียดายก็คือ สันนิบาตชาติซึ่งวิลสันเป็นคนเสนอในเวลาวิลสันกลับไปอเมริกา รัฐสภากลับไม่ให้สัตยาบัน ทั้งนี้ มีผู้วิจารณ์ว่าเพราะความผิดหลายประการของฝ่ายวิลสันเองและฝ่ายรัฐสภาด้วย คือเมื่อวิลสันไปประชุมสันนิบาตชาติครั้งหนึ่งที่แวร์ซายส์ วิลสันไม่ได้เอาฝ่าย opposition หรือฝ่าย Republican ไป และไม่ยอมฟังเสียงใคร ๆ หมด แม้รัฐมนตรีต่างประเทศ โรเบิร์ต แลนซึ่งก็ตาม วิลสันแกก็ dictate อะไรต่างๆ เมื่อเป็นเช่นนั้น วิลสันกลับมาเพื่อขอให้รัฐสภาให้สัตยาบัน บังเอิญเวลานั้นรัฐสภาใหม่ของอเมริกามีการเลือกตั้งใหม่ พวกที่เข้ามาจะเป็น Congressman ก็ดี Senator ก็ดี ส่วนมากเป็นพวก Republican พวกนี้โกรธอยู่แล้วก็ไม่ยอมให้สัตยาบัน นอกจากนั้นยังเกี่ยวกับนโยบายอยู่อย่างโดดเด่นของอเมริกา หรือที่เรียกว่า Isolation อีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจะเห็นได้ว่า เมื่อตั้งสันนิบาตชาติขึ้นเวลานั้นใคร ๆ ก็คิดว่าอเมริกาจะเป็นกระดูกสันหลัง เมื่ออเมริกาไม่เข้า อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัวณเร ในที่สุดก็ตั้งขึ้นไปแทน ๆ เช่นนั้น อีกประการหนึ่งสันนิบาตชาติใน

เวลานั้นเมื่ออเมริกาไม่ได้เข้า รุสเซียก็ไม่ได้เข้า เยอรมันก็ยังถูกห้ามอยู่ ฉะนั้นประเทศที่ใหญ่ยิ่งจริงๆ ในเวลานั้นจึงมีเพียง ๔ ประเทศ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี และญี่ปุ่น ทำนองทราบแล้วว่า ผลของสงครามโลก ค.ศ. ๑๙๑๘ นั้น ตกลงอย่างไรบ้าง มีการตกลงกันหลายประการ

๒. ในเรื่องดินแดน ตกลงเยอรมันต้องเสีย Alsace-Lorraine กลับไปยังฝรั่งเศส แคว้นซาร์ก็ให้ฝรั่งเศสดูแลไปก่อนจนกว่าจะมีการแสดงประชามติที่เรียกว่า plebiscite โปแลนด์ได้เอกราช โดยเอาเนื้อที่จากเยอรมันกับรัสเซียมาตั้งเป็นรัฐ โปแลนด์ขึ้นแล้วเกิดฉนวนแคทติก ดินแดนของเยอรมันที่อยู่ในอาฟริกาเสียไปหมด ดินแดนหรือเกาะต่าง ๆ ที่เยอรมันมีอยู่ทางเอเชียส่วนมากญี่ปุ่นก็ยึดเอาไป บางส่วนก็ตั้งเป็นดินแดนซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า mandate หรืออาณัติ

๓. ทางด้านการทหาร เยอรมันก็ถูกตัดว่าจะมีทหารเท่านั้นเท่านั้นไม่ได้ต้องมีกำหนดจำนวน และเพื่อเป็นประกันว่าเยอรมันจะไม่รุกรานอีก มีเขตตามลำแม่น้ำไรน์เป็นเขตปลอดทหาร จะมีกำลังทหาร กำลังกองทัพเรือได้เพียงเท่านั้นเท่านั้นตามจำนวนที่กำหนดไว้

๔. ทางเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน จะต้องชำระค่าเสียหายให้แก่สัมพันธมิตร เป็นอันมาก ทั้งยังมีมติคว่ำว่าเยอรมันจะต้องรับผิดชอบในการทำสงครามครั้งนั้น ความตกลงแวร์ซายส์เป็นมูลเหตุอันหนึ่งของมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒

๕. ทำนองทราบแล้วว่า มหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้ฝรั่งเศสเจ็บใจมาก ฉะนั้น ในการทำสัญญาต่าง ๆ ฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งปวงกาเรจึงมีนโยบายว่าจะต้องปรับเยอรมันให้อยู่ที่เดียว ต้องตัดแขนตัดขาทั้งหมด แต่ในที่สุดอังกฤษและอเมริกาก็ชี้แจงว่าจะทำกับเยอรมันอย่างนั้นไม่ได้ ฝรั่งเศสก็ยื่นเอากับอังกฤษว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจะรับได้หรือไม่ว่าเยอรมันจะไม่รุกราน อังกฤษเวลานั้นก็จะให้คำรับรอง แต่ฝรั่งเศสประสงค์จะให้รับรองทั่วทั้งแนวตะวันออกของฝรั่งเศส อังกฤษก็บอกว่ารับรอง

ไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ภายหลังกองทัพโลกครั้งที่ ๑ นโยบายของฝรั่งเศสก็คือ
เรียกค่าปฏิกรรมสงครามเสียจนเยอรมันไม่สามารถชำระหนี้ได้ ในที่สุดสถานการณ์
เศรษฐกิจปั่นป่วน ทำนองเคยได้ยินแล้ว เงินมาร์คหลายล้านมาร์คเท่ากับไม้กวาด
ที่เราเอาเงินมาร์คมาตีคูปองเล่น ในเวลานั้น ข้าพเจ้ายังจำได้ ค.ศ. ๑๙๒๐-๑๙๒๑
๔๐ กว่าปีมานี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ฝรั่งเศสจึงเดินนโยบายหาพวก ในที่สุดฝรั่งเศสก็ทำ
สัญญากับรัสเซียและโปแลนด์ ในการที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกรณีเยอรมัน
โจมตี นี่เป็นฐานะทั่วไปในยุโรป

ตุรกี

ท่านคงทราบแล้วว่าก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ตุรกีมีอำนาจแผ่อาณาเขต
ไปในตะวันออกกลางเป็นอันมาก เวลานั้นตุรกีมีชื่อเรียกว่า Ottoman Empire แต่
เนื่องจากเข้าสงครามผิดไปเข้ากับฝ่ายเยอรมัน ฉะนั้น เมื่อเสร็จสงครามแล้ว ประเทศ
ตุรกีหรือจักรวรรดิตุรกี จึงถูกฉีกออกเป็นประเทศเล็ก ๆ ก็เกิดประเทศอย่างอิรัก
เป็นต้น แม้กระนั้นก็ตุรกีท่านก็ทราบแล้วว่า ได้ผู้นำที่สามารถคนหนึ่ง คือ Ataturk
ท่านผู้นำสามารถกู้ชื่อเสียงตุรกีกลับมาใหม่ชื่อเสียง และนำตุรกีให้ก้าวหน้าเป็นอารย
ประเทศทุกวันนี้ และตุรกีก็มีชื่ออีกคนหนึ่งชื่อ Ismet Inönü เวลานั้นดูเหมือนเพิ่ง
ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไป เคยเป็นประธานาธิบดีเหมือนกัน เวลาประชุมกัน
ที่ Montreux เพื่อตกลงในเรื่องช่องแคบ Dardanelles ฝ่ายสัมพันธมิตรต้องการกดขี
Inönü ต้องเข้าประชุม พอเข้าไปในห้องประชุม เจ้าหน้าที่ก็จัดเก้าอี้เล็ก ๆ ไว้ให้
ตัวหนึ่ง แล้วชี้ไปให้ว่านี่ชื่อผู้แทนตุรกี ท่านก็ถามว่านี่จัดไว้ให้ใคร ก็ตอบว่า
สำหรับท่าน ท่านก็ว่าเก้าอี้ตัวอื่น ๆ ทำไมไม่มีพนักสูง ๆ สำหรับฉันทำไมตัวเล็ก ๆ เจ้า
หน้าที่ก็บอกว่าจัดไม่ทัน ท่านก็บอกว่าไปจัดให้ทันแล้วค่อยมาตามใหม่ แล้วท่านก็
เดินออกจากห้องประชุม ซึ่งแสดงถึงการรักษาเกียรติของประเทศ

ในเรื่องการจัดเก้าอี้ ท่านคงเคยได้ยินแล้วเมื่อคราว Congress of Vienna ค.ศ. ๑๘๑๕ ในสมัยนั้น เวลาจะเดินเข้าห้องประชุมต้องก้าวพร้อมๆ กัน และท่านเชื่อหรือไม่ว่า ในการประชุม ณ ปอทสแคม เมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้านยุโรปใหม่ๆ อังกฤษ อเมริกา รัสเซีย เติงกันในเรื่องเดินเข้าห้องประชุมเหมือนกัน ในที่สุดต้องตกลงเอาอย่างเดียวกับสมัย Congress of Vienna กล่าวคือ นับ ๑-๒-๓ แล้วเดินเข้าประตูพร้อมกัน

ฝรั่งเศสและรัสเซีย

เพื่อป้องกันการรุกรานจากเยอรมัน ฝรั่งเศสทำสัญญากับเบลเยียมด้วย ท่านคงทราบแล้วว่า ระหว่างและภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้นเอง ทางประเทศรัสเซียได้เกิดปฏิวัติใหญ่หลวงที่สุดในประวัติศาสตร์ โดยพวกบอลเชวิค และในที่สุดคือพวกคอมมิวนิสต์ทุกวันนี้ เมื่อปฏิวัติ ๑๙๑๗ พวกปฏิวัติคือพวกคอมมิวนิสต์เข้าไปยึดพระราชวังเครมลินได้ แล้วไปได้เอกสารลับต่างๆ ซึ่งปรากฏว่าประเทศอังกฤษ ก็มี ฝรั่งเศสก็มี ทำสัญญาลับกับซาร์ว่า ถ้าเสร็จสงครามแล้วจะแบ่งให้รัสเซียเข้าควบคุมช่องแคบ Dardanelles จะให้รัสเซียมีอิทธิพลทางเหนือเปอร์เซีย เหล่านี้เป็นต้น พวกคอมมิวนิสต์ได้เอาสัญญาลับเหล่านี้มาพิมพ์ ฝ่ายสัมพันธมิตรก็ประกาศว่า ไม่จริง แต่ความจริงนะจริง

เมื่อเสร็จสงคราม โดยที่รัสเซียเป็นคอมมิวนิสต์ ประเทศต่างๆ ในยุโรปไม่ยอมรับนับถือ รัสเซียจึงพยายามเดินทุกอย่างเพื่อให้ประเทศต่างๆ รับนับถือตน ในที่สุดประเทศแรกในยุโรปที่ยอมรับนับถือรัสเซีย คือ เยอรมันนั่นเอง ที่เรียกว่า สัญญา Rapallo โลกพากันแตกตื่นในการที่เยอรมัน ทั้งๆ ที่ถูกผูกมัดโดยสัญญาแวร์ซายส์ กลับเป็นผู้ยอมรับนับถือรัสเซีย บังเอิญในเวลานั้น อิตาลีซึ่งท่านคงทราบแล้วว่าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรรบเยอรมัน แต่เมื่อเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้ว

ตามสัญญาซึ่งอังกฤษและฝรั่งเศสให้ไว้ อิตาลีจะได้ดินแดนต่างๆ มากมาย ก็ไม่ได้
 สมความปรารถนา เพราะประธานาธิบดีวิลสันยืนยันหลักในเรื่อง Self determination
 คือการกำหนดตนเอง ถึงแม้อิตาลีจะได้ไปบ้าง ก็ไม่ได้สมกับที่ตนปรารถนา เมื่อ
 เป็นเช่นนี้ราษฎรในอิตาลีซึ่งมีความยากจนจึงไม่พอใจรัฐบาลในขณะนั้นเป็นอย่างมาก
 ได้เกิดพรรค Fascist ขึ้นโดยมุสโสลินีเป็นหัวหน้านำทหารเข้ายึดกรุงโรม พระเจ้า
 แผ่นดินทรงเชิญให้มุสโสลินีเข้าจัดตั้งรัฐบาล อิตาลีก็เริ่มมีนโยบายเป็นประเทศ
 เผด็จการ

ในระยะนั้น ฝรั่งเศสมีรัฐมนตรีต่างประเทศคนหนึ่งซึ่งมีนโยบายที่จะติดกับ
 เยอรมัน รัฐมนตรีต่างประเทศคนใหม่ชื่อ Briand ซึ่งมีความเห็นว่ายุโรปจะมีสันติ
 ได้ต้องร่วมกับเยอรมัน บังเอิญในเวลาอันนั้นเยอรมันก็มีรัฐมนตรีต่างประเทศคนหนึ่ง
 ชื่อ Gustav Stresemann ซึ่งได้ประกาศว่า เยอรมันเลิกความต้องการที่จะได้ดินแดนคืน
 ที่เสียไปแล้วยอมสละหมดทุกอย่าง บริอังก์มีนโยบายที่จะติดกับเยอรมันอยู่แล้ว จึงถือ
 โอกาสประกาศรับถ้อยแถลงของเสตรสมาน เป็นเหตุให้คนฝรั่งเศสพอใจมาก แต่
 พอเซ็นสัญญาได้ไม่เท่าใด Stresemann ก็ระหว่าถึงแก่กรรม ผู้ที่เข้ามาใหม่เมื่อ
 ไม่ได้ นโยบายความสนิทสนมระหว่างเยอรมันกับฝรั่งเศสก็จางไปอีก

ออสเตรีย

ท่านคงทราบแล้วเหมือนกันว่า ออสเตรียก่อนสงครามก็เป็นจักรวรรดิใหญ่
 เรียกว่า ออสเตรีย-ฮังการี เอ็มไพร์ ออสเตรียนี้เองที่ทำให้เกิดมหาสงครามโลก
 ครั้งที่ ๑ ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ สัญญาแวร์ซายส์บังคับฮังการีออกไป
 ให้เหลือออสเตรียเป็นประเทศเล็กๆ ใครๆ ก็ทำนายว่าไม่สามารถดำรงอยู่ได้เพราะ
 รายได้ไม่พอ วันหนึ่งจะต้องกลับไปรวมกับเยอรมัน เพราะออสเตรียเป็นเยอรมัน
 สต็อก เชื้อชาติเยอรมัน พูดภาษาเดียวกัน ขนบธรรมเนียมอย่างเดียวกัน ต่อมา

เยอรมันกับออสเตรเลียตกลงทำสหภาพศุลกากร คือทั้งสองฝ่ายจะซื้อขายอะไรกันไม่
ต้องเสียภาษี เป็นความตกลงพิเศษ พอสัมพันธ์มิตรรัฐเข้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส
ก็บังคับให้เลิกสัญญา สัญญาตั้งกล่าวก็ต้องเลิกกันไป

สันนิบาตชาติ

เหตุการณ์ต่อมาก็คือสันนิบาตชาติ มีผู้ตามเป็นจำนวนมากว่า ทำไมสันนิบาต-
ชาติจึงล้มเหลว ถ้าท่านอ่านตัวบทกติกาสันนิบาตชาติแล้ว จะเห็นได้ว่าตัวบทกติกา
สันนิบาตชาตินั้นสั้นสนหมด สมมติว่า เกิดกรณีรบพุ่งขึ้นในสองประเทศใครเป็นผู้
มีหน้าที่พิจารณาคำเนิการ ในกติกาสันนิบาตชาติปล่อยให้ทั้งสมัชชาและคณะมนตรี
มีอำนาจพิจารณา ไม่ได้บอกเด็ดขาดอย่างกฎบัตรสหประชาชาติ ในกฎบัตรสห-
ประชาชาติถ้ามีเรื่องขึ้น หน้าที่ปฐมที่เรียกว่า primary responsibility ในการที่จะ
รักษาความสงบเรียบร้อยของโลกนั้นตกอยู่กับคณะมนตรีความมั่นคง แต่ในกติกา
สันนิบาตชาติไม่ได้พูดไว้ สมัชชาพิจารณาก็ได้ คณะมนตรีพิจารณาาก็ได้ แต่ที่สำคัญ
ที่สุด คือการ sanction คำเนิการปราบปรามจริง ๆ นั้น ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด ต้อง
เป็นความเห็นหรือความตกลงเป็นเอกฉันท์ ถ้าต้องเป็นความเห็นเอกฉันท์แล้ว
อย่างไร ๆ ก็ปราบไม่ได้ นี่เป็น weakness ของกติกาสันนิบาตชาติ

ต่อมา เรื่องสันนิบาตชาติกับแมนจูเรีย เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่จนถึงญี่ปุ่น
ลาออกจากสันนิบาตชาติ ท่านทราบแล้วว่าจีนในสมัยก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒
อีกนัยหนึ่งระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๑ ถึง ๑๙๓๕ นั้น มีเจียงไคเช็คเป็นประมุขของประเทศ
ข้าพเจ้าขอย้อนหลังไปอีกหน่อย เพราะมันเกี่ยวโยงกัน ท่านทราบแล้วว่าตั้งแต่
ประมาณปี ค.ศ. ๑๖๔๔ คือประมาณ ๓๐๐ ปีมานี้ มีการปฏิวัติใหญ่ในประเทศจีน
ราชวงศ์แมนจูโค่นราชวงศ์ของจีนดั้งเดิม พอแมนจูยึดอำนาจในประเทศจีนได้
ก็บังคับให้คนจีนทั้งหมดไว้หางเปีย เพื่อแสดงให้เห็นว่าจีนเป็นทาสของแมนจู

ต่อมาเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๑ ชุน ยัก เซน ซึ่งได้รับการศึกษามาจากอเมริกา ได้เป็นหัวหน้าปฏิวัติสำเร็จ แต่การปกครองของ ชุน ยัก เซน ไม่ success ไม่ตลอดรอดฝั่ง เพราะในประเทศจีนท่านก็ทราบแล้วว่าใหญ่โตมหาศาล แต่การคมนาคมแทบจะไม่มี เขาได้ทำสถิติว่าการคมนาคม ถนนหนทางในเมืองจีนเวลานั้น ถนนชั้นสามขรุขระๆ อย่างทางเกวียนนี่เอง มีประมาณ ๔ หรือ ๕ พันไมล์เท่านั้น เมื่อการคมนาคมไม่ดี การปกครองก็ไปไม่ถึง เมื่อปกครองไม่ได้ ประเทศจีนในเวลานั้นจึงมี war lords ที่เรียกกันว่าขุนศึก war lords ในสมัยเจียงไคเช็ค บนพื้นแผ่นดินใหญ่มีประมาณ ๑๐๐ คน ล้วนแต่เป็นนายพลเอกหรือจอมพลทั้งนั้น พวกเหล่านี้หากินโดยเก็บภาษีเอง เจียงไคเช็คต้องการจะ control ให้ได้ แต่ก็ทำไม่สำเร็จ นี่เป็นจุดอ่อนอีกประการหนึ่ง ต้องไม่ลืมว่าประเทศจีนถูกพวกฝรั่งรวมทั้งญี่ปุ่นมารุมกินอยู่ นับเป็นจำนวนอย่างน้อยๆ ๒ หรือ ๓ ร้อยปี เพราะเมืองจีนเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ทั้งในแง่ของการค้าขายด้วย

ญี่ปุ่น

ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๐ ถึง ๑๙๓๕ ญี่ปุ่นซึ่งเป็นมหาประเทศในเอเชียหลังจากที่ชนะรัสเซียคราวสงคราม ๑๙๐๔ - ๑๙๐๕ มีพลเมืองมากขึ้น ต้องการจะระบายนโยบายเมืองประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ท่านคงทราบแล้วว่า การปกครองของญี่ปุ่นก่อนปี ค.ศ. ๑๘๖๗ ญี่ปุ่นปกครองโดยโชกุนซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการมีอำนาจทุกอย่าง และปกครองอย่าง Feudal ท่านเองเกี่ยวกับ Feudal ในยุโรป ต่อมาขุนนางบางคนเห็นว่าโชกุนปกครองไม่เจริญ จึงได้ตัดสินใจถวายพระราชอำนาจให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิเมจิ เมื่อขึ้นเสวยราชย์ในปี ค.ศ. ๑๘๖๗ เป็นการเลิกอำนาจโชกุนไป ต่อมา Prince ฮิโตะกับคณะได้เดินทางไปอเมริกาและเดินทางไปทั่วยุโรป ฮิโตะก็ไปเยอรมันไปพบไกเซอร์ ไปเห็นรัฐธรรมนูญเยอรมัน ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิมีอำนาจมาก

จึงเอามาใช้ รัฐธรรมนูญฉบับนั้นใช้อยู่จนเสร็จมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ลอกแบบจากเยอรมันเป็นอันมากในรัฐธรรมนูญฉบับนั้นได้ถวายอำนาจแก่พระเจ้าจักรพรรดิ แต่ในทางปฏิบัติอำนาจอยู่กับคณะทหาร คณะทหารนี้เองที่อยากให้ญี่ปุ่นเป็นมหาประเทศในโลกประเทศหนึ่ง เพราะญี่ปุ่นก็เจ็บใจเหมือนกันที่ถูกฝ่ายฝรั่งกดขี่มามาก และการที่จะมีอำนาจได้ก็ต้องขยายดินแดนออกไป ดินแดนที่ไกลที่สุดซึ่งญี่ปุ่นได้มาแล้วคือเกาหลี ดินแดนต่อไปที่อุดมสมบูรณ์ก็คือ แมนจูเรีย คณะทหารกับพ่อค้าญี่ปุ่น จึงรวมกันเริ่มนโยบายขยายตัวไปทางแมนจูเรีย อเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสได้ปรึกษากัน ไม่ใช่เพราะรักจีน แต่เพราะกลัวญี่ปุ่นจะเป็นใหญ่ จึงคัดค้านว่าญี่ปุ่นละเมิดสัญญา ๙ ชาติ ซึ่งทำกันไว้ว่าจะรับรู้สถานะเดิมของจีน จะไม่แตะต้องบูรณภาพอาณาเขตจีน ญี่ปุ่นไม่ฟัง อังกฤษและฝรั่งเศสฟ้องไปยังสันนิบาตชาติ สันนิบาตชาติก็ตั้งคณะกรรมการเรียกกันทั่วไปว่า "Lyttton Commission" Lord Lyttton ได้เดินทางมาดูสถานการณ์ทั่วไปในเมืองจีน แต่เข้าไปในแมนจูเรียไม่ได้ ญี่ปุ่นไม่ยอมให้เข้าก็ได้แต่ศึกษาในประเทศจีนทั่วไป เมื่อ Lord Lyttton กลับไป ก็ไปทำรายงานเสนอสันนิบาตชาติ สันนิบาตชาติก็ลงมติว่าญี่ปุ่นผิดรัฐบาลแมนจูกว่าที่ญี่ปุ่นตั้งชนนินเป็นพิภไป ญี่ปุ่นโกรธและลาออกจากสันนิบาตชาติ ข้าพเจ้ายังจำได้ดี เวลานั้นข้าพเจ้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ เป็นหัวหน้าแผนกกฎหมายที่ ๕ และทำหน้าที่เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศด้วย ปี ค.ศ. ๑๙๓๓ ในเวลานั้นเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ขณะนั้นเข้าใจว่า เจ้าคุณราชวังสันไม่อยู่ เราก็ตั้งอุปทูตทำการแทน ผู้แทนไทยที่สันนิบาตชาติที่เจนีวา คือ หลวงภักทรวาทซึ่งเพิ่งครบเกษียณอายุเมื่อเร็ว ๆ นี้ หลวงภักทรวาทมีโทรเลขมาถึงเจ้าคุณศรีวิสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ว่านโยบายไทยจะเอาอย่างไรในเรื่อง Lyttton Report นี้ เจ้าคุณศรีวิสารก็ไปเสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีมีมติว่า เวลานั้นญี่ปุ่นกำลังใหญ่ขึ้น ทางที่คิดสุดไทย abstain คืองดเว้นออกเสียง เจ้าคุณศรีวิสารก็โทรเลขสั่งหลวง

ภทรวาทิปว่า ในกรณีให้ abstain พอ abstain ก็เกิดตั้งขึ้นในโลกเลย คือทุกประเทศ
 ในโลกที่เป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ^๕ นั้น ลงมติรับรอง Lytton Report ว่าญี่ปุ่นผิด มีไทย
 เท่านั้นที่ abstain ญี่ปุ่นก็เลยถือโอกาสประกาศว่า การที่ไทย abstain คือสนับสนุน
 แล้วหลวงภทรวาทีกว่างานเข้ามายังกระทรวงมัตสุโอกะ ท่านคงเคยได้ยินซึ่งตอนหลัง
 ตายในคุกหรือถูกแขวนคอ พอเขาลงมติรับรอง Lytton Report ท่านก็เดินมาที่โต๊ะ
 หลวงภทรวาทิแล้วจับมือบอกว่า ขอขอบใจไทย แล้วก็บอกว่า "If they fight you,
 we will fight for you" ผมอยู่กระทรวงในเวลานั้นจึงตั้งปัญหาอีกกันว่า "Will fight
 for you" นะ หมายความว่า fight เพื่อจะเอาเรา หรือ fight เพื่อป้องกันเรา

เยอรมัน

เหตุการณ์นั้นเป็นก้าวแรกที่แสดงให้เห็นท่าทีของญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกัน
 ความไม่พอใจในสัญญาแวร์ซายส์ก็เกิดขึ้นในยุโรป สถานะและการปกครองภายใน
 ของเยอรมัน ก็ระส่ำระสายด้วยเหตุหลายประการ ๑) เรื่องเงิน ๒) เรื่องยิว เมื่อ
 ฮิตเลอร์อยู่ในคุกได้เขียนหนังสือชื่อ "My Struggle" หรือการต่อสู้ของข้าพเจ้า
 ฮิตเลอร์ได้เขียนไว้เป็นข้อ ๆ ว่า ถ้าข้าพเจ้าได้เป็นรัฐบาลนาซี ข้าพเจ้าจะปฏิบัติ
 อย่างนี้ ๆ เวลานั้นไม่มีใครเชื่อ แต่เวลาฮิตเลอร์เป็นรัฐบาลแล้ว ฮิตเลอร์ได้เดิน
 ตามนโยบายที่เขียนไว้ใน "My Struggle" ทุกตัวอักษร

นโยบายประการหนึ่งของฮิตเลอร์ คือต้องกำจัดยิวให้หมด ทำไมฮิตเลอร์จึง
 ทำเช่นนั้น เพราะฮิตเลอร์รู้จักคนเยอรมันเป็นส่วนมาก เมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่
 ๑ คนเยอรมันล้มละลายเป็นอันมาก เงินทองไม่มี แต่มีบุคคลประเภทเดียวที่ไม่
 ล้มละลายคือยิว เกี่ยวกับเรื่องยิวนี้ บางทีคนไทยเราจะยังเข้าใจผิด เราพูดว่า คุณนี่
 "ยิว" เหลือเกิน เราหมายถึงความมีใจคับแคบ ความจริงไม่ใช่ ยิวใจกว้างขวาง
 แต่ยิวหาเงินเก่ง ผมเคยได้ยินหลายคนได้รับเชิญจากรัฐบาลอิสราเอลให้ไปทำงานกลับ

มาชมยิวทั้งนั้น บางท่านเล่าว่ายิวมารับที่สนามบินในขณะที่นั่งรถไป พอเห็นสิ่งของข้างทางและชมว่า สวย ยิวสังหรณ์รถทันที พาไปดู พอเราซื้อของยิวจ่ายเงินให้เสร็จ ฉะนั้น ต้องจัดว่ายิวใจกว้างขวาง หาเงินเก่ง ยิวในเยอรมันสมัยนั้นที่หาเงินเก่งก็เพราะฉลาด ยิวมีความเห็นว่า การที่เงินจะไม่ตกคือมีที่ หรือมีฉะนั้น ก็ทำจำนำจำนอง ถ้าใครจะมากู้เงินก็เอาที่เป็นประกัน ฉะนั้น เมื่อเงินมาร์คตกเหลือล้านบาทต่อไม่กี่สตางค์ ยิวก็ไม่เดือดร้อน ฮิตเลอร์จึงใส่ไว้ในนโยบายว่า ถ้าฉันเป็นรัฐบาลฉันจะต้องเล่นงานยิวและจะเลิกหนี้ให้หมด ใครที่เป็นหนี้จะประกาศยกเลิกให้หมดสิ้นเมื่อฮิตเลอร์ได้อำนาจจริง ๆ นโยบายในข้อหลังนี้ถูกคัดค้านโดยเหตุผลว่าถ้าทำเช่นนั้นก็จะเท่ากับเป็นคอมมิวนิสต์ แต่แม้กระนั้น ฮิตเลอร์ก็พยายาม tactics ต่าง ๆ ท่านที่เคยอยู่เยอรมันมาแล้วคงรู้ว่าฮิตเลอร์เดินแต่มีค้อย่างไรในเรื่องนี้

นโยบายสำคัญอีกประการหนึ่งของฮิตเลอร์ ก็คือการบอกเลิกสัญญาแวร์ซายส์จะบำรุงกำลังอาวุธ เพื่อให้เยอรมันมีสิทธิมีเสียงในโลกได้ นโยบายต่างๆ ที่ฮิตเลอร์ประกาศออกไปนี้ช่วยฮิตเลอร์ในการเลือกตั้งต่าง ๆ ฮิตเลอร์สามารถชนะคะแนนในการเลือกตั้ง ฮิตเลอร์ขึ้นมาสู่อำนาจได้โดยวิถีทางรัฐธรรมนูญโดยการเลือกตั้ง เมื่อได้รับเลือกตั้งแล้ว วันคืนฮิตเลอร์ก็จับสมาชิกคอมมิวนิสต์ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๓๐-๔๐ คน แล้วก็เสนอกฎหมายฉบับหนึ่งมอบอำนาจให้ฮิตเลอร์เป็น Dictator ฮิตเลอร์จึงเป็น Dictator ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ

ฮิตเลอร์ทำอย่างไรจึงสามารถคุมทหารไว้ในมือได้ เมื่อยึดอำนาจฮิตเลอร์มีทหารส่วนตัวเรียกว่า "Brown Shirt" หรือที่เรียกว่า "Storm Troop" ต่อมา "Storm Troop" ของฮิตเลอร์มีนโยบายจะไปคุมทหารของชาติ พวกทหารก็ไม่พอใจ ในที่สุดฮิตเลอร์ตกอยู่ในฐานะที่จะต้องเลือกว่าจะเอา "Storm Troop" หรือจะเลือกทหารของชาติ ฮิตเลอร์ฉลาดเลือกเอาข้างทหารของชาติ วันคืนคืนทหารของชาติจับอีกฝ่ายหนึ่งมาประมาณ ๓-๔ พัน ซึ่งก็เป็นการฆ่าพวกของฮิตเลอร์เอง เมื่อฮิตเลอร์ไม่ขัดขวางทหารของชาติก็พอใจในฮิตเลอร์เป็นอันมาก

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ฮิตเลอร์เรียกประชุมแม่ทัพนายกองทั้งหมดและประกาศว่า เพื่อให้ประเทศของเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้แม่ทัพนายกองทั้งหลายสาบานตัวว่าจะจงรักภักดีต่อท่านฟูเรอร์คือตัวฮิตเลอร์เอง เยอรมันมีแปลกอยู่อย่างหนึ่ง คือ “วินัย” ถ้าสาบานแล้ว ไม่ยอมผิดคำพูดไม่ว่ากรณีจะเป็นอย่างไรก็ตาม ถ้าท่านอ่าน “The Rise and Fall of the Third German Reich” ของวิลเลียมเชอร์เรอร์ ท่านจะทราบความจริงข้อนี้ ฮิตเลอร์ทำเช่นนั้นก็เพราะรู้จักใจคนเยอรมันว่า ถ้าสาบานแล้ว ไม่ยอมกลับคำ มีคนจะปฏิวัติฮิตเลอร์หลายครั้ง พอมีการชักชวนกันก็มักจบด้วยคำพูดว่า ไว้ให้ฮิตเลอร์ตายเสียก่อน ถ้าฮิตเลอร์ยังไม่ตายก็ไม่เอาด้วย ซึ่งแสดงถึงหลักในเรื่อง discipline ของคนเยอรมัน

เมื่อฮิตเลอร์ได้อำนาจ ในขั้นแรกก็พยายามหยั่งทางทหาร โดยการประกาศเกณฑ์ทหาร อันเป็นการขัดต่อสัญญาแวร์ซายส์ ซึ่งฮิตเลอร์เชื่อว่าทำได้สำเร็จ เพราะฮิตเลอร์ทราบว่าฝรั่งเศสก็อ่อน อังกฤษเองก็ไม่ค่อยแน่ เมื่อฮิตเลอร์ประกาศเกณฑ์ทหาร อังกฤษและฝรั่งเศสก็ได้แต่คัดค้าน ซึ่งก็ไม่เกิดผลอย่างใด ต่อมาวันหนึ่ง ฮิตเลอร์ประกาศเข้ายึดเขตปลอดทหารในเขตแม่น้ำไรน์ ฝรั่งเศสจะเข้าสู้ อังกฤษห้ามไว้ รวมความว่าฝ่ายสัมพันธมิตรแสดงความอ่อนแอ โหลเล แกว่งไปแกว่งมา เกียรติภูมิของฮิตเลอร์ต่อแม่ทัพนายกองจึงมีขึ้นมาก นี่เป็นก้าวแรกที่ฮิตเลอร์ได้รับความเชื่อถือจากพวกแม่ทัพนายกอง

ต่อมา ก็มีเรื่องแคว้นซาร์ ซึ่งเดิมเป็นของเยอรมัน แต่สัญญาแวร์ซายส์ตัดออกไปให้สัมพันธมิตรปกครอง แต่สิบปีภายหลังก็ให้มี plebiscite ปี ค.ศ. ๑๙๓๓-๓๔ ข้าพเจ้าไปเยอรมันกำลังจะมี plebiscite ว่าเขตซาร์จะกลับมาอยู่กับเยอรมันหรือไม่ ฮิตเลอร์ก็ประกาศครีกโครมว่า ซาร์เป็นของเยอรมัน ผลของการออกเสียงประชามติแคว้นซาร์ก็กลับไปเป็นของเยอรมัน

อิตาลี

เวลานั้น มุสโสลินีไม่ได้สนิทสนมกับฮิตเลอร์เลย เมื่อฮิตเลอร์ละเมียดสนธิสัญญาต่าง ๆ มุสโสลินีโกรธมาก เชิญอังกฤษ ฝรั่งเศส และประเทศต่าง ๆ ที่เป็นพวกสัมพันธมิตรที่เกิดขึ้นใหม่เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ไปประชุมที่เสตรสซ่า เพื่อทำสัญญาโลกาโน ฯลฯ แต่ต่อมามุสโสลินีเห็นว่า ประเทศ dictator จะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ dictator ต้อง dynamic ต้องก้าวไปเรื่อย ๆ ไม่เช่นนั้น ราษฎรจะไม่เอาด้วย มุสโสลินีก็เริ่มถือบิสซิเนียหรือเอธิโอเปีย คนอิตาลีจับใจบิสซิเนียมาก เพราะเมื่อราว ๆ ๕๐-๖๐ ปีมานี้ อิตาลีเคยรบกับบิสซิเนียและแพ้บิสซิเนียอย่างหลุ่ดลุ่ด เป็นเหตุการณ์ที่อิตาลีล้มไม่ได้เป็นอันขาด ฉะนั้น มุสโสลินีจึงถือโอกาสในคราวนี้ สันนิบาตชาติ sanction แต่ก็เป็นการ sanction อย่างเสียไม่ได้ เพราะเป็นการ sanction ในรูปที่ว่า ถ้าใครลงมติไม่เห็นด้วยก็ไม่ต้อง sanction เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่ได้ผล ไม่ได้เสียงเอกฉันท์ การที่มุสโสลินีเข้าถือบิสซิเนียและสันนิบาตชาติลงมติ sanction นี้ มุสโสลินีโกรธมาก ฮิตเลอร์ได้โทรเลขถึงมุสโสลินีบอกว่า ไม่ต้องกลัว ข้าพเจ้าขอสนับสนุนท่านทุกอย่าง นี่เป็นก้าวแรกที่เผด็จการของมุสโสลินีและเผด็จการของเยอรมันเข้าเป็นมิตรกัน

ต่อมา ฮิตเลอร์ก็ประกาศรวมกำลังใหม่ (rearmament) อังกฤษและฝรั่งเศส คัดค้าน แต่เยอรมันก็ไม่ฟัง ฝรั่งเศสเห็นท่าจะไม่ได้การ จึงได้ทำสัญญาพันธมิตรช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับรัสเซีย ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๓๕ ดังได้กล่าวแล้ว ในขณะเดียวกันโซเวียตก็ทำสัญญากับเชคโกสโลวาเกีย จะช่วยซึ่งกันและกัน แต่มีเงื่อนไขว่า ในกรณีเกิดรบกันขึ้น สัญญาโซเวียตกับเชคโกสโลวาเกียจะใช้เป็นผล ก็ต่อเมื่ออีกประเทศหนึ่งเข้าช่วยรบด้วย สัญญาต่าง ๆ เหล่านี้ นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นอวสานแห่งสัญญาแวร์ซายส์และเป็นการเริ่มต้นกันใหม่

ถ้าท่านอ่านประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะเห็นว่า นโยบายต่างประเทศของอิตาลีในเวลานั้น เห็นควรจัดการกับอิตาลีจริงจัง แต่ฝรั่งเศสเองไม่เห็นด้วย มีผู้ตั้งปัญหาถามว่า ถ้าอิตาลีจัดการกับอิตาลีจริงจัง อังกฤษมีทหาร มีกำลังพอหรือไม่ เมื่อได้ analyse ดูแล้ว ปรากฏว่าฐานะของอังกฤษในเวลานั้น ไม่เพียงพอไม่สามารถจะทำอะไรได้

สัญญาที่โซเวียตทำกับฝรั่งเศส พอให้สัตยาบันแล้ว เกิดเร้าใจให้ฮิตเลอร์รีบดำเนินการด่วนในการที่จะเข้าครอบครองดินแดนต่าง ๆ ชั้นแรกฮิตเลอร์ทำสัญญากับมุสโสลินี ที่เรียกว่า “อักษะโรม – เบอร์ลิน” ซึ่งต่อมาญี่ปุ่นเข้าร่วมด้วยเป็น “อักษะโรม – เบอร์ลิน – โตเกียว” การที่ญี่ปุ่นเข้าร่วมด้วย ก็เพราะญี่ปุ่นเห็นว่าถ้าขึ้นคบกับฝ่ายอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส แล้วไม่ได้ประโยชน์ทั้ง ๓ ประเทศยืนยันทันที “status quo” สถานภาพเดิม ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

ประเทศเราก็ได้ประสบปัญหาเรื่องสถานภาพเดิมนั้น เมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๐ ตอนที่เราเจรจาเรื่องดินแดนกับฝรั่งเศส กล่าวคือ ฝรั่งเศสมาขอทำสัญญาไม่รุกราน ซึ่งเราไปตอบตกลง แต่เราได้ขอให้ฝ่ายฝรั่งเศสสัญญาว่า จะปรับปรุงเส้นพรมแดนทางแม่น้ำโขงให้เป็นไปตามความยุติธรรม ซึ่งในที่สุดฝรั่งเศสไม่ได้ส่งคณะกรรมการมาต่อมาจึงได้เกิดรบกันขึ้น ในการรบเราได้ demand ต่อฝรั่งเศสว่า ในกรณีอื่นใดจีนต้องเปลี่ยนสถานภาพเดิมไปแล้วไซ้ เราขอคืนแดนที่เป็นของเรากลับคืนฝรั่งเศสก็ตอบว่า สถานการณ์ในอินโดจีนไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใด ฉะนั้น ปัญหาจึงไม่เกิดขึ้น ฝรั่งเศสจะต่อต้านการรุกรานไม่ว่าจะมาจากสารทิศใด เราก็บอกไม่ใช่ การที่ญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในอินโดจีนนั้น รัฐบาลฝรั่งเศสจะเถียงไม่ได้ว่าสถานการณ์เป็นปกติเมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็เชิญอังกฤษ อเมริกา อิตาลี เยอรมัน มาพูด อิตาลีกับเยอรมันตอบทันทีว่าขอสนับสนุน อังกฤษเวลานั้นกำลังแยเหมือนกันบอกว่าขอให้เป็น status quo ไม่ได้หรือ เพราะฝ่ายตะวันตกยืนยันทันทีแล้วว่าจะไม่ยอมรับนับถือการเปลี่ยนแปลง

แปลงอาณาเขตใด ๆ ทั่วโลกในระหว่างสงคราม เราก็จากรากับอังกฤษว่า เราขอว่า
 ในกรณีที่สถานภาพของอินโดจีนเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมไป เราคิดว่าดินแดน
 ที่เคยเป็นของเราควรตกมาเป็นของไทยดีกว่าที่จะไปเป็นของญี่ปุ่น อังกฤษก็รายงาน
 ไปยังรัฐบาลอังกฤษ อีกหนึ่งเดือนต่อมาอังกฤษบอกว่าเห็นชอบด้วยถ้าในที่สุด
 อินโดจีนต้องไปเป็นของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอังกฤษขอเตือนรัฐบาลไทยว่า
 ถ้าทำความเข้าใจเช่นนี้แล้วจะติดกับญี่ปุ่น ส่วนอเมริกันนั้นไม่ยอมฟัง ตอบทันทีว่า
 อเมริกาไม่ยอมรับนับถือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ

มหาสงครามโลกครั้งที่ ๓

เหตุการณ์ต่อมา ทางค้ำยุโรปก็นั้น ท่านก็ทราบแล้วว่า ฮิตเลอร์รุกรานอย่างไร
 ทุกคราวที่ฮิตเลอร์ได้อะอะไรไปแล้ว ฮิตเลอร์ก็ประกาศว่าเป็นขั้นสุดท้ายที่ข้าพเจ้า
 ต้องการ แต่อันที่จริง ฮิตเลอร์หลอกฝรั่งเศสและอังกฤษตลอดเวลา คราวประชุมกัน
 ที่มิวนิคก็เช่นเดียวกัน ตกลงว่าเชคโกสโลวาเกียเป็นสุดท้ายแล้ว ฮิตเลอร์ไม่เอาอะไร
 อีก พอตกลงเสร็จ ฮิตเลอร์ก็ demand ขอกินดานซิค ความจริงดานซิคนี้ถ้าพูดกัน
 ตามความยุติธรรมแล้ว คนในดานซิค ๙๐% เป็นคนเยอรมัน ลองคิดดูซิว่า เมื่อ
 เยอรมันจะเข้าไปในดานซิค จะต้องผ่านฉนวนดินแดนของโปแลนด์ ซึ่งเรียกว่า
 "Polish Corridor" จึงมีความไม่สะดวกทุกอย่างที่จะปกครอง และดานซิคเองก็ให้
 สันนิบาตชาติปกครอง เมื่อฮิตเลอร์ได้เปรียบเช่นนี้ วันตัดสินดี จึง demand กับโปแลนด์
 ขอกินดานซิค โปแลนด์ก็อวดดีเหมือนกัน รัฐมนตรีต่างประเทศโปแลนด์เวลานั้นชื่อ
 พันเอก เบ็ค บุคคลผู้นี้เมื่อตอนที่เชคโกสโลวาเกียตกอยู่ในฐานะลำบาก ได้ขอแบ่ง
 เชคโกสโลวาเกียจากเยอรมัน เยอรมันก็ได้ให้ดินแดนของเชคโกสโลวาเกียไป เบ็ค
 อวดดีก็เพราะว่าอังกฤษและฝรั่งเศสให้ blank cheque กับโปแลนด์ แซมเบอร์เลน
 ของอังกฤษแก่ข้าใจมาก ตอนสุดท้ายแกจึงได้ประกาศ และเป็นการประกาศฝ่ายเดียว

ด้วยซ้ำว่า อังกฤษขอสัญญาว่าตั้งแทนต่อไป ถ้าโปแลนด์ถูกรุกรานอังกฤษจะเข้าช่วยทันที และต่อมาก็ได้มีการทำสัญญากัน มีข้อความเช่นที่วาน

การที่อังกฤษทำเช่นนั้น และฝรั่งเศสเข้าช่วยตาม ก็เพื่อจะยับยั้งไม่ให้ฮิตเลอร์ตีโปแลนด์ ซึ่งก็มีผลเหมือนกัน แต่ในที่สุดเมื่อมีสัญญาเช่นนั้น ฮิตเลอร์ก็ส่งทูตเยอรมันที่มอสโก ชื่อ เคานต์ Schulenburg (ซึ่งต่อมาถูกสงสัยว่าอยู่ในพวกที่คิดจะฆ่าฮิตเลอร์เลยถูกยิงเป้า) ให้พุกกับรัฐมนตรีต่างประเทศโซเวียต ในเวลานั้นดูเหมือนจะเป็นโมโลตอฟ ชวนทำสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน ในที่สุดรัสเซียก็ทำสัญญาไม่รุกรานกับเยอรมัน และทำสัญญาแบ่งโปแลนด์คนละครึ่ง อังกฤษและฝรั่งเศสเจ็บใจมากที่รัสเซียหักหลัง เพราะในระหว่างประกาศใช้สัญญานั้น แม่ทัพนายกองของอังกฤษและฝรั่งเศสไปอยู่ในกรุงมอสโก เพื่อจะทำสัญญาช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกรณีเยอรมันโจมตี แต่ติดด้วยปัญหาหลายประการ คือ ในการเจรจาครั้งนั้น รัสเซียเรียกร้องว่า ลัทเวีย เอสโทเนีย ลิทัวเนีย เหล่านี้จะต้องอยู่ในความอารักขาของรัสเซีย สแกนดิเนเวียทั่วไป อิทธิพลของรัสเซียจะต้องมี โซเวียตเรียกร้องหลายอย่าง อังกฤษเอง แทนที่จะส่งชนผู้ใหญ่ไปเจรจา กลับส่ง มร. วิลเลียม สแตรง ซึ่งเวลานั้นเป็นเลขาธิการเอกเท่านั้น ต่อมาเป็น ลอร์ด วิลเลียม สแตรง ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ด้วยเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ รัสเซียจึงเห็นว่า อังกฤษและฝรั่งเศสเดินลูกไม้จะเอารัสเซียเป็นเครื่องมือสำหรับรบเยอรมัน เมื่อเยอรมันมาชวนทำสัญญาไม่รุกรานและชวนแบ่งโปแลนด์คนละครึ่ง ในกรณีเยอรมันตีโปแลนด์แล้ว รัสเซียก็ตะครุบปัญหา มีอยู่ว่า เยอรมันจะตีโปแลนด์หรือไม่ ผู้ที่แนะนำต่อฮิตเลอร์ว่า ทำอย่างไรเสียอังกฤษและฝรั่งเศสก็ไม่รบในกรณีเยอรมันตีโปแลนด์ คือ ริมเบนทรอป ท่านคงเคยได้ยินชื่อท่านผู้นี้แล้ว เป็นพ่อค้า ภรรยาเป็นเศรษฐีทำเหล้าแชมเปญ Henkell มีชื่อเสียงมาก ริมเบนทรอป เดิมค้าขายแชมเปญ ตอนหลังมีผู้มาฝากให้รู้จักกับฮิตเลอร์ ฮิตเลอร์ก็ให้ริมเบนทรอปตั้งกรมพิเศษชนกรมหนึ่งเพื่อศึกษาการต่างประเทศ ในเรื่อง

การต่างประเทศ ธิบดีเนทรอป มีสิทธิเสนอขีตเลอร์ โดยไม่ต้องปรึกษารัฐมนตรี
ต่างประเทศ รายงานทุกฉบับที่เสนอรัฐมนตรีต่างประเทศ ต้องเสนอธิบดีเนทรอป
ด้วยธิบดีเนทรอปยืนยันต่อขีตเลอร์ว่า ทำอย่างไรอังกฤษก็ไม่รบถ้าเยอรมันตีโปแลนด์
ซึ่งเป็นกำหนัดผิดของธิบดีเนทรอป

เมื่อเกิดมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น อังกฤษยังยืนคำขาดอยู่อีก ทิ้ง ๆ ที่
เยอรมันเข้าตีโปแลนด์แล้ว ให้เยอรมันถอยทหารกลับที่ตั้งเดิมภายใน ๔๘ ชั่วโมง
ฝรั่งเศสนั้นไม่ยอมรับ จึงเข้าสงครามหลังอังกฤษ ๒๔ ชั่วโมง เมื่อสงครามเริ่มต้น
ใหม่ ๆ ก็ตั้งอยู่เฉย ๆ ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด สงครามเกิดเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๓๙
จนถึงเดือนเมษายน หรือพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๐ ขีตเลอร์จึงส่งเข้าตีจริงจัง โดย
เข้าตีฮอลแลนด์ได้ภายใน ๓-๔ วัน เบลเยี่ยมหลายวันหน่อย เคนมาร์กวันเดียว

ในการรบครั้งนี้ ฝรั่งเศสเข้าใจผิด เพราะไปคำนวณว่า เมื่อเสร็จมหาสงคราม
โลกครั้งที่ ๑ ฝรั่งเศสมีกำลังทหารเบ็ดเสร็จทุกอย่าง ๑๐๐ ต่อมากำลังของฝรั่งเศส
มีเพิ่มเป็น ๓๐๐ ฝรั่งเศสจึงคิดว่าอย่างไร ๆ ก็สู้ได้ แต่หาได้คิดไม่ว่าเมื่อขีตเลอร์
มีอำนาจขึ้นมาได้ ทวีการผลิิตมากกว่าฝรั่งเศสหลายเท่า สมมติว่าเมื่อเกิดสงคราม
ฝรั่งเศสผลิตเครื่องบินได้วันละ ๕๐ เครื่อง แต่เยอรมันผลิตได้วันละหลายร้อยเครื่อง
โดยฝรั่งเศสไม่รู้ นั่นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ฝรั่งเศสไปยึดมั่นในแนว
มายโนต์ ซึ่งกว้างมากเป็นคอนกรีตใหญ่ ๆ ไต่ดินลงไปเป็นโรงพยาบาล มีโรงแรม
และสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ หลายอย่าง หรุกรามาก ยาวตั้งแต่เขตเบลเยี่ยมไปจนถึงเขต
ประเทศสวิส ฝรั่งเศสคิดว่าแนวนี้แข็งแรงมาก เยอรมันจะเข้ามาได้อย่างไร ข้าพเจ้า
ได้เคยขับรถไปดู ข้าพเจ้าไม่ใช่นักการทหารแต่เห็นว่า ถ้าฝรั่งเศสกับเยอรมันรบกัน
ครั้งใด เยอรมันต้องตีเบลเยี่ยมเสมอ เพราะดินแดนเบลเยี่ยมกับเยอรมันเหมือนเป็น
บ้านเดียวกันและเข้าง่ายที่สุด เมื่อเข้าเบลเยี่ยมแล้วจึงเข้าตีโอบแนวมายโนต์ข้างหลัง
พรมแดนระหว่างเบลเยี่ยมกับเยอรมันไม่มีมายโนต์ จึงเป็นสงครามสายฟ้าแลบ

ฮิตเลอร์ใช้เวลาตีฝรั่งเศสได้ใน ๔๒ วัน ทำไมจึงรวดเร็วอย่างนี้ เดอโกลด์ให้ความเห็นว่า ๑) เพราะฝรั่งเศสขาดผู้นำ (Leadership) ๒) ฝรั่งเศสละเลย mechanized warfare และ ๓) พรรคการเมืองของฝรั่งเศสมีอยู่มากมายอิจฉาริษยากัน ตอนหลังเดอโกลด์จึงเป็นผู้นำเสียคนเดียว ด้วยเหตุสำคัญ ๓ ประการนี้ ฝรั่งเศสจึงแพ้ แต่มีเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ฝรั่งเศสยอมแพ้เร็ว คือ ฝรั่งเศสนับถือวัฒนธรรม (culture) มาก ฝรั่งเศสมีทรรศนะว่า ในโลกนี้ไม่ว่าในด้านอารยธรรมหรือวัฒนธรรมก็ตาม ฝรั่งเศสเป็นที่หนึ่ง ฉะนั้น ถ้าขึ้นรบไปปารีสก็แตก เสียขายบ้านเมืองจะทรูคโทรม จึงรีบหนีไปจากปารีสเสียก่อน

เมื่อฝรั่งเศสยอมแพ้แล้ว เยอรมันก็รุกตีอังกฤษ อังกฤษต้องถอนทหารจากกันเล็ก ข้าพเจ้าเคยไปดูเหมือนกัน กันเล็กเป็นฝั่งทะเลใต้เบลเยียมลงมาหน่อย อังกฤษก็เก่งในการอำนวยความสะดวก รอดพ้นไปได้ถึง ๔ แสนคน ตายไม่มาก เยอรมันได้ใช้เวลาทั้งระเบิดทั้งกลางวันและกลางคืน บอมบ์อังกฤษอยู่ ๒ เดือนเต็ม ๆ แต่อังกฤษก็เก่งไม่แพ้ เซอร์ซิลได้แถลงต่อ House of Commons โดยใช้คำว่า Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few

ในเวลานั้นอังกฤษมีเครื่องบินรบ ๑,๒๐๐ เครื่อง มีนักบินประมาณ ๘๐๐ คน นักบินตายไปประมาณ ๖๐๐ คน บินนักบินแทบไม่ทัน เยอรมันทุ่มมาตั้ง ๒-๓ พันที่อังกฤษรอดได้ก็เพราะกองทัพอากาศป้องกันไว้ได้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เพราะเยอรมันคำนวณผิดว่า ฝรั่งอังกฤษก็ต้องสู้กัน แต่อังกฤษก็วางทุ่นระเบิดไว้รอบเกาะอังกฤษ และเซอร์ซิลประกาศว่า ถ้าขึ้นบนเกาะอังกฤษได้ก็จะรบตามตรอกตามซอก ถ้าแพ้จะไปอาฟริกา ถ้าแพ้ในอาฟริกาจะไปคานาดา เซอร์ซิลเป็นนักต่อสู้ ในตอนนั้นรัสเซียกับเยอรมันเริ่มผิดใจกันแล้ว ความจริงเยอรมันกับรัสเซียทำสัญญากันซึ่งเขาเรียกว่า marriage of expediency คือการแต่งงานเพื่อความสะดวก ฮิตเลอร์สะดวกเมื่อรัสเซียอยู่เฉย ๆ รัสเซียสะดวกเพราะเวลานั้นสตาลินก็ยังไม่พร้อมที่จะทำ

สงคราม แต่ตอนนั้นเยอรมันก็เริ่มสงบแล้ว เพราะรัสเซียมีทหารทางชายแดน
 ประธานาธิบดีรูสเวลท์ได้เรียกทูตรัสเซียไปบอกว่า เคียวนได้หลักฐานมาแน่นอนว่า
 เยอรมันจะตีรัสเซียแล้ว ฉะนั้น ขอให้ระวัง รัสเซียก็ไม่ค่อยเชื่อนัก พอเยอรมัน
 หันกลับมาตีรัสเซีย จึงตีได้รวดเร็วเหลือเกิน แต่ประวัติศาสตร์ก็ซาร์อยอีกคือ
 ฮิตเลอร์คิดว่าตีรัสเซีย ๓ เดือน รัสเซียก็ต้องแพ้ แต่พอครบ ๓ เดือนหิมะลงจนถึง
 ๓๐ ตกราศุนย์ แม่น้ำมกเกือบแข็ง เยอรมันไม่ได้เตรียมตัวในการตีรัสเซียมากนัก
 จึงสังหยุก พอตีญี่ปุ่นประกาศสงคราม

ญี่ปุ่น

ทางบ้านญี่ปุ่นมีผู้บอกว่า ญี่ปุ่นถูกบีบ ที่ญี่ปุ่นต้องรบครั้งนี้เพราะหายใจไม่ออก
 อเมริกาบีบน้ำมัน บีบ estate ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในอเมริกา เงินทองต่าง ๆ ของญี่ปุ่นถูก
 อเมริกา freeze หมด เวลานั้นเรายังต้องลำบากด้วย ญี่ปุ่นบอกว่าไม่มีเงินจะใช้ใน
 กตระัฐมนตรีของเรา มีบางท่านบอกว่าไม่ควรให้ ได้พิจารณากันและได้เชิญอเมริกา
 มาปรึกษาว่าญี่ปุ่นกำลังคลัง เคียวรุนแรงขึ้นจะมาเล่นงานเราเข้า ในที่สุดก็ให้ยอมไป
 บ้าง ห้าล้านบาท สิบล้านบาท บัญชีว่ามีอยู่ที่ญี่ปุ่นเข้าสงครามครั้งนี้เนื่องจาก
 สาเหตุอย่างไร เพราะญี่ปุ่นมีพลเมืองมาก ไม่มีที่ระบาย ไม่มีตลาดที่จะขายวัตถุดิบสำเร็จ
 วัตถุดิบมีไม่พอ จะขยายดินแดนลงมาทางจีน ก็ถูกอังกฤษอเมริกาขัดขวาง แนะนำ
 เรื่องสถานภาพเดิม (status quo) อย่ารุกรานกัน ญี่ปุ่นเห็นว่าอังกฤษและอเมริกาพูดได้
 เพราะตัวอ้อมแล้ว แต่ญี่ปุ่นยังไม่อ้อม เมื่อเบนเซนหนักต้องหาทางดำเนินการอย่างหนึ่ง
 อย่างไม่ ความจริงในญี่ปุ่นไม่ใช่ไม่มีผู้รักสันติภาพ ในฐานะที่ข้าพเจ้าเคยไปอยู่ญี่ปุ่นมา
 ข้าพเจ้าพูดได้ว่า คนญี่ปุ่น ๙๙% รักสันติ แต่ในญี่ปุ่นก็มีบุคคลหลายประเภทที่ต้องการ
 ให้ญี่ปุ่นเข้าสงคราม และเป็นมหาประเทศ มีสมาคมลับมังกรดำ ซึ่งพวกเหล่านี้ลงมติว่า
 ผู้ใดขัดขวางที่จะให้ญี่ปุ่นก้าวหน้าเป็นมหาประเทศจะต้องตาย แล้วมแบ่งกันทงทหาร

บททหารเรือ ญี่ปุ่นไม่มีทหารอากาศ ทหารบกก็มีทหารอากาศของตัวเอง ทหารเรือก็มีทหารอากาศของตัวเอง คณะนายพลก็นับว่าสูงสุดในทางใช้สติปัญญา คณะพันเอกพันโท อยู่กลาง ๆ คณะที่ใช้กำลังโดยไม่ต้องใช้สมอง คือ พันตรี ร้อยเอก ร้อยโท พวกนี้รุนแรงมาก เนื่องจากพวกนี้แม่ไปฆ่าใคร ชำนาญรัฐมนตรี ศาลก็ปล่อย ในที่สุดพวกลิเบอรัลกลัวแม่แต่ Emperor ก็ยังถูกขู่ ตอนที่ท่านจะให้สันติภาพได้ถูกขู่ว่าจีนยอมให้จะถูกลบลด เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้บีบให้ญี่ปุ่นเข้าสงคราม

สำหรับเมืองไทย ข้าพเจ้าจำได้ดี เวลานั้นก่อนเราเข้าสงคราม คือ ก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม โลกกำลังต่อสู้ในเรื่องสงครามเศรษฐกิจกันอย่างเต็มที่ บังเอิญเวลานั้นไทยเรามียางและดีบุก ซึ่งเป็นยุทธปัจจัยที่สำคัญ ยางปลอมนั้นในยุทธปัจจัยบางอย่าง ยางปลอมใช้ไม่ได้ สู้ยางแท้ไม่ได้ สำหรับดีบุกนั้นไม่ค่อยมีปัญหา เวลานั้น ๘๐% ทำโดยฝีมือออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ยางโดยมากก็คนไทยและจีน ฝรั่งเศสมีบ้างแต่น้อย รวมความว่าส่วนมากอยู่ในมือของรัฐบาลไทย ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด เวลานั้นเราผลิตยางปีหนึ่ง ๆ ประมาณหมื่นตัน เวลานั้นเราก็คงอยากได้น้ำมัน ญี่ปุ่นก็ว่าจะช่วยน้ำมัน แต่มีเงื่อนไขว่าต้องการยาง และเอาหมตทง ๑๐๐% เราก็คงต้องการเครื่องบิน ญี่ปุ่นก็ให้บ้าง ญี่ปุ่นจะเอาอย่างหมต ฝ่ายอเมริกาและอังกฤษบอกว่าจะเอาครั้งต่อครั้ง เราไม่ทราบจะทำอย่างไร จึงให้ช็อกกันอย่างเปิดเผย ผลที่สุดอังกฤษซื้อไปได้มากกว่า ญี่ปุ่น อังกฤษเก่งในทางกว้าน ส่วนดีบุก ๘๐% อังกฤษได้ไป

เท่าที่เกี่ยวกับประเทศไทยนั้น ก่อนญี่ปุ่นชนไมกวัน เราได้ถามญี่ปุ่นว่า ญี่ปุ่นต้องการเข้าสงครามหรือไม่ เมื่อเป็นที่แน่นอนว่าญี่ปุ่นต้องการเข้าสงครามโลกครั้งที่ ๒ เราก็อธิบายให้ญี่ปุ่นรับรองว่า ให้ไทยเป็นกลาง เพราะการทิ้งให้ไทยเป็นกลางนั้น ญี่ปุ่นจะได้ผลประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว เพราะเราไปค้าขายติดต่อกับประเทศอื่น ๆ ไม่ได้ ญี่ปุ่นก็ให้คำมั่นว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับไทย ถ้าสมมติจะตีก็ไปตีพม่าเลย แต่แล้วเหตุการณ์ก็บังเกิดให้เราต้องเข้าสงครามดังข้อเท็จจริงดังที่ท่านทราบอยู่แล้ว

สำหรับเหตุการณ์ทางบ้านยุโรปนั้น ข้าพเจ้าได้เรียนให้ทราบแล้วว่า เยอรมันชนะฝรั่งเศสภายใน ๔๐ วัน ในที่สุดเอาชนะอังกฤษไม่ได้ หันมาตีรัสเซีย ก็เอาชนะรัสเซียไม่ได้ สำหรับอเมริกานั้น เริ่มต้นอเมริกาประกาศความเป็นกลาง ต่อมาก็ประกาศว่า เนื่องจากเป็นกลางใครจะมาซื้อสินค้าจากอเมริกา ถ้าเป็นคู่สงครามแล้วขายได้เสมอ อังกฤษก็ร้องต่ออเมริกาว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เรืออเมริกันซึ่งเดินในท้องทะเลหลวงอังกฤษจะต้องขอกัน อเมริกาจึงเปลี่ยนใหม่ว่า คู่สงครามซื้อสินค้าและอาวุธจากอเมริกาได้ แต่ต้องเอาเรือของตัวเอง ผลก็คือเยอรมันมาเอาไม่ได้ อังกฤษก็ได้ฝ่ายเดียว ต่อมาอเมริกาเห็นว่าตนเองคงจะต้องเข้าสงครามแน่แท้ มิฉะนั้นเยอรมันก็คงจะเข้ามาถึงโลกตะวันตก จึงได้ประกาศให้เข้าyim ผลก็คือช่วยฝรั่งเศสและอังกฤษเป็นอันมาก ต่อมาอเมริกาก็เข้าฐานทัพเรือ โดยให้เรือพิฆาต ๕๐ ลำแก่อังกฤษ เป็นเรือเก่า ๆ และก็ได้ฐานทัพต่าง ๆ จากอังกฤษ เมื่อญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามกับอเมริกาและอังกฤษเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม แล้ว ผลก็คือฝ่ายสัมพันธมิตรมีอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส และรัสเซีย อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอักษะ ก็มีเยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น ข้าพเจ้าจะไม่บรรยายถึงฐานะของมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะท่านทั้งหลายคงทราบดีอยู่แล้ว

ในระหว่างสงครามและก่อนที่อเมริกาจะเข้าสงคราม ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง คือ นายกรัฐมนตรีเซอร์ซิล ได้ลงนามร่วมกับประธานาธิบดีรูสเวลท์ ในเอกสารที่เรียกว่า แอตแลนติก ชาร์เตอร์ (Atlantic Charter) มีผู้กล่าวว่ากติกานี้เหมือนหรือคล้าย ๆ กับ Fourteen Points of Wilson บทบัญญัติของกติกาดังกล่าวมีว่า:—

- (๑) เสรีสงครามแล้วอังกฤษและอเมริกาจะไม่แสวงหาดินแดน
- (๒) จะยึดหลักกำหนดใจตนเองของประชาชน ที่เรียกว่า Principle of self-

(๓) จะให้ประชาชนในดินแดนต่าง ๆ เลือกการปกครองและเลือกรัฐบาล
ของเขาเอง

(๔) จะให้มีการค้าระหว่างประเทศโดยเสรี เพราะเห็นแล้วว่าการบีบคั้น
ระหว่างประเทศเป็นเหตุหนึ่งนำมาซึ่งสงคราม

(๕) จะมีการส่งเสริมมาตรฐานแรงงาน

(๖) จะให้มีเสรีภาพจากความกลัวและจากความอดอยาก

(๗) จะให้มีเสรีภาพในท้องทะเลหลวง และ

(๘) จะมีระบบว่าด้วยความมั่นคง และการจำกัดการสร้างสมอาวุธ

เมื่อเซอร์ซิลกลับไปอังกฤษได้ถูกสภาตั้งปัญหาถามเกี่ยวกับแอตแลนติก
ชาร์เตอร์ (Atlantic Charter) ว่า ที่ไปตกลงเช่นนั้น หมายความว่า เมื่อเสร็จสงคราม
แล้ว อังกฤษจะปล่อยประเทศต่าง ๆ เช่น พม่า อินเดีย ซึ่งอยู่ในจักรวรรดิให้เป็น
เอกราชใช่หรือไม่ หรือเซอร์ซิลลงนามในกติกาเพื่อจูงใจให้ประเทศในโลกมาช่วย
อังกฤษและอเมริกาเท่านั้น เซอร์ซิลตอบว่า “ท่านเชื่อหรือว่าการที่ข้าพเจ้าได้ลงนาม
ไปนั้น ข้าพเจ้าจะเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่มีผลละลายจักรวรรดิอังกฤษ” ท่านใช้
ภาษาอังกฤษว่า “Gentlemen, do you believe that I, as His Majesty's First Prime
Minister, will be in a position to liquidate His Majesty's British Empire” ซึ่งคำตอบนี้
พวกอินเดียและพม่าค่ากันมาก

เหตุการณ์สำคัญๆ ในเวลาต่อมา คือการประชุมที่มอสโก เพื่อตกลงกันว่า
จะจัดการกับประเทศต่าง ๆ ภายหลังจากสงครามอย่างไร ความตกลงของฝ่ายพันธมิตรมี
หลายคราวด้วยกัน ความตกลงโคโร ความตกลงเตหะราน ความตกลงแคมบาร์ตัน โอ๊ค
ความตกลงทียัลตา ความตกลงที่ปอตสדם เหล่านี้เป็นต้น ข้าพเจ้าจะไม่บรรยายการ
ประชุมต่างๆ เหล่านี้ทั้งหมดโดยละเอียด แต่จะขอบรรยายโดยย่อ ดังนี้

ถ้าท่านไปดูข้อความในความตกลงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ความตกลงการประชุม
โคโร การประชุมยัลตา หรือการประชุมมอสโกก็คื จะเห็นว่าฝ่ายสัมพันธมิตรทำควม
ตกลงเสียเปรียบรัสเซียเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่นสัญญาที่จะยึดครองเกาหลีและญี่ปุ่น
เป็นต้น เดิมในเวลาประชุมที่มอสโก โคโร หรือการประชุมก่อน ๆ นั้น สตาลิน
เองสัญญาว่า เมื่อเสร็จสงครามยุโรปคือชนะเยอรมันแล้ว หลังจากนั้นภายใน ๓ เดือน
รัสเซียจะเข้าตีญี่ปุ่น เวลานั้นรัสเซียยังทำลู่กระเบิดปรมาณูไม่ได้ อเมริกากำลังทำ
แต่ยังไม่ได้ทดลอง ในการประชุมที่มอสโกครั้งสุดท้าย แม่ทัพนายกอง เสนาธิการ
ของอเมริกา ก็เร่งเร้าทรูแมนให้เสนอต่อรัสเซียว่า เมื่อใดจะรบญี่ปุ่นขอให้รบโดยเร็ว
๕๕ เพราะถ้าการรบกับญี่ปุ่นเลื่อนช้าไป สมมติจะให้ชนตึกเกาะญี่ปุ่นจริง ๆ แล้วจะ
เสียหายอย่างน้อย ๕ แสนคน และก็ไม่ว่าความเสียหายอย่างอื่นจะอีกมากน้อยเพียง
ไร ตอนนั้นทรูแมนและเซอร์ซิลได้ตกลงกันว่า ควรจะบอกสตาลินว่า เตียวหน้ออเมริกา
ทำลู่กระเบิดปรมาณูได้แล้ว เพราะฉะนั้นให้รัสเซียเร่งมาช่วยตีญี่ปุ่น และเวลาที่
ทรูแมนไปบอกสตาลินนั้นให้เซอร์ซิลยืนอยู่มุมหนึ่ง เพื่อดูว่าสตาลินจะมีปฏิกิริยา
อย่างไร เมื่อทรูแมนไปบอก สตาลินตีหน้าเฉย และกล่าวว่า เสร็จแล้วก็ใช้เร็ว ๆ เข้า
แต่เรื่องมาปรากฏภายหลังสงครามในคดีโกลด์เบอร์ก โรสเซนเบอร์ก และคดีอีกหลาย
คดี ในเรื่องขโมยความลับเกี่ยวกับลู่กระเบิดปรมาณูนี้ว่า ในวันที่ทรูแมนบอกสตาลิน
นั้น สตาลินได้ความลับเกี่ยวกับลู่กระเบิดปรมาณูนี้แล้ว ฉะนั้น สตาลินจึงทำหน้าตา
เฉย สตาลินได้โอกาสก็บอกว่าจะเข้าตีญี่ปุ่น แต่เนื่องจากมีสัญญาความเป็นกลางไม่
รุกรานกับญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจะหาว่ารัสเซียรุกราน ฉะนั้น ขอให้ทรูแมนเขียนหนังสือถึง
สตาลิน ความว่า เพื่อให้สงครามเสร็จสิ้นโดยเร็ว เพื่อมนุษยธรรมของโลกและไม่
เป็นการละเมิดความเป็นกลาง ขอให้สตาลินช่วยตีญี่ปุ่นโดยเร็วที่สุด ด้วยเหตุนี้
สตาลินก็ได้เปรียบ ถือเอาจดหมายของทรูแมนประกาศสงครามกับญี่ปุ่น เมื่อรัสเซีย
เข้าสงครามอย่างนี้ รัสเซียก็ขอว่าในการยึดครองญี่ปุ่น ขอมีส่วนยึดครองด้วย แต่

อเมริกาไม่ยอม ในที่สุดก็ตั้งให้รัสเซียเป็นกรรมการที่ปรึกษาเท่านั้น รัสเซียก็บอกว่า ถ้าเช่นนั้นจะขอยึดครองเกาหลีด้วย โดยเหตุนี้ เกาหลีจึงถูกแบ่งเป็นเกาหลีเหนือและ เกาหลีใต้ ซึ่งเป็นมูลเหตุอันหนึ่งทำให้เกิดสงครามเกาหลี

การแตกแยกของพันธมิตร

มีผู้ตั้งปัญหาว่า ทำไมสงครามเสร็จแล้ว รัสเซียฝ่ายหนึ่ง อังกฤษและอเมริกา อีกฝ่ายหนึ่ง จึงแตกกัน เหตุผลก็คือ ในระหว่างสงครามนั้น ประเทศทั้งสามเป็น มิตรกัน เรียกว่า Marriage of Convenience คือการแต่งงานกันเพื่อความสะดวกชั่วคราวในระหว่างสงครามเท่านั้น ความจริงต่างฝ่ายต่างระแวงซึ่งกันและกัน อย่าง รัสเซียบอกกับสตาลินว่า คอมินฟอร์ม (Cominform) ที่ตั้งๆกันนั้น คนอเมริกัน ไม่ชอบเป็นอันมาก เท่ากับมาเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ขอให้เลิก สตาลินก็ยอมเลิก เวลานั้นสตาลินต้องการอะไร จะเป็นวัสดุหรือสิ่งของอื่นใด อเมริกาก็ช่วยให้คิด เป็นเงินหลายพันล้าน จนบัดนี้รัสเซียยังไม่ใช้ เมื่อเสร็จสงครามแล้วรัสเซียก็คืน คอมินฟอร์ม (Cominform) ขึ้นใหม่ สัญญาความตกลงยัลตา ความตกลงมอสโก ปอตสدام เหล่านี้ สตาลินบิดเบือนหมด

ความตกลงยัลตาข้อหนึ่งระบุว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรจะช่วยประเทศต่างๆ ใน ยุโรปให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อถึงเวลาจริงๆ สตาลินก็บอกว่า ยอมไม่ได้ที่จะให้ประเทศซึ่งมีเนื้อที่ติดแดนติดต่อกับรัสเซียมีความประพฤติไม่เป็นมิตร อังกฤษ อเมริกา ก็ถามว่า เป็นมิตรนั้นหมายความว่าอย่างไร สตาลินตอบว่า เป็นมิตร ก็คือต้องเป็นกลาง หรือมิฉะนั้น ก็ต้องเป็นคอมมิวนิสต์ อังกฤษ อเมริกาโกรธและ เจ็บใจมาก แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะเป็นความคิดของฝ่ายประชาธิปไตยว่าคงจะ ตรงไปตรงมา นอกจากนั้น การที่สตาลินยุให้กรีซปฏิบัติ แต่ไม่สำเร็จ ช่วยเหลือ ยูโกสลาเวียอยู่เชอคูร์ก็ให้ทำสัญญาเกี่ยวกับช่องแคบคาร์ทาคาแนลล์ หรือขู่เอาทหารเข้าไป

ในมณฑล Azerbaijan ทางเหนือของอิหร่าน เหล่านี้แสดงให้เห็นว่ารัสเซียเดินนโยบายกลับไม่เป็นมิตร และจะเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ไปทั่วโลก เมื่อเป็นเช่นนั้น อเมริกาก็เริ่มแผนที่เรียกว่า Marshall Plan

มาร์แชลล์เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐ ได้ไปกล่าวสุนทรพจน์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดว่า สหรัฐพร้อมที่จะช่วยประชาชนชาวยุโรป เพราะเมื่อเสร็จสงคราม ประชาชนชาวยุโรปไม่มีที่อยู่อาศัย มีผู้พลัดจากฝ่ายตะวันออก ๕-๑๐ ล้านคน ไม่มีอาหาร ชาติสิ่งต่างๆ หลายอย่าง ทั้งยังได้รับภัยจากคอมมิวนิสต์ด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น รัฐบาลอเมริกันพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง ทั้งนี้ไม่เฉพาะแต่ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรเท่านั้น แม้แต่ประเทศหลังม่านเหล็ก รวมทั้งรัสเซีย ถ้าอยากจะได้รับความช่วยเหลือด้วย อเมริกาก็ยินดี โดยที่เรื่องนี้เป็นเรื่องของชาวยุโรป อเมริกาเป็นแต่เพียงฝ่ายที่จะช่วย การที่จะเป็นตัวตึงตัวตั้นไม่เหมาะ เพราะอาจจะถูกหาว่าทำลายเอกภาพเอกราชอะไรต่างๆ พอแถลงเสร็จ อังกฤษก็รีบถือโอกาสจากการแถลงนั้นชวนประเทศต่างๆ มีฝรั่งเศส เบนเนลักซ์ คือ เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ และลักเซมเบิร์ก ฯลฯ และเชิญรัสเซียกับประเทศหลังม่านเหล็กมาประชุมที่ปารีส ฝ่ายรัสเซียมีโมโลตอฟเป็นหัวหน้า ประชุมได้วันเดียวโมโลตอฟก็แถลงว่า ได้เห็นแล้วว่า แผนมาร์แชลล์เป็นการดำเนินนโยบายเอาเงินมาทุ่มเท เพื่อจะนำสินค้าอเมริกันมาทุ่มตลาดในยุโรป เป็นการหากินแบบทำนาบนหลังคน ต้องการเอาประเทศต่างๆ ในยุโรปเป็นทาสในทางเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้น รัสเซียยอมไม่ได้ จึงขอลอนตัน และรุ่งชนักก็ออกจากที่ประชุม

ปัญหามีว่าประเทศลูกน้องในหลังม่านเหล็กจะทำอย่างไร ปราบกฏว่าประเทศเหล่านี้ยังอยู่ต่อไปอีก ๒ หรือ ๓ วัน แต่ในที่สุดก็ได้รับคำสั่งให้ถอนตัวออกไป ท่านทั้งหลายก็คงได้ทราบแล้วว่า แผนของนายพลมาร์แชลล์สำเร็จ ใครที่ไปอยู่ยุโรป จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันประเทศต่างๆ ในยุโรปตะวันตก รวมทั้งเยอรมันด้วยต่างก็เป็นปีกแผ่น มีเงินร่ำรวย ทั้งนี้ก็เพราะแผนมาร์แชลล์นี่

ต่อมา รัสเซียได้แสดงปฏิกิริยาต่างๆ ไปในทางรุกราน อังกฤษจึงได้ทำสัญญาที่เรียกว่า Western Union ต่อมาก็ขยายมาเป็น Western European Union ฝรั่งเศสก็ชวนเยอรมันทำสัญญาที่เรียกว่า European Defence Community ต่อมาฝรั่งเศสก็เกิดระแวงว่า เยอรมันอาจมีอำนาจเกินไป รัฐสภาฝรั่งเศสจึงไม่ให้สัตยาบันสัญญานั้น อังกฤษและอเมริกาเกรงเยอรมันจะแยกออกไป จึงได้ชวนเยอรมันเข้าสนธิสัญญานาโต้ โดยให้เยอรมันทำสัญญารับรองว่าจะไม่ทำลู่กระเบิดปรมาณู ผลแห่งสนธิสัญญานาโต้ และผลแห่งแผนมาร์แชลล์สามารถสกัดกั้นให้ยุโรปปลอดภัยจากการรุกรานของรัสเซีย

สงครามเย็น

สงครามเย็นหมายความว่าอย่างไร ท่านทั้งหลายคงทราบแล้ว สงครามเย็นนั้น ฝ่ายรัสเซียเริ่มทำ ทำทุกอย่าง จนกระทั่งเขาเรียกว่า Brinkmanship คือทำจนกระทั่งเกือบจะตกเขา เกือบจะกลายเป็นสงคราม ที่เราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า short of war อาทิกการบีตล้อมกรุงเบอร์ลิน เป็นต้น ท่านคงทราบแล้วว่าในระหว่างสงครามได้ตกลงแบ่งเยอรมันออกเป็นเยอรมันตะวันออกและเยอรมันตะวันตก แต่โดยที่เบอร์ลินไปอยู่ในเยอรมันตะวันออก ห่างจากพรมแดนเยอรมันตะวันตกราว ๒๐๐ ไมล์ โดยเหตุนี้เบอร์ลินจึงถูกแบ่งออกเป็นสองเขต คือ เบอร์ลินตะวันออก และเบอร์ลินตะวันตก เบอร์ลินตะวันออกอยู่ในความควบคุมของรัสเซีย ส่วนเบอร์ลินตะวันตกอยู่ในความควบคุมของอังกฤษ อเมริกาและฝรั่งเศส ในสัญญาเดิมมีว่า ทั้งสองส่วนมีสัมพันธมิตรปกครองในลักษณะอย่างไร ต่อมารัสเซียไม่ยอมให้ใช้เงินตราเหมือนกัน เพราะว่าเสียเปรียบ และรัสเซียขนเอาทรัพย์สินต่างๆ ไปประเทศของตัวเอง ฝ่ายตะวันตกเห็นทำไม่ได้การ จึงตั้งรัฐบาลเยอรมันตะวันตกขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น รัสเซียก็ตั้งรัฐบาลเยอรมันตะวันออกขึ้นบ้าง เมื่อต่างฝ่ายต่างตั้งรัฐบาลขึ้นแล้วประมาณ ๒ เดือน รัสเซียก็บอกว่า ตั้งแต่นั้นต่อไป การคมนาคมจากเยอรมันตะวันตกเข้าไปเบอร์ลิน จะต้อง

ถูกตรวจค้นตามพรมแดนตะวันออกทั้งหมด รวมทั้งที่เบอร์ลินด้วย ฝ่ายสัมพันธมิตร
 กัดค้ำหน้าว่าเป็นการละเมิดความตกลงปารีสที่เกี่ยวกับเบอร์ลิน รัสเซียบอกว่าไม่ละเมิด
 เพราะว่าตามความตกลงเดิมมีว่า ทั้งสองฝ่ายจะร่วมมือกันจัดตั้งรัฐบาลเยอรมันเอกภาพ
 รัฐบาลเดียว แต่บัดนี้ฝ่ายตะวันตกจัดตั้งรัฐบาลเยอรมันตะวันตกขึ้นเป็นการละเมิด
 ความตกลง เพราะฉะนั้น รัสเซียจึงไม่รับรอง (recognize) หมด และรัสเซียได้ดำเนิน
 การปิดล้อมกรุงเบอร์ลินอย่างเด็ดขาด ตรวจค้นแม้กระทั่งเครื่องบินที่ลงที่ท่าอากาศยาน
 ต่อมา รัสเซียประกาศ total blockade เป็นเวลา ๑ ปี ความจริงรัสเซียอยากจะดูว่า
 ฝ่ายสัมพันธมิตรจะมีปฏิกิริยารุนแรงเพียงใด จะรบหรือไม่ หลักฐานก็ปรากฏว่า รัสเซีย
 ดำเนินนโยบายแบบ Brinkmanship คือถ้าอเมริกา อังกฤษจะรบ รัสเซียก็ถอย อเมริกา
 อังกฤษและฝรั่งเศส ได้ตกลงให้ความช่วยเหลือเยอรมันตะวันตก เฉพาะอย่างยิ่ง
 เบอร์ลิน อเมริกา रखนส่งสินค้าทางอากาศ เพราะเบอร์ลินเป็นเมืองคล้ายเป็นเกาะ
 ในฤดูหนาว อเมริกาต้องขนถ่านหินเป็นจำนวนมากมาย ในการขนส่งนี้ อเมริกาได้
 สูญเสียเครื่องบินและนักบินเสียชีวิตไปหลายคน ในที่สุดเมื่อใกล้จะครบ ๑ ปี รัสเซีย
 เห็นว่าการปิดล้อมกรุงเบอร์ลินไม่มีทางสำเร็จ จึงยอมเจรจาเปิดต่อไป นี่ก็เป็นสงคราม
 เย็น (cold war) ชนิดหนึ่ง

จีน

ท่านทราบแล้วว่าระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ จีนแบ่งออกเป็น ๒ พวก
 จีนเจียงไคเช็ค กับจีนคอมมิวนิสต์ จีนคอมมิวนิสต์นั้นมีถิ่นใหญ่อยู่ที่ยูนาน ทั้งสองฝ่าย
 ร่วมกันรบญี่ปุ่น พอเสร็จสงคราม อเมริกาอยากให้จีนแดงและจีนชาตินิยมกันเป็น
 รัฐบาลผสม จึงส่งนายทหารชื่อนายพลหลายคน มี General Marshall เป็นคนสุดท้าย
 ไปเจรจา ตามรายงานของนายพลมาร์แชลล์ต่อรัฐบาลอเมริกัน ปรากฏในเอกสารที่

Department of State มาร์แชลล์รายงานว่าทั้งสองฝ่ายเหลวไหล คือฝ่ายจีนชาติได้เรียกร้อง (demand) ต่าง ๆ และไม่ยอมที่จะให้คอมมิวนิสต์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย นอกจากจะให้คำรบตำแหน่งเล็ก ๆ จีนชาติเอาอาวุธซึ่งอเมริกาให้เป็นอันมากไปขายให้กับคอมมิวนิสต์ จีนชาติไม่สามารถปกครองเมืองต่าง ๆ ในประเทศจีนได้ จีนชาติคอร์รัปชัน ญาติพี่น้อง ๕-๖ คนของเจียงไคเช็คมีเงินฝากในอเมริกาหลายหมื่นล้านดอลลาร์ เพราะเก็บภาษีเอง และตอติงไม่ยอมเจรจา นายพลมาร์แชลล์เห็นว่าหมดหวัง ส่วนจีนคอมมิวนิสต์นั้นกรุนแรง เรียกร้องที่จะเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ของรัฐบาลผสม และเรียกร้องที่จะให้เจียงไคเช็คส่งคนพวกนั้นชนศาลให้พิจารณาในฐานะเป็นอาชญากรสงคราม นอกจากนี้ ยังได้เรียกร้องอีกมากมายหลายข้อ ทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ตกลงกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น นายพลมาร์แชลล์ก็เสนอต่อทรูแมนว่า ให้จีนทั้งสองฝ่ายจัดการกันเอง เมื่อเป็นดังนั้น ก็ปรากฏว่าผลที่สุดจีนชาติแพ้ ต้องอพยพไปอยู่เกาะไต้หวัน รัฐบาลอเมริกันเห็นว่าไม่ได้การ จึงหันกลับมาช่วยจีนชาติ ข้อเท็จจริงเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ปี ค.ศ. ๑๙๔๘ ถึง ๑๙๕๐ จึงเป็นปีที่มีเหตุการณ์สำคัญของโลก คือจีนคอมมิวนิสต์เป็นใหญ่บนพื้นแผ่นดินทั้งหมด

เมื่อจีนแดงได้เป็นใหญ่ จีนแดงดำเนินนโยบายต่อเอเชียอาคเนย์อย่างไร นโยบายของจีนแดงก็คือ เพื่อความปลอดภัยของตัวเอง ความปลอดภัยในที่นี้ หมายความว่า จีนแดงพยายามแผ่อิทธิพลออกไปให้ห่างจีนแดงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ พยายามเผยแพร่ลัทธิและให้ insurance ประเทศในบริเวณทั้งหมดนั้นให้ขึ้นอยู่กับตัว เมื่อจีนแดงที่กินแดนบนแผ่นดินใหญ่จีนทั้งหมดได้แล้ว ก็หวังว่าอเมริกาจะรับรอง แต่เมื่ออเมริกาไม่รับรอง หันกลับไปสนับสนุนจีนชาติ จีนแดงจึงเกลียดอเมริกามากที่สุด สถานะความยุ่งยากต่าง ๆ ก็มีอย่างที่เราเห็นกันทุกวันนี้

จีนแดงกับรัสเซีย

มีผู้ถามกันมากกว่าฐานะระหว่างจีนแดงกับรัสเซียเวลานี้เป็นอย่างไร ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า คอมมิวนิสต์นั้นมีจุดหมายปลายทางเหมือนกัน ไม่ว่าจะเดินไปคนละทางอย่างไร จีนแดงกับรัสเซียมีความเห็นไม่ตรงกัน ประการแรกก็คือ ลัทธิคาลมาร์กซ์ จีนแดงเห็นว่าควรจะยึดลัทธินี้โดยเคร่งครัด คือโลกนี้จะอยู่ด้วยกันไม่ได้ นายทุนกับคอมมิวนิสต์จะอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องตายไปข้างหนึ่ง ต้องต่อสู้กัน แต่รัสเซียบอกว่าเวลานี้ไม่เหมือนสมัยคาลมาร์กซ์ สมัยคาลมาร์กซ์ได้ผ่านพ้นไป ๘๐-๙๐ ปีแล้ว เวลานี้ยังไม่มีปรมาณู เวลาอยู่ด้วยกันได้ และค่อย ๆ คืบเอาโดยทางสันติให้โลกเป็นคอมมิวนิสต์ทั้งหมด นี่แหละที่เถียงกันในข้อสำคัญ ประการต่อมาก็ได้แก่การที่จีนแดงหาว่า รัสเซียตีแต่ปาก อาทิกกรณีคิวบา พอเคนเนดีแถลงว่า ถ้าจีนเข้ามาในน่านน้ำเขตรอบเกาะคาริบเบียน เคนเนดีจะให้เรือรบขึ้นตรวจและยึดหมด เรือรัสเซียมาถึงเขตแดนที่อเมริกาประกาศต้องเบนกลับไป จีนแดงก็ตำหนิรัสเซียว่า คุยว่าฝ่ายสัมพันธมิตร เฉพาะอย่างยิ่งอเมริกาเป็นเสือกระดาษทำไมจึงกลัว รัสเซียก็บอกว่าอเมริกาเป็นเสือกระดาษจริง แต่ที่เขยวมมีปรมาณู เพราะฉะนั้น ถ้ารบกันแล้วตายไปก็ไม่มีประโยชน์ ความแตกแยกมีมากมายเช่นนี้ แต่แม้กระนั้น ข้าพเจ้ายังเชื่อว่า ถ้าเวลาเคืองตร้อน เขาก็รวมหัวซึ่งกันและกัน

สาเหตุของการแตกแยกก็มีอีกเรื่องหนึ่ง คืออินเดีย รัสเซียเห็นว่าจีนแดงไม่ควรทำกับอินเดีย ท่านคงทราบแล้วว่า สมัยเนห์รูนั้น เนห์รูพยายามช่วยจีนแดงทุกอย่างในการประชุมที่บันดุงอินเดียยกย่องจีนแดงมาก อินเดียเสนอให้จีนแดงได้เข้าเป็นสมาชิกในสหประชาชาติ รวมความว่าไม่มีประเทศใดในโลกนี้ที่ช่วยเหลือจีนแดงอย่างออกหน้าออกตาเท่ากับอินเดีย แต่ในที่สุดจีนแดงก็ทำกับเนห์รู คือ รุกรานต่างๆ เหตุผลนั้น ตามคำรากล่าวว่า จีนแดงทำเช่นนั้นก็เพื่อจะแสดงให้โลกเห็นว่าจีนกำลังจะเป็นใหญ่ในเอเชีย เวลาจีนแดงเข้าตีและยึดทิเบต เนห์รูมีหนังสือไปบอกว่า การ

ทำเช่นนั้นไม่ถูก จีนแดงก็ตอบว่า ชูระไม่ใช่ เนห์รูก็เงยไป มีหลายเรื่องที่จีนแดง
 ได้ก่อกวน เป็นต้นว่าการกระทำกับคาไลลามะกับเนปาล และในที่สุดกับอินเดีย สำหรับ
 กรณีระหว่างจีนแดงกับอินเดียนั้น ผู้รับผิดชอบจริง ๆ คือ Krishna Menon บุคคล
 ผุนเชื่อจีนแดงอย่างล้นหล้นตาทุกอย่าง จึงมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้น

แหลมทอง

ท่านจะสังเกตได้ว่าในระหว่างสงครามเกาหลีนั้น กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับ
 คอมมิวนิสต์ในอินโดจีนไม่ค่อยมี แต่เมื่อเสร็จสงครามเกาหลีแล้ว จีนแดงเริ่มใช้
 ญวนลงมาในญวนใต้ กัมพูชา และลาว เหตุใดองค์การซีโต้จึงเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้น
 ก็เพราะมูลเหตุมาจากเดียนเบียนฟู ท่านคงทราบแล้วว่า สาละสำคัญของซีโต้ต่างกับ
 นาโต้ นาโต้มีข้อความระบุว่า ถ้าภาคที่ถูกโจมตีให้ถือว่าภาคอื่นถูกโจมตีโดยอัตโนมัติ
 แต่ซีโต้เพียงแต่ระบุว่า ถ้าภาคของซีโต้ถูกโจมตีแล้ว ภาคอื่นจะปรึษาซึ่งกันและกัน
 เพื่อปฏิบัติตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เพราะฉะนั้น ความร่วมมือของซีโต้ก็อ่อนอยู่
 หน่อย

ส่วนฐานะของประเทศไทยภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น เมื่อเสร็จ
 สงครามแล้ว เราได้มาพิจารณาว่า ถ้าไทยเราไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ
 จะถูกบีบอย่างมาก เฉพาะอย่างยิ่งจะถูกบีบจากฝรั่งเศส แต่การที่จะเข้าสหประชาชาติ
 ได้นั้น ท่านก็ทราบแล้วว่ามีเพียงอยู่ ๕ ชาติ คือ จีนชาติ ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา
 และรัสเซีย ถ้าชาติใดชาติหนึ่งลงมติไม่รับ ก็ตกไป สำหรับจีนชาตินั้นได้ติดต่อมายัง
 เราว่าขอทำสนธิสัญญาทางไมตรี เราได้ตอบไปว่า ในระหว่าง ๓-๔ ร้อยปีที่ผ่านมา
 เราได้ให้สิทธิคนจีนเท่ากับคนไทยหรือดียิ่งกว่าคนไทยเสียอีก ถ้ามีสนธิสัญญาแล้ว
 จีนจะกลายเป็นคนต่างดาว เพราะจะต้องไปใช้สนธิสัญญาเช่นที่เราทำกับประเทศอื่น ๆ
 ในประวัติศาสตร์ ๖๐๐-๗๐๐ ปีมานี้ คนไทยที่เรียกว่าไพร่สมอายุระหว่าง ๑๘ ถึง

๖๐ ปี ต้องไปทำงานให้แก่เจ้าขุนมูลนาย ๖ เดือน แต่เงินมิได้เป็นเช่นนั้น เงินค่าขาย
สบาย และได้รับยกเว้นภาษีตลอดมา มีสิทธิในที่ดินและอื่น ๆ เพราะฉะนั้น
จะเอาไปทำไม แต่จีนชาติอื่นยังต้องการทำสนธิสัญญา ผลก็คือ เราต้องทำสนธิสัญญา
กับจีนชาติ

ความจริงปัญหาเรื่องขอทำสนธิสัญญา^๕ ได้เกิดขึ้นมาก่อนแล้วตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ แต่ได้ถูกปฏิเสธไป ในเวลานั้นจีนไม่มีอำนาจเพราะถูกประเทศ
มหาอำนาจในยุโรปเข่นกันเป็นชน ๆ จีนจึงไม่มรสุมเสี่ยงนัก แต่เมื่อเสร็จสงคราม
แล้ว อังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอเมริกายอมยกให้จีนชาติเป็นประเทศมหาอำนาจ
มีสิทธิ มีเสียงสำคัญประเทศหนึ่ง ข้าพเจ้ารับราชการอยู่ที่ญี่ปุ่นในปี ค.ศ. ๑๙๔๒
จีนอีกฝ่ายหนึ่ง คือจีนวังจิงไว ได้ขอให้รัฐบาลญี่ปุ่นเจรจากับไทย ให้ไทยรับนับถือ
จีนวังจิงไว โดยให้เหตุผลว่า เวลานั้นอิตาลีและเยอรมัน หรือฝ่ายอักษะทั้งหลายกับ
นับถือจีนวังจิงไว ส่วนไทยรับรองแมนจูก็ก จะนั้น จะถูประหลาดในสายตาโลกและ
ในสายตาของประเทศที่เป็นอักษะด้วยกันว่า เหตุใดไทยจึงไม่รับรองจีนวังจิงไวด้วย
เวลานั้นข้าพเจ้าอยู่ที่ญี่ปุ่นได้ไต่ไปว่า ในใจนั้นไม่เห็นด้วยเลยที่จะรับรองจีน ปัญหา
ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับไทยนั้นผิดจากความสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ ในประเทศ-
ไทยมีจีนเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้น การที่จะให้สิทธิพิเศษหรือจะรับนับถือใด ๆ
นั้น จะก่อให้เกิดปัญหานานาประการ ให้เสร็จสงครามแล้วจะดีกว่า แต่ญี่ปุ่นก็ยัง
ยืนยัน ในที่สุครัฐบาลไทยจำเป็นต้องรับนับถือวังจิงไว โดยการถูกบังคับด้วย
ประการฉะนี้

เมื่อเรารับนับถือวังจิงไวแล้ว จีนก็ดำเนินการต่อไป จีนและญี่ปุ่นได้มาหา
ข้าพเจ้า เสรจาขอตั้งทูตประจำในประเทศไทย ฝ่ายเราได้ตอบว่ายินดี และจะขอ
ตั้งทูตของเรา คือหลวงวิระโยธาซึ่งเวลานั้นเป็นทูตอยู่ที่แมนจูก็กเป็นทูตประจำจีนฝ่าย
วังจิงไวด้วย ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับนโยบายนั้น ฉะนั้น เมื่อจีนมาชวนข้าพเจ้าให้ไป

พวกข้าราชการต่างประเทศญี่ปุ่น คือ Shigemiezu ข้าพเจ้าจึงปฏิเสธว่า ไม่ใช่เรื่องของไทย ไทยไม่ใช่เป็นบ่าวญี่ปุ่นที่จะต้องไปปรึกษาด้วย แต่จีนอยู่ในฐานะที่ญี่ปุ่นอุปถัมภ์ ก็ไปปรึกษากับญี่ปุ่นเอง พอจีนไปปรึกษาเข้าญี่ปุ่นก็เอ็ดตะโรเอา บอกว่าเสียเงินเสียทองจะต้องไปตั้งทำไม อย่างมากก็ส่งทูตสันถวไมตรี (Goodwill Mission) ก็พอข้าพเจ้าก็รายงานมายังรัฐบาลซึ่งได้ตอบไปว่า ทูตสันถวไมตรี (Goodwill Mission) ไม่เอาขอให้เป็นที่ปรึกษา ความเห็นของข้าพเจ้ากับของรัฐบาลเวลานั้นไม่ตรงกัน รัฐบาลบอกว่าต้องมีทูตประจำ แต่ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับญี่ปุ่น แต่มิใช่เหตุผลอย่างญี่ปุ่น เห็นด้วยกับญี่ปุ่นที่ว่าไม่ควรจะมีทูตประจำ เพราะข้าพเจ้ากลัวว่าจีนจะมามัดเราต่าง ๆ แต่ญี่ปุ่นกลัวว่าจีนจะมาเดินอะไรรักกับเราเพื่อเล่นญี่ปุ่น ในที่สุดญี่ปุ่นก็บังคับจีนว่าไม่ต้องทำอะไรกับไทย ไม่ต้องมีการแลกเปลี่ยนทูตกัน เรื่องก็เป็นอันระงับไป

เมื่อเสร็จสงครามแล้ว ฝรั่งเศสได้แจ้งกับไทยว่า อนุสัญญาอินโดจีนซึ่งได้ทำไว้โดยไทยได้คืนแดนนั้น เป็นอนุสัญญาที่ทำโดยญี่ปุ่นบังคับ ฝรั่งเศสถือว่าไทยยังอยู่ในฐานะสงครามกับฝรั่งเศส ไทยได้ว่าฝรั่งเศสออกจะพุดมากไป สนธิสัญญานั้นได้เซ็นกันจริง ๆ และอีกประการหนึ่ง ในระหว่างสงครามนั้น ฝรั่งเศสหนีญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย และได้รับความเอื้อเฟื้อเป็นอันมาก ฝรั่งเศสไปตั้งอยู่กับ Lord Louis Mountbatten ที่ลังกา ต้องการรู้ความเคลื่อนไหวของญี่ปุ่นทั้งในประเทศไทยและในอินโดจีน ไทยก็ได้ให้ไปมากซึ่งเท่ากับเป็นสหายสงคราม ฝรั่งเศสไม่รับฟังไทยไม่รู้จะหันไปฟังใคร ก็หันไปถามอังกฤษและอเมริกา ซึ่งประเทศทั้งสองบอกว่าเสียใจเพราะอังกฤษและอเมริกาได้แถลงนโยบายไว้แล้วว่าให้เป็นไปตามสถานะเดิม (status quo) เมื่อเป็นเช่นนั้น เราก็ตอบว่า จะให้เราทำอะไร จะให้รัฐบาลคืนดินแดนโดยไม่มีข้อยกเว้นนั้นไม่ได้ เว้นไว้แต่จะมีเหตุผล อังกฤษและอเมริกาจึงหาทางประนีประนอมโดยตั้งกรรมการ อนุญาโตตุลาการ มีอังกฤษและอเมริกา ส่วนจีนนั้น อาสาเข้ามาบอกว่าอยากจะขอช่วยไทย แต่พอไทยเสนอไป ฝรั่งเศสไม่ยอมรับ ใน

ที่สุดเท่าที่ผมจำได้ อนุญาโตตุลาการมีประเทศลาตินอเมริกาอันคือเปอรูรวมอยู่ด้วย ไทย
เราก็มพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้แทน ในที่สุดคณะกรรมการประนีประนอม
ก็แนะนำให้รัฐบาลไทยให้คืนดินแดนให้รัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งไทยก็ได้ปฏิบัติตาม ต่อมา
ฝรั่งเศสมีหนังสือแจ้งว่าจะไม่ขัดข้องในการที่ไทยจะสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ
ส่วนอเมริกายอมรับนับถือว่า เราไม่ได้ประกาศสงคราม เพราะฉะนั้น ในด้านอเมริกา
ก็เรียบร้อยไป สำหรับอังกฤษบอกว่า สงครามคราวนี้ไทยเหมือนเด็กชน ต้องเขียน
นิทหน้อย ไทยก็บอกว่าจะเขียนอย่างไร ระหว่างสงครามได้ช่วยกันเต็มที่ อังกฤษ
บอกว่าร่วมมือเต็มที่จริง แต่อังกฤษได้รับความเสียหายมาก ถ้าไม่มีสัญญาผูกมัดไทย
เป็นการลงโทษบ้าง ในที่สุดไทยก็อาจเป็นพวกประเทศที่คิดจะรุกรานอีก ไทยจึงถาม
ว่าจะลงโทษอย่างไรบ้าง ผลก็คือ อังกฤษได้เรียกร้อง ๒๑ ข้อ ซึ่งท่านคงจะทราบแล้ว
ข้อที่สำคัญ ๆ มีดังนี้:-

๑. เลิกล้มองค์การทหารซึ่งเขาถือว่ามีส่วนรับผิดชอบในสงคราม
๒. เรื่องอาชญากรรมสงครามซึ่งมีการถกเถียงกันมาก ฝ่ายไทยบอกว่า ถ้าเรา
มีอำนาจอธิปไตย เราขอจัดตั้งศาลของเราเอง เดิมเขาขอให้ไปขึ้นศาลที่สิงคโปร์
เราบอกว่าอย่างนั้นไม่ได้ ในที่สุดก็ตกลงกันว่า ให้เราจัดของเราเอง
๓. ขอควบคุมเศรษฐกิจและการคลัง ซึ่งเราต้องยอมเซ็นตามนั้น ในที่สุด
เราหาทางออกด้วยการจ้าง Mr. Dolls เข้ามาเป็นที่ปรึกษาการคลัง Mr. Dolls ได้ช่วย
เจรจาต่าง ๆ จนในที่สุดอังกฤษก็ยอม
๔. ประเด็นใหญ่ได้แก่เรื่องข้าว ๑,๕๐๐,๐๐๐ ตัน ซึ่งอังกฤษจะเอาเปล่า ๆ
แต่ในที่สุดก็ได้ไปเพียง ๒๐๐,๐๐๐ ตัน อังกฤษและอเมริกาได้ถือว่าไทยที่มีการ
ลักลอบส่งข้าวออกไปนอกประเทศเป็นอันมาก รัฐบาลไทยต้องควบคุม รัฐบาลไทย
ได้ตอบไปว่า ได้ทำการควบคุมอยู่แล้ว ราคาข้าวในท้องตลาดเวลานั้นประมาณตันละ
๑๕ ปอนด์ ฉะนั้น รัฐบาลไทยจะเอาข้าวล้านกว่าตันที่ไหนให้ได้ จะได้อีกต้องไป

บังคับซื้อจากราษฎรในราคาถูก เมื่อบังคับซื้อไม่มีใครอยากจะขาย ฉะนั้น อังกฤษ และอเมริกาต้องไปโทษเจ้าหน้าที่มลายูด้วยที่เบียดโอกาสให้มีการรับซื้อข้าวตลอดหลาย ทะเลของมลายู จะมาโทษไทยฝ่ายเดียวไม่ได้ ในที่สุดเขาบอกว่ารัฐบาลอังกฤษและ รัฐบาลอเมริกันรับซื้อข้าวไทยโดยจะให้ราคาตันละ ๘ หรือ ๑๐ ปอนด์ ผมจำไม่ได้ แล้วก็มีพรีเมียมอีก ๒ ปอนด์ ภายในปีหนึ่ง ๆ ไทยจะต้องส่งข้าวให้เป็นจำนวน เท่านั้น ๆ ตัน ถ้าส่งไม่ครบจะปรับเอาข้าวเปล่า หลังจากเซ็นสัญญากันแล้ว ๓ เดือน ก็หาซื้อข้าวในราคาตันละ ๑๐ ปอนด์ไม่ได้ เวลานั้นข้าวพม่าราคาตันละ ๒๕ ปอนด์ ในที่สุดเราก็เจรจาใหม่ว่า ตราบใดที่ไม่ได้ราคาข้าวเท่าพม่าซึ่งเป็นราคาของตลาดโลก แล้ว ก็ไม่สามารถหาข้าวส่งให้ได้ ในที่สุดอังกฤษก็ยอมให้ราคาเท่ากับพม่า โดยทำ สัญญาสมบูรณ์แบบ

ส่วนรัสเซียนั้น รัฐบาลได้ให้ทูตของเราที่สวีเดนเป็นผู้ทาบตามเรื่องการเข้า เป็นสมาชิกสหประชาชาติ รัสเซียได้ตอบว่า ตราบใดที่ไทยไม่แถลงว่าไม่เห็นด้วยกับ รัฐบาลเก่าที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกอมมิวนิสต์ และตราบใดที่ไม่แถลงนโยบายว่าเป็นมิตร กับทุกประเทศรวมทั้งรัสเซียด้วยแล้ว รัสเซียจะไม่ยอมลงมติให้ในสหประชาชาติและ ที่ประการสำคัญที่สุดคือ ไทยไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูต (Diplomatic Relation) กับ รัสเซีย เมื่อประสบปัญหา นี้เราก็ต้องปรึกษากับอังกฤษและอเมริกาว่าจะทำอย่างไร อังกฤษและอเมริกาให้ความเห็นว่า การจะมีความสัมพันธ์ทางการทูต (Diplomatic Relation) นั้น หนีไม่พ้น แต่การที่จะให้เราประมาณว่า รัฐบาลเก่าเป็นปฏิปักษ์ต่อ รัสเซียนั้นออกจะมากไป ในที่สุดก็ตกลงกันว่า เราจะประกาศว่าเราจะมีไมตรีกับ รัสเซีย และพร้อมที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตด้วย ในที่สุดก็ผ่านรัสเซีย ไปได้ และไทยก็กลายเป็นประเทศที่เป็นศัตรูของสัมพันธมิตรประเทศแรกที่ได้เข้าเป็น สมาชิกสหประชาชาติ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๖

งานอดิเรก

ปาฐกถาเรื่องนี้ นายติเรก ชัยนาม ได้เขียนไว้ก่อนป่วยเล็กน้อย เพื่อจะส่งกระจายเสียงทางสถานีวิทยุ อ.ส. ตามที่ได้รับเชิญไว้ แต่ต่อมาก็ป่วยเสีย ไม่สามารถไปทำการกระจายเสียงได้ สถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส. เพิ่งจะส่งออกกระจายเสียงเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๐ นี้เอง คือภายหลังเมื่อนายติเรก ชัยนาม ได้ถึงแก่กรรมแล้ว

งานอดิเรกหลาย

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่สุดที่ได้รับเกียรติจากสถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส. ให้มาสนทนากับท่านในวันนี้ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส. ขอให้ข้าพเจ้าพูดถึงเรื่อง “งานอดิเรก” ซึ่งหมายความว่า เราใช้เวลาว่างทำอะไร บางคนชอบขับรถไปชมภูมิประเทศ ชอบเล่นดนตรีบ้าง ชอบเล่นกีฬาบ้าง ปลูกต้นไม้ ทำสวนบ้าง ฯลฯ สำหรับข้าพเจ้านั้นชอบอ่านหนังสือ และก็ชอบมาตั้งแค่ออยู่โรงเรียน แต่ที่เริ่มอ่านเป็นประจำคือภายหลังที่สำเร็จการศึกษาจากมัธยมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖ ถ้าข้าพเจ้ามีเวลาว่างเป็นต้องอ่านหนังสือ เฉพาะอย่างยิ่งเวลากลางคืนข้าพเจ้าไม่เว้นเลยแม้จะไปเที่ยวเตร่หรือไปธุระกลับคิดถึงประการใดก็ต้องให้ได้อ่าน มิฉะนั้นจะรู้สึกว้าวนว้างอะไรไปอย่างหนึ่ง และข้าพเจ้าก็อาจกล่าวได้ว่าในระหว่าง ๔๐ ปีที่ผ่านมา หนังสือได้ให้ความรู้ความคิดและแนวปฏิบัติในชีวิตของข้าพเจ้าเป็นอันมาก

หนังสือที่ข้าพเจ้าชอบอ่านมีหลายประเภทด้วยกัน

- ประเภทแรกคือ หนังสือการเมืองระหว่างประเทศ
- ประเภทสอง วรรณคดี และหนังสือ
- ประเภทสาม ประวัติศาสตร์ และ
- ประเภทสี่ ชีวิตบุคคลสำคัญของโลก

หนังสือการเมืองระหว่างประเทศได้ช่วยข้าพเจ้ามากให้เข้าใจถึงสถานการณ์ของโลก ของประเทศต่างๆ เหตุใดประเทศนั้นประเทศนั้นจึงเดินนโยบายต่างประเทศดังนี้ เปิดหูเปิดตาให้เรามองซึ่งเข้าไปถึงความเบ้จริงแน่นอน แต่การอ่านหนังสือประเภทนี้ต้องระวัง เพราะถ้าเราไม่มีความรู้เป็นมูลฐานบ้าง ก็อาจเข้าใจผิดได้ หนังสือประเภทนี้แทบทุกเล่มข้าพเจ้าจะศึกษาก่อนอ่านว่า ผู้แต่งมีอาชีพอะไร เช่น เป็นครู หรือนักการทูต หรือนักประพันธ์ ฯลฯ เชื้อชาติอะไร มีประสบการณ์มาอย่างไร

เรื่องวรรณคดี เจ้าคุณอนุกุณราชชนเคยกอธิบายว่า วรรณคดีหมายถึงหนังสือที่ประพันธ์ไว้ด้วยการใช้ความคิดร้อยกรองถ้อยคำให้สละสลวยเหมาะเจาะ เป็นหนังสือชนิดพรรณนาโวหาร อ่านแล้วทำให้เกิดอารมณ์ที่ดีมีเสน่ห์น่าสนใจ ส่วนหนังสือที่ไม่ใช่วรรณคดีคือ หนังสือที่มุ่งเอาแต่เหตุผลเป็นเรื่องจริงและมุ่งเป็นหนังสือสั่งสอนอย่างใดก็ได้ บางคราวก็คล้ายวรรณคดีเหมือนกัน แต่วรรณคดีหรือหนังสือที่ไม่ใช่วรรณคดีมีทั้ง ๒ ประเภท คือ มีทั้งดีและไม่ดี แต่วรรณคดีทั้งสองชนิดนั้นอาจเป็นบทเรียนสอนเราได้เป็นอย่างดี ข้อสำคัญก็คือต้องตั้งปณิธานว่า เราจะเก็บเอาแต่ส่วนดีสิ่งไม่คินนทิ้งเสีย ปัญหาที่ว่าทำอย่างไรจะรู้ได้ว่าวรรณคดีตอนใดดี ตอนใดไม่ดี คำตอบนั้นง่ายที่สุด สิ่งที่ไม่ดีก็คือสิ่งที่ตัวเราเองรู้ที่อยู่แก่ใจว่า ถ้าปฏิบัติตาม คนส่วนมากจะไม่เห็นพ้องด้วย เราจะรู้สึกอายขายหน้า ถ้าเราประพฤติตาม เฉพาะอย่างยิ่งถ้าเรื่องปรากฏจนคนภายนอกรู้

วรรณคดีที่เราจะอ่านหาความรู้ความเพลิดเพลินนั้นมีมากมายทุกภาษา แต่โดยเฉพาะภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ จะกล่าวถึงวรรณคดีไทยก่อน วรรณคดีไทยมีมากหลายซึ่งอาจหาได้ไม่ยาก และข้อที่น่าภูมิใจสำหรับวรรณคดีของเรานั้น ในสมัยแรกที่สุดก็เกี่ยวด้วยพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ขอยกตัวอย่างเช่น เรื่องปฐมสมโพธิญาณ หรือเรื่องมหาเวสสันดรชาดก

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงกับมีข้อมาจนทุกวันนี้ว่าเป็นสมัย
ทองแห่งกาพย์กลอน มีวรรณคดีๆ มากหลาย แต่ข้อที่น่าพิศวงคือชีวิตของกวีสำคัญๆ
ของเรา กิต ของฝรั่งเช่นอังกฤษกิต มักจะเป็นชีวิตที่ต้องผจญกับความยากลำบาก และ
มีความประพฤติส่วนตัวในทางแปลกๆ แต่อย่างไรก็ดี เราจะต้องไม่ไปพิจารณาใน
ความประพฤติส่วนตัวของท่าน เราเทอดงานนิพนธ์ของท่านมากกว่า เพราะชิ้นงาน
ที่ท่านทิ้งไว้ให้พวกเราในสมัยนั้นล้วนแต่ประกอบด้วยหลักปรัชญาบ้าง ภาษิตบ้าง หรือ
ไม่ว่าเป็นกาพย์กลอนที่ทำให้ความสะเทือนใจให้เราสุขสบายใจในเมื่อได้อ่าน อันเป็น
คุณประโยชน์ให้เรามีกำลังใจปฏิบัติงานในหน้าที่ของเราได้ดีไม่มากนักน้อย แต่แน่นอน
ในขณะเดียวกัน เราก็ต้องระมัดระวังในเมื่อบทความตอนใดชักนำเราไปในทางเสื่อม
เราก็ต้องเสีย อีกนัยหนึ่งเราต้องรู้จักเอาประโยชน์จากงานของท่านเหล่านั้น

ในสมัยพระนารายณ์ ข้าราชการอย่างกวีเรองนามมาหนึ่งท่าน
คือ ศรีปราชญ์ เพราะพวกเรารู้จักกันแล้ว ศรีปราชญ์มีความสามารถแต่งโคลง
ได้ตั้งแต่อายุ ๑๒ และบางคราวบิดาแต่งไม่ได้กลับช่วยแต่งเสียด้วยซ้ำ แต่
ความคะนองของศรีปราชญ์มากไป ในที่สุดก็จบชีวิตลงด้วยอาการอันน่าสังสาร
ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว

ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ก็มีกวีสำคัญอีกท่านหนึ่งซึ่งพวกเราเรารู้จักคือ
สุนทรภู่ ท่านผูกอกทมขวตอันเศร้าและตกระกำลำบากติดคุกติดตะราง แต่งงาน
ของท่าน ก็ยังมีขวตอยู่จนทุกวันนี้

ภาษิตของสุนทรภู่มิได้มีคำคิดหลายข้อ เช่น “ทุกวันนี้หมทรพี่ยเขานับถือ”
“เอาเงินมัดคักงานเหมือนอย่างแจ็ก ได้กินเล็กกินน้อยอร่อยใจ” หรือ “อันเคตอันหมั้น
คคกำหนดแน่ เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด ทงลวงลององเยาวทงเลียวลต ถึงกลอง
คคก็ยังไมเหมือนใจคน” “อันข้าไทยได้ฟังเขาจึงรัก แม้นถอยศักตสนอำนาจวาสนา

เขาหน้ายหนมโตอยู่คชวา แต่วิชาติดกายจนวายปราณ” แต่มีภาษิตบทหนึ่งซึ่งทิ่มแทง
 ก้นอยู่มาก “รูอะไรกไม่สรวิชา รรูกษาตวรอดเบ็นยอคคต” มีผู้คิดมากกว่าสอนให้เห็น
 แก่ตัว ให้ลมหน้าท แต่กมีผู้แย้งว่า ท่านเทอดการมีความรู้ ส่วนประโยชน์หลังนั้น
 เป็นคำประชดพวกที่เห็นแก่ตัวทางหาก สุนทรภู่มีปฏิภาณว่องไวมาก เรื่องปฏิภาณ
 ของสุนทรภู่ท่านบิดาข้าพเจ้าเคยเล่าให้ฟัง ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าท่านได้มาจากหนังสือ
 เล่มใด วันหนึ่งสุนทรภู่ตามเสด็จพระมหากษัตริย์ทางชลมารค เข้าใจว่าในรัชกาล
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า พอถึงบ่อมแห่งหนึ่งทรงรับสั่งว่า “ถึงบ่อมบน ภูตองยื่นให้
 บนยัง” สุนทรภู่ยกยื่นขึ้น แต่บ่นกไม่ยิง สุนทรภู่เมื่อยเสยกกราบทูลตอบว่า “บ่นกนิง
 ภูตองนิงคอยพงบน” แล้วกนงลง เป็นต้น ฟังระลึกว่าในสมัยนั้น พระมหากษัตริย์
 ทรงอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถ้ารู้มร่วมมือกราบทูลตอบไม่ได้นงลงเฉยอาจถูกเข็ญ
 ก็ได้

หนังสือสามก๊กฉบับราชบัณฑิตยสถานก็นำอ่าน ข้าพเจ้าเคยลองอ่านและทำ
 หมายเหตุตอนที่เป็นปรัชญาหรือคติดู จำได้เลา ๆ ว่ามีไม่น้อยกว่า ๒๐๐ แห่ง เวลานี้
 ก็ดูเหมือนมีผู้เขียนสามก๊กฉบับนายทุนและฉบับวัดพัก เป็นต้น

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ และพระบาท
 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ ก็นำอ่าน เข้าใจง่าย ระวังให้รักชาติบ้านเมือง
 คิดสนองคุณชาติบ้านเมืองทุกวิถีทาง

สำหรับวรรณคดีของอังกฤษก็มีมากที่สุด ตายแล้วเกิดใหม่อีกหลายชีวิตก็อ่าน
 ไม่หมด วรรณคดีเหล่านี้ ถ้าผู้อ่านอ่านแล้วพยายามกลั่นกรองเอาแต่สิ่งที่ดีจะทำให้
 จิตใจบริสุทธิ์ ใจงาม สมองดี มีความกระหายอยากเป็นคนดี อยากทำประโยชน์
 ให้แก่ชาติให้มากที่สุด

เนื่องจากวรรณคดีของอังกฤษมีมากมายหลายประเภท ที่เป็นนวนิยายกม
 ประวัติศาสตร์กดี จริยศึกษากมี โดยประพันธ์เป็นโคลงบ้าง กลอนบ้าง ร้อยแก้ว

บ้าง ฯลฯ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างมาให้ดูสักสองรายที่ผู้แต่งมีชื่อมาก ความจริงมีอีกมากมาย แต่ข้าพเจ้ายกมาเพียงสองท่านก็เพราะเห็นว่าเกินความจำเป็น

คนแรกคือเชกสเปียร์ พวกเราคงได้ยินชื่อท่านผู้นี้มาแล้ว เชกสเปียร์ตายไปแล้ว ๓๐๐ กว่าปี แต่ชื่อยังโด่งดังมาจนทุกวันนี้และดังไปทั่วโลกไม่เฉพาะเจาะจงอังกฤษ เชกสเปียร์เป็นจินตกรที่เรื่อนามที่สุดไม่มีใครเสมอเหมือน บทประพันธ์ของเชกสเปียร์เต็มไปด้วยหลักปรัชญาทางสุนทรียศาสตร์ สอนให้มนุษย์ สอนถึงหลักศีลธรรม ความกล้าหาญ ความเสียสละ ความรักอันแท้จริง ความงามตามธรรมชาติ ความรักชาติ

เชกสเปียร์เขียนหัวใจเรื่องรักชาติในเรื่อง King John ซึ่งชาวอังกฤษตราไว้ยิ่งนักว่า This England never did, nor never shall, lie at the proud foot of a conqueror ซึ่งแปลว่าอังกฤษไม่เคยและจะไม่ยอมหมอบอยู่แทบเท้าของผู้ชนะเป็นอันขาด ระหว่างสงครามข้าพเจ้าเคยนึกถึงประเทศไทยตามวาจาของเชกสเปียร์และเขียนถึง This Thailand, many times overran, but never conquered ประเทศไทยเราถูกศัตรูย่ำยีหลายครั้ง แต่ไม่เคยปราบเราได้

มีอีกคนหนึ่งชื่อ Samuel Smiles เขียนหนังสือสอนง่ายถึงหลักธรรมต่างๆ เกี่ยวกับจริยศึกษาทั้งสิ้นประมาณ ๕ - ๖ เล่ม เป็นหนังสือที่อ่านแล้วไม่เบื่อ เราใจให้เราประพฤติศึกษาก้าวหน้า ฟังตัวเอง มีศีลธรรม โอบอ้อมอารี ละมุนละม่อม อ่อนโยน แต่ไม่ใช่อ่อนแอ เป็นนักกีฬา สไมล์เขียนหนังสือเหล่านี้ราว ๗๐--๘๐ ปีมาแล้ว และก็ตายไปนานแล้ว แต่หนังสือของสไมล์มีอยู่ในห้องสมุดของชาวอังกฤษผู้ที่สนใจการอ่านหนังสือทุกครัวเรือน หนังสือของสไมล์ได้ช่วยสร้างคนทั้งอังกฤษและต่างดาวให้เป็นคนที่เจริญก้าวหน้าใหญ่โตมากหลาย

ประวัติศาสตร์ ข้าพเจ้าชอบอ่านมาก ความจริงท่านผู้แต่งแทบทุกท่านก็คงเรียนประวัติศาสตร์มาแล้ว แต่ข้าพเจ้าเอาความรู้สึกของข้าพเจ้ามากล่าวคือ โดยมาก

เมื่อเวลาเราเรียนหนังสืออยู่ ถ้าตอนนั้นเรามาทบทวนอีกครั้งหนึ่งจะได้ประโยชน์มาก คำกล่าวที่ว่า ประวัติศาสตร์ย่อมอุบัติขึ้นเป็นจริง จากประวัติศาสตร์เราจะเห็น บทเรียนทุกด้าน ทางปกครอง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม เป็นต้น ประวัติศาสตร์ เป็นประโยชน์เฉพาะอย่างยิ่ง นักปกครองและนักกฎหมาย เช่น การจะวางโครงการ ปฏิรูปให้บ้านเมืองเจริญ บทเรียนในเรื่องนั้นมักจะหาได้มากมายจากประวัติศาสตร์ ไม่เพียงในเรื่องนี้ ประวัติศาสตร์ช่วยให้เรามีกำลังใจสร้างอุปนิสัยให้ดีให้สะอาด ให้ประณีต

ชีวประวัติ การอ่านหนังสือเกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคลสำคัญของโลก สำหรับความรู้สึกของข้าพเจ้า ไม่มีหนังสือวรรณคดีใดที่เร้าใจในทางที่ดียิ่งกว่า ชีวประวัติ การศึกษาชีวประวัติของบุคคลสำคัญของโลกทำให้เราเห็นหลักสำคัญ ซึ่งท่านผู้นั้นดำเนินชีวิต ทำให้มีความใฝ่สูงในทางถูก ได้ปรัชญาต่าง ๆ และภาษิต จากท่านเหล่านั้น เราสามารถจะสาวเอาได้ว่ามีอะไรอยู่เบื้องหลังที่ทำให้มหาบุรุษ เหล่านั้นดำเนินงานของท่านไปอย่างนั้นอย่างนี้ ทำไมท่านจึงสามารถกวาดล้างอุปสรรค ไปได้ ท่านเหล่านั้นมีอุปนิสัยอย่างไร มีกำลังใจเข้มแข็งเพียงใด มีบริวารแวดล้อม ชนิดใด เข้ารับการอบรมการศึกษาอย่างไร ครองชีวิตโดยมีความประพฤติอย่างไร การอ่านหนังสือประเภทนี้ บางที่เราไม่รู้สึกตัวว่าเราได้กลืนเอาสิ่งดี ๆ เข้าไปหลาย อย่าง

สำหรับมหาบุรุษของไทยเราตามประวัติศาสตร์ก็มีพระมหากษัตริย์หลาย พระองค์และรัฐบุรุษหลายท่านที่ได้นำชาติไทยผ่านอุปสรรคมาจนเรามีเอกราช ได้อยู่ ทุกวันนี้

สำหรับต่างประเทศก็มีมากหลาย ข้าพเจ้าขอยกประวัติมาให้ดูท่าน ซึ่งท่าน คงเถาได้ คือ ท่านแฟรงก์กลิน โรสเวลต์ ท่านเชอร์ชิล และท่านมหาตมะกันธี แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้า ชีวประวัติบุคคลสำคัญที่สุดในโลกที่เราควรศึกษาก่อน

ก็คือ พระพุทธประวัติ ซึ่งพอกันกว่าหาศึกษาได้อย่างง่ายเพราะหลักฐานมีอยู่มากมาย เฉพาะอย่างยิ่งในภาษาไทย แม้ภาษาต่างประเทศก็มีแทบทุกภาษา ตามพระพุทธประวัติแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ ปุถุชนธรรมดาอย่างเรานี่เอง แต่ท่านทรงเป็นเอกอัครอภินิหารบุคคล สามารถปฏิบัติพระองค์ดีเลิศหรือที่เรียกกันว่า perfect ทรงวางหลักปฏิบัติให้พวกเราปฏิบัติ เป็นหลักซึ่งไม่มีใครโต้แย้งได้ พระพุทธประวัติเป็นเครื่องจรรโลงใจให้เราซึ่งเป็น พุทธศาสนิกชนพยายามประกอบแต่ความดี ส่งเสริมให้เราชำระจิตใจให้ใสสะอาด ส่งเสริมให้เรามีความหวังในชีวิตและศรัทธา

ท่านโรสเวลต์เป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๑๓ จนถึง ๑๙๑๙ เป็นประธานาธิบดีคนแรกที่ได้รับเลือกตั้งต่อ ถึง ๓ คราว

โรสเวลต์ไม่ใช่เพียงเป็นคนสำคัญที่สุดของสหรัฐอเมริกา แต่เป็นคนสำคัญ ของโลกด้วย เวลาตายทั่วโลกเสียตายอาลัย สำหรับในสหรัฐอเมริกา นักประวัติศาสตร์ กล่าวไว้ว่า แทบทุกครัวเรือนร้องไห้ แม้ปรบักษ์ทางการเมืองของโรสเวลต์เองก็ยอมรับว่า อเมริกาสิ้นคนดี โลกสิ้นคนดี เมื่อเป็นเช่นเราต้องคิดว่าดูว่า บุคคลชนิดนี้ ต้องมีดีอะไร อเมริกาและโลกจึงยอมรับนับถือและบูชาเท่าที่ชาวพเจ้าทราบมีผู้เขียน ชีวิตประวัติของท่านในแง่ต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๒๐ เล่ม ที่เขียนระหว่างท่านมีชีวิตอยู่ก็มี แต่ส่วนมากเขียนเมื่อท่านตายแล้ว

ปัญหาที่มีต่อไปว่า โรสเวลต์เป็นมหาบุรุษจริงหรือไม่ ขอนไม่มีปัญหาเพราะ ถ้าไม่เป็นโลกก็คงไม่สนใจในการตายของท่าน ก็อะไรเล่าที่ทำให้ท่านเป็นใหญ่ได้ ในข้อนี้ต้องศึกษาถึงลักษณะประจำตัวของท่าน มีผู้อธิบายว่าท่านมีคุณสมบัติ ๕ ประการสำหรับเป็นรัฐบุรุษ คือ (๑) ความกล้าหาญ (courage) (๒) ขันติ (๓) สามารถค้นเส้นผมที่บังภูเขาได้ในเมื่อคนส่วนมากหาไม่ได้ มองเห็นการณ์ไกล

(๔) มีหลักการปฏิบัติ อุดมคติดีงาม (๕) รู้จักใช้คน มีผู้คิดว่า บางทีเกรงใจคน แทนที่จะตอบปฏิเสธก็ไม่กล้า แต่นักเป็นเพียงข้อเล็กน้อย และต้องไม่ลืมว่านักประวัติศาสตร์ยอมให้ว่า ท่านเป็นนักการเมืองที่เชี่ยวชาญที่สุดในประวัติของสหรัฐอเมริกา จะเป็นการเสียเวลามากถ้าจะกล่าวยืดยาว แต่ขอสรุปว่า ที่ว่ากล้าหาญ คือท่านไม่เกรงใครในเมื่อท่านรู้ว่า conscience ของท่านใสสะอาด ท่านกล้ารับผิดชอบในเรื่องสำคัญๆ ท่านมีขันติอดทนต่อการใส่ร้ายต่างๆ ใจเยือกเย็น ที่ว่าท่านสามารถค้นเส้นผมบังภูเขาได้ ก็เพราะตามประวัติมีหลายเรื่องที่พวกรัฐมนตรีขบไม่ได้ แต่ท่านขบได้ในเวลาไม่กี่นาที ที่ว่ามีหลักการอุดมคติดีงามก็คือท่านยึดหลักนี้และไม่เคยเกินนอกหลักเลยคือให้ทุกคนมีชีวิตเป็นสุขไม่ว่าหญิงชายหรือเด็ก และท่านยังหวังพยายามให้หลักนี้ไปถึงคนทั่วโลกอีกด้วย อยากให้ทุกชาติมีเอกราชอิสระ

มีผู้กล่าวว่าสหรัฐอเมริกายอมให้บุคคลที่เป็นเอกมหารบุรุษของอเมริกาเพียง ๓ ท่าน คือ จอร์จ วอชิงตัน อับราฮัม ลินคอล์น และแฟรงก์ลิน โรสเวลต์ และการที่โรสเวลต์มีวิถีชีวิตใหญ่โตทำบุญคุณให้แก่ชาติมากมายได้นี้ เพราะเหตุหลายประการ อาทิ การอบรม มีเลือดโรสเวลต์ซึ่งเคยเป็นประธานาธิบดีมาคนหนึ่งแล้ว และมีภริยาที่สามารถมากที่สุดหาตัวจับยาก และอีกนัยหนึ่งคือเมื่อนุ่มเคยรู้สึกปมด้อย เคยเป็นอัมพาต จึงมีมานะว่าจะต้องบากบั่นเป็นหัวหน้าประเทศให้ได้

ต่อมาก็มีเซอร์วินสตัน เชอร์ชิล ของอังกฤษ ท่านผู้นี้ไม่เพียงคนอังกฤษ แต่โลกก็ยอมรับว่าเป็นมหาบุรุษ จริงอยู่โลกให้โรสเวลต์มากกว่าเชอร์ชิล แต่ในอังกฤษ เชอร์ชิลก็เป็นหนึ่งในอังกฤษไม่มีใครเทียบสำหรับในยุคนี้ ชีวิตของท่านผู้นี้พิสดารมาก ท่านเกิดในสกุลขุนนาง บิดาเป็นลอร์ด บุชื่อ Duke แห่ง Marborough ซึ่งเป็นแม่ทัพที่มีชื่อเสียง แต่มารดาท่านเป็นอเมริกัน มีนิสัยชอบรบ เคยเข้า Public School ที่ Harrow แล้วไปเข้าโรงเรียนนายร้อยที่ Sandhurst สำเร็จเป็นนายทหาร เคยสมัครไปรบที่คิวบาทั้ง ๆ ที่อังกฤษไม่ใช่คู่สงคราม และในขณะเดียวกันรับจ้างเป็นผู้แทน

ส่งข่าวสงครามให้หนังสือพิมพ์อีกด้วย ต่อมาไปรับราชการที่อินเดียอาสาไปรบพวก
 บัวร์ที่อาฟริกาใต้ (เล่าถึงเรื่องนี้จากค่ายเชลย) ต่อมาคิดเล่นการเมืองเป็นสมาชิก
 พรรคคอนเซอร์เวทีฟ แล้วย้ายไปลิเบอร์ล แล้วกลับมาเข้าคอนเซอร์เวทีฟอีก ใน
 เรื่องย้ายพรรคนี้มีผู้คัดเชอร์ซิลว่า ไม่แน่นอน แต่มีผู้แก้แทนว่า เชอร์ซิลเป็นคนถือ
 อุดมคติอย่างแรงกล้า เมื่อไม่สามารถให้พรรคมีความเห็นด้วยก็ลาออกจากพรรค พูด
 ถึงนโยบายการเมือง จริงอยู่เชอร์ซิลเป็นคอนเซอร์เวทีฟ ชอบมีเมืองขึ้น ชอบประเพณี
 เดิมเกลียดพวกเลเบอร์ซึ่งถือนโยบายสังคมนิยมมาก แต่ถ้าพูดถึงในฐานะเป็นมหาบุรุษ
 รักชาติแล้ว เชอร์ซิลไม่เป็นรองคนอังกฤษคนใด เนื่องจากเชอร์ซิลมีกำลังใจและมี
 character แข็ง ฉะนั้นในเวลายามปกติบ้านเมืองสุขสบายราษฎรจึงมักไม่ยากให้รับใช้
 ชาติ เพราะเกรงจะรบตะบัน แต่เวลาคับขันเป็นต้องกลับเข้ามาทุกคราว และก็นำชาติ
 ชนะด้วย เชอร์ซิลเป็นศิลปินช่างเขียน นักประพันธ์ และไม่ใช้สักแต่ว่าเป็นอย่าง
 ธรรมดา แต่เป็นศิลปินชั้นฝีมือ เชอร์ซิลเป็นคนเด็ดขาด ฝีปากคม ถ้อยแถลงของ
 ท่านคนชอบฟัง เข้าใจพูดตรงตรงใจคน ตัวอย่างตอนเข้ารับเป็นนายกรัฐมนตรี
 ในสงครามโลกคราวที่แล้ว ไปแถลงต่อสภาสามัญว่า “ข้าพเจ้าขอแถลงกับสภาอย่าง
 เดียวกันกับท่านรัฐมนตรีที่มาร่วมคณะข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าไม่มีอะไรจะให้นอกจากโลหิต
 งาน น้ำตา และน้ำเหงื่อ” คำพูดของท่านกินใจสภาและประชากรทั้งชาติ ถึงกับถือเป็น
 ภาษิตประจำประเทศ เมื่อท่านถึงอสัญกรรมเมื่อ ๒ ปีมานี้ ทั่วโลกก็แสดงความไว
 อาลัย

มหาตมะคานธี ท่านคนจีนนอกคนหนึ่งที่ไม่เพียงอินเดียนับถือว่าเป็นมหาบุรุษ
 แม้โลกก็ยอมรับเคารพนับถือ จริงอยู่การที่อินเดียได้เอกราชเร็ว ๆ นี้ เพราะความ
 สามารถของรัฐบุรุษอินเดียหลายท่าน เพราะความใจกว้างของอังกฤษ แต่ผู้ที่ควร
 ได้เกียรติมากที่สุดคือท่านคานธี ท่านคานธีเกิดใน ค.ศ. ๑๘๖๙ เป็นเชื้อชาติฮินดู

ในสกุลเวศย์หรือพ่อค้าที่พอมือนี้จะกิน อายุ ๑๘ ไปเรียนกฎหมายที่อังกฤษเป็น
 เนติบัณฑิตของ Inner Temple กลับมาว่าความที่บอมเบย์ ในค.ศ. ๑๘๙๓ ถูกส่งไป
 ว่าความที่อาฟริกาใต้ การไปอาฟริกาใต้ครั้งนี้ได้เป็นเหตุให้เปลี่ยนวิถีชีวิตของกันธี
 กันธีไปพบสภาพของเพื่อนร่วมชาติในประเทศนั้นอยู่ในอาการอันน่าสงสารทั้งด้าน
 สังคมและการเมือง เพราะถูกเจ้าของประเทศกดขี่ยิ่งกว่าอยู่ในอินเดียเสียอีก
 กันธีจึงเลิกว่าความ เงินทองมีเท่าใดสละหมดและอยู่ในอาฟริกาใต้ถึง ๒๐ ปี ตั้งตน
 เป็นหัวหน้าช่วยพวกอินเดีย โดยเรียกร้องขอความยุติธรรม และชักชวนไม่ให้คน
 อินเดียร่วมมือกับรัฐบาล กันธีถูกขู่หมิ่นเหยียดหยามถูกรัฐบาลอาฟริกาจำคุกหลายครั้ง
 จนกระทั่งรัฐบาลอาฟริกาผ่อนตาม แต่ก็ยังกดไว้มาก แต่พอถึงสงครามโลกครั้งที่ ๑
 กันธีกลับร่วมมือกับรัฐบาลอังกฤษในการพยาบาลอาสาสมัคร เสร็จสงครามแล้ว
 กันธีกลับมามีอินเดียเริ่มชักชวนให้ชาวอินเดียขอปกครองตนเอง กันธีไม่ชอบรุนแรง
 ชอบใช้การแข็งสิทธิโดยวิธีสันติ (Civil Disobedient) การไม่ร่วมมือ (เล่าถึงการ
 สนทนากับจันทร์โกล) พวกสานุศิษย์เห็นด้วยลาออกจากราชการมาหลายมาสนับสนุน
 ท่าน ท่านชักชวนให้เด็กออกจากโรงเรียนรัฐบาลให้หมดและไม่ซื้อของอังกฤษ เพื่อ
 แสดงว่าอินเดียก็ทำของได้ ท่านเริ่มทอผ้าใช้เอง ท่านแนะนำอินเดียจะแข็งต้องไม่
 แยกกัน พวกอิสลามกับฮินดูควรร่วมกันได้ ควรเลิกชนวรรณะ (เล่าถึงชั้นต่างๆ
 ของอินเดีย) ควรห้ามการดื่มสุราอย่างเด็ดขาด และท่านกันธีมีคุณความดีที่สุดคือ
 หลีกอันใดที่ท่านประกาศออกไปท่านยึดปฏิบัติจนอวสานแห่งชีวิต ในที่สุดชาวอินเดีย
 ทุกชนทุกเชื้อชาติพากันขนานนามท่านว่า "มหาตมะ" ซึ่งแปลว่า "วิญญาณอันใหญ่ยิ่ง"
 และโลกรู้จักท่านด้วยนามอันนี้ เนื่องจากท่านเป็นหัวหน้าสำคัญ จึงถูกจับขังหลาย
 ครั้ง แต่ในที่สุดก็ต้องปล่อย รัฐบาลอังกฤษได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณาเพื่อให้
 อินเดียปกครองตนเองหลายครั้ง แต่กรรมการก็ไม่เสนอให้เอกราชเด็ดขาด พวก

อินเดียจึงฮือกันขึ้นอีก ชักขึ้นต่าง ๆ เช่น ไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมาย (เล่าเรื่องภาษา
เกลือ) รัฐบาลอังกฤษจับคนอินเดียเข้าคุกประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่แล้ว ญี่ปุ่นตีพม่าได้ กำลังทำท่าจะเข้าอินเดีย
กันธีประกาศไม่ต่อต้าน (non-resistance) แต่ให้ต่อต้านโดยสันติวิธี ในขณะที่เดียวกัน
ก็ขอเอกราชกับอังกฤษ ครั้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๖ พรรคเลเบอร์ได้เป็นรัฐบาล จึงมีการ
เจรจากันขึ้น และตกลงกันที่จะให้อินเดียปกครองตนเอง

ท่านกันธีเป็นอัจฉริยบุคคลหาผู้เสมอเหมือนได้ยาก นโยบายของท่านคือ อยาก
ให้อินเดียได้เอกราช อยากให้เพื่อนร่วมชาติไม่ว่าเชื้อชาติใดมีความสุข อยากให้
มนุษยโลกมีความสุข ไม่ฆ่าฟันกัน แต่การที่จะลุดุดประสงคั้นต้องไม่ใช่กำลัง ท่าน
ปฏิเสธความสุขทุกอย่าง ไม่ยอมใช้ของ แม้แต่เป็นของธรรมดาสำหรับชีวิต ท่านใช้
ผ้าถุง ๒-๓ ผืนพินัยกายตลอดชีวิตของท่านตั้งแต่เล็กกว่าความ ในชีวิตของท่านท่านถูก
จำคุกหลายครั้งเพราะทำความดี ออกอาหาร ๑๕ ครั้งจนเกือบสิ้นชีวิต เพื่อเรียกร้อง
ความร่วมมือให้ชาติ ไม่ดื่มสุรา ไม่สูบบุหรี่ แต่มหาบุรุษชนิดอย่างนี้ก็ยังถูกคนโง่
คนบ้าบักชบฆ่าตาย

พูดถึงเรื่องการอ่านหนังสือ ข้าพเจ้าเคยไปรับราชการใน ๓ ประเทศด้วยกัน
คือ ญี่ปุ่น อังกฤษ และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน เท่าที่สังเกตประชาชนใน ๓
ประเทศนี้ นิยมการอ่านหนังสือมากกว่าเรามาก ที่สะดุดตาข้าพเจ้ามากที่สุดคือไม่ว่า
ในรถโดยสาร รถใต้ดิน รถไฟ ตามถนนหนทาง จะพบคนอ่านหนังสือแทบทั้งนั้น
ตามร้านขายหนังสือก็แน่นไปหมด มีผู้เล่าว่าที่ร้านขายหนังสือในถนนเซริงครอส
กรุงลอนดอนร้านหนึ่ง มีชายคนหนึ่งจะโดยไม่มีเงินซื้อหรือเสียค่าเงินก็ไม่ทราบ
ทุกวัน ๆ เวลาบ่ายโมงจะมากู้หนังสือเก๋มร้าน แล้วก็หยิบหนังสือที่อ่านและขืนไว้
ตั้งแต่วันก่อนแล้ว ก็ยืมอ่านจนเกือบบ่าย ๒ โมงก็ขืนไว้ แล้วก็ไปทำงาน รุ่งขึ้นก็

มาอ่านอีก อีกรายหนึ่งเป็นชายชราที่มีทรัพย์มาก แต่ไม่ชอบจ่ายทรัพย์ ทุก ๆ ครั้งเดือน
 จะมาที่ร้านนี้ ค็นหยิบหนังสือไป ๓-๒ เล่มแต่ไม่จ่ายทรัพย์ เจ้าของร้านคอยเฝ้าดู
 แล้วก็จดไว้ว่าหนังสืออะไรบ้างราคาเท่าใด แล้วก็ส่งบิลล์ไปเก็บกับเลขานุการ ๆ จะ
 รีบส่งเช็คมาชำระทุกครั้ง ไม่ได้เถียง ถ้าท่านเป็นนักเลงหนังสือ ท่านจะรู้ว่าใจของ
 นักหนังสือด้วยกันไม่ชอบให้ใครยืมหนังสือ เพราะเกรงผู้ยืมไม่คืน ไม่ใช่ตั้งใจจะโกง
 แต่บางทีกลืมบ้าง หรือเห็นเป็นหนังสือตกเก็บไว้ ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิดดูเหมือนนกวิ
 นิพนธ์ฝรั่งเศสเรื่องนามชื่อ Anatole France วันหนึ่งมีผู้มาขอยืมหนังสือท่าน ๆ ปฏิเสธ
 และกล่าวว่า ฉันให้เธอไม่ได้ เที่ยงไม่คืน ไปดูหนังสือในตู้ฉันเถอะ มีมากมายที่ฉัน
 ขอยืมมาและก็ยังไม่ได้คืนเจ้าของ

โดยสรุป ตามประสบการณ์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่า การอ่านหนังสือใน
 ยามว่างเป็นกิจกรรมอันหนึ่งซึ่งทำให้ชีวิตเราพลัดเปลี่ยน จิตใจดี ได้ความรู้ในวิชาการ
 ทั้งหลาย และคิดประกอบแต่กุศลกรรม.

สวัสดิ์





พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น มงคลรัตน์ เจ้าของ สัพพัญญู สุโขทัย ๒๕๑๐